

jesenicko vlastivědný sborník

jesenicko vlastivědný sborník

svazek 23
Jeseník 2022

**vlasti
vědné muzeum
jesenícka**

Příspěvková organizace
zřízená a financovaná
Olomouckým krajem

**Státní
Okresní
Archiv
Jeseník**

ISBN 978-80-87496-24-4 (Vlastivědné muzeum Jesenicka)
ISBN 978-80-87632-86-4 (Zemský archiv v Opavě)
ISSN 1213-0192

Obsah

ČLÁNKY

- 5** Josef Faltičko: „Primus Silesiss induxit Scholas Pias“. Stavební dějiny piaristické koleje s kostelem Navštívení Panny Marie v Bílé Vodě u Javorníku
- 20** Bohumila Tinzová: Sofie Prissnitzová a její rod
- 30** Matěj Matela: Vrchní lesmistr Julius Micklitz. Život, dílo a odkaz legendy jesenického lesnictví
- 49** Květoslav Growka: Fotořadové na Jesenicku do roku 1945
- 64** Kamil Tomášek: Rok 1968 na Jesenicku
- 75** Martin Hanáček: Fenomén pazourek
- 97** Martin Starý, Kristián Hubatka, Barbora Jakubů, Alžběta Mikulecká, Iva Stará, Michaela Stará: Výzkum entomologické sekce na T-expedici 2021 v Jeseníku

DROBNOSTI

- 106** Jan Petrásek: Kospirační činnost polských generálů v lázních Gräfenberk?
- 110** Milan Rychlý: Terč javornické střelecké měšťanské společnosti
- 113** Pavel Macháček: Příběh kaple sv. Antonína v Travné
- 120** Ludmila Slezáková: Medaile biskupa Heinricha Förstera nad vchodem do jesenického farního kostela
- 123** Vendula Barabášová: Mramorový památník Rudolfa Strickera nad Adolfovicemi
- 128** Ivana Kolářová: Inspekční cesty vyšších státních úředníků na Jesenicko v roce 1933
- 132** Ondřej Kolář: Četnický pohotovostní oddíl v Jeseníku 1933–1937
- 136** Pavel Šopák: Oldřich Nový píše do lázní v Dolní Lipové

KRONIKA

- 140** Rok 2021 ve Státním okresním archivu Jeseník. Druhý rok s covidem-19
- 143** Vlastivědné muzeum Jesenicka v roce 2021

CO PŘINESL ČAS

- 151** Stručná zpráva o T-expedici 2021
- 152** Odstranění základů zaniklé Lichtenštejnovy chaty na Králickém Sněžníku
- 154** Obnovený pomník Hermanna Lönse u Keprníku
- 156** Fotografická výstava Zmizelý Hrubý Jeseník v jesenickém muzeu
- 158** Místní policie a muzeum prezentovaly Jesenicko v Senátu
- 160** Mons. Anton Otte již jen ve vzpomínkách

LITERATURA

- 163** Přečetli jsme za vás
- 174** Jesenicko na stránkách periodik

„Primus Silesiss induxit Scholas Pias“. Stavební dějiny piaristické koleje s kostelem Navštívení Panny Marie v Bílé Vodě u Javorníku

Josef Faltičko

Úvod

Při badatelské návštěvě Salzburku v červenci 2021 se mi ve sbírkách tamního muzea podařilo nalézt portrét salzburského arcibiskupa Jakuba Arnošta z Lichtenštejna-Castelcorna (1690–1747), který v rukou drží plán své nejvýznamnější fundace – piaristické koleje v Bílé Vodě.¹ Při příležitosti nálezu obrazu je tak na místě představit nejen samotný portrét, ale i dosavadní stav bádání o stavebních dějinách řeholního domu. Ten, jak uvádí citovaný nápis ze vstupního portálu koleje v nadpise článku, byl první piaristickou fundací ve Slezsku.

Obr. 1 Portrét sekavského biskupa Jakuba Arnošta z Lichtenštejna-Castelcorna s plánem piaristické koleje v Bílé Vodě. Autor neznámý, před 1738, olej na plátně (Salzburg Museum)

Areál někdejší piaristické koleje s kostelem Navštívení Panny Marie v Bílé Vodě u Javorníka (něm. Weißwasser) je bezpochyby nejrozsáhlejším barokním areálem na Jesenicku. Samo místo je známé nedobrovolnou internací řeholních sester v období komunismu a vzdělávací činností Řádu zbožných škol (piaristů) především v 18. století. Piaristická kolej by však nejspíše nevznikla, kdyby místní kostel nebyl v době jejího vzniku vyhledávaným poutním místem.

Obr. 2 Rytina piaristické koleje v Bílé Vodě s návrhem kostela Navštívení Panny Marie (KUNDMANN, Johann Christian: *Academiae et scholae Germaniae*. Breslau 1741, s. 586.)

Zdejší poutní tradici se zatím nejpodrobněji věnoval P. Karel Eichler, který jí ve své publikaci o poutních místech na Moravě a v Rakouském Slezsku věnoval samostatnou kapitolu.² Nesmíme ale opomenout ani práci regionálních badatelů. Z předválečného období je zapotřebí zmínit především Franze Prosche nebo P. Karla Langeru, kteří se věnovali školskému působení piaristů v regionu.³ Dokonce i poslední bělovodský piarista, P. Adolf Pospischil, sepsal útlou knížečku o činnosti svého řádu v bělovodské farnosti.⁴ Z poválečné historiografie jsou stěžejní výsledky bádání Rudolfa Zuberu, jež podávají podrobný pohled do dějin Jesenicka, ale i samotné piaristické koleje.⁵ Jeho poznatky ještě doplňují výsledky výzkumů dalších badatelů.⁶ Základní informace o tomto poutním místě se dočteme i v různých přehledových lexikonech k dané problematice.⁷

Problematictější jsou stavební dějiny areálu, kterým se chce věnovat i předkládaná studie. Ty zpracoval Eugen Toufar v rámci své diplomové práce, ale s jeho

poznatky byla veřejnost seznámena jen rámcově ve stručném článku o historii koleje.⁸ Možná kvůli vztahu komunistického režimu k římskokatolické církvi a církevnímu umění nebyly Toufarovy poznatky z většiny publikovány. Mimo něj se stavebními dějinami koleje zabývaly některé tematické encyklopedie.⁹ Z regionálních badatelů se bělovodské koleji věnovali především Drahomír Polách, Michaela Brachtlová (dnes Neubauerová) a Eva Pulkrtová.¹⁰

Nejcennějším pramenem k poznání stavebního vývoje je první díl kolejních análů. Ty (podle řádových předpisů) měl za úkol vést představený (rektor) koleje. Rektoři však tuto povinnost často delegovali na někoho za svých podřízených.¹¹ Dalšími zdroji informací se stala i četná korespondence mezi představiteli řádu a zakladatelem piaristické koleje Jakubem Arnoštem z Lichtenštejna-Castelcorna (1690–1747). V listech z let 1720–1728 se řeší podmínky pro založení kláštera, jeho hmotné zabezpečení a popis průběhu stavby.¹²

Pro poutníky do Bílé Vody byl vydán poutní tisk *Beatissima virgo dei mater Mater Maria, quae in Weiswasser etc.* Ten vyšel poprvé v Nise v roce 1664 u tiskaře Ignáce Schubarta,¹³ nicméně v knihovně Slezského zemského muzea se dochovaly pouze exempláře druhého vydání tisku z roku 1732. Jeho vydání iniciovali bělovodští piaristé.¹⁴ Tisk zahrnuje jak stručné dějiny poutního místa, tak i výčet doložených zázraků do roku 1664.¹⁵

Nejstarší dějiny koleje i kostela

Bílá Voda byla ve středověku a raném novověku součástí panství Hertwigswalde (dnes Doboszowicze). Kaple je v obci poprvé doložena v roce 1579, kdy spadala do hoštické farnosti.¹⁶ V 16. století panství střídavě vlastnily katolické a luteránské vrchnosti, čemuž příznačně odpovídala jejich náboženská politika. Horlivý luterán Seyfríd z Promnic měl v průběhu 70. let poddaným tvrdě vnucovat své vyznání a podobně si prý počínal i další z majitelů Bílé Vody Kryštof Maltitz, který byl naopak katolík.¹⁷ Oproti Čechům nebo Moravě neměla v pobělohorském Slezsku výlučné postavení katolická konfese. Drážďanským akordem z 28. února 1621 byly v omezené míře garantovány i náboženské svobody pro slezské luterány.¹⁸ Ti měli svůj kostel ve svobodném hornickém městě Rychleby (Reichenstein, dnes polský Złoty Stok),¹⁹ tehdy náležející do knížectví minsterberského. Sousední Bílá Voda spadala vždy do sousedního niského knížectví vratislavských biskupů.

Pro náboženský život v západní části niského knížectví se stal významným mezníkem rok 1707, kdy byla na nátlak Švédska uzavřena s Habsburky Altranštátská konvence, v níž císař Josef I. souhlasil s náboženskou svobodou pro slezské nekatolíky (především luterány).²⁰ Luteránům musely být navráceny i některé kostely, které dříve spravovali. Mezi ně se řadil i farní kostel v Rychlebech, kde se nacházela početná luteránská komunita. K předání došlo 3. dubna 1708 a okamžitě poté místní pastoři plně započali svou kazatelskou činnost. Do Rychlebech tak začali docházet na bohoslužby i luteráni z okolních panství.²¹

Katolíci na vzniklou situaci samozřejmě reagovali, a to především v osobě nového majitele panství Hertwigswalde, kterým se v roce 1714 stal kanovník olomoucké kapituly Jakub Arnošt z Lichtenštejna-Castelcornu (1690–1747).²² Tento duchovní hodnostář kladl důraz na aktivní pastorační a vzdělávací poddaných jako prostředek pro upevnění jejich katolické identity. Stejný postoj zastával i jako biskup. Díky četným pastoračním cestám znal situaci v diecézích a současně osobně udílel věřícím svátosti a posvěcoval kostely. Takto se snažil být vzorem ve víře, jak kněží, tak i věřící.²³ Kvůli tomu nepřekvapí, že se okamžitě po převzetí panství snažil posílit pozice katolictví v regionu. Zaměřil se především na zkvalitnění pastorační poddaných a rozvoj poutního místa v Bílé Vodě. K tomuto úkolu si vybral řád piaristů, jejichž čtyři koleje založil na Moravě prastrýc Jakuba Arnošta, olomoucký biskup Karel II. z Lichtenštejna-Castelcornu (1624–1695).²⁴ Piaristé bezplatně vzdělávali žáky, přičemž kladli důraz na hudební vzdělání a v rámci výuky žáky zapojovali do různých divadelních projekcí. Ve výuce nebylo samozřejmě opomenuto ani náboženské či vědecké vzdělání – již samotný zakladatel řádu sv. Josef Kalasánský (1557–1648) měl kladný vztah k fyzikovi a astronomovi Galileovi Galileimu. Členové řádu s ním konzultovali výuku obou předmětů, a Kalasánský se dokonce vědcova díla zastal před církevní porotou.²⁵

Lichtenštejn-Castelcorn začal plánovat založení koleje již v roce 1714. Při příležitosti jednoho ze svých jednání sdělil svůj záměr rektorovi kroměřížské koleje piaristů Corneliovi Horneschovi a S. Antonio.²⁶ Další jednání se však o pět let pozdržela. Tehdy se oba setkali na zemském soudu v Brně. Jednání o vzniku řeholního domu pokračovala i v dalším roce, kdy Jakub Arnošt osobně navštívil Hornesche v jeho koleji. Domluvili se spolu na podrobnostech fundace a obhlídce místa stavby. Ta se měla odehrát během května téhož roku.²⁷ V dopise z roku 1724 Jakub Arnošt vysvětluje kroměřížskému rektorovi své pohnutky k založení koleje – cílem bylo již zmíněné upevnění katolictví v oblasti s početně významným luteránským obyvatelstvem: „*Nedávno u mě byla na sousedském nedělním obědu paní von Langenau se svojí dcerou. S dotyčnými mám dobré vztahy, ale bolí mě, že jsou luteránkami. Tato šlechtična je nejlepším sousedem Bílé Vody. S Boží pomocí pomůžete tyto vyvézt z temnot k pravdivému plamenu a světlu. Budoucnost mají uvedení Rychlebských, prostí i maličtí spolu s budoucími. Jestli budete mít vytrvalost, mnozí upustí od mylné nauky.*“²⁸

Příchod piaristů do Slezska se však protahoval především kvůli finančnímu zabezpečení fundace. Jakub Arnošt se snažil pro řeholníky vybudovat na svou dobu moderní zázemí, které by podtrhlo prestiž nově budované koleje. Stavební plány zajistil Hornesch u nejmenovaného architekta. Ve shodě s řádovými předpisy projekt zaslal ke schválení provinciálovi Joachimovi Bartschovi a S. Alberto do Mikulova a generálovi řádu Gregoriovi Bornó a S. Theresia do Říma. Stavební dokumentace byla ještě zaslána biskupské konzistoři do Vratislavi, pod jejíž gesci spadala i Bílá Voda.²⁹

Samotná fundační listina byla vydána již 15. prosince 1723. Lichtenštejn-Castelcorn se v ní zavázal věnovat 24 000 zlatých, jež při úroku 5 % ročně budou vynášet 1 200 zlatých. Na udržování kostelní střechy, kolegia, škol, pro založení a rozšiřování knihovny, stipendia pro vynikající studenty a pomocný personál koleje věnoval dalších 4 000 zlatých, jež ročně vynášely 200 zlatých úroku.³⁰

První piaristé přišli do Bílé Vody 18. února 1724 a již 4. července byla zahájena výstavba koleje. Základní kámen s ostatky tehdy již blahoslaveného Jana Nepomuckého byl slavnostně položen do jednoho z plánovaných nároží koleje.³¹ Již předtím byl vybudován útulek pro zedníky, později poutní dům (čp. 60). Někdejší poutní dům poznáme podle toho, že se nad vstupním portálem nachází erb Jakuba Arnošta coby kanovníka a vročením 1723. Pro zednické výplaty se dokonce dochoval odhad jejich výše. Z něj se dozvíme, že kolej měli budovat políř z Olomouce s pěti zedníky a dvěma učedníky. Rovněž z Olomouce byl najat tesařský mistr se čtyřmi pomocníky, dále čtyři tesaři z Bílé Vody a čtyři nádeníci.³² Tato budova byla v 19. století adaptována pro potřeby kláštera Chudých školských sester Naší Paní.³³

Na stavební práce dohlížel kroměřížský rektor Cornelius a S. Antonio. První fáze výstavby koleje, která měla být dokončena roku 1727, zahrnovala dnešní východní kvadraturu po střední bránu řeholního domu. V uvedeném roce navštívil Bílou Vodu i Jakub Arnošt, který však nebyl spokojen s průběhem prací, protože v průběhu roku nikdo výstavbu nekontroloval. Kvůli tomu zaměstnal nového zednického mistra (Murarios Magistro) Antonína Daniela, s jehož jménem se v účetních záznamech koleje setkáváme až do roku 1750, kdy nejspíše zemřel, protože v matričním záznamu bělovodské farnosti je k roku 1752 uvedeno úmrtí vdovy po něm.³⁴

Piaristé se nastěhovali do nově postavené koleje 6. listopadu 1727. Představeným koleje (superiorem) a farářem nově zřízené farnosti se stal Cornelius Hornesch. O čtyři dny později byla zahájena výuka, v níž ale zpočátku působilo pouze šest řeholníků.³⁵ Dva roky nato bylo započato s výstavbou semináře, která trvala až do roku 1734, kdy byl uveden do provozu. Nad hlavní branou komplexu přibyla věž. V roce 1733 se konalo slavnostní žehnání kříže, jenž byl vztyčen na jejím vrcholu. Podle pamětního zápisu se slavnosti účastnil sekavský biskup Jakub Arnošt z Lichtenštejna-Castelcornu s četným příbuzenstvem.³⁶ V zápise je jako stavitel potvrzen Antonín Daniel, sochařské práce vykonal František Karel Effenberg a architektem stavby byl Václav Schiller.³⁷ Tento olomoucký kameník však projektoval jen budovy koleje.³⁸ Jakub Arnošt měl v plánu, aby se z Bílé Vody stala vzorová kolej pro Slezsko a piaristé mohli rozšířit své působení i do této korunní země.³⁹ Kvůli tomu při budování koleje využil různé dobové inovace. Například mezi lety 1738–1750 nechal vedle poutního domu vybudovat domy pro lékaře a lékárníka. Souběžně s kolaudací obou domů byla provedena i kolaudace vodovodu (podle záznamů měla mít bělovodská kolej takto vyřešen přívod vody jako vůbec první v provincii).⁴⁰ Již při zakládání koleje byla

věnována zvýšená pozornost i farní zahradě, plány k ní měl vyhotovit biskupský zahradník z Kroměříže.⁴¹

Jednopatrová čtyřkřídlá dispozice koleje je tvořena dvěma kvadraturami. Jedenáctiosé hlavní průčelí má tři vchody, zdůrazněn je prostřední portál v hlavní ose budovy. Nad ním z mansardové střechy vyrůstá osmihranná vížka s lucernou. Fasáda celé budovy člení pilastry, které probíhají ve vysokém řádu od přízemí až po korunní římsu. Římsové hlavice pilastrů nesou dórské kladí, nad nímž je jednoduchý profil římsy. Mezi pilastry vidíme lisenové rámy. V přízemí jsou zalamované šambrány a nad nimi návojevá římsa, nesená plochými konzolkami. V parapetech oken byly vytvořeny profilované obdélné rámy. Spojovací křídlo s kostelem je pětiosé, ve středu se vstupním portálem. Západní křídlo devítiosé, severní čtrnáctiosé, ve středu je vstup s jednoduchým kamenným ostěním. Východní křídlo, na které je napojené spojovací křídlo, má členění rovněž čtrnáctiosé. Prostory přízemí jsou zastropeny valenými klenbami s výsečemi a křížovými klenbami. Ambit východní části má po obvodu arkádu na pilířích (zazděna). Ambit v západní části (bývalý seminář) má arkádu po třech stranách.⁴² Někteří starší badatelé autorství projektu koleje připisovali staviteli olomouckých biskupskému Giovanniu Pietrovi Tencallově (†1702),⁴³ jehož architektonický projev (např. planimetrického členění fasád) byl určující pro moravskou architekturu i několik desetiletí po Tencallově smrti.⁴⁴

Peripetie stavby nového kolejního kostela

Před polovinou 30. let 17. století byla stavba piaristické koleje dokončena. Počet studentů piaristických škol neustále rostl a stejně tak i počet poutníků k milostné soše Panny Marie. V roce 1727 jich sem mělo dorazit na 3 800, a o rok později dokonce okolo 7 000.⁴⁵ Toto jsou ale pouze počty lidí účastnících se hlavní poutě na svátek patrocinia kostela Navštívení Panny Marie, který dříve připadal na 2. červenec.⁴⁶ Venkovský kostel v Bílé Vodě nicméně novým požadavkům samozřejmě nepostačoval, a navíc ani nebyl propojen s piaristickou kolejí.

Podle záznamů v análech se dokonce při velkých poutích nemohli kněží ani kostelník přes dav věřících prodrat k oltáři. Kvůli tomu začal již v roce 1732 Lichtenštejn-Castelcorn uvažovat o jeho přestavbě či stavbě kostela úplně nového.⁴⁷ Krátce po vyhlášení záměru se na Lichtenštejna obrátili obyvatelé sousední obce Kamitz (dnes polská Kamienica) se žádostí, aby bylo hlavní průčelí zamýšleného chrámu obráceno k jejich obci. Návrh odůvodnili tím, že se předpokládané staveniště nachází z části i na katastru jejich vsi. Požadavek však Jakub Arnošt odmítl s odůvodněním, že milostná socha náleží do inventáře bělovodského kostela a nepodléhá kamenické farnosti.⁴⁸

Pro záměr výstavby nového kostela byla opět stěžejní osobnost fundátora. Ten nejenže měl za úkol zajistit patřičnou finanční hotovost na stavbu, ale svými představami také zasahoval do stavebních plánů. Prvotní inspirací pro novostavbu měl být projekt farního kostel v Kvasicích u Kroměříže, který měl stavebník

možnost zhlédnout. Jedná se o orientovanou jednolodní stavbu s pravoúhlým presbytářem. Po stranách lodi se nacházejí postranní kaple a konkávně vypouklé průčelí doplňuje dvojice na koso postavených věží. Velikostně však potřebám piaristů nejspíše nepostačoval.⁴⁹ Jakub Arnošt se také mohl inspirovat nerealizovaným návrhem Václava Plašky na přestavbu farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kroměříži nejspíše z let 1725–1727.⁵⁰ Ze slezských chrámů nelze opomenout kostel sv. Petra a Pavla v Nise (1719–1730). Ten vznikl ve stejném období jako piaristická kolej a jeho staviteli byli Michael Klein (†1725) a Felix Anton Hammerschmied (†1762), jemuž se ještě budeme věnovat. Niský chrám má stejně jako předešlé dvouvěžové průčelí, které odpovídá římskému klasicismu doby vzniku.⁵¹

Během příprav na stavbu kostela dělaly Jakubu Arnoštovi největší starosti zajištění financí a dělníků, protože stále ještě probíhala stavba semináře. Biskup si tak v dopisech rektorovi koleje stěžoval to, že se stavba prodraží nad jeho očekávání.⁵² V dalším z dopisů pak Lichtenštejn-Castelcorn prozradil své představy o velikosti zamýšleného chrámu, v němž se mělo nacházet pět až sedm oltářů.⁵³ V roce 1733 došlo k vytyčení místa stavby, kterého se kromě Jakuba Arnošta účastnil i rektor koleje a řádový provinciál. Bylo stanoveno, že se nový chrám bude nacházet na místě stávajícího. Na stavbu byl povolán analistou nejmenovaný architekt z Nisy, protože schopnosti Antonína Daniela nebyly uznány za dostačující.⁵⁴

Niský architekt, jímž se nejspíše stal již jmenovaný Felix Anton Hammerschmied, je fundátorem dobře hodnocen. Navrhl chrám podle biskupových představ tak, aby mohl sloužit jak poutníkům, tak i studentům a farníkům. Stavební projekt bělovodského kostela byl objednavateli předán v dubnu 1734.⁵⁵ Projekt na zamýšlený kostel Navštívení Panny Marie spatříme i na portrétu Jakuba Arnošta jako sekavského biskupa.⁵⁶ Na něm je zachycen vstříc hledící církevní hodnostář, který se pravicí opírá o stolek, na němž se nachází nákras piaristické koleje s kostelem a mariánským sloupem. Zobrazený chrám má tříosé průčelí, členěné pilastry, se dvěma věžemi. Návrh kostela má tři podlaží, přičemž v přízemí se nachází trojice portálů. O elevaci výše, než jsou okna nad vstupními portály, se nachází balkon. Propracovanější podobu stejného návrhu nalezneme v knize *Academiae et scholae Germaniae*, kde je navíc balkon konvexně zvlněný.⁵⁷ Dále se s podobným zobrazením setkáme ještě na portrétu neznámého podporovatele koleje. Zde jsou však věže mírně předsunuty před hlavní průčelí, které postrádá balkon.⁵⁸

Z plánů na stavbu kolejního kostela vycházel i vedutista Bernard Friedrich Werner, který zachytil tehdejší podobu koleje s její zahradou i plánovaným chrámem. Ten zde však oproti předchozím vyobrazením má jen jeden vstupní portál, na němž chybí i balkon. Navíc vedutista zakreslil rovněž dispozici lodi, jež měla být pravoúhle zakončena, její jednotlivá okna být oddělena lizénami a kordonová římsa kryta stříškou. Na tympanonu průčelí se měla nacházet socha světce

Obr. 3 Portrét neznámého šlechtice, polovina 18. století, olej na plátně, 106×90 cm (VMJ; autor reprodukce Luděk Wünsch)

Obr 4 Veduta piaristické koleje v Bílé Vodě s návrhem kostela Navštívení Panny Marie (WERNHER, Friedrich Bernhard: SILESIA in COMPENDIO seu TOPOGRAPHIA das ist PRAESENTATIO und Beschreibung des Herzogstums Schlesiens... PARS I. pol. 18. stol., pag. 512.)

(snad Panna Marie), a nikoliv znak piaristů, jak tomu bylo u předešlých vyobrazení. Podle vedutisty měly být fasády areálu laděny do bílé, žluté a okrové.⁵⁹ Novostavba podle tohoto projektu měla být 10,5 sáhů široká a 21 dlouhá. Jak svědčí zápis z roku 1738, ani tento projekt nebyl realizován kvůli tomu, že se zdál stále malý. Podle propočtů Toufara se do takto velkého kostela mělo vejít přibližně 432 osob.⁶⁰ Nakonec kvůli finančním nákladům byla upřednostněna již dříve uvedená výstavba domů pro lékárníka a lékaře.⁶¹

Obr. 5 Reprofoto kresby veduty piaristického kostela a koleje v Bílé Vodě s erbem vratslavského biskupa Filipa Gotharda Schaffgotsche k posvěcení chrámu (SZM)

Další úvahy o vybudování nového kostela zmařily slezské války, díky nimž se po obsazení většiny Slezska Pruskem, dostala Bílá Voda na periferii habsburské monarchie. Navíc v roce 1747 zemřel v Salzburku Jakub Arnošt z Lichtenštejna-Castelcorna, který byl dva roky předtím zvolen tamním knížetem-arcibiskupem.⁶²

V roce 1750, díky příspěví dědice bělovodského panství hraběte Karla Otty ze Salmu, mohly znovu započít práce na nových stavebních plánech. V uvedeném roce zaslal rektor koleje Salmovi plány zamýšleného kostela s průvodním listem: „Ač jsou zdi kostela 146 let staré, není na nich jediné praskliny a nikdo by takové zdi nepostavil.“⁶³ Kvůli tomu chtěl původně rektor využít části zdiva starého kostela pro stavbu sakristií, nicméně sešlo z toho. Nový plán kostela vypracoval tehdejší rektor Georgius Tschamler a S. Francesco podle piaristického kostela ve Strážnici.⁶⁴ Tamní kostel Nanebevzetí Panny Marie byl v témže roce vysvěcen. Tento chrám je dispozičně analogický k předešlému projektu, jedná se o orientovanou stavbu s pravouhlým presbytářem a dvojicí odsazených věží v průčelí.⁶⁵

Kvůli válečným událostem se s kopáním základů kostel začalo až v listopadu 1754. V březnu následujícího roku je poprvé uveden stavitel Zikmund Galler z nedalekých Bernartic (něm. Bartzdorf).⁶⁶ Dne 18. března 1755 byl slavnostně položen základní kámen nového kostela a 22. května 1755 byly ze starého kostela odneseny varhany, protože se připravovala jeho demolice. Ve snesené báni byl nalezen pamětní zápis o tom, že byla postavena v roce 1707.⁶⁷ V listopadu 1757

měla novostavba dostat střechu, ale pak se stavební práce zase kvůli válečným událostem zastavily. O pět let později analista běduje nad stavem nedostavěného chrámu, který měl hrozit zřícením. Galler začal ve stavbě chrámu pokračovat až od května 1764. K ruce mu byl polír Johann Caspar Titzke z Jindřichova ve Slezsku (něm. Hennesdorf). Od té doby stavba nepřerušovaně pokračovala. Roku 1767 byla dokončena zvonice a 14. srpna, v předvečer svátku Nanebevzetí Panny Marie, zkrášlil její vrchol kříž.⁶⁸ Na základě stylové analýzy měl Galler kostel budovat podle plánů Johanna Innocence Töppera, jehož styl se projevil zejména v trojlístém tvaru výsečí, potrojných prutech pilastrů či úsporné dekoraci venkovních rámu fasád.⁶⁹ Nejznamenitější zásah do původních projektů spočíval v redukci západního průčelí chrámu na jedinou vstupní věž, jejíž stěny jsou konkávně prohnuty, stejně tak i přiléhající stěny tohoto průčelí se čtyřlístovými okny. S tímto členěním se setkáme i na dalších projektech tohoto autora na Jesenicku.⁷⁰

Posléze následovaly dílčí stavební práce v interiéru a exteriéru chrámu (omítky, dlažby atd.). Od roku 1765 byl kostel již provizorně využíván pro bohoslužby, ale až o osm let později se začalo s pořizováním nového kostelního vybavení, mezi nímž vyniká soubor sedmi oltářů.⁷¹ Plně zařízený chrám slavnostně konsekroval 14. září 1777 vratislavský biskup Filip Gotthard von Schaffgotsch.⁷² Na posvěcení kostela upomíná i kresba areálu piaristické koleje se Schaffgotschovým erbem a letopočtem. Zde má kostel již současnou dispozici, ale oproti nákreсу chybí trojice sochařsky zdobených portálů. Ty kvůli nedostatku finančních prostředků nikdy nevznikly. Pozdně barokní báh měla být

Obr. 6 Současná podoba bývalé piaristické koleje a kostela Navštívení Panny Marie v Bílé Vodě (foto: autor)

v první třetině 19. století nahrazena jehlancovitým krovem s lucernou. Autorem plánu úprav krovů kostela byl stavitel Johann Koppitz. Podle jeho návrhu byl vyztužen krov chrámové lodi. V případě krovu zvonice však byl Koppitzův nahrazen zjednodušeným pyramidálním krovem, v němž se nacházejí i trámy z původního krovu (1767).⁷³

Kostel Navštívení Panny Marie v Bílé Vodě tak dostal svoji současnou podobu. Jde o orientovanou podélnou jednodílnou stavbu s odsazeným kněžištěm ukončeným na vnějšku rovně, uvnitř mírným obloukem. K východní straně presbytáře přiléhá čtyřboká sakristie, na bocích kaple s oratořemi v patře. Loď je obdélného půdorysu se zaoblenými kouty; v ose západního průčelí k ní přiléhá hranolová věž s mírně projmutými stěnami, navazující na nároží lodi projmutým pláštěm završeným v úrovni zvonicevého patra volutovými křídly. Fasády jsou členěny pilastry, na bocích lodi zdvojenými, oddělujícími obdélně vpadlé výplně; v nich jsou prolomena okna se zalomeným segmentovým záklenkem. Do kostela se vstupuje podvěžím; Samek uvádí, že nad vstupem byly zavěšeny kartuše obsahující lichtenštejnský a salmovský znak. V současnosti se zde však nenacházejí. Kostel je zaklenut sledem plackových kleneb mezi pasy dosedajícími na přízdní polopilíře obstoupené svazkem pilastrů s kompozitními hlavicemi nesoucími úseky římsového kladí navazujícího na průběžnou římsu. V západní části lodi leží hudební kruchta.⁷⁴

Závěr

Objev portrétu salzburského arcibiskupa Jakuba Arnošta z Lichtenštejna-Castelcornu z období jeho sekavského episkopátu potvrdil správnost všech dosud známých vyobrazení nerealizované podoby bělovodského kostela. Ty se od sebe liší jen v detailech. Řešením vstupního průčelí je projet ovlivněn realizacemi Michaela Kleina a Felixe Antona Hammerschmieda, kteří po sobě pracovali ve službách vratislavských biskupů. Ve 20. a na počátku 30. let 18. století nedisponovali olomoučtí biskupové výrazně schopným stavelem a osobnost dalšího biskupského stavitele Ignáce Josefa Cyraního z Bolleshausenu (†1758) je více opředena otázkami než jistými realizacemi.⁷⁵ Z tohoto důvodu musí být zmínka o staviteli působícím v Nise i Bruntále patřit Hammerschmiedovi, jehož činnost máme v obou regionech doloženou. Majitelem bruntálského dominia byl Řád německých rytířů. Post jeho velmistra zastával právě vratislavský biskup František Ludvík Falcko-Neuburský (1664–1732).⁷⁶ Na tohoto církevního hierarchu zapůsobila návštěva piaristické koleje v Bílé Vodě natolik, že se rozhodl založit piaristickou kolej přímo v Bruntále. A vypracováním plánů zamýšleného řádového kostela nebyl velmistrem roku 1730 pověřen nikdo jiný než opět Hammerschmidt.⁷⁷

Jakub Arnošt v jednom z dopisů rektorovi bělovodské koleje píše, že tak krásný klášter jako piaristická kolej v Bílé Vodě se nenachází v celém Štýrsku.⁷⁸ Navzdory tomu, že po smrti fundátora se projekt několikrát měnil a stavba kvůli

nedostatku financí nikdy nebyla plně dokončena, vznikl v Bílé Vodě rozsáhlý areál první piaristické koleje ve Slezsku. Války o rakouské dědictví, jež vynesly Jakuba Arnošta až na salzburský arcibiskupský stolec, naopak jeho koleji přivodily úpadek. V roce 1742 vznikla nová prusko-rakouská hranice a Bílá Voda je od té doby ze tří stran obklopena státní hranicí. Kvůli tomu postupně piaristická kolej upadala, až nakonec piaristé vykonávali jen funkci bělovodských farářů.⁷⁹ Po odsunu původního německy mluvícího obyvatelstva a nástupu komunismu byla poloha obce příhodná pro internaci řeholních sester s režimem zrušených klášterů. Řeholnice zde musely pobývat až do pádu totality v roce 1989.⁸⁰ Poté se sestry začaly vracet do svých původních komunit a od té doby je budova bývalé piaristické koleje, jež v sobě spojuje moravské barokní stavitelství se slezským, bez využití. Doufejme, že podobný dialog, ale přeshraniční, v budoucnu pomůže rozkvést sen barokního biskupa, tak jak se s ním nechal zachytit na salzburském portrétu.

POZNÁMKY

1. Salzburg Museum, Neznámý autor, Portrét salzburského arcibiskupa Jakuba Arnošta z Lichtenštejna-Castelcorna s plánem piaristické koleje v Bílé Vodě, před 1738, olej na plátně, 90,3×76,8 cm, inv. č. 1271-49.
2. EICHLER, Karel: *Poutní místa, Milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku: Díl II.* Brno 1888, s. 142–147.
3. PROSCH, Franz: *Documente, Geschichte des k. k. Staats-Gymnasiums Weidenau, I. Theil.* Weidenau 1902, s. 3–15; SOKA Jeseník, Sběrka archiválií různého původu, kart. 1, inv. č. 40, LANGER, Karl: *Beiträge zur Geschichte des Piaristen-Gymnasium in Weisswasser, 1935.* (strojopis); LANGER, Karl: *Příspěvky k dějinám piaristického gymnázia v Bílé Vodě.* In: XIII. svatováclavské setkání v Jeseníku, Dějiny středního školství na Jesenícku. Jeseník 2013, s. 8–16.
4. POSPISCHIL, Adolf: *200 Jahre Piaristkollegium und 150 Wieberkehr der Weihe der Pfarrkirche in Wieberkehr der Pfarrkirche in Weißwasser.* Reichenstein 1927.
5. ZUBER, Rudolf: *Hudba v piaristické koleji v Bílé Vodě.* Slezský sborník 60, Opava 1962, s. 351–367; ZUBER, Rudolf: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848.* Ostrava 1966, s. 199–207.
6. RONCK, Zuzana: *Musikpraxis in Bílá Voda im schlesischen Kontext.* In: XVI. svatováclavské setkání v Jeseníku: Hudební život Jesenícka. Jeseník 2016, s. 14–26; ZEMEK, Metoděj – BOMBERA, Jan – FILIP, Aleš: *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Přievídza 1992, s. 63–65; ZEMEK, Metoděj: *Školní divadlo*

u piaristů v Bílé Vodě, Severní Morava, sv. 15, Šumperk 1967, s. 48–56.

7. BORTLOVÁ, Anežka: *Sakrální architektura Rakouského Slezska od nástupu Marie Terezie do konce 18. století.* Olomouc 2019 (nepublikovaná diplomová práce), s. 49–50; KOUTECKÁ, Helena: *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě,* Praha 2005, s. 87; SCHENKOVA, Marie: *Poutní tradice ve Českém Slezsku.* In: MIHOLA, Jiří – ČAPSKÁ, Veronika: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma, Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu.* Brno 2010, s. 88–89; BUBEN, Milan M.: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích, III. díl, III. svazek, Řeholní klerikové.* Praha 2008, s. 125–130.
8. TOUFAR, Eugen: *Klášter a kostel piaristů v Bílé Vodě.* Brno 1964 (nepublikovaná diplomová práce). TOUFAR, Eugen: *Klášter piaristů v Bílé Vodě.* Severní Morava, sv. 11, Šumperk 1965, s. 46–54.
9. SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska: I. díl: A/I.* Praha 1994, s. 44–48; SEDONÍK, Tomáš a kol.: *Bílá Voda (Jeseník), Bývalá piaristická kolej s kostelem Navštívení Panny Marie, poté provinční dům chudých školských sester Naší Paní.* In: Dušan Foltýn a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů.* Praha 2005, s. 136–140.
10. Kolektiv autorů: *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Jeseník.* Olomouc 2001, s. 14–17; POLÁCH, Drahomír: *K autorství bývalé piaristické koleje v Bílé Vodě.* Severní Morava,

- sv. 66, Šumperk 1993, s. 51–53; BRACHTLOVÁ, Michaela: *Nové poznatky k autorství piaristického kostela Navštívení Panny Marie v Bílé Vodě*. Jesenícko: vlastivědný sborník, sv. 3. Jeseník 2003, s. 43–44; PULKRTOVÁ, Eva: *Piaristé v Bílé Vodě: Aneb stavitelé kláštera s kostelem Navštívení Panny*. In: Kolektiv autorů: *Piaristé a jejich odkaz ve stavební architektuře a zahradách: Působení piaristů a střední a severní Moravě a ve východních Čechách*. Olomouc 2015, s. 45–48.
11. ZEMEK, Metoděj – BOMBERA, Jan – FILIP, Aleš: *Piaristé v Čechách...*, s. 242–243.
12. ZA Opava, fond Piaristé Bílá Voda, kart. 1, inv. č. 32, sign. IA1a.
13. EICHLER, Karel: *c. d.*, s. 143.
14. Knihovna Slezského zemského muzea, sign. TA 180, sign. STA 461, *Beatissima virgo Dei mater Maria, quae in Weisswasser in districtu Ottmochoviensi Silesiae, distan uno miliarii Patschovia, magno peregrinatio accursu colitur. Adjecta est brevis Narratio de Orgine et progressu Mariano eo in loco pietatis*, NISSAE, Apud Ignatium Schubart, Anno 1664, Postrea impressum apud Josephum Schlögel, Civis. Typogr. Anno 1732.
15. O procesu „ověřování zázraků“ více: MIKULEC, Jiří: *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha 2013, s. 188.
16. Hoštice (něm. Gostitz, dnes polské Gościce).
17. ZUBER, Rudolf: *Jesenicko v období feudalismu*, s. 200.
18. JIRÁSEK, Zdeněk (ed.): *Slezsko v dějinách českého státu II., 1490–1763*. Praha 2012, s. 95.
19. Farním kostelem disponovali rychlejší luteráni do roku 1687, pak je museli postoupit katolíkům a luterské bohoslužby se až do roku 1708 sloužily ve špitálním kostele; ZIMMERMANN, Friedrich Albert: *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien, Bd.1, Beschreibung des Nimptschen Kreis und freyen Bergstädte Silberg und Reichenstein*. Brieg 1783 s. 76.
20. JIRÁSEK, Zdeněk (ed.): *Slezsko v dějinách...*, s. 169, 242.
21. Tamtéž, s. 241; ZIMMERMANN, Friedrich Albert: *Beyträge zur Beschreibung...*, s. 77.
22. Jakub Arnošt z Lichtenštejna-Castelcorna (1690–1747): biskup v Sekavě (1728–1738), biskup v Olomouci (1738–1745), arcibiskup v Salzburku (1745–1747); ORTNER, Franz: *Lichtenstein-Kastelkorn, Jakob Ernst Graf von (1690–1747)*. In: GATZ, Erwin (Hrsg.): *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches, 1648 bis 1803*. Berlin 1990, s. 275–276.
23. TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter...*, s. 25; ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve...*, s. 134.
24. Olomoucký biskup Karel II. z Lichtenštejna-Castelcorna postupně založil koleje v Kroměříži (1687), Staré Vodě u Libavé (1690) a Příboru (1694); ZEMEK, Metoděj – BOMBERA, Jan – FILIP, Aleš: *Piaristé v Čechách...*, s. 51, 56, 58, 63.
25. BUBEN, Milan M.: *c. d.*, s. 57; ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století I., 1695–1777*. Praha 1987, s. 131.
26. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina – KAŠPÁRKOVÁ, Jarmila: *Historiam scribere: Řádová historiografie raného novověku: II. díl*. Praha 2019, s. 188; ZUBER, Rudolf: *Hudba v piaristické koleji...*, s. 352.
27. Die Neumanna mělo být staveniště vytyčeno v roce 1722; NEUMANN, Augustin Alois: *Piaristé a český barok*. Přerov 1933, s. 123; TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter...*, s. 25.
28. ZA Opava, fond Piaristé Bílá Voda, kart. 1, inv. č. 32, sign. IA1a, ff. 77v, *Dopis Jakuba Arnošta z Lichtenštejna-Kastelkorna rektorovi piaristické koleje v Kroměříži (Psáno v Hertwigswalde 29. srpna 1724)*.
29. Na stavebních plánech koleje se mělo pracovat v roce 1721; NEUMANN, Augustin Alois: *c. d.*, s. 123; TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter...*, s. 25–26.
30. TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter...*, s. 26.
31. Nikoliv 1725. Srov.: BUBEN, Milan M.: *c. d.*, s. 126; PULKRTOVÁ, Eva: *Piaristé v Bílé Vodě...*, s. 46; ZA Opava, fond Piaristé Bílá Voda, bez inv. č., *Annales Domus Alboaquensis, SchP, Tomus I.*, pag. 38.
32. ZA Opava, fond Piaristé Bílá Voda, kart. 1, inv. č. 32, sign. IA1a, fol. 88.
33. Objekt byl fundátorem zamýšlen jako dům pro poutníky; FILIP, Aleš – RUDOLFOVÁ, Eva: *Bílá Voda (Jeseník): Bývalé filiální domy chudých školských sester Naší Paní s rodinnou hospodyňskou školou sv. Anny*. In: FOLTÝN, Dušan a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 140–141; ZA Opava, *Annales: Tomus I.*, pag. 24.
34. Jakub Arnošt v roce 1727 současně se stavbou bělovodské koleje rekonstruoval i svou kanovníckou rezidenci v Olomouci (Wurmova ulice č. p. 11). KRAUSE, Walter: *Grundriss eines Lexikon bildener Künstler und in Oberschlesien von den Anfängen bis zur mitte des 19. Jahrhunderts*. Oppeln 1933, s. 33; TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter v Bílé Vodě*, s. 27; ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve...*, s. 132.
35. Byly dokončen čtyři učebny a pokoje pro čtyři piaristy. Kvůli stále ještě vlhkým omítkám nově dostavěné koleje se uvažovalo o odložení začátku výuky až na následující rok; NEUMANN, Augustin Alois: *c. d.*, s. 123; ZEMEK, Metoděj – BOMBERA, Jan – FILIP, Aleš: *Piaristé v Čechách...*, s. 64; ZUBER, Rudolf: *Jesenicko v období feudalismu...*, s. 202.

36. MATONOHA, Kajetán: *Co o sobě vypráví věžička na piaristické koleji v Bílé Vodě*. Severní Morava, sv. 66, Šumperk 1993, neustránkováno (zadní předšádká a klopě sborníku).
37. POLÁCH, Drahomír: *K autorství bývalé...*, s. 52–53; PULKRTOVÁ, Eva: *Piaristé v Bílé Vodě*, s. 47.
38. Václav Schiller (též Schüller nebo Schuller), olomoucký kameník († před pol. 18. stol). Syn olomouckého stavitele Petra Schillera (Schüllera), který v roce 1681 předkládal vratislavskému biskupovi projekt na stavbu jezuitského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Nise; JAKUBEC, Ondřej – PERŮTKA, Marek (ed.): *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura let 1620–1780: 3. díl: Historie a kultura*. Olomouc 2011, s. 24, 55, 232; SZYMKOWICZ, Paweł: *Wybrane kościoły księstwa nyskiego wzniezione lub przebudowane w czasach biskupa wrocławskiego Franciszka Ludwika Neuburga (1683–1732)*. In: X. svatováclavské setkání v Jeseníku: Jesenícko v kontextu vývoje slezské a moravské architektury. Jeseník 2010, s. 28; TOGNER, Milan: *Kameníci, zedníci a stavitelé v Olomouci 1650–1750*. Umění, roč. 25, č. 3, Praha 1977, s. 271.
39. Na jednom ze vstupů do koleje je vyryt nápis: PRIMVS SI/ LESIIS IN DVXIT / SCHOLAS PIAS I...
40. Fundace pro místo lékáře a lékárníka měl Jakub Arnošt založit již v roce 1733; ZEMEK, Metoděj – BOMBERA, Jan – FILIP, Aleš: *Piaristé v Čechách...*, s. 64; ZUBER, Rudolf: *Jesenicko v období feudalismu*, s. 202.
41. SEDONÍK, Tomáš a kol.: c. d., s. 139.
42. SAMEK, Bohumil: c. d., s. 45.
43. Např.: RICHTER, Václav – KUDĚLKA, Zdeněk: *Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts in Mähren*. Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity, sv. F16, Brno 1972, s. 97.
44. SEDONÍK, Tomáš a kol.: c. d., s. 139; VYMĚTAL, Pavel: *Barokní výstavba farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kroměříži*. Brno 2012, s. 72, 74 (nepublikovaná diplomová práce).
45. ZA Opava, *Annales Domus: Tomus I.*, pag 19, 104–106.
46. Podle církevního kalendáře před II. vatikánským koncilem se svátek Navštívení Panny Marie slavil 2. července. V současnosti jej římskokatolická církev slaví 31. května.
47. TOUFAR, Eugen: *Kláster piaristů v Bílé Vodě*, s. 50; ZA Opava, *Annales Domus: Tomus I.*, pag. 186–187.
48. TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter v Bílé Vodě*, s. 30.
49. Podobu návrhu mohla kromě kostela v Kvasicích ovlivnit i piaristický kostel Nalezení sv. Kříže v Litomyšli. Ten se stavěl mezi léty 1714–1722 podle plánů Giovannioho Battisty Alliprandiho a Cornelius Hornesch jej musel znát, protože z Litomyšle pocházel; BUBEN, Milan M.: c. d., s. 89–90, 162; Kolektiv autorů: *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Jeseník*, s. 15; TOUFAR, Eugen: *Kláster piaristů v Bílé Vodě*, s. 50.
50. VYMĚTAL, Pavel: c. d., s. 48.
51. Podle Kleinova projektu vznikl i jezuitský kostel Panny Marie Sněžné v Olomouci (1710–1718); JAKUBEC, Ondřej – PERŮTKA, Marek (ed.): c. d., s. 230; WRABEC, Jan: *Barokowe kościoły na Śląsku w XVIII wieku: Systematyka typologiczna*. Wrocław 1986, s. 59–61.
52. Tamtéž.
53. Tamtéž.
54. TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter v Bílé Vodě*, s. 30–31.
55. Anály charakterizují nového stavitele kostela takto: „*aedilem Freundenthalensem, habitantem Nissa ad emensurandem et deindem novam Ecclesiam*“. Felix Anton Hammerschmied byl nízký stavitel, ale ve 30. letech 18. století 1733 působil na Bruntálsku; PRIX, Dalibor: *Barokní kostel sv. Šebestiána v Třemešné na Osoblažsku*, Časopis Slezského zemského muzea: Série B, sv. 69, Opava 2020, s. 110; TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter v Bílé Vodě*, s. 30. ZA Opava, *Annales Domus: Tomus I.*, pag. 212.
56. Viz poznámka číslo 1; Ze salzburského obrazu Jakuba Arnošta s plány bělovodské koleje vychází kroměřížský portrét stejného biskupa. Oproti předešlému se liší užitím odlišných barev, místo sekavského erbu biskupa se zde nachází erb olomoucký a místo projektu na piaristickou kolej na něm najdeme nere realizovaný návrh na přestavbu předhradí hradu Malenovice u Zlína; TOGNER, Milan (ed.): *Kroměřížská obrazárna: Katalog sbírky obrazů Arcibiskupského zámku v Kroměříži*. Kroměříž 1998, s. 482.
57. KUNDMANN, Johann Christian: *Academiae et scholae Germaniae*. Breslau 1741, s. 586.
58. K identifikaci portrétovaného šlechtice nepomohl ani jeho erb namalovaný na hodinách (černá býčí hlava na stříbrném poli a v klenotu stříbrný kožel ve skoku). Jaromír Olšovský mylně ztotožnil portrét šlechtice s Jakubem Arnoštem. Jeho portrét jako olomouckého biskupa se stále nachází v Bílé Vodě; OLŠOVSKÝ, Jaromír: *Jakub Arnošt z Lichtenštejna-Kastelkornu*. In: ŠOPÁK, Pavel: *Paměť Slezska: Památky a pamětové instituce českého Slezska v 16. až 19. století*. Opava 2011, s. 161; FÚ Bílá Voda, Neznámý autor, Portrét Jakuba Arnošta z Lichtenštejna-Castelcornu jako olomouckého biskupa, 1744, olej na plátně, 110×94 cm; VMJ, Neznámý autor, Portrét hraběte Václava

- Haugwitz, 40. léta 18. století, olej na plátně, 106×90 cm, př. č. 37/634.
59. Biblioteka Univesitetu Wroclawskiego, zdrojlo. IV F 113 b wol. 1., WERNHER, Friedrich Bernhard: *SILESIA in COMPENDIO seu TOPOGRAPHIA das ist PRAESENTATIO und Beschreibung des Herzogsthum Schlesiens...* PARS I. kol. 1763 (nedatovaný rukopis), pag. 512.
60. TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter v Bílé Vodě*, s. 32.
61. ZEMEK, Metoděj – BOMBERA, Jan – FILIP, Aleš: *Piaristé v Čechách...*, s. 64.
62. MARTIN, Franz: *Salzburgs Fürsten in der Barockzeit: 1587 bis 1812*. Salzburg 1952, s. 198–204.
63. ZA Opava, fond Piaristé Bílá Voda, bez inv. č., *Annales Domus Albo-aquensis, SchP, Tomus II.*, pag. 119.
64. ZA Opava, fond Piaristé Bílá Voda, inv. č. 57, *Seznam rektorů piaristických kolejí do roku 1800*, fol. 20v; TOUFAR, Eugen: *Kostel klášter piaristů v Bílé Vodě*, s. 33.
65. Stavba piaristického kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Strážnici probíhala mezi léty 1742–1747. Patrony se stali Magnisové, kteří byli blízkými příbuznými Lichtenštejnů-Castelcornů, sestrou Jakuba Arnošta byla Marie Karolína Magnisová. Autor stavebního projektu je neznámý, stavba je připisována staviteli Ignáci Cyranimu z Bolleshausu (†1758); ZA Opava, *Annales Domus: Tomus II.*, pag. 119; BARTŮŠEK, Václav – FILIP, Aleš: *Strážnice (Hodonín): Bývalá kolej piaristů s kostelem Nanebevzetí Panny Marie a pokus o založení koleje jesuitů*. In: FOLTÝN, Dušan a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005 s. 654–655; MATONOHA, Kajetán: *Co o sobě vypráví věžička, nestránkováno (zadní předsádka a klopě)*; TOMĚČEK, Petr: *Poznámky k historii kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Strážnici*. In: Kolektiv autorů: *Kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Strážnici*. Strážnice 2000, s. 7–19.
66. V análech Bernartice uváděny jako Parzdorf; ZA Opava, *Annales Domus: Tomus II.*, pag. 204; TOUFAR, Eugen: *Klášter piaristů v Bílé Vodě*, s. 51.
67. ROUBIC, Antonín – MÜLLER, Karel: *Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804: IV. Fara Bílá Voda*. Jesenicko: vlastivědný sborník, sv. 15, Jeseník 2014, s. 5; TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter piaristů v Bílé Vodě*, s. 33.
68. Tamtéž, s. 37.
69. WRABEC, Jan: c. d., s. 83, 116, 150.
70. Například: kostely sv. Bartoloměje ve Vlčicích, sv. Kateřiny ve Vidnavě a Božího Těla ve Staré Červené Vodě; PRIX, Dalibor: c. d., s. 111.
71. Dne 20. října 1765 sloužil rektor bělovodské koleje v nedokončeném kostele první mši svatou. ROUBIC, Antonín–Karel MÜLLER: c. d., s. 5; TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter piaristů v Bílé Vodě*, s. 38; ZA Opava, *Annales Domus: Tomus II.*, pag. 424–426.
72. Dochovala se fotoreprodukce nedochované kresby; SZM, Uměleckohistorické pracoviště, Braunův archiv, Krabice Slezsko (též Polské), Ev. č. 82.2/1461, Fotografie kresby veduty piaristického kláštera a koleje v Bílé Vodě, legenda: PROSPEKT V. COLLEGII. ALBOAQUENSIS. SCHOL: PIAR: AD. B. VIRGINEM. VISITANTEM., na zadní straně uvedeno: Weißwasser v. Jauernig.
73. Návrh Johanna Kopitze na úpravu krovů kostela v Bílé Vodě (1836) je v inventáři fondu mylně uváděn jako plán na opravy kostela ve Skorošicích. ZA Opava, Ústřední správa komorních statků vratislavského biskupství, Jánský Vrch, inv. č. 7962; TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter piaristů v Bílé Vodě*, s. 61.
74. Kolektiv autorů: *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Jeseník*, s. 10; PULKRTOVÁ, Eva: *Piaristé v Bílé Vodě*, s. 46; SAMEK, Bohumil: c. d., s. 45–46.
75. To dokládá komplikovaný průběh oprav a později výstavby farního kostela Nanebevzetí Panny Marie (1724–1736). V roce 1724 musel kvality návrhu biskupského stavitele Geisenhoha přezkoušet inženýr z okruhu knížete Kounice; KROUPA, Jiří: *Architektura poutního chrámu v Dubu v baroku*. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: F: Rada uměnovědná, č. F37–39, roč. 42–44, 1993–1995 s. 199–201; VYMĚTAL, Pavel: c. d., s. 32–37, 43–44, 65, 72–77.
76. MANDZIUK, Józef: *Rządcy (Archi)Diecezji wroclawskiej na przestrzeni wieków*. Wrocław 2018, s. 185.
77. SEDONÍK, Tomáš – FILIP, Aleš: *Bruntál (Bruntál) Bývalá kolej piaristů s kostelem Panny Marie Těšitelky*. In: FOLTÝN, Dušan a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 250.
78. TOUFAR, Eugen: *Kostel a klášter piaristů v Bílé Vodě*, 56–57.
79. PULKRTOVÁ, Eva: *Piaristé v Bílé Vodě*, s. 46; ZEMEK, Metoděj – BOMBERA, Jan – FILIP, Aleš: *Piaristé v Čechách...*, s. 64–65.
80. SEDONÍK, Tomáš a kol.: c. d., s. 139.

Sofie Prissnitzová a její rod

Bohumila Tinzová

Ženám žijícím ve stínu slavných mužů je povětšinou dána společná jakási neviditelnost. Přitom jejich přínos do svazku manželského (a nemyslíme tím pouze věno) býval v mnoha případech základem a odrazovým můstkem pro další růst těchto velikánů. Typickým případem je právě manželka jednoho z nejslavnějších rodáků našeho města Vincenze Priessnitze, tedy paní Sofie Priessnitzová. I jeden z prvních Priessnitzových životopisců, Engelbert Maximilian Selinger, jí ve své knize *Životní příběh Vincenze Priessnitze* věnoval pouze hrstku povšechných vět. Philo vom Walde ji zmínil v několika citátech z děl jiných autorů. Miloš Kočka věnoval její charakteristice několik odstavců,¹ nicméně ve svém románu *Prameny živé vody* vykreslil roli této ženy naopak poměrně podrobně.²

Sofie, rozená Prißnitz,³ jak je zapsána v rodné matrice, přišla na svět jako třetí dcera českoveského erbovního šoltyse Antona Prißnitze. Jejich rod se v pozemkových knihách České Vsi objevuje již v letech 1573 a 1584 a šlo původně o slovanské osídlenec (Březnicové). Téměř třetina statků ve vsi zůstala od roku 1584 ve vlastnictví jednoho rodu; díky této stabilitě místního osídlení máme o rodu Prißnitz informace i z následujícího období. Neslavně se do historie obce zapsali tři nositelé příjmení Prißnitz v první polovině 18. století, kteří patřili k nebezpečné bandě lapků. Jeden z nich, Elias, byl dokonce roku 1747 sťat ve Vidnavě. Zato jiná větev rodu měla od roku 1731⁴ v dědičném držení tamní šoltéství. Prvním šoltysem z tohoto rodu byl Casper (dále Caspar) Prißnitz, který ve zmíněném roce šoltéství odkoupil od svého tchána Tobiase Hoschkeho za 950 těžkých hřiven. Ke statku patřil kromě pozemků o rozloze 2 a půl lánu také dům č. 84,⁵ krčma v č. 83,⁶ pekárna, řeznictví (porážka) a krejčovská dílna; dříve také mlýn v Písečné a kovárna. Casparovou ženou byla Catharina rozená Hoschke, s níž zplodil prokazatelně pět dětí: Johanna Caspara (24. 6. 1728), Franze Michaela (14. 5. 1736), Johanna Petra Melchiora (26. 10. 1738), Annu Theresii (14. 4. 1741) a Elisabeth (5. 12. 1743).⁷

Roku 1773 přešlo erbovní šoltéství do držení jeho nejstaršího syna Johanna Caspara Prißnitze (24. 6. 1728 – ?),⁸ z jehož manželství s Annou Marií, rozenou Habichtovou (1740 – 5. 1. 1824), se narodili tři synové: Johann Caspar Bartolomeus,⁹ Anton Ludwig,¹⁰ poslední českoveský šoltys z tohoto rodu, a Ignaz

Obr. 1 Sofie Priessnitzová dle akvarelu z roku 1836 (VMJ)

Obr. 2 Sofie Priessnitzová na olejomalbě Carla Riedela, cca 1870 (VMJ)

Ludwig (1788 – 14. 12. 1798). Před Antonem byl šoltyssem patrně jeho starší bratr Johann Caspar Bartolomeus Prißnitz (22. 8. 1764 – 3. 2. 1797),¹¹ což tvrdí zápis v úmrtní matrice, kde je uveden jako šoltys. Žádné jiné prameny ani literatura o něm ale nehovoří. Kdy se šoltyssem stal, není doposud známo, protože jméno Johann Caspar Prißnitz nesl i jeho otec, tudíž vzhledem k nedostatku jiných pramenných podkladů prakticky nejdou odlišit. Navíc dosud není známo datum úmrtí jeho otce.¹² Bartolomeus zemřel ve třiatřiceti letech na suchotiny a bezdětný. Kdo byl šoltyssem po jeho smrti, také nevíme.¹³

Anton Ludwig Prißnitz (9. 3. 1781 – 18. 2. 1850) byl šoltyssem prokazatelně v letech 1822–1840. V manželství uzavřeném 7. 11. 1802 v České Vsi¹⁴ s Johannou, rozenou Willmannovou z Jeseníku (23. 6. 1779 – 8. 2. 1847),¹⁵ počal osm dětí, z nichž čtyři zemřely buď hned po narození, nebo během několika let: Theresie, provdaná Heckel (16. 5. 1802 – 20. 9. 1842), jejím manželem se 22. 11. 1836 stal Albert Heckel z Nisy, od roku 1840 majitel šoltéství v České Vsi (stalo se tak proto, že se žádný z Antonových mužských potomků nedožil dospělosti); Sofie, provdaná Priessnitz (17. 9. 1804 – 31. 8. 1854), jejím manželem byl Vincenz Priessnitz, vodoléčitel, ke sňatku došlo 5. 2. 1828; Karolina, provdaná Neupert (15. 2. 1806 – 17. 3. 1864), manželem byl Josef Neupert, obchodník v Jeseníku, sňatek 16. 7. 1833; Christina (12. 3. 1810 – 25. 10. 1826), zemřela v sedmnácti letech na srdeční horečku; Anton (6. 2. 1814 – 12. 10. 1814); Karl (29. 1. 1816 – 13. 3. 1821); Emanuel (8. 3. 1818 – 12. 3. 1818); Albertina (16. 4. 1823 – 2. 6. 1826).¹⁶

Sofie Priessnitzová, rozená Prißnitzová (1804–1854)

Co o ní víme? O dětství a mládí kromě data a místa narození téměř nic. Jako druhá dcera šoltyse žila jistě v dostatku, což ale neznamená, že by se vyhnula práci v domácnosti. Vzhledem k rodinnému majetku byla dobrou partií, která si mohla muže vybírat.

O jejím vztahu s Vincenzem Priessnitzem z Gräfenberku existuje jen částečně doložené podání z per několika Priessnitzových životopisců. Sofie a Vincenz se již patrně znali dříve a našli v sobě zalíbení; líčení jejich vztahu a těžkostí, s nimiž se museli vypořádat, podávají autoři Priessnitzova životopisu velmi rádi. Láska, již zbraňují rodiče, je ostatně oblíbeným romantickým motivem všech dob. Vincenz ale měl patrně ke svému výběru ještě o poznání prozaičtější důvod. V říjnu roku 1825 zemřela jeho matka, která nejen pečovala o slepého manžela, ale též vedla celou domácnost a odváděla nezanedbatelnou práci i v hospodářství. Vincenz byl tedy nucen se co nejrychleji oženit a přivést do rodiny dobrou hospodyni. Jeho volba padla na Sofii, která byla nejen bohatá, ale dle mínění současníků též pracovitá, půvabná a milá.¹⁷ Navíc prý Sofie byla již tehdy přesvědčena o správnosti vodoléčebných postupů svého vyvoleného natolik, že i přes odpor otce a matky prosadila, aby se mladý léčitel ujal někdy před rokem 1828 léčby těžké dny, která paní Prißnitzovou trápila a s níž si místní ranhojiči léta nevěděli rady. Teprve tato úspěšná léčba paní Johanny prolomila odpor Sofiinych rodičů a Vincenz Priessnitz mohl požádat o Sofinu ruku. V té době se již mohl ve svém podnikání prokázat nezanedbatelnými úspěchy; roku 1822 přestavěl rodnou chalupu na první vodoléčebný ústav na světě, o čtyři roky později postavil nový léčebný dům, jeho klientela se rozrůstala. V roce 1826 byl poprvé povolán na vídeňský císařský dvůr ke konzultaci léčby arcivévodý Antonína, velmistra Řádu německých rytířů a bratra císaře Františka I. Na druhou stranu přece jen pocházel z chudého hospodářství a jeho vyhlídky stran vodoléčby byly hodně nejisté. Vždyť proti němu stály oficiální lékařské kruhy včetně jesenických ranhojičů Günthera, Dittricha i samotného doktora Antona Schnorfeila, biskupského zemského fyzika sídlícího na Jánském Vrchu a pověřeného zdravotní péčí a dohledem nad ní.

Dne 5. února 1828 byli Vincenz a Sofie oddáni v jesenickém kostele,¹⁸ jemu bylo dvacet osm, jí pouhých dvacet dva let, takže jako nezletilé musel její otec zapsat do matriky své svolení. Od tohoto okamžiku stála Sofie věrně po manželově boku. A nejen to, dokázala mu též pomáhat v rozvíjejícím se podnikání. Plně chápala manželovu náročnou práci i jeho nesmírné nasazení. Z hospodářství svých rodičů byla zběhlá v domácích pracích i v péči o běh hospodářství. Na rozdíl od svého chotě patrně absolvovala školní docházku v triviální škole, protože byla zběhlá ve čtení, psaní i počtech. Převzala tedy vedení Priessnitzovy korespondence, kterou do té doby vyřizoval sekretář König. Nejenže zvládala péči o rozrůstající se vlastní rodinu, ale starala se v podstatě o zajištění stravování ubytovaných pacientů i jejich doprovodu, dohlížela na nákup zásob a na správný

chod služeb pro ně. Autoři se vesměs shodují ve velmi kladném hodnocení její role v životě i podnikání Vincenze Priessnitze. „Paní Pießnitzová se podobala opravdovým zanícením svému muži. I dnes, již osmnáct let vdaná, je stejně zamilovaná jako ono první ráno po sňatku. To, co její lásku viditelně posvěcuje, je zbožná, horoucí úcta ke krásnému povolání manžela. Byla by i bez manželského svazku jeho horlivým apoštolem. Priessnitz v ní našel skutečnou perlu pro své srdce a zároveň bohatý pramen svých příjmů. Kde byl on svým pacientům lékařem a hostitelem, tam mu ona ze své podstaty poskytovala podporu, vždy připravena podat mu v případě nutnosti ruku a držet s ním krok.“¹⁹ Dokonce i kritik Priessnitzových metod C. Munde v roce 1844 napsal: „Každý, kdo měl příležitost pozorovat po delší čas tuto půvabnou ženu, rád mi dá za pravdu, že je to nejenom domácí paní a hospodyně, jakých je málo, ale že má obratnost a takt v jednání, které vůbec neukazují na selský původ. Priessnitz v ní má poklad, bez něhož by určitě nedospěl tam, kde je. Madam Priessnitzová si umí svým jistým vystupováním udržet respekt hostů, jimiž je milována a vážena. Ani ženy jsem nikdy neslyšel mluvit o ní špatně. Některé ji dokonce něžně milují a ještě po letech vzpomínají na veselé chvíle, které zažily v její přítomnosti.“²⁰ Bez zajímavosti není určitě ani charakteristika Sofie z pera jiného současníka, Theodora von Kolbe: „Madam Priessnitzová dokázala ještě rychleji než její muž radikálně změnit neohrabané selské vystupování a venkovskou výchovu. Osvojila si dobré mravy vznesené Vídeňanky a její chování vůči urozeným dámám, které si ji, pochopitelně s vědomím jejího manžela, okatě předcházely, bylo tak obratné, moudré a nenucené, jako kdyby byla rozenou kněžnou Eszterházy či Liechtensteinovou. Je to přitom hezká, velmi hodná paní, jež se také ze všech sil ujala práce v domácnosti, což jí ovšem bohužel, k její osobní škodě ne zcela prospívá a nezanedbatelně ji zatěžuje.“²¹ Z těchto citací vystupuje poměrně plasticky osobnost Sofie nejen jako milující manželky v té době již úspěšného a váženého léčitele či jeho pravé ruky, ale též reprezentativní a vyhledávané společnice hostů včetně těch z vyšších kruhů.

K úplnému obrazu schází ne nepodstatná část – Sofie a rodina, tj. její děti. Z manželství Sofie a Vincenze se narodilo v letech 1828–1847 celkem deset potomků; tři z nich zemřeli brzy po narození: Kristina (30. 11. 1828 – 13. 3. 1829), Franz (1. 7. 1831 – 7. 4. 1832) a Karolina Marie (10. 5. 1840 – 28. 10. 1843). Nevíme nic tom, jak bolestná ztráta to pro rodiče a zvláště pak pro matku musela být. Jak jen se cítí matka a otec, kteří musí pochovat prvorozeného syna, tak toužebně očekávaného nástupce a dědice? O tom knihy současníků mlčí, ani E. M. Selinger, který se sám pasoval do role Priessnitzova přítele, se o těchto bolestech mladého manželství nezmiňuje. Odtud možná pramení poněkud tvrdé rysy ve tváři a smutný pohled Sofie starší na rodinné daguerotypii, k níž se dostaneme záhy. Dospělosti se dožilo šest dcer:

Sofie (8. 1. 1830 – 28. 1. 1904), manžel József (Josef) Újházy, sňatek 26. 1. 1847; Teresie (21. 4. 1833 – 29. 11. 1913), manžel Albert Újházy, sňatek 5. 2. 1853; Marie Anna (8. 2. 1835 – 3. 3. 1909), manžel Johann Ripper, sňatek 28. 3.

1860; Anna Marie (15. 6. 1836 – 30. 12. 1918), manžel baron Otto von Uslar-Gleichen, sňatek 6. 10. 1860; Antonie Marie (6. 10. 1837 – 22. 5. 1912), manžel Viktor Skumovitsch, sňatek 16. 6. 1857; Albertina Marie (26. 6. 1841 – 11. 2. 1864), manžel Paul Dessewffy, sňatek 30. 11. 1861.

Na syna si manželé museli počkat až do roku 1847, kdy se, pozdě, ale přece, narodil Vincenz Paul (22. 6. 1847 – 30. 6. 1884), manželka Wilma, rozená Weissnixová, sňatek 2. 9. 1871, rozvod 8. 6. 1880.

Sedm dětí, spousta radosti, ale též starostí a práce. O tom, jak zvládala při všech dalších povinnostech Sofie roli matky, nevíme také téměř nic. Něco málo napovídá skutečnost, že v roce 1842 zakoupil Vincenz Priessnitz v Javorníku rozsáhlý panský dům, kam odstěhoval všechny dcery, posléze i syna, a svěřil je do opatrování slečně Rosalii Kaltfeldové pocházející z francouzské části Švýcarska. Původně se na Gräfenberk přijela sama léčit, ale zůstala zde v nové, velmi oceňované roli. Celou rodinou včetně dětí byla ctěna a milována. Oficiálním důvodem tohoto činu (Philo vom Walde jej nazývá „obětí lidstvu“) byla snaha uchránit děti před hektickým životem v lázních a nepříznivým vlivem styku s lázeňskými hosty. Otázkou zůstává, zda dalším důvodem nebyla potřeba obou rodičů uvolnit si ruce a získat potřebný čas pro jiné důležité úkoly. Jistě, chůva by zvládla základní péči o děti i na Gräfenberku, ale i tak by matka musela notně ukrojit ze svého času věnovaného vedení rozsáhlého lázeňského hospodářství a hostům. Děti se domů vracely pouze o svátcích a při jiných slavnostních příležitostech. Pouze dvě nejstarší dcery Sofie a Teresie se časem vrátily nastálo, aby byly matce nápomocny. A nejen matce, milovaná dcera Sofie se stala doslova pravou rukou svého otce; pomáhala mu s léčením pacientů a vedla si údajně velmi dobře. Vyprosila si na něm dar: rady stran vodoléčebných procedur; právě jí diktoval Vincenz Priessnitz tzv. *Rodinnou knihu o vodě*, jejíž kopii dostal každý z potomků k využití.

Byla to ale právě dcera Sofie, která otci přivodila náhlý kolaps. Došlo k němu následujícího dne po jejím sňatku s uherským šlechticem Józsefem Újházym, původně pacientem na Gräfenberku, do něhož se zamilovala a 26. ledna 1847 se za něj provdala. Bylo tedy jasné, že s ním odejde do Budimíru v Horních Uhrách (dnes Slovensko). Od té chvíle přibývalo Priessnitzovi zdravotních problémů a sil naopak ubývalo. Bylo opět na jeho ženě, aby se s nastalou situací vypořádala a pečovala též o manžela. Když se v lednu 1848 v Budimíru narodil první vnuk Árpád Újházy, táhlo ji srdce k němu a dceři, ale z návštěvy byla povolána zpět poté, co se její muž zranil. Ani revoluce téhož roku nepřispěla ke klidu obou manželů; celých patnáct měsíců nedostali z Budimíru žádnou zprávu, protože Uhry se staly jedním z revolučních center. Musela to být muka, nevědět nic o svých milovaných. Rok 1851 přinesl další zhoršení Priessnitzova stavu, až musel počátkem října ulehnout. Rychle povolali domů dcery z návštěvy v Budimíru, přijela s nimi i Sofie. Její návštěva otci velmi prospěla především psychicky, ale i přes veškerou péči vydechl 28. listopadu 1851 naposled. Pohřeb

se konal 4. prosince za účasti stovek místních lidí i pozvaných hostů. Dlouhý pohřební průvod se táhl z Gräfenberku až ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie dole ve městě, odtud po slavnostní mši zamířil na náměstí a následně na starý jesenický hřbitov, kde byl léčitel prozatímně pohřben.

Prvním, nejdůležitějším úkolem, jenž musela vdova vyřešit, bylo zajistit odborné vedení lázní v duchu Priessnitzové a zachovat vysokou úroveň poskytovaných služeb. Priessnitz již na sklonku života patrně kontaktoval Josefa Schindlera (29. 7. 1814 – 8. 3. 1890), který od roku 1839 vlastnil a vedl vodoléčebný ústav v Potočné v Jizerských horách, první svého druhu v Čechách. Na něj se Sofie Priessnitzová spolu s lázeňským výborem okamžitě obrátila, takže Josef Schindler nastoupil na Gräfenberku již 24. prosince 1851. Ve funkci šéflékaře se plně osvědčil, lázně vedl až do své smrti.

Druhá záležitost, kterou vzala Sofie na svá bedra, se týkala důstojného místa posledního odpočinku zesnulého. Ve své poslední vůli totiž mj. napsal: „*Odevzdávám svou duši do rukou Vykupitele a přeji si, aby mé tělo bylo pochováno tak, jak určí moje manželka*“.²² Právě tehdy osvědčila opět vdova svou hlubokou oddanost odkazu svého muže. V literatuře se donedávna tvrdilo, že Sofie chtěla zřídit rodinnou hrobku na Gräfenberku hned od počátku. Z archivních pramenů však jasně vyplývá zcela jiná realita. Jsou dochovány dva opisy jejích listů starostovi města Jeseníku Eduardu Langenickelovi (úřad vykonával v letech 1850 až 1852), které dokládají vleké a neúspěšné jednání o odkoupení důstojného místo pro rodinnou hrobku na městském hřbitově. Dopisy nejsou datovány, můžeme se jen domnívat, že byly napsány v letech 1851–1852. Paní Sofie si v obou stěžuje, že nabízené místo u hřbitovní zdi je pro hrob slavného rodáka zcela nedůstojné, a žádá o odprodej pozemku na svahu ve volné části hřbitova, kde by mohla zamýšlená hrobka vyniknout. Argumentuje mj. tím, že stavitel Gröger, který byl přizván, tento záměr schvaluje. Odpovědi starosty neznáme, ale další korespondence dokládá, že k dohodě nedošlo, i když město vdově nakonec nabídlo místo, o které dříve stála. To už ale byla Sofie pevně rozhodnuta prosadit stavbu kaple s kryptou na Gräfenberku. Byla velice roztrpčena přístupem města Jeseník k památce svého muže a nehodlala ponechat jeho ostatky v podle ní nepřátelském prostředí. V dopise děkanovi Johannu Gottwaldovi ze 17. června 1853 píše: „*Co jim můj dobrý muž učinil? Nic než dobré a jak se mu odvděčují? Jejich prvním díkem po jeho smrti byla snaha, jak naši rodinu z Gräfenberku dostat pryč. To vše skrze jednoho člověka, který velmi obojetně vůči nám vystupoval, a oni věřili tomu člověku a ruku v ruce s ním chtěli nám a Gräfenberku přivodit zánik. Na nás platí úsloví: Mnoho psů, zajícova smrt!*“²³ Kdo byl oním škůdcem z řad jesenických měšťanů, nevíme.

V dosavadní literatuře se uvádí, že stavba mauzolea probíhala v letech 1852 až 1853. Studium archivních pramenů však jednoznačně vedlo ke zjištění, že se stavbou bylo započato až v roce 1853. V dopisech z června 1853 se píše teprve o záměru Sofie Priessnitzové tuto ideu uskutečnit. Děkan Gottwald upozorňoval

na těžkosti s ideou spojené. Podle platných zákonů totiž nebylo možné pohřbívat mimo hřbitovy. Přesto však byla nakonec žádost o povolení stavby na okresním hejtmanství v Jeseníku vyřízena kladně, Slezská zemská vláda v Opavě stavbu schválila 26. července 1853 a nic nenamítalo ani biskupství vratislavské. A tak se zcela naplnilo další úsloví z již citovaného dopisu, které prý sám Priessnitz často používal: „*Moji nepřátelé mně vždy, když mi chtěli opravdu uškodit, spíše pomohli.*“ V téměř roce byl do krypty pod kaplí uložen kovový sarkofág s exhumovaným vodoléčitelovým tělem. K vysvěcení ale došlo až roku 1855.

Jak vidno, závěr života Sofie Priessnitzové byl naplněn snahou o udržení rodného majetku a péčí o památku na zesnulého manžela. V srpnu 1854 pobývala na další z návštěv dcer Sofie a Terezie v Budímíru u Košic, kde 31. toho měsíce zemřela. Pohřbena byla po boku milovaného manžela v rodinné kryptě na Gräfenberku. Oba dva odtud do dnešních dnů střeží společné dílo, jesenické lázně, první vodoléčebný ústav na světě.

Jak vypadala Sofie Priessnitzová?

K dispozici máme celkem tři, s malou obměnou čtyři její dobová vyobrazení. Prvním z nich je dvojportrét Vincenze a Sofie Priessnitzových namalovaný v pozdější době podle akvarelů portrétisty Peterse z roku 1836 (obr. 1).²⁴ Z podobizny shlíží krásná mladá žena souměrného oválného obličejе rámovaného tmavými vlasy skrytými pod módním čepcem s mašlí po pravé straně krku. Mandlové oči a úzký nos s krásně tvarovaným chřípím, drobná ústa a labutí krk. Jde o sedící polopostavu a je patrné, že i šaty a šál přehozený přes rameno jsou poplatné dobové módě, biedermaieru. Jemnost portrétované osobnosti dokreslují drobné jemné ruce složené v klíně. Tato podobizna poměrně dobře odpovídá výše citovanému nadšenému popisu Theodora Kolbeho z roku 1841. Předpokládala jsem původně, že se jedná o velice stylizovaný portrét, protože jeho pandán, portrét V. Priessnitze, autorskou stylizací vykazuje. Ale právě Kolbeho popis Sofie svědčí o tom, že nemusí jít o pouhou idealizaci, ale o podobu mladé Sofie v celé její kráse. Ve fondu SOkA Jeseník Rodinný archiv Priessnitz-Ripper se v rodinném albu nacházejí fotografie portrétů manželů Priessnitzových, přičemž prokázán je pouze autor litografie Vincenze Priessnitze Otto Meyer a pochází z roku 1842 – jde o pověstnou litografii s náušnicí. Zda je Meyer také autorem portrétu Sofie, nevíme, na fotografii je uvedeno pouze jméno L. Letzter a lokace Kaschau (dnešní Košice). Autor ale rozhodně vycházel z výše popsaného Petersova portrétu.

Druhým, resp. třetím zpodobněním Sofie je olejomalba C. Riedela datovaná kolem roku 1870 visící v expozici v rodném domě V. Priessnitze v Lázních Jeseník (obr. 2). Jedná se o sedící polopostavu ženy v nejlepších letech oděnou v tmavý měšťanský šat s krajkovými vsadkami kolem krku a zápěstí. Souměrnou oválnou tvář lemují tmavé vlasy rozdělené uprostřed čela pěšinkou a skryté částečně pod zdobným čepcem také měšťanského stylu. Zpod rovného obočí měkce hledí tmavé oči mandlového tvaru, které doplňuje úzký rovný nos s chřípím, které

Obr. 3 Portrét rodiny Priessnitzových vytvořený před rokem 1847 (SOKA Jeseník)

známe z portrétu v mládí. Celkový obraz oduševnělosti dotvářejí usmívající se ústa.²⁵

Její další vyobrazení známe z období před narozením syna Vincenze Paula v roce 1847. Z té doby pochází známá daguerrotypie celé tehdejší Priessnitzovy rodiny, na níž stojí po pravici svého muže ve věku přibližně 43 let (obr. 3). Zde již vidíme stárnoucí ženu smutných rysů v obličejí s poněkud vpadlými tvářemi v prostých měšťanských šatech se šálem kolem pasu. Dominantou obličejí je rovný úzký nos s oním pro ni typickým chřípím a melancholickým pohledem mandlových očí. Ústa již ztratila svou plnost a nesou taktéž stopy melancholie nebo možná únavy. Jen vlasy jsou stále tmavé a husté, byť je opět zakrývá z velké části prostý světlý čepec uvázaný pod krkem na mašli. Sličný zjev mladších let vzal již téměř za své, celkově působí Sofie na tomto portrétu ustaraným a unaveným dojmem. Ještě je ale třeba dodat, že při zhotovování daguerrotypie bylo nutno setrvat v nehybnosti i třeba deset minut. Na pohodě fotografovaným osobám tato skutečnost zcela určitě nepřidala.

Podle tvrzení současníků byla jejím mladším vydáním dcera Sofie, která na těžce daguerrotypii stojí po levé ruce V. Priessnitze. Má nos i ústa své matky a působí opravdu velmi půvabně. Podobu Sofie mladší máme dochovanou na několika

fotografiích, z nichž jedna ji zachycuje již jako starší ženu; na ní je její podoba s matkou ještě patrnější, pouze výraz tváře je měkčí.

Poslední, umělecky provedenou tvář Sofie Priessnitzové najde návštěvník lázní v podobě bronzové plastiky osazené na středovém kameni Sofiina pramene zrekonstruovaného v roce 2020 v pravé části dnešní Ripperovy promenády (obr. 4). Autorkou je jesenická sochařka Iva Svobodová-Pretschová. Jde o jemnou stylizaci založenou na studiu dochovaných vyobrazení.

Obr. 4 Sofiin pramen po rekonstrukci v roce 2020 (foto: L. Jarošová)

Tvář půvabné mladé ženy pozvednutá k pramínku životodárné vody, v jejíž léčebné účinky Sofie Priessnitzová spolu se svým mužem neochvějně věřila, se mírně usmívá. A proč by také ne; lázně založené Vincenzem Priessnitzem stále plní svou funkci a vedou si velmi dobře, byť v poněkud jiném pojetí. A třeba ji také potěšilo, že se jí konečně, po více než sto šedesáti letech od uložení do rodinné hrobky, dostalo prvního náležitých připomenutí a uctění její role v životě a práci génia pramenité vody. Autorka textu doufá, že i toto psané připomenutí přijme ona obdivuhodná žena s úsměvem.

POZNÁMKY

1. KOČKA, M. – KUBÍK, A.: *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. Štíty 2006, s. 19.
2. KOČKA, M.: *Vincenz Priessnitz. Prameny živé vody*. Štíty 2001.
3. Příjmení nebyla v té době ještě ustálena, zvláště zápisy v matrikách vykazují značné odlišnosti. Roku 1804 je její příjmení psáno Prießnitz, roku 1828 již Prießnitz, jindy Priessnitz, dokonce Prsnitz. Pro odlišení českoveského rodu je v článku používán tvar Příßnitz.
4. DRECHSLER, A.: *Altvaerland*. I. Teil, Olmütz, s. d., Böhmischdorf, s. 153. Rudolf Zuber uvádí jako rok odkupu 1713 (ZUBER, R.: *Jesenicko v období feudalismu do r. 1848*. Ostrava 1966, s. 232), ale pro rok 1731 hovoří mj. fakt, že ještě v roce 1728 je Caspar Prießnitz uváděn pouze jako krčmář (Krätschmer), nikoliv jako šoltys.
5. Nové šoltéství; původní, staré bylo na č. 50.
6. R. Zuber uvádí č. 85. ZUBER, R.: *c. d.*, s. 232.
7. ZA v Opavě, Sběrka matrik, inv. č. 3140, sig. Je III 2, Matrika narozených s indexem, 1719–1751, pag. 317, 562, 614, 679, 748, sken 161, 284, 310, 342, 377.
8. ZA v Opavě, Sběrka matrik, inv. č. 3140, sig. Je III 2, Matrika narozených s indexem, 1719–1751, pag. 317, sken 161. Otec je zde zapsán jako krčmář v České Vsi, nikoliv jako erbovní šoltys. Při narození syna Bartolomea je v matričním záznamu zapsán jako Hans Casper Prießnitz, jinde Johann.
9. ZA v Opavě, Sběrka matrik, inv. č. 3141, sig. Je III 3, Matrika narozených s indexem, 1752–1779, pag. 476, sken 243; inv. 3158, sig. Je III 20, Matrika zemřelých 1790–1841, pag. 9, sken 142.
10. ZA v Opavě, Sběrka matrik, inv. č. 3142, sig. Je III 4, Matrika narozených, 1780–1792, pag. 57, sken 30.
11. ZA v Opavě, Sběrka matrik, inv. č. 3141, sig. Je III 3, Matrika narozených, 1752–1780, pag. 476, sken 242; inv. č. 3158, sig. Je III 20, Matrika zemřelých, 1790–1841, pag. 9, sken 142. Zvláštní je, že je v matrice zemřelých zapsán na č. 83, což nebylo šoltéství, ale krčma. Byl tedy šoltysem, nebo se zapisující matrikář pouze spletl?
12. Byly prověřeny úmrtní matriky z let 1796–1822, ale bez výsledku.
13. Podle názoru autorky nemohl být Johann Caspar šoltysem po celé období 1773–1822; v konečném roce, který se v literatuře udává jako poslední rok ve funkci, by mu bylo 94 let.
14. ZA v Opavě, Sběrka matrik, inv. č. 3154, sig. Je III 16, Matrika oddací, 1792–11847, pag. 11, sken 145.
15. ZA v Opavě, Sběrka matrik, inv. č. 3141, sig. Je III 3, Matrika narozených, 1752–1780, pag. 1113, sken 562. Rodina Willmann z Frývaldova: Otec Johann Georg Willmann, koželuh (Rothgärber) a měšťan, č. 13, Frývaldov město. Z prvního manželství (matka nezjištěna) nevlastní bratr Johanny, c. k. rada Franz Willmann. Z druhého manželství s Teresí, rozenou Jungovou, 6 dětí: Josef Willmann, farář v Žulové; Beate (?), provdaná Spielvogel, manžel erbovní šoltys v Lipové; Johanna, provdaná Prießnitz; Antonia provdaná Fuchsberger; Teresia provdaná Günschel.
16. KOČKA, M.: *Vincenz Priessnitz. Prameny živé vody*. Štíty 2021, s. 280. Údaje ověřeny v matrikách narozených a zemřelých.
17. WALDE, P. v.: *Vinzenz Prießnitz. Sein Leben und sein Wirken*. Berlin, s. d., s. 8.
18. ZA v Opavě, Sběrka matrik, inv. č. 3154, sig. Je III 16, Matrika oddací, 1792–1847, pag. 60, sken 32.
19. COLONIUS, Dr.: *Prießnitz und Gräfenberg*. 1838. Převzato z knihy WALDE, P. v.: *Vinzenz Prießnitz...*, s. 9.
20. MUNDE, C. *Memorien eines Wasserarztes*. Band II, Dresden u. Leipzig 1844, s. 26–27. Převzato z knihy WALDE, P. v. *Vinzenz Prießnitz...*, s. 9.
21. KOLBE, T. v.: *Prießnitz und Gräfenberg*, 1841. Převzato z knihy WALDE, P. v.: *Vinzenz Prießnitz...*, s. 9–10.
22. SOKA Jeseník, f. Priessnitz-Ripper, kart. 12, sig. 13c, Testament V. Priessnitze z 1. 2. 1851.
23. SOKA Jeseník, f. RA Priessnitz-Ripper, kart. 14, sig. 6-8.
24. Vlastivědné muzeum Jesenicka, sign. H 5430. Autorka děkuje muzeu za poskytnutí skenu.
25. Vlastivědné muzeum Jesenicka, sign. HJE 931, přír. č. 59/63.

Vrchní lesmistr Julius Micklitz. Život, dílo a odkaz legendy jesenického lesnictví

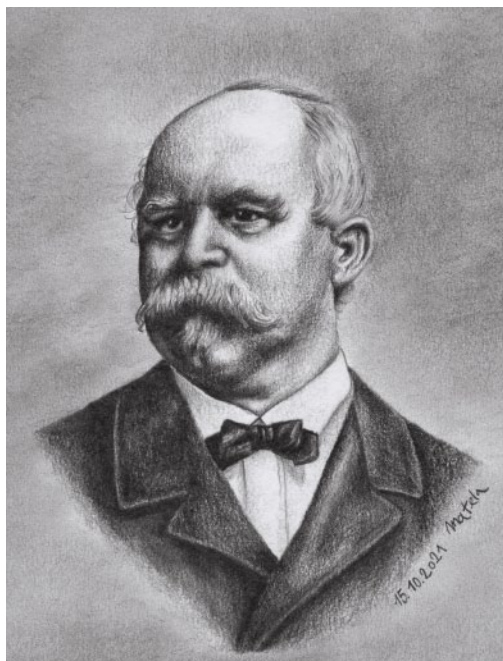
Matěj Matela

Úvodní slovo a souhrn pramenů

Každý, kdo se kdy ponořil do studia jesenického lesnictví před první světovou válkou, na jméno osoby, jejíž životní osudy jsou předmětem této studie, dříve či později narazil. Julius Micklitz se již za svého života stal fenoménem, jehož věhlas dalece překročil hranice tohoto regionu. Zatímco v odborných lesnických kruzích napříč Předlitavskem si ve své době získal věhlas jako největší znalec lesních porostů Hrubého Jeseníku a aktivní člen řady spolků, lidé, kteří jej osobně znali, oceňovali vedle často zmiňované Micklitzovy profesionality a neuvěřitelného pracovního nasazení i kladné charakterové vlastnosti, jimiž tento hřmotný fořt oplýval. Loňského roku, konkrétně 16. prosince, uběhlo přesně 200 let od Micklitzova narození. Toto velké výročí přímo vybízelo k tomu, aby se životu a odkazu tak mohutné osobnosti dostalo náležitě pozornosti. Vedle umístění skromného památníku na místě lesmistra posledního odpočinku, o němž bude pojednáno v závěru, započal již v roce 2020 rozsáhlý výzkum, jehož výstupem je tento text.

Na rozdíl od většiny jesenických lesníků 19. století, po jejichž základních životních datech je zapotřebí doslova se pít v dobovém regionálním tisku či archívních fondech, v případě Julia Micklitze bylo sestavování životopisu snazší, neboť po smrti tohoto velkého lesníka se v řadě německojazyčných periodik objevily jeho nekrology. V nich autoři kromě zmiňování četných Micklitzových zásluh uvedli i množství životních dat, které – přestože někdy obsahují mylné informace – posloužily výzkumu měrou vrchovatou. Tato studie se tak mohla opřít kupř. o článek uveřejněný 24. dubna 1885 v rakouských lesnických novinách *Österreichische Forst-Zeitung*,¹ jež zároveň otiskly i portrét zesnulého. Zhruba ve stejné době vyšel ve čtvrtletníku Moravsko-slezského lesnického spolku (něm. Mährisch-schlesischen Forstverein), jenž od roku 1870 nesl název *Verhandlungen der Forstwirthe von Mähren und Schlesien*,² Micklitzův nekrolog signovaný iniciálami *J. N. P.* – s největší pravděpodobností se jedná o Micklitzova dlouholetého kolegu a toho času nadlesního v obci Železná (něm. Buchbergsthal)

u Vrbna pod Pradědem Johanna Nepomuka Peschkeho, taktéž výraznou postavu dějin místního lesního hospodaření.³ Dalším z důležitých zdrojů se stalo heslo ve 4. čísle encyklopedického díla *Notizenblatt des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* z roku 1888, které sepsal lesník a autor prací o lesním hospodářství Franz Kraetzl, a především pak pravděpodobně vůbec nejobsáhlejší pojednání o Juliu Micklitzovi s názvem *Lebensbild eines verdienten Forstmannes aus vergangener Zeit* (Obraz života zasloužilého lesníka z dávných časů), jež pro *Verhandlungen der Forstwirthe von Mähren und Schlesien* napsal roku 1917 Micklitzův syn Oskar. Neocenitelnou pomoc při rekonstrukci Micklitzova života poskytly taktéž dobové noviny, nejvíce pak jesenický *Mährisch-Schlesische Presse* či opavský *Troppauer Zeitung*, dále odborné publikace (např. nadčasové dílo Josefa Nožičky *Z minulosti slezských lesů* vydané roku 1956) a archivní fondy (Zemský archiv v Opavě, Universitätsbibliothek der Universität für Bodenkultur Wien aj.).

Obr. 1 Portrét Julia Micklitze
nakreslil autor této studie.

Léta studijní

Julius Franz Micklitz se narodil 16. prosince 1821 ve Slezských Pavlovicích (něm. Deutsch Pawlowitz) čp. 29,⁴ obci ležící v nejsevernějším výběžku tzv. moravských enkláv ve Slezsku.⁵ Právě tam působil Micklitzův otec Franz jako správce úřadu (něm. Amtsverwalter) a hospodář na statku (něm. Gutspächter),

který si pronajímal od Františka Xavera z Mattencloitt.⁶ Otec, rodák z pruského Falkenbergu (dnes polské město Niemodlin),⁷ se později stal vlastníkem půdy v nedaleké pruské obci Giersdorf (dnes polské Gierałcice).⁸ S manželkou Annou Sophií, rozenou Schnirch, vychoval kromě Julia ještě minimálně dva syny. Ten starší z nich, Robert (1818–1898), jehož jméno se stalo ještě slavnějším než Juliovo, se zásadní měrou podílel na vzniku prestižní lesnické školy na Úsově (několik let vykonával funkci ředitele této vzdělávací instituce), později vyučoval lesnictví na vídeňské Hochschule für Bodenkultur, a dokonce působil jako vrchní zemský lesmistr (něm. Oberlandforstmeister).⁹ O matku Julius přišel v pouhých třech letech, konkrétně v červenci roku 1824, kdy jako dvaatřicetiletá podlehla tyfu.¹⁰ Jak bylo tehdy zvykem, otec Franz se zanedlouho znovu oženil, nevěstu si přivedl až z pruského města Brieg (dnes polský Brzeg).

Po ukončení obecné školy v místě bydliště nastoupil Julius na opavské gymnázium, tehdy ještě šestistupňové. Již v dětství se u něj projevovala obzvláštní záliba v přírodě, později přibyla lovecká vášeň – možnosti zdokonalovat své střelecké dovednosti se mu dostávalo během posledních tříd gymnaziálních studií na statku otce Franze, kde se to jen hemžilo nízkou zvěří, tedy divokými králíky a zajíci. „*Nebylo proto nikterak překvapující, že následoval svého staršího bratra a hned po vynikajícím zakončení studií se rozhodl věnovat krásnému lesnictví,*“¹¹ napsal o životním rozhodnutí svého otce Oskar Micklitz. Opavské gymnázium Julius absolvoval roku 1838¹² a hned následujícího roku započal lesnickou praxi na panství Hrabyně (něm. Hrabin), které o dva roky dříve zakoupil Řád německých rytířů. Známe rčení, že za každou velkou osobností stojí velký učitel, jednoznačně platí i v Micklitzově případě. Jeho školitelem se zde totiž stal rýmařovský rodák Johann Pfeifer (1808–1891), „*horlivý průkopník moderních směrů v lesnictví,*“¹³ za jehož čtrnáct let trvající éry doznaly zdejší lesy nebývalého rozkvětu (pro své zásluhy byl roku 1882 povýšen do šlechtického stavu s predikátem „von Forstheim“).¹⁴ Pfeifer ve svém žákovi ihned rozpoznal značný potenciál, zároveň si však uvědomoval, že vedle praxe jsou zapotřebí i znalosti teoretické. Jedinou možností, jež se v daném období moravským a slezským zájemcům o vyšší lesnická studia nabízela, bylo nastoupit na c. k. lesnickou akademii ve městě Mariabrunn (něm. k. k. Forstlehranstalt Mariabrunn, založena roku 1813), kterou si ale mohli dovolit jen chlapci z dobře situovaných poměrů. Mezi takové se našťástí řadil i Julius Micklitz, který tak díky štědré finanční podpoře svého otce¹⁵ studia na této prestižní vzdělávací instituci v říjnu roku 1841 započal. Jeho učiteli se staly tak výrazné osobnosti tehdejšího lesnictví, jako byl např. Leopold Grabner, Franz Großbauer či Georg Winkler. Školu dokončil v létě roku 1843¹⁶ s výbornými výsledky,¹⁷ načež se ihned vrátil do služeb německých rytířů – začal působit v Dlouhé Loučce (něm. Langendorf, součást sovineckého panství) jako aktuár lesního úřadu (něm. controlirender Waldamtsactuar),¹⁸ tedy úředník, jemuž je svěřeno vedení veškerých písemností. Jeho roční plat činil 200 zlatých s přídavkem dvou sáhů tvrdého a čtyř sáhů měkkého dřeva.¹⁹

Již roku 1846 byl však pro své schopnosti v pouhých čtyřiašedesáti letech povýšen na nadlesního (něm. Oberförster) a převelen na hájovnu v osadě Hubertov (něm. Hubertskirch) u Karlovy Studánky (něm. Karlsbrunn). Z notáře lesního úřadu se tak Micklitz doslova ze dne na den stal hlavou rozsáhlého území o bezmála 16 000 jitrech lesních porostů rozdělených mezi sedm revírů.²⁰ Právě zde, v samém nitru Hrubého Jeseníku, se zrodil fenomén Micklitz.

Nadlesním v Karlově Studánce

Jestliže můžeme porosty v okolí Hrabyně označit v daném období za pomyšlnou výkladní skříň lesního hospodářství Řádu německých rytířů, pak o stavu revíru hubertovského, táhnoucího se od Karlovy Studánky až k vrcholu Pradědu, lze na počátku 19. století říci pravý opak. Tuto oblast totiž v první polovině 18. století fatálně zasáhla neúměrná těžba dřeva, způsobená poptávkou řádových železáren v Malé Morávce (něm. Klein Mohrau) a Ludvíkově (něm. Ludwigsthal) – v roce 1722 byla drtivá většina lesa mezi Karlovou Studánkou a Pradědem zcela vykáčena a spálena v milířích a hutích.²¹ Neutěšený stav zdejších lesů se se dařilo pozvolna napravovat již začátkem 19. století díky odborné péči a pokrokovému přístupu bruntálského lesmistra Johanna Knappeho, nicméně tím, kdo tomuto vysokohorskému revíru vrátil původní romantický ráz, byl právě Julius Micklitz, který svěřenou oblast převzal „s mladistvým nadšením a vytrvalostí“.²²

Obr. 2 Litografie Karlovy Studánky s osadou Hubertov v pozadí, 60. léta 19. století (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 997.636)

Na Knappeho navázal v intenzivním zalesňování, které (podobně jako jeho předchůdce, avšak na výrazně odbornějším základu) prováděl nikoliv nahodile, ale systematicky a vždy s důsledným respektováním přírodních podmínek jednotlivých úseků. Jeho usilovná práce by se mnohdy dala nazvat sisyfovskou, neboť je třeba brát na vědomí, že působil na jednom z klimaticky nejdrsnějších plesí v Jeseníkách, vyznačujícím se tvrdými zimami, mrazem i častými větrnými smrštěmi, které úsilí řádových lesníků nejdenně zhatily. Nepoddajnou Micklitzovu národu nicméně nedokázal vyvrátit z kořenů ani ten nejsilnější rozmar jesenické přírody, a již za pár let proto představitelé Řádu německých rytířů mohli tyto oblasti prezentovat coby příklad kvalitního lesního hospodářství se zdravými smíšenými porosty, promyšlenou a hustou sítí lesních stezek a svážnic²³ i hojnými stavy zvěře.

Činorodý Julius Micklitz nicméně zdaleka nezůstal jen u povinností plynoucích z jeho pracovní náplně, tj. každodenní starosti o značnou část lesních porostů bruntálského panství, ale vynášel si čas i na celou řadu aktivit. Postihnout neuvěřitelně rozsáhlou škálu aktivit mladého hubertovského nadlesního je však téměř nemožné – stál totiž v podstatě u všeho, co se v oblasti moravského, a především pak slezského lesnictví od poloviny předminulého věku dělo.

Na počátku 40. let se v rámci Moravsko-slezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy (něm. k. k. mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung der Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, založena roku 1811) stále intenzivněji projednávala i lesnická témata, na nichž se čile podílel rovněž mladý Micklitz. Tyto tendence vyústily 18. prosince 1849 v založení lesnické sekce tohoto sdružení. Předsedou byl zvolen lichtenštejnský lesní rada Grabner, Micklitz se stal zástupcem bruntálského hejtmanství.²⁴ V rámci spolku patřil Micklitz od samého počátku „mezi neaktivnější členy. Velmi často se účastnil setkání, vždy se živě zapojil do debat a byl také několikrát delegován jako zástupce sdružení na shromáždění dalších lesnických organizací, konkrétně na schůzi Prusko-slezského lesnického spolku“.²⁵ O Micklitzově živém zapojení do činnosti lesnické sekce svědčí i jeho vysoce erudované studie uveřejňované v již zmíněném spolkovém periodiku *Verhandlungen der Forst-Section für Mähren und Schlesien*. Kromě ryze lesnických témat v nich např. jako jeden z prvních otevřel téma platové situace nejnižší postaveného lesního personálu, což se, jak ještě uvidíme, od 60. let stane jedním z Micklitzových ústředních bodů vedoucích ke zvýšení úrovně slezského lesnictví.

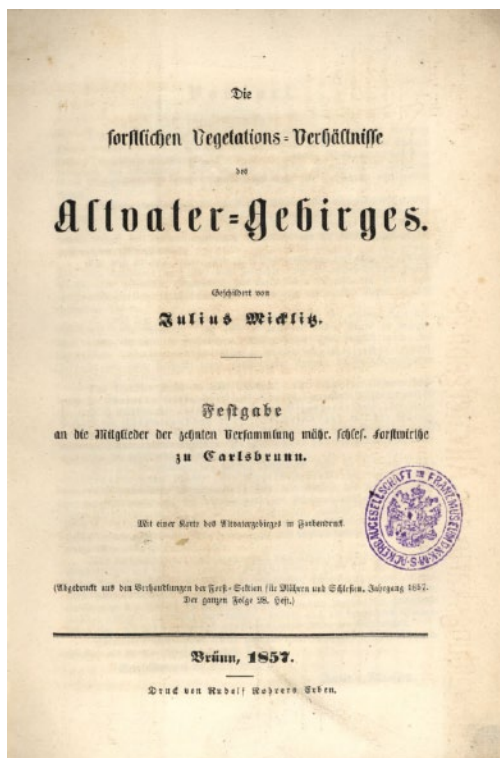
Pomyslným vrcholem Micklitzova působení v Karlově Studánce, souvisejícím s jeho činností spolkovou i literární, se stala organizace jubilejního 10. sjezdu moravských a slezských lesníků v Karlově Studánce v září roku 1857. O této tři dny trvající akci podal obšírnou zprávu např. opavský *Troppauer Zeitung*, díky němuž se dozvídáme, že se účastníci díky Micklitzovu nabitému programu skutečně neměli čas nudit. Odpoledne 9. září bylo shromáždění zahájeno projevem viceprezidenta sdružení, lesního inspektora Heinricha Cäsara Weebera, který informoval

o činnosti v předchozím roce a pozdravil zástupce zahraničních spolků, především pruského vrchního lesmistra Julia von Pannewitze (1788–1867). Následovala živá debata na nejrůznější témata a prohlídka Micklitzem připravené výstavy, jejíž spojení „s lesnickým shromážděním se ukázalo být vynikajícím nápadem“. V zasedacím sále bylo podél stěn umístěno mnoho stolů s lesnickými produkty, rostlinami, semeny, minerály, loveckým vybavením, lesnickými mapami apod., tj. materiál bohatý pro odborné zkoumání a srovnávání. Druhého dne se uskutečnila velká exkurze do revíru Podlesí, Andělská Hora a Karlovice, kde byli účastníci seznamováni s místními přírodními podmínkami i technickým zařízením. V poledne pak dorazili do andělskohorské hájovny, dnešní Anenské myslivny, kde si pochutnali na výborné zvěřině. O milé překvapení se zde postaral místní pěvecký sbor, který k hodování zapěl několik písní. Po čtrnácté hodině se skrze karlovický revír dostali k půvabnému prameni na takzvaném Ascherlahn, kde bylo rozhodnuto odpočinout si a pokřtít toto zřídlo k počtě vrchního pruského lesmistra na Pannewitzquelle, tj. Pannewitzův pramen, což mělo být oznámeno a udržováno pamětním kamenem.²⁶ Když se početná skupina následně kolem šesté hodiny dostala na cestu, na celkem šestadvaceti vozech odputovala přes Vrbno do Železné, kde je přátelsky přijal továrník Grohmann.²⁷ Poté si účastníci prohlédli místní biskupské železářny a okolo deváté večerní dorazili zpět do Karlovy Studánky. Mimochodem k této exkurzi sepsal akurátní Micklitz i velice podrobného průvodce po navštívených revírech, který vyšel jako příloha k *Verhandlungen der mährisch-schlesischen Forst-Section* a v němž autor na jednadvaceti stranách podává informace o jednotlivých úsecích (kromě stáří porostů či výnosů z těžby reflektuje např. i historii i klimatické podmínky).²⁸

Lesníci si neodpočinuli ani dalšího dne, kdy se uskutečnila výprava do ludvíkovského revíru. Po jejím skončení lesníci ještě debatovali, dokud shromáždění nebylo slavnostně ukončeno. „Za vynikající uspořádání celé akce a zajištění ubytování“ se dostalo vřelého a upřímného poděkování nadlesnímu Micklitzovi, lesnímu radovi Pfeiferovi a rovněž, byť pouze na dálku, velmistru Řádu německých rytířů Maxmiliánu Josefovi Rakouskému-Este. Přestože shromáždění oficiálně skončilo v pátek 11. září, v sobotu se ve vysokohorských oblastech pro zájemce ještě uskutečnil hon na jelena.²⁹

Jakkoliv si zmíněný tištěný průvodce exkurzemi nepochybně zaslouží pozornost, do dějin se Micklitz zapsal druhým dílem, které bylo jako dárek věnováno účastníkům setkání. Studii *Die forstlichen Vegetations-Verhältnisse des Altvater-Gebirges* (volně přeloženo Vegetační podmínky v lesích Hrubého Jeseníku)³⁰ nelze než označit za nejvýznamnější odborné pojednání o přírodních podmínkách a lesních porostech Jeseníků 19. století. V této „nepřekonatelné monografii“,³¹ jak dílo nazval věhlasný botanik a zoolog Friedrich Kolenati (1812–1864),³² Micklitz uplatnil svůj jedinečný pozorovací talent a skutečně obdivuhodné znalosti nejen lesnictví, botaniky, statistiky či matematiky, ale i místního půdního reliéfu, klimatických podmínek a celkově

charakteru jesenických hor. Publikace tak představuje jedinečný zdroj poznání dobových způsobů hospodaření na řádových lesích a tehdejšího stavu lesních ploch, díky čemuž je dodnes hojně využívána historiky i přírodovědci zkoumajícími podobu jesenických hor v předminulém století. Zároveň zde ale autor dal plně průchod svému pověstnému průkopnickému myšlení – tím, že jesenické lesy roztrídil „*podle stanovištní vegetace, rozšíření a vzrůstu dřevin (podává četné taxační rozborů), podle geologie a geomorfologie krajiny a jiných faktorů*“³³ stal se u nás vůbec prvním lesníkem, který „*se pokusil o ekologickou klasifikaci lesů*“³⁴ a to v dobách, kdy se obor lesnická typologie teprve pozvolna utvářel. V časech, kdy se napříč císařstvím čile vysazovaly monokultury, Micklitz prozřetelně apeloval na pěstování porostů smíšených (konkrétně doporučoval směsi dominantního smrku s bukem, jeřábem a javorem klenem, stejně tak navrhoval smíchání smrku s jedlí), které jsou mnohem lépe připraveny čelit kalamitám,³⁵ a ve výčtu novátorských tezí bychom mohli pokračovat. Přestože se o Micklitzovo dílo lze v řadě ohledů opřít i v současnosti, „*bohužel většina jeho pokrokových návrhů nebyla v praxi realizována*“³⁶ napsal po více než stech letech od vydání publikace autor řady odborných lesnických statí a článků Věroslav Samek (1925–1991).

Obr. 3 Úvodní strana Micklitzova přelomového díla o vegetačních podmínkách lesů Hrubého Jeseníku (digitalniknihovna.cz)

Roku 1861 pak společně s bratrem Robertem, toho času ředitelem úsovské školy, vydal Julius polemické dílo *Beleuchtung der Grundsätze und Regeln des rationalen Waldwirthes von M. R. Pressler*,³⁷ v němž se mimo jiné společně postavili proti pohledům na lesnickou práci ze strany významného matematika a profesora na lesnické akademii v saském Tharandtu Maxe Presslera (1815–1886), který ve svém díle, vyšlém o tři roky dříve, „přehlédl, že les se neskládá z pouhých čísel, ale ze živých stromů“.³⁸ Také toto dílo vyneslo Juliovi mezi rakouskými lesníky značný respekt.

Výraznou část Micklitzova širokého profesního rozpětí představovala činnost edukační. Vědom si tehdejší tristní odborné úrovně moravských a slezských zaměstnanců lesních správ se od počátku aktivně zasazoval o jejich vzdělávání. Na valném lesnickém shromáždění v Opavě roku 1850 např. referoval o nevyhnutelné potřebě povinných lesnických kursů, „na nichž by se zejména lesní personál pro obecní a jiné lesy s menší výměrou prakticky vycvičil v řádném ovládnutí všech prací z oboru lesního hospodářství“.³⁹ Když bylo výnosem z téhož roku nařízeno, že každý rakouský lesník je povinen složit odbornou zkoušku (vyšší, či nižší), z velké části se jednalo právě o Micklitzovu zásluhu. On sám zasedl ve zkušební komisi první takovéto zkoušky na území Slezska, jež se konala v Opavě roku 1853.⁴⁰

Zásadně ovlivněn a vyškolen Johannem Pfeiferem si Micklitz uvědomoval, jak důležité je pro začínajícího lesníka mít vzor, vzdělaného a trpělivého učitele, který dokáže nasměrovat, poradit, ba i zkritizovat, a vypěstovat tak v adjunktovi samostatnost, lásku k řemeslu a tendenci neustále odborně růst. Po celou dobu svého profesního působení se proto snažil o totéž. Z celé řady lesníků, kteří prošli Micklitzovým rukama, stojí za zmínku pozdější řádový lesní rada Anton Drechsler (1833–1908), „jeden z nejrespektovanějších mužů Jeseníků“,⁴¹ či Adolf Wehrberger (1830–1896), dlouholetý nadlesní na Hubertově, v němž si Micklitz vychoval vskutku plnohodnotného následovníka.⁴²

Potřebné zázemí všem Micklitzovým aktivitám vytvářela jeho milující, o deset let mladší manželka Klotilde, dcera řádového důchodního (něm. Rentmeister) v Dlouhé Loučce Floriana Hofmanna, s níž se Micklitz oženil v jejím bydlišti 19. února 1849.⁴³ V hubertovské hájovně mu povila čtyři děti (blíže o nich v závěru studie). Pátý potomek, dcera Hedwig, již přišla na svět v Jeseníku.

Vrchním biskupským lesmistrem v Jeseníku

Území okresu Jeseník a malé části okresu Bruntál⁴⁴ bylo již od konce 13. století majetkem biskupství ve Vratislavi (něm. Breslau, dnes polská Wrocław), na čemž nic nezměnila ani skutečnost, že se rozdělením Slezska roku 1742 ocitlo sídlo diecéze v Pruském království, přičemž Jesenícko zůstalo v habsburské monarchii. Vedle četných sídel a zemědělských ploch musel biskup náležitě pečovat také o rozsáhlé lesní porosty – diecézní lesy tohoto z velké části horského a podhorského regionu zabíraly plochu zhruba 33 000 ha⁴⁵ a v polovině 19. století

patřily k nejzdravějším v celém Slezsku. Na jejich ukázkovém stavu nesl lví podíl jesenický vrchní lesmistr a lesní rada Carl Franz Trampusch (1801–1862), další z velevýznamných lesníků předminulého věku v Jeseníkách, jehož pokrokové metody a nové zařízení biskupských lesů značně zvýšilo výnosnost těžby.⁴⁶ Když proto v roce 1860 odešel ze zdravotních důvodů do výslužby, ocitl se tehdejší biskup Heinrich II. Förster se svými hospodářskými správci před dosti nelehkým úkolem – dosadit na Trampuschovo místo plnohodnotného následovníka, jenž by pomyslnou, vysoce postavenou laťku zdejšího lesního hospodaření přinejmenším nesnížil.

*„Po odhodlaném vnitřním nutkání vyvinout větší, eventuálně i nezávislejší činnost ve svém oboru (...) se Micklitz na konci roku 1860 ucházel o volné místo vrchního lesmistra ve službách vratislavského biskupa v Jeseníku.“*⁴⁷ Tuto pozici získal. V lednu roku 1861 tak po dvaadvaceti letech opustil služby Řádu německých rytířů, aby se s rodinou, *„plně si vědom velké odpovědnosti, kterou tím na svá bedra vložil, přestěhoval do Jeseníku.“*⁴⁸ Biskupství záhy seznalo, že do Vodní tvrze, tehdejšího sídla vrchního lesního úřadu, nemohlo dosadit povolnějšího člověka.

Ve městě mezi Studničním vrchem a Zlatým chlumem se energický Micklitz ihned pustil do práce. První velký krok na cestě k dalšímu zlepšení stavů biskupských lesů spočíval v zahájení zcela nového vyměřování všech čtrnácti revířů, na něž biskup Förster (i přes počáteční nevoli) nakonec vyčlenil značnou sumu peněz.⁴⁹ Svou pověstnou důvěru v mladý lesnický personál Micklitz potvrdil i v biskupských službách, když vytvořením přípravných prací nové hospodářské úpravy pověřil teprve dvacetiletého absolventa úsovské školy Josefa Smetaczeka (1841–1913),⁵⁰ jehož v listopadu jmenoval adjunktem pro vyměřování a zdanění lesních ploch (něm. Vermessungs- und Forsttaxationsadjunct). Smetaczek, který o šest let později povýšil na lesního inženýra (něm. Forstingenieur), vytvořil se svými kolegy za pomoci nejmodernějších postupů rozsáhlý soubor detailních porostních map, které zásadně přispěly k zevrubnému poznání biskupských lesů, a tedy i odbornějšímu nakládání s nimi.

Jakmile začaly být vytvářeny první kvalitní mapy, mohl vrchní lesmistr Micklitz přejít k dalším fázím. S primárním cílem, jímž se stalo rozsáhlé, odborně propracované zalesňování, byla pochopitelně spojena celá řada nezbytných opatření – čile probíhala výstavba lesních cest, svážnic, lesních průseků a pasek, vznikaly nové hájovny, způsoby těžby dřevní hmoty dostaly jasná pravidla od primární úpravy pracoviště až po transport pokácených kmenů, byl kladen důraz na precizní technické zázemí apod. Micklitz, jenž se v Jeseníku těšil výrazně nezávislejší pozici než na Hubertově, tak mohl naplno uplatnit veškeré své znalosti o lesnictví. Na jedné straně se opíral o zkušenosti svých předchůdců, zároveň se ale nebál přistoupit ke zcela novým a často i nevyzkoušeným metodám. Již po pouhých několika letech začala Micklitzova neúnavná práce nést plody. Např. díky jím započaté hospodářské „invazi“ do nejvyšších pater svěžené

oblasti a výsadbou smíšených porostů se jen výnos na užitkovém dříví zvýšil u měkkého dřeva (smrk, borovice, jedle, lípa, líska aj.) o plných 80 %.⁵¹ Čistý příjem z lesních ploch vratislavské diecéze pak za zhruba dvě desetiletí Micklitzova působení vystoupal na téměř dvojnásobek.⁵² „S takovou energickou aktivitou a ve spojení se všemi odbornými faktory jednoduše nemohl selhat, (...) a uvedl tak v život spoustu dobrých a užitečných věcí,“⁵³ hodnotil svého někdejšího nadřízeného nadlesní Peschke.

Za všechny obrovské úspěchy, jichž Micklitz na biskupských statcích dosáhl, však nevděčil pouze „svým skvělým odborným kvalitám a výtečnému vzdělání v oblasti lesnictví“,⁵⁴ ale rovněž, a to poměrně zásadní měrou, brilantnímu počínání v oblasti personální politiky, neboť si dobře uvědomoval, že nejlepší zárukou perfektně odvedené práce jsou schopní a spokojení podřízení, od těch nejvýše postavených až po poslední články mohutného kolosu biskupského lesního hospodářství. Jen stěží by své ideje mohl uvádět do praxe bez profesní a nepochybně také osobní podpory ze strany svých tří přímých podřízených, tedy lesmistřů. Žulovský lesmistr Anton Müller (asi 1831–1892), zlatohorský Josef Buschek (1826–1888)⁵⁵ a jesenický Adolf Medritzer (1829–1920)⁵⁶ platili za nanejvýš

Obr. 4 Fotografie Julia Micklitze z doby, kdy začal působit jako vrchní lesmistr v Jeseníku (VMJ).

erudované a zkušené odborníky, díky čemuž se těšili plně Micklitzově důvěře, a tedy i značné nezávislosti. Biskupa Förstera pak Micklitz mimo jiné přesvědčil o nutnosti povýšení patnácti revírníků do funkce nadlesních, čímž docílil nejen mnohem vyššího stupně samostatnosti jednotlivých fořtů, ale rovněž významného zvýšení jejich mezd.⁵⁷ Právě díky Micklitzovi začali na jesenické revíry nastupovat první absolventi vídeňské Hochschule für Bodenkultur (volně přeloženo Vysoká škola přírodních zdrojů, dnes Universität für Bodenkultur), příkladem za všechny budiž videlský a později hornodomašovský nadlesní Hugo Pekarek.⁵⁸

Vrchní lesmistr ale zároveň nezapomínal ani na níže postavený lesní personál. Právě v jednání s lesními dozorci (něm. Waldaufseher)⁵⁹ a dělníky spatřujeme další nanejvýš zajímavou stránku Julia Micklitze – tentokrát coby člověka se silným sociálním cítěním. V dobách, kdy se poměrně striktně dbalo na nesměšování rozdílných společenských sfér a zaměstnavatelé si od svých podřízených drželi stavovský odstup, nelze Micklitzův přístup k manuálně pracujícím zaměstnancům biskupských lesů nazvat jinak než nadčasově demokratickým, otevřeným a z dnešního pohledu veskrze sympatickým. To ostatně později potvrdil syn Oskar: „*Obzvláště dobře dokázal jednat s nižším lesním personálem diecézních statků a lesními dělníky, jejichž přáním a dotazům trpělivě naslouchal, a podle možností je vyřizoval příznivě, aniž by jakkoliv ztratil na vážnosti.*“⁶⁰ Ještě o něco výmluvnějším důkazem Micklitzovy upřímné snahy o blaho níže postavených zaměstnanců jsou pak jeho vlastní pokroková slova, uveřejněná v časopise *Zentralblatt für das gesammte Forstwesen* v květnu roku 1876 a tepající vytváření nezdravého světonázoru mladých absolventů lesnického oboru. „*Současné výchovné snahy na škole mají za cíl vychovat pro panskou službu způsobilé a přiměřeně vzdělané lokaje. Uznávám svědomité přizpůsobení lidských vztahů zaměstnance s ohledem na svého zaměstnavatele, ale toto přizpůsobení nesmí být vystupňováno v úplný servilismus, který bývá na škole často směšován se služební povinností. Dnes spočívá každý služební poměr na vzájemném respektování práva a povinnosti obou, jak zaměstnance tak i zaměstnavatele. Také lesní úředník nejídá chléb pánův, nýbrž vlastní; jako mzdu za svou čestnou práci. Jeho domov nevzniká z pánova milosrdenství, ale je zaslouženou odměnou za pracovní výkony, je tedy jeho vlastním domovem.*“⁶¹

Micklitzova přízeň směrem k níže postaveným pracovníkům představovala jen část z jeho dobrosrdečné povahy. Ve většině textů reflektujících život a dílo tohoto lesníka totiž kromě vyzdvihování pracovních úspěchů zaznívá i veskrze kladné hodnocení Micklitze jako člověka. „*Er war ein Mann, nehmt alles nur in allem,*“⁶² napsal o svém otci Oskar Micklitz, což je jasná a více než výmluvná aluze na Shakespearova *Hamleta*, který – v českém překladu Josefa Václava Sládka – hodnotí zesnulého otce-krále nanejvýš uznale a s respektem: „*Byl muž; a všechno ve všem zvážíš-li, již jemu podobného nespatřím.*“⁶³ Další zajímavou reflexi Micklitzovy nátury přinesl roku 1962 na stránkách časopisu *Altwater* Erich Hohlbaum, jemuž lesní rada Gebauer tlumočil vzpomínky starých jesenických

fořtů, porovnávajících Julia s jeho starším bratrem Robertem. Oba sourozenci si prý velice dobře rozuměli, bez ohledu na to, jak protikladné byly jejich temperamenty: „*Als Robert der Milde und Julius der Wilde,*“ říkalo se za starých časů v jesenických hájovnách, tj. volně přeloženo „*Jak byl Robert mírný, tak byl Julius divoký*“.⁶⁴ Na základě dochovaných pramenů se tedy jednalo o člověka překypujícího energií a zápal, plného vnitřní síly a charismatu, který měl zřejmě velice rád společnost a zábavu, patrně i poněkud bujařejší povahy.

Pouze jedna z jeho vlastností se stávala v řadách některých lesnických kolegů občasným terčem kritiky, a to přílišná záliba v lovu, kvůli které prý Micklitz neúměrně zvyšoval počty zvěře v lesních porostech. Zastání se mu v této věci dostalo ze strany Johanna Peschkeho, podle něž se tyto výčitky nezakládaly na pravdě (na kvalitě lesních, polních ani zemědělských kultur se počty zvěře nikdy zásadně neprojeví) a Micklitz „*byl vždy více lesníkem než lovcem*“.⁶⁵

Nebyl by to Julius Micklitz, kdyby se také v Jeseníku nezapojil do celé řady mimopracovních aktivit. Krátce po svém příchodu sem se zásadní měrou podílel na vzniku jesenické organizace turnerů (něm. Turnverein),⁶⁶ tělovýchovného spolku sdružujícího nacionálně smýšlející Němce, jímž Micklitz podle vzpomínek syna Oskara celý život byl („*pevný přívrženec uvědomělého němectví*“).⁶⁷ V roce 1862 se stal členem Přírodovědného spolku v Brně (něm. Naturforschender Verein in Brünn),⁶⁸ mezi jehož cíle patřilo zkoumání přírodovědných poměrů na Moravě a ve Slezsku a všeobecně podpora přírodních věd. Roku 1881 pak zasedl v čele výboru pro výstavbu železniční dráhy z Hanušovic do pruského města Ziegenhals (dnes polské Głuchołazy),⁶⁹ jež významně přispěla k rozmachu celého regionu. Když byl téhož roku v jesenickém Hotelu Krone ustanoven legendární Moravsko-slezský sudetský horský spolek (něm. Mährisch-Schlesischer Sudetengebirgsverein), jeho vedení si dobře uvědomovalo, že jedním z nejzásadnějších úkolů je získání si náklonnosti majitelů pozemků a vysoko postavených lesníků, na jejichž dobré vůli bude záviset doslova vše. Spolek tak učinil velice prozřetelný a diplomatický tah – vedle majitelů panství (např. vratislavského biskupa Herzoga či knížete Lichtenštejna) poctil čestným členstvím rovněž významné regionální lesníky, mezi nimiž samozřejmě nemohl chybět ani Micklitz.⁷⁰ Jestli se ale do činnosti sdružení aktivně zapojoval (podobně jako již zmíněný lesmistr Medritzer), není známo. Agilní a neúnavnou práci však nepřestal odvádět v rámci Moravsko-slezského lesnického spolku. Podobně jako se vrcholem Micklitzova působení na řádovém Hubertově stala organizace setkání moravských a slezských lesníků roku 1857, stejné pochvaly si vysloužil i za uspořádání výročního zasedání spolku, jež se konalo v Jeseníku v polovině července roku 1879. Rovněž s tímto ročníkem byla tradičně spojena exkurze do přilehlých revírů – v Supíkovicích (něm. Saubsdorf) účastníky provedl lesník Tomáš Žitný, původem z Hněvotína u Olomouce, v Červené Vodě (něm. Rothwasser) pak lesníky převzal Johann Schnürch, jemuž byl mimochodem Micklitz roku 1872 svědkem na svatbě.⁷¹

V létě roku 1883, v době, kdy v čele vratislavské diecéze stál biskup Robert Herzog (1823–1885), podnikl Micklitz jednu z pravidelných lesních inspekcí. V lese jej ale nečekaně zastihlo chladné a deštivé počasí, v jehož důsledku utrpěl těžký zánět ledvin. Později se u něj objevila ještě dilatační kardiomyopatie, nemoc, při níž dochází k rozšíření (dilataci) jedné nebo obou srdečních komor. Jakkoliv mu tato onemocnění znemožňovala absolvovat náročnější obhlídky revírů, „své úřední povinnosti vykonával, pokud mu to jen jeho nestálý a těžký stav umožňoval, s obvyklou loajalitou ke svým povinnostem.“⁷² Ani poté tedy neslevil ze svého vysokého pracovního nasazení (ještě např. stihl sepsat a na ministerstvo obchodu zaslat petici, v níž žádal urychlené uvalení vývozních cel surového dřeva do Německa),⁷³ avšak pověstná vitalita dříve tak nezdolného muže byla navždy podkopána.

Julius Micklitz zemřel v časných ranních hodinách 3. dubna 1885 v důsledku silného záchvatu způsobeného urémií, tj. otravou močí.⁷⁴ Zesnul v náručí své manželky, která se o něj oddaně starala po celou dobu jeho nemoci.⁷⁵ „Dle neúprosných přírodních zákonů nastane i pro ten nejsilnější a nejznamenitější kmen v lese hodina, kdy se skloní koruna a zdánlivě nezníčitelná tělesná hmota musí vstoupit do nové fáze koloběhu. Zakvílí pila, strom vzdechne a zanaříká, pozvolna a s tuhým vzdorem se zpřetrhává jedno životní pouto za druhým, plná koruna se nakloní do strany a s bouřlivým rachotem kdysi tak ohromný a silný klesá k domovu, z něhož kdysi vzklíčil. Rachot se ozve všude kolem ze všech stran, je slyšet ozvěnu – dokud nezačne slábnout a pomalu a tiše mizet v dálce. Stejně je, když neúprosnost osudu odvolá lesníka z jeho působitě. I zde se okolí zachvěje, i zde se až do morku kostí prořezává pronikající zvuk, i zde oznamuje ozvěna smutnou zprávu – a zdáli zaznívají slova účasti a žalu,“⁷⁶ napsal ke skonu svého nadřízeného očividně pohnutý nadlesní Peschke. Zprávu o Micklitzově skonu přinesla celá řada periodik, od olomouckého *Mährisches Tagblatt*⁷⁷ až po významný vídeňský deník *Neue Freie Presse*.⁷⁸ O dva dny později, 5. dubna, byl zesnulý za hojného množství truchlících⁷⁹ pohřben na tehdy novém hřbitově města Jeseník (dnešní Husova ulice). Hrabě Alois Serényi (1812–1893), dlouholetý předseda Moravsko-slezského lesnického spolku, ve své smuteční řeči mimo jiné pronesl: „Činnost tohoto muže, který je znám daleko za hranicemi našich zemí, se v krásném Slezsku stala mezníkem ve vývoji lesnictví.“⁸⁰

Paměť na Micklitze zaniklá i znovuoobnovená

Bytí člověka, jak známo, není ohraničeno pouze datem jeho narození a úmrtí. Každá lidská bytost vstoupí po smrti do tzv. druhého života, v němž již sice fyzicky neexistuje, paměť na ni ale zůstává. Délka časového období, kdy tato vzpomínka přetrvává, pak záleží na celé řadě faktorů. Mezi dva nejzásadnější patří 1) počet potomků a obecně osob, které zesnulého znaly, a 2) význam daného zesnulého pro společnost, tj. velikost jeho práce. Obě tyto podmínky Micklitz dokonale splňoval, přesto jeho jméno zná dnes vedle několika nadšenců jesenické

vlastivědy jen hrstka badatelů na poli dějin středoevropského lesnictví. Také v jeho případě se osudovým mezníkem pro (ne)uchování paměti stalo vysídlení původního německého obyvatelstva po roce 1945. Navzdory tomu však jeho odkaz a duch z tohoto kraje zcela nevymizel – připomíná jej toho více, než je na první pohled patrné.

Pojďme nejprve za oním genetickým dědictvím Julia Micklitzze, tj. k osudům jeho dětí. Nejstarší Julius (1852–1911) působil od roku 1895 jako prokurista u krnovské firmy svého švagra Aloise Hohlbauma, od roku 1909 pak jako prokurista továrny v Opavě.⁸¹ Druhý syn Oskar (1854–1919) si při své profesi ekonomického referenta v Jeseníku dokázal vyčlenit čas na celou řadu aktivit. Byl členem jeseníckého mužského pěveckého spolku (něm. Männergesangverein),⁸² literárně tvořil (pojednal např. o slavném skladateli Karlu Dittersi z Dittersdorfu či zřícenině hradu Edelštejn)⁸³ nebo se angažoval v místním spolku pro ochranu zvířat (něm. Tierschutzverein).⁸⁴

Obr. 5 Pramen, který nechal na památku svého někdejšího nadřízeného vystavět nadlesní Johann Schnürch (foto: Miroslav Trávníček).

Životní osudy třetího Micklitzova potomka by vydaly na samostatnou studii, ne-li knihu. Syn Theodor (1856–1922) po vystudování lesnictví na Hochschule für Bodenkultur zůstal v rakouských zemích, kde začal roku 1891 působit jako nadlesní v revíru Weißenbach am Attersee. V roce 1894 jej samotný císař František Josef I. povýšil na lesmistra a vrchního lovcího ve štýrském revíru

Eisenerz a na sklonku roku 1899 jej spokojený monarcha jmenoval vrchním lesním radou a zároveň ředitelem císařských soukromých a rodinných fondů se sídlem ve Vídni. Když správu lesů rodinného fondu převzal následník trůnu František Ferdinand d'Este, Micklitz s ním nenašel společnou řeč, a od roku 1912 tak nastoupil do funkce vedoucího katedry lesnictví na své alma mater. Za první světové války byl jmenován lesnickým poradcem generální vlády polských okupovaných území, sídlící v Lublinu, kde stavěl lesní cesty, železnice a pily, zásoboval vojsko dřevem a těžil pryskyřici. V roce 1917 se vrátil domů, aby převzal místo rektora. Zemřel nečekaně 11. ledna 1922 na mozkovou mrtvici. Svým optimistickým a přátelským naturelem se značně podobal svému otci, v jehož stopách se mimochodem jako jediný z potomků vydal.⁸⁵

Posledními dvěma dětmi Julia Micklitze byly dcery. Klotilde (1858–1904) se provdala za již zmíněného Aloise Hohlbauma, syna nadlesního z Horního Domašova Johanna Hohlbauma. Z manželství mimo jiné vzešel Robert Hohlbaum (1886–1955), knihovník a spisovatel, jenž více než literárními kvalitami proslul silnou inklinací k nacistické ideologii. Za své lesnické kořeny z obou stran se však zřejmě styděl – v jednom z rozhovorů měl totiž prohlásit, že jeho dědeček byl v Jeseníku lékařem...⁸⁶ Micklitzova nejmladší dcera Hedwig (1865–1940) se nikdy nevdala a coby výtečná pianistka pracovala jako učitelka hry na klavír. V Jeseníku s úspěchem odehrála několik veřejných koncertů. Životní partnerka Julia Micklitze Klotilde zemřela 21. září 1913,⁸⁷ a svého manžela tak přežila o osmadvacet let.

Zatímco potomci Julia Micklitze s největší pravděpodobností v kraji pod Pradědem nezůstali a jsou dnes rozeseti po světě, najdeme v tomto regionu několik míst, jež osobnost velkého lesníka dosud připomínají. Zhruba 600 metrů severozápadně od vrcholu Divočák (608 m n. m.) nechal již zmíněný nadlesní Johann Schnürch roku 1887 vystavět pramen, který pojmenoval na počest svého někdejšího nadřízeného, zesnulého o dva roky dříve (něm. Micklitz-Quelle). Jakkoliv je dnes místo značně zanedbané a občerstvení v podobě pramenité vody příchozím dávno neposkytuje, vytesané jméno vrchního lesmistra je stále dobře patrné. Vzdušnou čarou zhruba 1,7 kilometru jihozápadně odtud se pak při lesní cestě mířící z Nové Červené Vody (něm. Neu Rothwasser) tyčí masivní kámen, nesoucí jména vrchního lesmistra Julia Micklitze, žulovského lesmistra Antona Müllera a nadlesního Schnürcha. Iniciály R. M. pak zřejmě náležejí Micklitzovu vnukovi Robertu, rovněž lesníkovi.

V druhé polovině roku 2021 inicioval autor této studie zhotovení kamenného pomníčku ke 200. výročí Micklitzova narození, připadajícího na 16. prosinec, a to na místě, kde byl vrchní lesmistr a někteří členové jeho rodiny pochováni. Vzhledem ke skutečnosti, že se do současnosti nedochoval ani fragment náhrobního kamene, musel nejprve proběhnout výzkum starých hřbitovních knih (uložených v jeseníckém Státním okresním archivu), díky kterým se místo Micklitzova posledního odpočinku podařilo určit. Po schválení tohoto návrhu

Obr. 6 Kámen s pamětní deskou zdobí místo Micklitzova posledního odpočinku od prosince roku 2021 (foto: autor).

příslušnými orgány byl na západním svahu Zlatého chlumu za účasti revírníka státního podniku Lesy ČR Tomáše Baiera vybrán nevelký kámen, který pracovníci VMJ pod vedením technika Miroslava Osmančíka zabetonovali počátkem listopadu na příslušné hrobové místo. Pamětní desku graficky navrhla a nechala vytvořit dokumentátorka Markéta Kobierská, která zároveň náležitě upravila okolí pomníku. Slavnostní akt, na němž se sešly zhruba dvě desítky účastníků, zahájili dva členové Jesenických trubačů. Poté krátce promluvil ředitel VMJ Pavel Rušar a po něm si vzal slovo autor této studie, jenž přítomným představil Micklitzův život a dílo. Následně již k místu přistoupili zástupce státního podniku Lesy ČR Filip Beneš a zástupce Arcibiskupských lesů a statků, s. r. o., Jan Ťulpík, kteří z kamene společně odejmuli jedlové chvoji a pomník za potlesku účastníků slavnostně odhalili. Nechybělo četné fotografování, přátelské rozhovory ani přípitky slivovicí. Ke dvěma zmíněným kamenným relikvům nesoucím Micklitzovo jméno tak přibýlo třetí pamětní místo, jež snad alespoň částečně obnoví povědomí o tomto významném jesenickém fořtovi v řadách místní veřejnosti.

Ten nejviditelnější pozůstatek po Micklitzově rozsáhlém díle však najdeme v samotné krajině tohoto regionu. Ať už člověk zavítá do zelených hvozdů na Vrbensku, v okolí Karlovy Studánky, Andělské Hory nebo prakticky celého okresu Jeseník, pravděpodobně se bude procházet po stezkách vytvořených

právě Micklitzem; druhové složení porostů bude dosud na řadě míst odpovídat jeho přímým pokynům či teoretickým závěrům; mnohé stromy (především v nejvyšších partiích) si ještě budou pamatovat, jak kolem nich Micklitz procházel s puškou přes rameno nebo s měřicími tyčemi a průměrkami. Co se tedy dávno vytratilo z paměti lidské, to v sobě houževnatě uchovávají jesenické hory, a to zdaleka nejen v případě Julia Micklitze, ale všech jeho předchůdců, současníků-kolegů i následovníků v zelených uniformách, trpělivě a s láskou pečujících o bohatství zdejších lesů.

POZNÁMKY

1. Periodikum, jež pro současné badatele představuje neocenitelný zdroj informací o mnoha lesnících z oblasti Jeseníků druhé poloviny 19. a počátku 20. století, vyšlo poprvé v lednu roku 1883 ve Vídni. V roce 1894 se přejmenovalo na *Österreichische Forst- und Jagd-Zeitung* a o dění ve sféře lesnictví a lovu přinášelo zprávy do roku 1920.
2. První číslo periodika, ještě pojmenované jako *Verhandlungen der Forst-Section für Mähren und Schlesien*, vyšlo v roce 1850, poslední pak v roce 1920.
3. MATELA, Matěj: *Zakladatel školy v Železné a otec slavné spisovatelky. Nadlesní Johann Nepomuk Peschke*. Zpravodaj obcí Vrbenska. Vrbno pod Pradědem 2020, č. 5, s. 22.
4. ZA v Opavě, f. Sběrka matrik Severomoravského kraje, typ matriky: katolická, původce: Osoblaha, římskokat. f. ú., územní rozsah: Hlinka, Osoblaha, Slezské Pavlovice, Studnice, Tošovice, obsah svazku: N 1812–1827 O 1812–1827 Z 1812–1827.
5. Více např. GAWRECKI, Dan: *Slezský zemský sněm a moravské enklávy v letech 1742–1918*. Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy. Opava 2007, roč. 33, č. 1, s. 4–8.
6. ZA v Opavě, f. Lenní dvůr Kroměříž, inv. č. 4771, sign. Sperr. I/10, karta 303. Majetkové vyrovnání na lenním statku Německé Pavlovice po úmrtí Františka Xavera z Mattencloitt. Časový rozsah: 1837–1838.
7. MICKLITZ, Oskar: *Lebensbild eines verdienten Forstmannes aus vergangener Zeit*. Verhandlungen der Forstwirte von Mähren und Schlesien. Brünn 1917, roč. 68, s. 29.
8. *Julius Micklitz †*. Österreichische Forst-Zeitung. Wien 24. 4. 1885, roč. 3, č. 17, s. 103.
9. Více o něm např. KRAETZL, Franz: *Robert Micklitz*. Notizenblatt des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens. Brünn 1888, č. 4, s. 25–26.; KURIR, Anton: *Micklitz Robert*. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Wien 1974, sv. 6, sešit 28, s. 266–267.; *Robert Micklitz*. Wiener Landwirtschaftliche Zeitung. Wien 8. 2. 1882, roč. 32, č. 11, s. 81–82.
10. ZA v Opavě, f. Sběrka matrik Severomoravského kraje, typ matriky: katolická, původce: Osoblaha, římskokat. f. ú., územní rozsah: Hlinka, Osoblaha, Slezské Pavlovice, Studnice, Tošovice, obsah svazku: N 1812–1827 O 1812–1827 Z 1812–1827.
11. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 29.
12. PESCHKE, Johann Nepomuk: *Oberforstmeister Julius Micklitz †*. Verhandlungen der Forstwirthe von Mähren und Schlesien. Brünn 1885, č. 2, s. 70–71.
13. NOŽIČKA, Josef: *Z minulosti slezských lesů*. In: Přírodovědecký sborník Ostravského kraje (zvláštní příloha). Opava 1956, roč. 17, č. 4, s. 82.
14. KRAETZL, Franz: *Pfeifer Ritter v. Forstheim Johann*. Notizenblatt des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens. Brünn 1888, č. 6, s. 42–43.
15. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 29.
16. KILLIAN, Herbert: *Mariabrunner Trilogie. II. Teil. Die Forstlehranstalt und Forstakademie Band 2*. Wien 1968, s. 297.
17. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 29.
18. KRAETZL, Franz: *Julius Micklitz*, s. 26.
19. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 29.
20. Kromě Hubertova se jednalo o Ludvíkov, Podlesí, Malou Morávku, Vrbno, Andělskou Horu a Karlovice.
21. NOŽIČKA, Josef: *Bruntálské lesy a skladba jejich dřevin do počátku 19. století*. Přírodovědecký sborník Ostravského kraje. Opava 1955, roč. 16, č. 2, s. 275–276.
22. KRAETZL, Franz: *Julius Micklitz*, s. 26.
23. BUCHMAYER, August: *Bericht über eine forstliche Studienreise der Zöglinge des ersten Jahrganges in der Zeit vom 8. bis incl. 14. Juni*

1870. Die mährisch-schlesische Forstschule in Eulenbergl, Cursus 1869/1870. Olmütz 1870, s. 19.
24. NOŽIČKA, Josef: *Z minulosti slezských lesů*, s. 91.
25. KRAETZL, Franz: *Julius Micklitz*, s. 26.
26. K přejmenování skutečně došlo, což potvrdil náleze kamenné destičky s nápisem Pannewitz Quelle, uskutečněný kolem roku 2007. Místo leží cca 460 metrů východně od vrcholu Hrbek, katastr Vrbna pod Pradědem.
27. Pravděpodobně se jednalo o „otce-zakladatele“ Johanna Josefa Grohmanna (1792–1873), jemuž se podařilo vybudovat jeden z největších textilních podniků celého českého Slezska. Více o něm viz MYŠKA, Milan: *Slezský nitářský podnikatel Josef Grohmann*. Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy. Opava 1994, roč. 20, č. 1, s. 11–13.
28. MICKLITZ, Julius: *Führer zu den Exkursionen bei der zehnten Versammlung m. schll. Forstwirthe in Carlsbrunn*. Separat-Abdruck. Brünn 1857. O díle např. SOKOL, František: *Z dějin lesních porostů ve Vysokém Jeseníku*. Lesnická práce: časopis vydávaný Čs. matičí lesnickou a věnovaný lesnické vědě a praxi. Písek srpen 1955, roč. 34, č. 8, s. 370–372.
29. *Troppauer Zeitung*. Troppau 20. 9. 1957, č. 215, s. 2.
30. MICKLITZ, Julius. *Die forstlichen Vegetations-Verhältnisse des Altwater-Gebirges: Festgabe an die Mitglieder der 10. Versammlung mähr. schles. Forstwirthe zu Carlsbrunn*. Brünn 1857, 117 s.
31. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 31.
32. O Kolenatém psal naposledy ŠOPÁK, Pavel: *Proměny piety: Petrovy kameny, Malá Morávka a Bedřich Kolenatý*. XXI. svatováclavské setkání v Jeseníku: sborník. Jeseník 2021, s. 37–41.
33. SAMEK, Věroslav: *Vývoj kalamit a škod v lesích Hrubého Jeseníku*. In: *Práce výzkumných ústavů lesnických ČSR. Výzkumný ústav lesního hospodářství*, Praha 1956, sv. 11, s. 179.
34. SAMEK, Věroslav: *O využití lesnické typologie*. Zprávy Československé botanické společnosti při ČsAV. Praha 1980, s. 107.
35. SAMEK, Věroslav: *Vývoj kalamit...*, s 181.
36. Tamtéž, s. 179.
37. MICKLITZ, Julius – MICKLITZ, Robert: *Beleuchtung der Grundsätze und Regeln des rationellen Waldwirthes von M. R. Pressler, unternommen vom praktischen Standpunkte ; zugleich Nachweis zum Theil irrig oder unbillig entwickelter, einflussübender Waldwerthe*. Olmütz 1861, 90 s.
38. HOHLBAUM, Erich: *Lebensbilder bedeutender Forstleute unserer Heimat*. Julius Franz Micklitz. Altwater. Kirchheim-Teck 1962, roč. 81, č. 2, s. 49–50.
39. NOŽIČKA, Josef: *Z minulosti slezských lesů*, s. 93.
40. Tamtéž, s. 86.
41. GANS, Johann: *Anton Drechsler*. Notizenblatt des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens. Brünn 1881, č. 7, s. 50.
42. MATELA, Matěj: *Lesmistr Adolf Wehrberger z Hubertova u Karlovy Studánky, významná osobnost jeseníckého lesnictví druhé poloviny 19. století*. Časopis Slezského zemského muzea – série B. Opava 2021, č. 3, s. 233–245.
43. ZA v Opavě, f. Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 8014, typ matriky: katolická, původce: Dolní Dlouhá Loučka, římskokat. f. ú., územní rozsah: Dolní Dlouhá Loučka, Dolní Sukolom, Horní Dlouhá Loučka, Křivá, Plinkout, obisch svazku: O 1794–1849 I-O 1794–1849, s. 313.
44. Kromě okresu Jeseník vlastnil vratislavský biskup také levý břeh řeky Střední Opavy, tj. většinu osady Vidly, Bílý Potok a Zeleznou (dnes vše součást Vrbna pod Pradědem), dále území podél Černé Opavy (obec Mnichov, rovněž místní část Vrbna) a Heřmanovice, tedy sídla nacházející se dnes v okrese bruntálském.
45. CLEMENT, Anton: *Breslauer Bistumsforsten*. Altwater. Kirchheim-Teck září–říjen 1963, roč. 82, č. 5, s. 117.
46. NOVOTNÝ, Gustav: *Dva zapomenutí lesníci – C. F. Trampusch a J. Ferles*. Lesnická práce: časopis vydávaný Čs. matičí lesnickou a věnovaný lesnické vědě a praxi. Písek 1999, roč. 78, č. 1, s. 45–46.
47. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 31.
48. PESCHKE, Johann Nepomuk: c. d., s. 71.
49. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 32.
50. MATELA, Matěj: *Zlatohorský lesmistr Josef Smetaczek (1841–1913), rodák z Veselí nad Moravou. Ke 180. výročí narození jedné z nejvýraznějších postav jeseníckého lesnictví předminulého století*. Vlastivědný věstník moravský. Brno 2021, roč. 73, č. 3–4, s. 58–68.; MATELA, Matěj: *Zlatohorský lesmistr Josef Smetaczek pocházel z Veselí nad Moravou*. Malovaný kraj. Národopisný a vlastivědný časopis Slovácka. Břeclav 2021, roč. 57, č. 5, s. 11.
51. PESCHKE, Johann Nepomuk: c. d., s. 72.
52. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 32.
53. PESCHKE, Johann Nepomuk: c. d., s. 72–73.
54. Julius Micklitz †, s. 103.
55. MATELA, Matěj: *Lesmistr Josef Buschek. Významná postava jeseníckého lesnictví 19. století a rodák z Jevišovic*. Sborník Státního okresního archivu ve Znojmo: historický a vlastivědný sborník Znojemska a Moravskokrumlovsko. Brno 2022 (v tisku).
56. MATELA, Matěj: *Jesenický lesmistr Adolf*

- Medritzer, aktivní podporovatel turistiky a rodák z Boskovic. Sborník Muzea Blanenska. Blansko 2021, s. 69–76.
57. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 33.
58. MATELA, Matěj: *Pan nadlesní Hugo Pekarek. Odborník i osobitá figurka jeseníckých hor*. Jeseníky Rychlebské hory 5/2020, s. 12–14.; MATELA, Matěj: *Osobitý nadlesní z jeseníckých hor Hugo Pekarek*. Museum Factum: čtvrtletník Muzea Vysočiny Jihlava. Jihlava 2021, roč. 11, č. 4, s. 19.
59. Hlavní pracovní náplň těchto vesměs silných a otužilých mužů představoval dozor v odlehlých částech revíru, kde se zaměřovali především na eliminaci krádeží dřeva, lesního pychu, dále uváděli do praxe potřebná opatření týkající se zabránění povětrnostním škodám, kalamitám způsobených hmyzem apod. Třídu lesních dozorců vytvořil na vratslavském panství právě Micklitz.
60. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 32.
61. GABRZDIL, Jaroslav – RICHTÁR, Vojtěch: *Střední lesnické školství na Moravě*. Přerov 1984, s. 20–21.
62. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 34–35.
63. SHAKESPEARE, William: *Hamlet, králevic dánský: tragédie v pěti jednáních*. Praha 1899, s. 24.
64. HOHLBAUM, Erich: c. d., s. 49.
65. PESCHKE, Johann Nepomuk: c. d., s. 72.
66. *Mährisch-Schlesische Presse*. Freiwaldau 9. 9. 1908, roč. 25, č. 73, s. 4.
67. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 34.
68. *Verhandlungen des Naturforschenden Vereines in Brünn*. Brünn 1863, s. 73.
69. GROWKA, Květoslav: *Stalo se před 130 lety v roce 1888 – výstavba železnice*. Naše město – informační měsíčník města Jeseník. Jeseník prosinec 2018, s. 12.
70. MATELA, Matěj: *Vztah jeseníckých lesníků a turistů v posledních dvou desetiletích 19. století*. In: XXI. svatováclavské setkání v Jeseníku: sborník. Jeseník 2021, s. 53.
71. ZA v Opavě, f. Sběrka matrik Severomoravského kraje, typ matriky: katolická, původce: Dolní Lipová, římskokat. f. ú., územní rozsah: Lipová-lázně, Horní Lipová, Ramzová, Hohenbartenstein, obsah svazku: O 1857–1874 I-O 1857–1874, s. 145.
72. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 28.
73. *Petition der Holzindustriellen*. Mährisch-schlesischer Grenzboten. Mährische Ostrau 12. 3. 1885, roč. 9, č. 21, s. 3.
74. ZA v Opavě, f. Sběrka matrik Severomoravského kraje, typ matriky: katolická, původce: Jeseník, římskokat. f. ú., územní rozsah: Bobrovník, Bukovice, Česká Ves, Dětřichov, Ditřichštejn, Dlouhá Hora, Jeseník, Mýtinka, Pasička, Seč, Svoboda, obsah svazku: Z 1877–1900, s. 32.
75. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 28.
76. PESCHKE, Johann Nepomuk: c. d., s. 69–70.
77. *Oberforstmeister Julius Micklitz f.* Mährisches Tagblatt. Olmütz 7. 4. 1885, roč. 6, č. 73, s. 5.
78. *Personal Nachrichten*. Neue Freie Presse. Wien 4. 4. 1885, č. 7399, s. 1.
79. Micklitz přišli na jeho poslední cestě doprovodit manželka, tři synové a dvě dcery, starší bratr Robert, vrchní zemský lesmistr, mladší bratr Gustav, správce panství rodu Bellegarde na Osoblažsku, a nespočet kolegů a přátel. MICKLITZ, Oskar: c. d., s. 28.
80. HOHLBAUM, Erich: c. d., s. 50.
81. KLÍVAR, Stanislav: *Industrializace Krnova od 40. let 19. století do roku 1914*. Olomouc 2010, [diplomová práce], Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra historie, s. 52.
82. *Der Männergesangverein*. Mährisch-Schlesische Presse. Freiwaldau 20. 1. 1906, roč. 23, č. 6, s. 5.
83. DOHNALOVÁ, Emilie – MUSILOVÁ, Eva: *Bibliografie okresu Jeseník*. Brno 2002, s. 132, 200.
84. *Vom Tierschutzverein*. Mährisch-Schlesische Presse. Freiwaldau 23. 3. 1907, roč. 24, č. 24, s. 5.
85. O Theodoru Micklitzovi v němčině viz např. HESKE, Franz: *Hofrat Prof. Theodor Micklitz f.* Centralblatt für das gesamte Forstwesen. Wien – Leipzig 1922, roč. 48, s. 53–59.; v češtině MATELA, Matěj: *Na začátku roku 2022 si připomeneme 100 let od smrti lesníka a vrchního rady prof. Theodora Micklitze*. Naše město – informační měsíčník města Jeseník. Jeseník leden 2022, s. 13.; MATELA, Matěj: *Kdo byl vrchní lesní rada Theodor Micklitz*. Zpravodaj obcí Vrbenska. Vrbno pod Pradědem 2022, č. 1, s. 22.
86. *Světová literatura. Revue zahraničních literatur*. Praha 1994, roč. 39, č. 2, s. 201.
87. ZA v Opavě, f. Sběrka matrik Severomoravského kraje, typ matriky: katolická, původce: Jeseník, římskokat. f. ú., obsah svazku: Z 1912–1922 I-Z 1912–1922, s. 71.

Fotografové na Jesenicku do roku 1945

Květoslav Growka

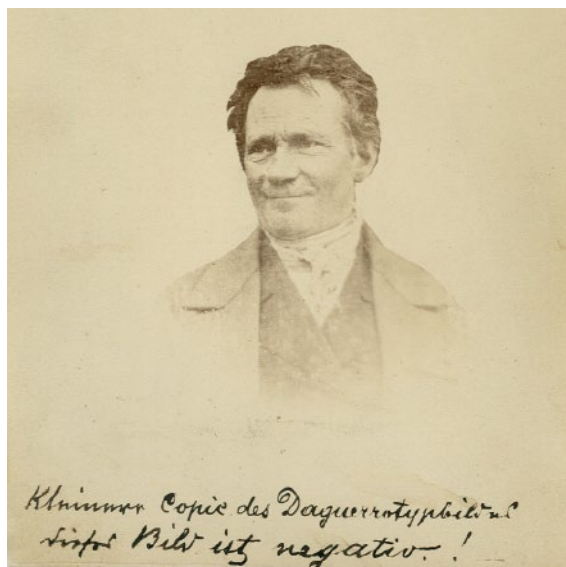
Nástup digitální éry zasáhl do hájemství fotografování tak silně, že se z něj stala globální, masová a zcela obyčejná záležitost. „Cvakat“ chytrým telefonem jde vskutku každému. A z klasické fotografie se tak stala výlučná, řekněme až historická záležitost. I tak se dá vysvětlit zájem vědců, muzeí a nakladatelství o zmapování dějin fotografie do konce 20. století.¹

V roce 2017 padl ze strany olomouckého Muzea moderního umění a Galerie Patro návrh zpracovat knihu o dějinách fotografie v Olomouckém kraji. Vzhledem k tomu, že k realizaci nedošlo, využívají jednotliví autoři jiných možností k publikování svých textů.² Eminentní zájem o systematické zpracování této problematiky vidíme rovněž v sousedním Polsku.³ S přípravou publikace o fotografech na území Niska předkládáme touto studií nástin fotografování na Jesenicku. Někteří fotografové totiž působili na obou stranách státní hranice; její snadná prostupnost pro podnikatelské záměry byla dána mj. tím, že zde žilo německé obyvatelstvo, a neexistovala tedy jazyková bariéra.

Jesenicko, odříznuté od „světa“ z jedné strany horským masivem Hrubého Jeseníku a z druhé strany od poloviny 18. století státní hranicí s Pruskem (do roku 1945 Německem), se nacházelo v dlouhotrvající recesi. Až založení vodoléčebných lázní Vincenzem Priessnitzem (1799–1851) na Gräfenberku u Jeseníku (tehdejšího Frývaldova) ve 20. letech 19. století bylo impulsem pro dramatickou proměnu zaostalé periferie. Lázeňští návštěvníci přicházející z kulturních a průmyslových center rakousko-uherské monarchie a okolních zemí vnášeli, často neuvědoměle, na Jesenicko výdobytky moderního světa. Magie Priessnitzovy osobnosti způsobila velký zájem o jeho zpodobnění – vedle kreseb, maleb, litografií, soch a medailí došlo i na fotografii.⁴

V roce 1839 spatřila světlo světa první „fotografie“, po svém vynálezci pojmenovaná daguerrotypie.⁵ Tato metoda byla využívána po dvacet let, než ji od poloviny 50. let vystřídala již skutečná fotografie, pracující na principu skleněný negativ–pozitiv. První daguerrotypie se na našem území objevila koncem roku 1839⁶ a záhy doputovala i na Gräfenberk. Daguerrotypická živnost se mohla uchytit jen ve velkých městech, kde se vyskytovaly bohatší vrstvy obyvatel, které si mohly tento způsob portrétování finančně dovolit.

Proto mnozí fotografové často měnili svá působiště nebo se svým ateliérem putovali. Zaměřovali se též na lázeňská města, jejichž obyvatelé a klientela nabízeli možnost výdělků. Mezi takové lázně patřily předně Teplice.⁷

Vincenz Priessnitz, cca 1844
(SOKA Jeseník)

Který daguerrotypista navštívil Gräfenberk, nevíme. Snad mohlo jít o L. N. Lobethala ze slezské Vratislavi, který v letech 1846–1847 provozoval ateliér v Praze. Sice blíže, v Nise, působil od roku 1843 Robert Jüttner, ale jeho případný výjezd na Gräfenberk není doložen.⁸ Víme pouze to, že v této době zřejmě vznikly čtyři Priessnitzovy portréty.⁹ Na jednom z nich Priessnitzův zeť Johann Ripper potvrzuje, že se jedná o neretušovaný snímek převedený do fotografie z původní daguerrotypie.¹⁰ Na rubu přidává svůj komentář. Na rozdíl od Priessnitzovy dcery a jeho švagrové Sofie, která ho označila jako velmi výstižný, tvrdí, že výraz obličeje není správný, že „usmívající se ústa vyrušují“. Jako vášnivý obhájce kánonu „génia vodoléčby“ nepochopil, že fotografie je dílem okamžiku, na rozdíl od kresby či litografie, kde umělec realitu upravuje ke kýženému výsledku.

Fotografie, jak ji známe dodnes, se nejprve vytvářela kolódiovou metodou v malých vizitkových formátech¹¹ určených původně pro portréty. Zavedl je v roce 1854 pařížský fotograf Adolphe E. Disdéri. V epoše biedermeieru se lavi novitě šířila móda soukromého portrétu, vedle malby i finančně a časově méně náročné fotografie. Dá se hovořit doslova o „vizitkománii“. Fotografové si zřizovali ateliéry vybavené dekorativním nábytkem, na snímcích vidíme atrapy balustrád, židle, stoly, závěsy, dokonce umělou přírodu... Nakupovali kvalitnější

fotografické vybavení, např. čočky, movité zákazníky lákali reklamou, přičemž za některé slogany by se nemusel stydět ani dnešní copywriter:

*Poprsí životní velikosti v uměleckém provedení.
Pánům turistům zvláštní ceny při fotografování.
Vkusné pózy a sestavení skupin s uměleckým osvětlením.
Momentní snímky dětí.*

Sezení k provedení portrétu trvalo cca deset vteřin (doba expozice), zhotovení fotografií stálo 2 až 4 zlaté, záleželo nicméně na vybavenosti dílny. Rokem 1866 byl malý formát snímků nahrazen větším, tzv. kabinetkami.¹² Rozkvět podnikání zažily i kartonážky a tiskárny, u nichž si fotografové objednávali kartony signované jak na přední straně, tak bohatě zdobené secesními motivy na reverzu, mj. reklamními slogany, kresbami získaných medailí na výstavách či nabídkami dalších služeb. K běžné praxi již patřilo, že se skleněné desky uchovávaly pro další objednávky. Protože mnozí fotografové byli umělci, výtvarníky, pro něž fotografie představovala jen novou techniku, nabízeli „*portréty akvarellové a olejové dokonalého uměleckého provedení. Dostačí zaslati podobenku i sebe méně zachovalou*“. Ateliéry též prodávaly speciální alba na ukládání rodinných fotografií i záběrů z měst a přírodních krás. Krajinářská fotografie se rozvíjela pomaleji, ale bez uměleckých ambicí. Zato se ukazovaly dokumentační možnosti fotografie, najdeme na nich písemné památky, snímky litografií, obrazů a soch. Postupně pak začaly být dokumentovány i důležité události v daném městě jako předstupu plnohodnotné reportážní fotografie.

Šedesátá léta byla prostě zlatým věkem fotografie. V našem rakouském soustátí na to měl vliv i konec Bachova absolutismu a hospodářský rozkvět. Živnostenský řád z roku 1859 a obchodní zákoník vydaný o tři roky později umožnily volnou konkurenci. Fotografování bylo podle výnosu z 27. 4. 1864 považováno za svobodnou živnost, kterou mohl provozovat kdokoliv po zápisu do živnostenského rejstříku.¹³ Po protestech fotografů–profesionálů došlo v roce 1911 k novelizaci živnostenského řádu a fotografická živnost v oblasti portrétu byla prohlášena za řemeslo. Ostatní žánry fotografie zůstaly nadále svobodným podnikáním. Kdo se tedy chtěl stát portrétním fotografem, musel se vyučit.¹⁴

Díky návštěvníkům lázní Gräfenberk, kteří si s sebou při svých dlouhodobých pobytech v Jeseníku přinášeli snímky z vídeňských, budapeštských a pražských fotoateliérů, se zvýšila místní poptávka po fotografických službách. Na Jesenícku tak v 60. letech 19. století pracovaly tři ateliéry, dva v Jeseníku, fotografů Johanna Springera a Josefa Fietze, a ateliér javornického fotografa Josefa Fuhrmanna. Za nejstarší dochovaný snímek Jesenícka, byť se jedná pouze o fotografii na papírové podložce z dnes již neexistujícího skleněného negativu neznámého autora, byl považován záběr z návštěvy císaře Františka Josefa I. v Jeseníku v roce 1860.¹⁵ V roce 2021 však Vlastivědné muzeum Jesenícka

Springerův ateliér na jeseníckém náměstí, 1865 (SOKA Jeseník)

získalo do sbírky fotografii neznámé ženy adjustovanou v dekorativním rámu a datovanou J. Springerem rokem 1859.¹⁶

Johann Springer se narodil 15. 2. 1837 v rodině domkaře a huťmistra Salomona Springera a Theresie (*31. 12. 1801) v Malé Morávce (okres Bruntál).¹⁷ Spolu se ženou Marií (*15. 10. 1841) a ovdovělou matkou se přestěhoval do Jeseníku a 6. 10. 1863 zde získal koncesi na provozování fotografické živnosti.¹⁸ Ovšem mezi vlastní činností a získáním koncese byla zajisté určitá prodleva, jak je doloženo u řady jiných fotografií. V Jeseníku se jim narodily čtyři děti.¹⁹ Fotografický ateliér si zřídil na náměstí v barokním domě čp. 24, který stál v sousedství hostince U Maďara.²⁰ Dům měnil často majitele a byl představován, až se nakonec stal součástí hotelu Kretschmar. Springer zde sice nepůsobil dlouho, ale okamžitě využil fotografie jako převratného vynálezu k zachycení turisticky zajímavých míst a přírodních krás. Zařídil se jako fotograf lázeňských míst Gräfenberku, potažmo Jeseníku, a Karlovy Studánky. Jeho fotografie na malých vizitkových formátech postupně vytlačily jiné obrazové materiály, především umělecky náročné litografické veduty. Lázeňští hosté si tak mohli koupit fotografie jako upomínku z cest, tedy de facto suvenýry. Z tohoto důvodu přefotografoval i některé nedostupné litografie lázní Gräfenberk. Vedle tvorby místopisných vizitek dokumentoval Springer i dění ve městě a lázních. Zachovaly se vizitkové fotografie systematicky zobrazující všechny domy na jeseníckém náměstí z doby okolo roku 1865.²¹ Mimořádný význam pak mají jeho

snímky instalace Českého pomníku na Gräfenberku v roce 1874, se sochou Hygie, raným dílem J. V. Myslbeka.²² S rodinou se později přestěhoval do domu čp. 129, kde 26. 9. 1883 předčasně zemřel na tuberkulózu.²³

Josef Fietz (psáno i Fitz) se narodil 11. 10. 1833 v Jeseníku, na nám. Svobody čp. 162.²⁴ Jeho otec Josef Fietz byl prýmkařem, matka Franciska, roz. Melzerová, pocházela z Holčovic. Oženil se 18. 8. 1857 s Annou Raimannovou (*9. 2. 1836), dcerou bednářského mistra, bytem v Rudolfově ul. čp. 137. Z jejich svazku vzešlo pět dětí.²⁵ V tomto domě poblíž náměstí si Josef Fietz v roce 1864 otevřel fotografický ateliér na základě koncese udělené 10. 5. 1864.²⁶ V letech 1896–1906 ateliér vedla Louise Fietzová. Fotograf Fietz zemřel ve věku 76 let dne 5. 7. 1910. Fietz se zaměřil na portrétní snímky vizitkového i kabinetního formátu, a to jak místních obyvatel, tak také návštěvníků lázní Gräfenberk a Schrothových lázní v Dolní Lipové, což mj. dokládá i snímek výkladu jeho ateliéru. V řadě tiskovin z té doby najdeme reklamu jeho ateliéru, který poskytoval „*alle Arbeiten der modernen Lichtbildkunst*“.

Josef Fietz, Jeseník, logo (SOKA Jeseník)

Josef Fietz, foto výkladu jeho ateliéru (SOKA Jeseník)

Josef Fuhrman, Javorník, kabinetní fotografie úředníka, 1900 (SOka Jeseník)

Josef Fuhrman, Javorník, logo (SOka Jeseník)

V Javorníku ve Slezsku si první fotoateliér otevřel **August Josef Fuhrmann**. Narodil se roku 1848 ve Starém Pačkově (dnes Polsko), odkud pocházeli jeho rodiče August a Karolina Fuhrmanovi. Žil v Pačkově v domě čp. 81 a v roce 1874 se stal společníkem fotografa Freunda.²⁷ Dne 28. 7. 1875 se v Javorníku oženil s místní dívkou Annou Kubeschovou (*30. 3. 1849), dcerou Vincenze a Magdaleny Kubeschových, a měli spolu 6 dětí.²⁸ Dospělosti se však dožil jen syn Maximilian (*18. 12. 1880) a tři dcery. Koncesi na fotografickou živnost obdržel 9. 7. 1884, ateliér měl v Javorníku-měště čp. 16.

V otcově živnosti pak pokračoval **Maximilian Fuhrmann** (zvaný Max), který bydlel v Javorníku na Landeckstrasse čp. 105.²⁹ Dne 7. 2. 1921 uzavřel sňatek s Hedvikou Lorenzovou.³⁰ Byl zaveden zejména na kabinetní fotografii. Se vzrůstající dostupností fotoaparátů však začalo soukromě fotografovat více lidí, kteří si u něj nechávali filmy vyvolávat a pořizovat z nich snímky. Až do roku 1931 neměl Fuhrmann ve městě konkurenci. V roce 1942 onemocněl, živnost byla pozastavena a po jeho smrti 1. 10. 1943 byla vdovou ukončena.³¹ Po druhé světové válce jeho ateliér převzal do národní správy Vítězslav Zeman.³²

V 80. letech dosáhl rozvoj lázeňského města Jeseník svého vrcholu. Agilní Moravsko-slezský sudetský horský spolek (MSSGV) přiváděl nejen do lázní

Gräfenberk, ale i do blízkých hor tisíce návštěvníků. Již to nebyli jen pacienti, ale lázeňské turistice, této dobové módě, podléhaly vyšší společenské, tudíž finančně zabezpečené vrstvy. Zanedlouho do města dorazila i železnice (1888). O stavební boom a prosperitu města se zasloužila i světově úspěšná textilní firma Regenhart & Raymann. Časem narostl i počet místních fotografů, kteří sem přicházeli za dobrými podnikatelskými možnostmi, byť i jen na krátký čas. Důsledkem nárůstu obyvatel města i jeho návštěvníků byl zvýšený zájem nejen o kabinetní fotografii, ale především o další módní záležitost: o pohlednice. Fotografové spolupracovali s nakladateli a nezřídka vydávali a prodávali pohlednice též sami.³³

Albert Schlathau (*1866) přišel podnikat do Jeseníku z Dolních Studének u Šumperka. V roce 1894 získal koncesi na obchod s drogistickým zbožím (drogerii U černého psa čp. 64 provozoval až do roku 1923).³⁴ O rok později 22. 7. 1895 obdržel koncesi na fotografické služby, ateliér si otevřel na náměstí (Ringplatz) čp. 158.³⁵ Jeho nabídka kopírovala změnu na trhu – amatérským fotografům nabízel fotoaparáty, filmy, fotografické papíry a chemikálie potřebné pro vznik fotografie. Po jeho smrti v roce 1932 živnost provozovala vdova Anna, v prodejně ji zastupoval Herman Nitsche (*1899) z Domašova a Hedvika Kuscheová, která vedla fliálku ve Vidnavě čp. 92. **Konrad Brenner** (*1855) získal fotografickou koncesi 2. 8. 1886, jeho ateliér se nacházel na náměstí Svobody čp. 6 vedle hostince U maršála Radeckého.³⁶ Zavedenou živnost zdědil jeho syn Viktor, který si na Svobodě čp. 8 navíc v roce 1919 otevřel obchod se střížním zbožím.³⁷ **Adolf Stöhr** provozoval fotografickou živnost na Svobodě čp. 91 jen od 5. 6. 1905 do roku 1909. Rovněž krátce, od 6. 4. 1911 do 23. 10. 1913, působil v Jeseníku fotograf a vydavatel pohlednic **Johann Göbel** na Schillerově ul. čp. 26. **Julius Peisker**, který získal koncesi 5. 3. 1909, pracoval v Rudolfově ul. čp. 169; navíc od 20. 10. 1920 do 7. 12. 1928 provozoval fliálku ve Zlatých Horách, v domě čp. 95. Dne 16. 6. 1911 získal koncesi pro fotografické služby českoveský rodák **Josef Wagner**.³⁸ Papírnictví, knihařství a kartonážku provozoval od roku 1906 na náměstí čp. 62, jeho živnost byla ukončena až 30. 7. 1940. Wagner proslul jako vydavatel pohlednic Jeseníků a samotného města Jeseníku a lázní. Jeho pohlednice se vyznačovaly plnou barevností. V domě bydlel s manželkou Bertou a třemi dětmi.³⁹ Papírnictví a knihvazačství po něm převzal stejnojmenný syn.

Povodeň v červenci 1903, mimořádnou událost v dějinách města Jeseníku a jeho sousedních obcích ležících na řece Bělé, zachytil **Rudolf Julius Klein**. Speciální fotoalba, černobílé skleněné diapozitivy i kolorované stereodiapozitivy jsou jedinými, které z jeho produkce zůstaly.⁴⁰ Narodil se 12. 4. 1866 v Horním Benešově a domovskou příslušnost měl v Klokočově u Vítkova.⁴¹ Se ženou Rosou, roz. Bayer, (*12. 12. 1862 v Opavě) se 1. 4. 1892 přestěhovali do Jeseníku, kde se jim narodilo šest dětí.⁴² Živnostenské oprávnění jako malíř a fotograf získal v roce 1897 a 5. 2. 1903 obdržel v Jeseníku domovské právo. S rodinou vystřídali několik bytů, od počátku 20. století žili na Raymanstrasse čp. 14.⁴³ Když děti vyrostly, manželé Kleinovi se přestěhovali do Vrba pod Pradědem.⁴⁴

Rudolf J. Klein, následky povodně v Jeseníku u Schrothova domu, 1903 (soukromá sbírka)

V první polovině 20. století dominovala mezi jeseníckými fotografy firma Franke, Photo-Kunstanstalt Freiwaldau. Její zakladatel **Rudolf Franke** se narodil 14. 10. 1874 v Jeseníku jako syn krejčovského mistra Eduarda Frankeho a Sofie, roz. Spielvogelové. Koncesi na fotografickou živnost obdržel 7. 8. 1904 a až do 11. 5. 1939 se ateliér nacházel v domě na náměstí (Ringplatz) čp. 157.⁴⁵ Zaměřoval se především na klasickou kabinetní fotografii, jak tvrdil ve svých reklamách.⁴⁶ Zachovalo se po něm několik snímků jeseníckých měšťanů. V roce 1930 si jeho syn **Rudolf Franke ml.** (*25. 6. 1905), který pokračoval v otcově ateliéru, otevřel 6. 2. 1937 navíc na nám. Svobody čp. 79 obchod s fotografickými potřebami určenými amatérským fotografům.⁴⁷ Dne 21. 1. 1937 se oženil s Josefou Hillebrandovou (*3. 7. 1907 v Jeseníku) a z jejich svazku vzešly tři děti.⁴⁸ Kromě ateliérových snímků osob i skupin se živil fotografováním akcí, jakými bylo např. obligátní svaté přijímání, odhalení pamětní desky se jmény padlých v první světové válce v kostele Nanebevzetí P. Marie v Jeseníku 15. 8. 1934 a slavnost Slezská svatba pořádaná Svazem Němců v Jeseníku v roce 1936. Po konci druhé světové války Rudolf Franke ml. zmizel v divokém odsunu, jeho otec a synové Roland a Udo byli 8. 8. 1946 odsunuti v 25. transportu s cílem ve Schweinfurtu.⁴⁹

V roce 1927 se do Jeseníku přistěhoval z Krnova fotograf **Paul Kremlitschka**. Narodil se 6. 10. 1902 v rodině železničáře, v Krnově chodil do měšťanské školy a následně se vyučil fotografem, do roku 1926 působil jako pomocník v různých ateliérech. V Jeseníku převzal firmu Foto–Helios na Nádražní ul. (dnešní Lipovská ul.) čp. 169, koncesi na fotografickou živnost obdržel 28. 6. 1928,⁵⁰ firmu několikrát stěhoval: v roce 1933 na Nádražní čp. 277, v roce 1940 sídlila na Rudolf–Jung–Straße čp. 413. V tomto roce vstoupil jako živnostník účelově do NSDAP. Po válce okresní správní komise ale jeho žádost o přiznání československého státního občanství odmítla a dne 20. 3. 1946 byl odsunut do Německa.

Jesenickým fotografům mohl v 30. letech konkurovat jen Javorník, kam se v roce 1931 přistěhoval ze sousedního kladského města Landeck (dnes Polsko) fotograf **Herbert Volkmer**. Zájem o fotografické služby byl totiž podnícen návštěvníky ze sousedního Německa, kteří objevovali krásy Rychlebských hor. Volkmer se narodil 30. 1. 1888, vyučil se fotografem a pracoval v ateliéru v domě svých rodičů. S manželkou Mathildou a dcerou Inge bydleli v Javorníku–městě, čp. 193. Do živnostenského rejstříku svobodných živností soudního okresu Javorník byl jeho podnik zapsán 7. 5. 1931.⁵¹ Vzal do učení dva učně, Olgu Sockelovou a Vítězslava (Viktora) Zemana. S Olgou uzavřel v roce 1932 sňatek. V roce 1936 se jim narodil syn Heinz. Za druhé světové války převzal obchod Maxe Fuhrmanna. Jeho fotoateliér byl činný až do 9. 5. 1945. Do odsunu byl s rodinou zařazen 16. 12. 1946 jako „národní host“, protože si i po přestěhování do Javorníku ponechal německou státní příslušnost.⁵² Národním správcem jeho živnosti byl jmenován Vladimír Gajdoš. Herbert Volkmer zemřel v Bavorsku 27. 11. 1961.

Ve Zlatých Horách, které rovněž těžily z návštěvníků přicházejících na poutní místo Mariahilf a na léčení do Schweinburgova sanatoria, působilo několik fotografů. Většina z nich byla i vydavateli pohlednic, protože jim přinášely v závislosti na turistickém ruchu pravidelný zisk. Na hlavní ulici vedle historické pošty, v domě čp. 95, si 10. 5. 1901 otevřel fotoateliér **Franz Axmann**.⁵³ Narodil se roku 1874, pocházel ze sousedního Pruska. Dne 25. 9. 1906 se s živností přestěhoval do nově postaveného domu klempíře Krautwalda na Wallstrasse čp. 20 v Pačkově.⁵⁴ Ateliér existoval jen krátce, avšak měl pobočky v Głuchołazech a zmíněných Zlatých Horách. V roce 1911 se Axmann odstěhoval do Vratislavi, do roku 1936/1937 bydlel na ulici Vorwekstrasse čp. 92 (dnes Wrocław, ul. Komuny Paryskiej).⁵⁵

Po něm ve Zlatých Horách fotografickou živnost provozoval **Gustav Schlegel**. Koncesi obdržel 20. 1. 1907, ale 5. 1. 1912 se stala pouze filiálkou fotografa Willyho Hertela z Krnova.⁵⁶ Schlegel byl dále činný jen jako obchodník.⁵⁷ Ve 30. letech ve fotoateliéru pracoval **Karl Kreuz** (*1904), příslušný do Krnova, ale bydlící v domě čp. 95. Koncesi obdržel 11. 1. 1930.⁵⁸ Fotografické služby zde provozoval až do 22. 6. 1941, kdy byl povolán do armády.⁵⁹

Další fotografickou koncesí ve Zlatých Horách získal 19. 11. 1906 **Artur Reichel** (*1873 Wartha, dnes Bardo v Polsku), jehož knihařství, nakladatelství a prodejna s pohlednicemi se nacházela opodál v domě čp. 99.⁶⁰ Fotografické pohlednice též vydával knihař **Albrecht Kunz** (1907–1989), jehož byt a nakladatelství Foto u. Ansichtskartenverlag sídlily na rohu ulice vedoucí ke kostelu v domě čp. 55/33.⁶¹

V meziválečném období ve městě dále působili **Franz Metzner** a jeho syn **Rudolf Metzner**, kteří ateliér a obchod měli též na zlatohorském náměstí v čp. 97. Koncesi obdrželi 29. 9. 1911.⁶² Rudolf se narodil 21. 3. 1881, oženil se s Marií Schrotovou a zemřel 13. 3. 1943 v Jeseníku; pohřben byl ve Zlatých Horách.⁶³ Svě pohlednice označoval „Echte Photo Verlag“, jednalo se o pravé fotografie opatřené přitiskem k zaslání poštou.⁶⁴

Rudolf Metzner před svým ateliérem, Zlaté Hory, 1935 (archiv M. Čepa)

Ve Vidnavě pracoval fotoateliér **Benedikta Kahlera** (*1843). Pocházel z Broumova, kde od roku 1863 pracoval fotograf Otto Kahler. Benedikt byl synem Jenofewy Kahlerové, později provdané Jackelové. Po přestěhování do Vidnavy bydlel v domě čp. 29, dne 14. 7. 1873 se oženil v Javorníku-vsi s Ottilií, dcerou kočího Johanna Jarische a jeho ženy Johann, roz. Schenkenbachové, (23. 7. 1849 – 15. 4. 1925). V Javorníku se několikrát stěhovali z bytu do bytu.⁶⁵ Narodilo se jim pět dětí.⁶⁶ Otevřel si zde i fotoateliér a 1. 10. 1896 převzal ateliér fotografa Fritze Busse v Pačkově na Schulstrasse čp. 19/20, který však byl v provozu jen krátce.⁶⁷ Benedikt Kahler zemřel 14. 3. 1905. Živnost byla v době od 19. 9. 1906 do 23. 9. 1911 vedena Ottilií Kahlerovou.⁶⁸ Kromě toho měl ve Vidnavě svou filiálku na Josefstrasse čp. 103 již zmiňovaný **Gustav Schlegel**. Samostatně byla v provozu od 31. 5. 1905 do 29. 12. 1911, kdy ji rovněž převzal krnovský fotograf Willy Hartel.⁶⁹

V Žulově působil od 30. let fotograf **Bruno Klamt** (*1900 Bílá Voda), ateliér měl v domě čp. 193. Koncesi pro obchod s fotopotřebami získal 13. 2. 1930.⁷⁰ Je autorem řady černobílých pohlednic města, ale i snímků na objednávku, např.

skupinové fotografie dobrovolných hasičů z Kobylé nad Vidnavkou u příležitosti oslav 50. výročí jejich založení.⁷¹ Po válce byl 24. 7. 1946 i s manželkou Adele (*1898) odsunut do bavorského Reichlingu, kde pokračoval ve fotografické živnosti.⁷²

Válka a odsun původního německého obyvatelstva způsobily, že byla porušena kontinuita „příběhů“, které právě fotografie zprostředkovávaly. Kolik rodinných fotoalb bylo ztraceno, kolik krabic se skleněnkami zničeno; ateliéry, které nepřešly pod komunální podniky, vyrabovány. Až na výjimky zmizela tvorba fotografických nadšenců. Jedním z nich byl **Alfred Michael Schoss** (*29. 9. 1889 Bílý Potok), nadlesní komorního ředitelství velkostatku vratislavského arcibiskupství v Javorníku. V roce 1946 byl odsunut do Německa, zemřel 8. 4. 1965 v Ansbachu/Mfr. Jednalo se o velmi všestrannou osobnost. K jeho četným koníčkům patřilo i fotografování – zachovala se po něm řada místopisných a žánrových fotografií, stejně tak snímků osob mu pracovně blízkých a událostí ze života v Javorníku. Cenné je fotoalbum z první světové války tvořící doplněk jeho knihy *Verklugene Tage* (Viedeň 1933). Osobní dokumenty, fotoalba a skleněné negativy Schoss zanechal před odsunem v bývalém arcibiskupském archivu v Javorníku, proto se v jesenickém archivu zachovaly jako ojedinělý celek.⁷³ Zato rodina **Geigerova** z České Vsi, která před odsunem zakopala kufr s fotoaparáty, technikou na vyvolání fotografií a negativy na zahradě, se k tomuto pokladu dostala až v roce 2010!⁷⁴ Negativy byly použitelné k digitalizaci, skeny rodina poskytla i jesenickému archivu.

Je jisté, že výše uvedený přehled není zcela úplný, neboť povaha Jesenicka s lázeňskými a turistickými lokalitami lákala další fotografy a vydavatele pohlednic z jiných měst, kteří zde působili krátkodobě, třeba jen v lázeňskou sezónu. Fotografické služby časem rovněž ztratily punc výjimečnosti a jen málo z fotografií vykazovalo umělecké ambice. Přesto lze věřit tomu, že nás v budoucnu ještě mohou čekat zajímavé nálezy fotografické produkce.

Je mou milou povinností poděkovat dr. Marcinu Dziedzicovi za poskytnutí údajů o fotografech, kteří působili v pruském Slezsku a jejichž živnost zasahovala i na Jesenicko.

POZNÁMKY

1. PLETZER, Karel: *Československé fotoateliéry 1853–1929*. Jihočeské muzeum, České Budějovice 2001, 70 s.; LHOTÁK, Jan: *Dějiny fotografie v Sušici*. Muzeum Šumavy, Sušice 2010, 68 s.; ČERNÝ, Zbyněk: *Příznivé světlo. Chebské fotografické ateliéry (1849–1945)*. Muzeum Cheb, 2016, 176 s.

2. CYDLÍK, Tomáš: *Století fotografie*

v Prostějově. Historická fotografie: sborník. Národní archiv v Praze – Technické muzeum v Brně, roč. 17, 2018, s. 28–43.

3. DZIEDZIC, Marcin – ZIELIŃSKI, Waldemar: *Leksykon fotografów Ziemi Kłodzkiej 1839–1945*. Wyd. PressForum s.c., Polanica-Zdrój, Bystrzyca Kłodzka, Wrocław 2018, 134 s.; DZIEDZIC, Marcin: *Fotografowie z Karkonoszy*

- i Gór Izerskich do 1945 r.* Oficyna Wyd. ATUT, Wrocław 2020, 320 s.; DZIEDZIC, Marcin – DZIEDZIC, Gabriela: *Fotografowie z Górlitz do 1945 r.* Oficyna Wyd. ATUT, Wrocław 2021, 254 s.
4. Viz katalog výstavy Poodhalená tajemství – Vincenz Priessnitz ve vyobrazení a literatuře (2009), dostupné z: http://www.archives.cz/web/resources/soka_jesenik/poodhalena_tajemstvi_Vincenz_Priessnitz_ve_vyobrazeni_a_literature.pdf.
5. Louis J. M. Daguerre (1787–1851). Oficiálně byla tato metoda představena 7. 1. 1839 v Paříži. Nosnou plochou citlivé vrstvy byla měděná destička chráněná sklem.
6. SCHEUFLEER, Pavel: *Fotografie v české společnosti 19. století*. Čs. fotografie 1986, č. 1–12.
7. BUDINSKÁ, Jitka: *Fotografie ze starých teplických ateliérů*. Krajské muzeum, Teplice 1990.
8. DZIEDZIC, Marcin: *Fotografowie z powiatu Żąbkowickiego do 1945 roku*. Żąbkowice Śląskie 2019, s. 46.
9. SOKA Jeseník, f. Rodinný archiv Priessnitz–Ripper, ka 12, sig. 15, č. 2; VMJ 277/64; reprofoto RA Pr–R, fotoalbum, karton 12a; VMJ 352/64.
10. SOKA Jeseník, f. Rodinný archiv Priessnitz–Ripper, ka 12, sig. 15, č. 2.
11. Rozměr 58×94 mm, na kartonu 63×102 mm, u fotografie převládá hnědé tónování.
12. Rozměr 100×150 mm, na kartonu 110×170 mm.
13. GROWKA, Květoslav: *Z archivního kapsáře – fotografie 19. století*. Jeseník, město a lázně 2010/6, s. 40.
14. SCHEUFLEER, Pavel: *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. Nakl. AMU, Praha 2013, s. 12.
15. Publikována v knize PROCHÁZKA, Petr: *750 let města Jeseník 1267–2017*. VI. nákladem, Jeseník 2017, s. 127.
16. Nové přírůstky do sbírek VMJ a pomocné evidence k posouzení PSSČ dne 29. 6. 2021, č. 1.
17. ZA Opava, Sb. matrik, inv. č. 561, sig. Br VII 4, matřka N pro Karlovu Studánku, Malou Morávku, 1825–1860.
18. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Živnostenský rejstřík B, sv. II, inv. č. 157.
19. Maria (*7. 12. 1864), Rosi (*16. 2. 1866) a Emilie (*19. 2. 1867), viz SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník, Sčítání obyvatel 1869, inv. č. 383, ka 10. Jedenapůlletý syn Karel zemřel 3. 6. 1878, viz ZA Opava, Sběrka matrik, inv. č. 3179, sig. JE III 41, matřka Z pro Jeseník 1877–1900.
20. Fotografie je publikována v GROWKA, Květoslav: *Jeseník. Zmizelá Morava a Slezsko*. Paseka, Praha 2008, č. 11.
21. Publikovány v seriálu – GROWKA, Květoslav: *Nostalgické náměstí aneb Na frývaldovském rynku I*. Jeseník, město a lázně 2005/9, s. 19–20; II. 2005/10, s. 21–22; III. 2005/11, s. 24; IV. 2005/12, s. 23–24; V. 2006/1, s. 24; VI. 2006/2, s. 24; VII. 2006/3, s. 27–28; VIII. 2006/4, s. 23–24.
22. Viz ABT, Lukáš: *Atlas jeseníckých pramenů a jiných drobných památek*. VI. nákladem, Jeseník 2017, s. 88–90; GROWKA, Květoslav: *Priessnitzovy léčebné lázně Jeseník v proměnách staletí*. Nakl. Pavel Ševčík – Veduta, Štýty 2017, s. 122–124.
23. ZA Opava, Sběrka matrik, inv. č. 3179, sig. JE III 41, matřka Z pro Jeseník 1877–1900.
24. ZA Opava, Sběrka matrik, inv. č. 3144, matřka N pro Jeseník-město, 1831–1852.
25. Paula (*29. 6. 1858), Josef (*28. 11. 1859), Marie (*25. 6. 1861), Helena (*3. 11. 1866) a Auguste (*16. 1. 1868).
26. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Živnostenský rejstřík B, sv. II, inv. č. 157; Živnostenský rejstřík B, inv. č. 158.
27. *Patschkauer Wochenblatt* 1874, č. 46 (14. 11.), s. 282.
28. Anna (2. 8. 1875 – 7. 8. 1875), Anna (*6. 1. 1877), Anton (10. 6. 1878 – 15. 2. 1895), Maximilian (18. 12. 1880 – 1. 10. 1943), Maria (*22. 4. 1883, 28. 8. 1918 se prodala za Richarda Drublanca) a Klara (*18. 12. 1887, 17. 1. 1921 uzavřela sňatek s Josefem Hajkem), viz ZA Opava, Sb. matrik, inv. č. 3299, sig. JV II 9; inv. č. 8853, sig. JV II 29; inv. č. 3300, sig. JV II 10; inv. č. 3317, sig. JV II 27; inv. č. 13009, sig. JV II 34.
29. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Sčítání obyvatel 1921, inv. č. 867, ka 275.
30. ZA Opava, Sb. matrik, inv. č. 3300, sig. JV II 10, matřka N pro Javorník, 1858–1881.
31. SOKA Jeseník, f. Archiv města Javorník, inv. č. 804, sig. 512, ka 242.
32. Fotograf a regionální vlastivědný pracovník Vítězslav (též Viktor) Zeman (15. 12. 1916 – 30. 1. 1978).
33. K produkci pohlednic na Jesenícku viz GROWKA, Květoslav: *Album starých pohlednic – Jeseníky*. Výběr pohlednic P. Vinklát. Nakladatelství Knihy 555, Liberec 2002, 156 s.; týž: *Jeseník. Zmizelá Morava a Slezsko*. Paseka, Praha 2008, 56 s.; týž: *Priessnitzovy léčebné lázně Jeseník v proměnách staletí*. Nakl. Pavel Ševčík – VEDUTA, Štýty 2017, 148 s.; týž: *Rychlebské hory a podhůří v proměnách staletí*. Nakl. Pavel Ševčík – VEDUTA, Štýty 2020, 264 s.; GROWKA, Květoslav – SZYMKOWICZ, Paweł: *Turystyczne tradycje pogranicza nysko-jesenického. Turistické tradice nisko-jesenického pohraničí. Touristische Traditionen in*

dem Grenzgebiet zwischen Neisse und Jeseník. DV Projekt, Opole 2006, 176 s.

34. S novým zápisem ze dne 11. 7. 1923 pokračoval v živnosti v domě čp. 166, viz SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík koncesovaných živností, inv. č. 163.

35. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Živnostenský rejstřík B, inv. č. 160.

36. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Živnostenský rejstřík B, inv. č. 158.

37. Záběry na zmiňovanou část severozápadní fronty domů náměstí Svobody viz GROWKA, Květoslav: *Jeseník. Zmizelá Morava a Slezsko.* Paseka, Praha 2008, č. 41 a 42.

38. Narozen 24. 1. 1874 v České Vsi čp. 73 Franzi Wagnerovi a Josefě, rozené Böhme, viz ZA Opava, Sb. matrik, inv. č. 3176, sig. JE III 38, matřička N, I-N pro Českoslovesko, 1868–1894.

39. V roce 1903 se oženil s Bertou, roz. Bittmann (*4. 11. 1877 Lichnov, okr. Bruntál), v České Vsi se jim narodily děti Berta (*18. 6. 1903) a Josef (*10. 5. 1905), po přestěhování do Jeseníku v roce 1906 se zde narodila dcera Stefanie (*9. 2. 1907), viz SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník, Sčítání obyvatel 1924, inv. č. 385, ka 12.

40. SOKA Jeseník, Sběrka obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Jeseník, sig. 39 a násl. Na sto záběrů zájemce nalezne v digitálním archivu ZA Opava, viz <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=0D35C-B6F3C8F11E89A63B8CA3A741F80>.

41. SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník, Index ke sčítání lidu 1900, inv. č. 395, kn 465.

42. Rudolf (*2. 7. 1893), Roman (*26. 12. 1894), Eilfriede (*24. 2. 1895), Oscar (*22. 12. 1896), Walter (*23. 2. 1899) a Erwin (*17. 10. 1902), viz SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník, Žádosti a udělení domovského práva, inv. č. 851, ka 297.

43. Dnes Palackého ul., v domě Clemense Schünzela, majitele lázeňského domu na Gräfenberku.

44. Bydleli na Zuckmantelstrasse čp. 91. V roce 1931 žádali o vystavení Heimatscheinu, viz SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník, Žádosti a udělení domovského práva, inv. č. 851, ka 297.

45. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík živností řemeslných okres Frývaldov, inv. č. 165.

46. Např. v turistickém průvodci *Führer durch Freiwaldau-Gräfenberg und Umgegend* (1906): Portraits und Landschaften, Kinaufnahmen auch bei ungünstigen Licht etc. ... Neu gegründet. Modern eingerichtet! V SOKA Jeseník je uloženo fotoalbum z pozůstalosti fotografa Rudolfa Frankeho (obsahuje 87 ks převážně portrétních fotografií různých autorů), viz <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=d127853a-b4f947b297f1886b8e13c7f1>.

47. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík svobodných živností, inv. č. 168.

48. Roland (*17. 8. 1939), Udo (*1. 8. 1941) a Rudolf (*19. 7. 1944), viz SOKA Jeseník, Sběrka evidence okresu Jeseník, inv. č. N, poř. č. 53, ka 9.

49. SOKA Jeseník, f. ONV Jeseník, Odsunová kartotéka 1946–1947, inv. č. 122, poř. č. 76, ka 3; poř. č. 25, ka 192. Citujeme z dopisu Wernera Pompeho z Berlína dne 26. 2. 2018: „V létě 1946 zemřela žena a nejmladšího syna převzala do péče jiná rodina. Tato rodina nebyla odsunuta a chlapec zůstal ve vlasti do své smrti v roce 1977. Oba starší chlapci byli společně se svým dědou a neprovdanou známost v pozdním létě 1946 odsunuti do Německa. Děda poté nežil dlouho, takže se o chlapce musela starat žena sama. Za pár let se jejich teta postarala, aby se dostali do pěstounské rodiny. Oba bratři žijí samotářsky v Bavorsku a nikdy svou ne příliš radostnou minulost neuzavřeli.“ (Kopie dopisu v archivu autora)

50. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík řemeslných živností soud. okr. Frývaldov, inv. č. 164.

51. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík řemesel Javorník, inv. č. 187.

52. RYCHLÝ, Milan: *Javorníční fotografové v nových souvislostech /Výstava/.* Jesenícko: vlastivědný sborník, sv. 14, Jeseník 2013, s. 67–68.

53. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Živnostenský rejstřík B, inv. č. 160; Rejstřík svobodných živností, Zlaté Hory, inv. č. 170.

54. *Patschkauer Wochenblatt* 1906, č. 94 (24. 11.).

55. Adressbuch der Stadt Breslau 1912, Teil I, s. 12; Adressbuch der Stadt Breslau 1937, Teil I, s. 16.

56. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík svobodných živností, Zlaté Hory, inv. č. 170.

57. Živnost provozoval v období od 15. 2. 1907 do 10. 1. 1922, viz SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík svobodných živností, Zlaté Hory, inv. č. 170.

58. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík svobodných živností, Zlaté Hory, inv. č. 174.

59. SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík svobodných živností, Zlaté Hory, inv. č. 170.

60. Toto živnostenské oprávnění obdržel 6. 11. 1902, jeho obchod pak fungoval do 19. 3. 1926, viz SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Kniha koncesovaných živností, inv. č. 159.

61. Po socializaci živností prodejna národního podniku NARPA, viz SOKA Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík svobodných živností,

- Zlaté Hory, inv. č. 174. Syn Aloise Kunze (1877–1950), „zvoníka z Cukmantlu“. Netajil se svými antifašistickými názory, za což byl mimochodem odveden na nucené práce do Kladska (před lágrem jej díky zbývajícím konexím zachránil otec Alois, někdejší poslanec). Po válce směl zůstat ve Zlatých Horách, zanedlouho ale jako politický vězeň skončil na Mírově. Až do své smrti roku 1989 se staral o zlatohorský kostel. Viz MATELA, Matěj: *Umíráček za odsunuté spoluobčany. Zlatohorský starosta, poslanec a zvoník Alois Kunz*. KROK 2020, č. 4, s. 61–64.
- 62.** SOKa Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík svobodných živností, Zlaté Hory, inv. č. 171.
- 63.** ZA Opava, Sb. matrik, inv. č. 3632, sign. Z IX 12, matrika N pro Zlaté Hory, 1876–1887.
- 64.** Děkuji Marianu Čepovi za poskytnutí sbírky zlatohorských pohlednic k určení produkce místních vydavatelů.
- 65.** Javorník čp. 10 (1874), 195 (1876), 156 (1877–1879) a 153 (1881).
- 66.** Paula (27. 7. 1874 – 13. 2. 1946), Ottilie (19. 2. 1876 – 13. 8. 1898), Adele Katharina (*1. 8. 1877), Maria (7. 12. 1879 – 18. 2. 1900) a Johannes (*10. 10. 1881), viz ZAO, Sb. matrik, matrika O pro Javorník, inv. č. 3313, sig. JV II 23; matrika N pro Javorník, inv. č. 3300, sig. JV II 10;
- inv. č. 3311, sign. JV II 21; matrika N pro Vidnavu, inv. č. 8909, sig. VI VIII 54.
- 67.** *Patschkauer Wochenblatt* 1896, č. 82 (10. 10.), č. 84 (17. 10.).
- 68.** SOKa Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík svobodných živností, Vidnavu, inv. č. 176.
- 69.** SOKa Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík svobodných živností, Vidnavu, inv. č. 176.
- 70.** SOKa Jeseník, f. Okresní úřad Jeseník I, Rejstřík svobodných živností, Vidnavu, inv. č. 178.
- 71.** SOKa Jeseník, Sběrka obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Jeseník, sig. 51, č. 202.
- 72.** SOKa Jeseník, f. ONV Jeseník, odsunová kartotéka, inv. č. 118, kartotéka 8.
- 73.** SOKa Jeseník, f. Schoss Alfred Michael, (1832) 1900–1944. Dostupné z: <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=49b3b40d3b-9576d6b97ec345c88d835e>.
- 74.** Walburga a Günter Geiger, Kirchheim unter Teck.

Rok 1968 na Jesenicku

Kamil Tomášek

Rok 1968 představuje v dějinách Československa minulého století jeden z nejvýznamnějších mezníků. Snad každého občana našeho státu se toto datum dotklo, ať už přímo, pokud máme na mysli naše starší spoluobčany, nebo alespoň nepřímo v případě výuky dějepisu ve školních lavicích. První skupina může svou zkušenost ztotožnit i s určitým úzce specifikovaným prostorem či prožitkem, druhá již takovou možnost nemá a je odkázaná na všeobecný popis děje z úst svých pedagogů.

V našem podhorském kraji jsme na tom podobně, jelikož pamětníků stále ubývá a školní osnovy jsou natolik nabyté nepřehledným množstvím informací, že na podrobnosti k tomuto významnému období již mnohdy nezbyvá prostor. Nicméně i v případě, že by prostor zbyl, měli by zájemci jen velmi omezené možnosti, jak se dovědět více – písemných a obrazových dokladů se totiž z Jesenicka daného období dochovalo opravdu velmi poskrovnu. Přesto je z nich možné určitý souběh okolností poodhalit. K pochopení vývoje událostí roku 1968 však musíme nahlédnout i do období předcházejících.

Vývoj Československa dostal v poválečném čase nový a pevně určený směr únorovým převratem 1948. Dřívější (1945–1947) vcelku demokratický vývoj charakterizovaný politickou pluralitou, svobodou slova, shromažďování a dalšími dnes naprosto běžnými aspekty byl nahrazen doktrínou, kopírující „pokrokové myšlenky“ vzniklé na území našeho nového velkého vzoru, Sovětského svazu (dále jen SSSR). Ačkoliv prakticky už v letech 1950/1951 bylo zřejmé, že aplikace východních postupů v oblastech kolektivizace zemědělství, združstevnění služeb nebo znárodnění průmyslu způsobila reálně mnohem více škod než užitku, oficiální záznamy, včetně okresu Jeseník, mluvily o úspěších ve všech těchto sférách.¹

Počátkem druhé poloviny 60. let ale Československá socialistická republika (dále jen ČSSR) již socioekonomické problémy nemohla nadále maskovat. Tyto potíže se staly jedním z hlavních témat XIII. sjezdu Komunistické strany Československa (dále jen KSČ), který se uskutečnil na přelomu května a června 1966. Zde se svými požadavky poprvé uspěli představitelé nového nastupujícího směru v KSČ – Alexander Dubček, Josef Smrkovský a další.² Změna zkostnatělého systém však byla během na dlouhou trať.

Obyvatelstvo Jesenicka nicméně na aplikaci skutečně zásadních změn příliš nevěřilo. Ostatně nebylo to poprvé, kdy po sjezdu strany přicházela z pražského ústředí do jednotlivých krajů, okresů i nejnižších samosprávných celků nejružnější ujistění, že to či ono bude pro obyvatelstvo zlepšeno. Lidé tak chodili stále do práce, děti do školek nebo škol. Život plynul stereotypně dál.

První impuls k probuzení z letargie přišel až na přelomu let 1967 a 1968, kdy bylo na sjezdu ÚV KSČ zvoleno nové vedení a zároveň došlo k oddělení postu prvního tajemníka strany a prezidenta republiky. Prakticky vzápětí zahájila tato čerstvá krev reformní proces, který se mimo jiné začal projevovat postupným uvolňováním strnulé mediální manipulace, neochvějně oslavující vše socialistické. Uvolňování svěrací kazajky sdělovacích prostředků se odrazilo od poloviny ledna 1968 i v týdeníku *Naše slovo*, což bylo vedle všudypřítomného *Rudého práva* nejvýznamnější regionální periodikum zacílené na prostor okresu Šumperk, samozřejmě i s Jesenickem, přičleněným v roce 1960.³

Článek *Souhlas s rezolucí pléna ÚV KSČ* odrážel posun ve vnitropolitické situaci, kde se mimo klasické fráze objevila zcela jedinečná možnost vznášet tzv. „soudružskou kritiku“.⁴ To se projevilo už v následujících dnech, zvláště při přípravách voleb do národních výborů, plánovaných na květen roku 1968. Jak totiž upozorňoval Rudolf Hanulík, předseda místního národního výboru (dále jen MNV) v České Vsi, bylo nezbytně nutné změnit model navrhování a přijímání kandidátů. Dřívější stav, primárně určený politickou příslušností a angažovaností, musel ustoupit novému pohledu, spočívajícímu v nutnosti dosadit do MNV a jejich komisí osoby znalé dané problematiky. Případy, kdy např. vysloužilý horník nebo zemědělec vedl kulturní nebo finanční odbor MNV, se již neměl opakovat.⁵

V každé obci se sídlem MNV proto příslušné samosprávné orgány svolávaly v březnu 1968 veřejné schůze, na nichž se měli probrat jednotliví navržení kandidáti. Předchozí ostentativní nezájem navštěvovat podobné schůze se najednou vytratil. Nyní se lidé shromažďovali po desítkách, jen aby mohli konečně vyjádřit svůj názor. Debata byla místy velmi živá a jak vzpomínají někteří kronikáři, na četných kandidátech nezůstala doslova nit suchá.⁶

Diskuze ovšem u otázek voleb do MNV neskončila, právě naopak. Lidé začali opatrně sondovat v dosud zakázaných vodách, když se objevil např. požadavek nápravy četných nespravedlností 50. let, snahy o obnovu zrušených či komunistickou stranou pohlcených subjektů apod.⁷ Navíc se rozprava kontinuálně přenesla, i po odložení plánovaných voleb do MNV, ze schůzí do veřejného prostoru. Lidé debatovali se svými sousedy, příbuznými, v hospodách, na pracovištích nebo jen tak na ulici.⁸

Velký prostor k vyjádření dostali občané rovněž v tisku. Zvláště již zmíněné *Naše slovo* se stalo důležitým kolbištěm, v němž se střetávaly četné názory. Sice se v počátcích objevila vůči redakci i kritika, ta však neměla nic společného s obsahem, nýbrž spíše s četností vydávání. Změna týdeníku na častější formát by ale

vyžadovala nabrání nových kapacit, což nešlo ze dne na den. Způsob, který by uspokojil obě strany, se nabídl vzápětí. V publikovaných rubrikách tedy na čas ustoupily do pozadí zprávy z kultury a sportu, aby mohlo být více prostoru věnováno „důležitějším“ věcem.⁹

Významným momentem v obrodném procesu se koncem prvního čtvrtletí roku 1968 stala výměna na postu prezidenta republiky. Antonín Novotný rezignoval 22. března 1968 po skoro 11 letech v úřadu a do čela státu byl místo něj zvolen 30. března armádní generál Ludvík Svoboda.¹⁰ Poté následovala i výměna celé vlády a vznik nového vůdčího quadrumvirátu, kde vedle prezidenta republiky stanul ještě Oldřich Černík ve funkci předsedy vlády, Josef Smrkovský ve funkci předsedy Národního shromáždění ČSSR a samozřejmě Alexander Dubček ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ. Tyto osobnosti poté zaštitily nově vyhlášený akční program, který si i přes propagovanou vedoucí úlohu strany kladl za cíl provést hospodářskou reformu, zlepšit sociální postavení pracujících a provést řadu reforem vedoucích k ozdravení a demokratizaci společnosti za využití principu občanských svobod.¹¹

V dubnu a květnu začal na základě výše uvedeného programu pomalý přerod v socioekonomické sféře. Struktury průmyslových podniků, centralizovaných do velkých celků, sice nezmizely, avšak dřívější striktní zaměření na velmi úzký sortiment výrobků a tím pádem pevné zakotvení v průmyslových aglomerátech začínal dostávat trhliny. Od nynějška totiž měla výroba odrážet poptávku. Na Jesenicku se tento trend projevil např. v lipovské armaturce, která měla jako první závod v okrese přejít na zcela jiný výrobní sortiment. Z dřívějších armatur, jak napovídá samotný název, se delimitací k Rudným dolům Jeseník stal podnik vyrábějící širokou škálu lisovaného plechového zboží. Delimitace sice přinesla některé problémy, spočívající v obtížích s nevyhovujícím strojním zařízením či nedostatečnou odborností některých zaměstnanců, ale podle náměstka ředitele Bohumila Hajzera se problémy postupně odstraňovaly a změna v konečném důsledku podniku prospěla.¹²

Změny zasáhly i oblast služeb, kde bylo skutečně co napravovat. Dřívější bohaté zastoupení nejrůznějších soukromých živnostníků, kteří nahradili odsunuté Němce, dostalo po únoru 1948 tvrdý direkt díky podobné formě centralizace, která potkala průmyslovou a agrární sféru. Mnozí živnostníci byli postupem času vysloveně natlačeni k integraci do komunálních, stavebních a jiných podniků. Ti, kteří se nepodvolili, čelili nelítostnému tlaku. Byli obviňováni z neschopnosti, nesocialistického smýšlení, opilství apod. Důsledkem toho pak mnozí raději svou živnost ukončili, ačkoliv by jim jejich vybavení umožňovalo kvalitní práci pro obyvatele jednotlivých obcí ještě po dlouhá léta.¹³ Obživu pak museli hledat jinde.

Deficit některých forem služeb museli chtě nechtě, bez ohledu na stále platnou premisu o nutnosti být členem družstva, v obcích napravovat samotné MNV. Příkladem může být opět Lipová-lázně, kde v červnu působilo pod taktovkou

Foto, které nepotřebuje slov. Personifikace pocitů většiny národa po 21. srpnu 1968 (Vlastivědné muzeum v Šumperku, inv. č. H 21943/7, autor fotografie František Kyjovský).

J. Šedivý reflektuje aktuální dění při vysílání rozhlasu po drátě z budovy jesenického MNV (Vlastivědné muzeum v Šumperku, inv. č. H 21930/4, autor fotografie František Kyjovský).

Podpisová akce k prohlášení Severografie Liberec v průchodu u jesenického náměstí (Vlastivědné muzeum v Šumperku, inv. č. H 21942/3, autor fotografie František Kyjovský)

Protiinvazní nápis v azbuce na zdi poblíž Katovny (Vlastivědné muzeum v Šumperku, inv. č. H 21941/7, autor fotografie František Kyjovský)

MNV 13 drobných provozoven s 30 zaměstnanci pod vedením Milana Reznera, nabízející nejrůznější sortiment služeb. Ani tato záplata však neuspokojovala všechny požadavky. V obci tedy v duchu akčního programu přikročili k povolání služeb na tzv. vlastní účet, což vlastně znamenalo alespoň částečné obnovení soukromého sektoru. V Lipové tak v rámci soukromé činnosti pracovali zedníci, malíři, klempíři, krejčí, zámečníci a elektroopraváři a v plánu bylo ještě zajištění instalatéra, stolaře či sklenáře.¹⁴ Podobný scénář se navíc pomalu rozjížděl i v ostatních obcích.

Vedle socioekonomické sféry tyto proměny razantně zasáhly oblast politickou. Jednotná Národní fronta, která nebyla ničím jiným než komunisty nekompromisně ovládaným subjektem, se začínala už od jara 1968 postupně liberalizovat a částečně štěpit. Neaktivnější součástí uvolňujícího se proudu byli členové Československé strany lidové, jejichž místní organizace obnovovaly svou činnost po mnoha letech pasivity. Zájem o vstup k lidovcům byl opravdu

velký, což dokazují např. údaje z Mikulovic, kde už v květnu čítala členská základna 70 členů pod vedením Bohumila Špitálního.¹⁵ Členové pak v rámci lokálních MNV vystupovali v roli konstruktivní opozice, stejně jako tomu bylo před rokem 1948.

Mnozí lidé, jež sice nedůvěřovali starým politickým strukturám, ale chtěli být i tak společensky aktivní a prospěšní, začínali vstupovat do tzv. Klubu angažovaných nestraníků. Tento zcela nový a unikátní konstrukt vznikl v Praze v dubnu 1968 a postupně své aktivity rozšiřoval na území celé ČSSR. Ve zdejších okresech byla pobočka ustanovena v polovině července. Hlavním cílem hnutí bylo vybudování demokratického systému založeného na využívání dvou základních principů – humanismu a občanských svobod, podle definic předložených na půdě OSN.¹⁶

Všechna a/politická uskupení na Jesenicku a velkou část veřejnosti spojovala vedle snahy o podporu ozdraveného procesu také další, pro místní zcela zásadní věc – požadované obnovení okresu Jeseník. Správní reforma z roku 1960 ležela mnohým oprávněně v žaludku. Již od počátku existence „velkého okresu“ Šumperk se na Jesenicku množily stížnosti na nesprávnost tohoto rozhodnutí, spočívající v absenci vůle nového centra řešit specifické problémy např. se zásobováním či nedostatečnou výstavbou, které sužovaly naše příhraniční pásmo. Velkou roli v nevoli místních sehrál i fakt, že z některých obcí Jesenicka to bylo do Šumperka opravdu daleko. Přece jen skutečnost, že člověk z Bílé Vody musel kvůli vyřízení úředních záležitostí urazit 170 km, byla opravdu značně nestandardní.¹⁷

Až do roku 1968 však těmto požadavkům nebylo dopřáno sluchu. Nyní nicméně občané využili příležitost a uspořádali schůzi v jesenickém domě požárníků. Podle javornického kronikáře se zúčastnilo na 200 zástupců obcí, nejrůznějších korporací, politických subjektů, závodů, škol apod. Výsledkem schůze bylo ujednání o založení přípravného výboru k obnovení původního okresu Jeseník.¹⁸ Plány a požadavky poté odešly písemnou formou do Šumperka, kde se čekalo na vyjádření zdejšího okresního národního výboru (dále jen ONV). Ačkoliv se návrh setkal s podporou nejen od obcí Jesenicka (pozitivní reakce přišla i od MNV Vikýřovice), lze z dostupných záznamů usuzovat, že v brzký úspěch podobných snah se příliš nevěřilo.¹⁹ Vzhledem k razantním změnám, které probíhaly ve státě, však mnozí doufali, že po vyřešení opravdu akutních otázek přece jen dojde i k akceptaci tohoto požadavku. Druhá polovina roku 1968 nicméně ukázala, jak velice se lidé mylili.

Veškerý posun v oblasti ekonomické, sociální, a zejména politické byl za východními hranicemi ČSSR sledován s postupně rostoucí nelibostí. První, prozatím drobnější upozornění přicházela už počínaje lednem a únorem 1968. Jelikož se ale ČSSR vydalo vlastní cestou „socialismu s lidskou tváří“ a neohdlo ustoupit ze svého reformního směru, začaly být v květnu, respektive červnu negativistické narážky na zdejší vývoj daleko ostřejší. Na příkaz Moskvy byla dokonce

zinscenována i protestní akce členů Lidových milicí v Ruzyni, jejímž výstupem se stal dopis sovětskému lidu plný antireformního patosu.

Na náladě zainteresovaných činitelů nepřidalo ani to, že od 18. června do 2. července probíhalo v ČSSR Dubčekovi doslova vnucené rozsáhlé cvičení vojsk Varšavské smlouvy, které mělo být původně po československé žádosti odsunuto o jeden rok.²⁰

Štvavá kampaň v tisku států východního bloku, vyžívající se v tepání všeho reformního, včetně zrušení cenzury nebo provolání Dva tisíce slov, stejně jako organizovaná tajná jednání bez účasti československých zástupců vyburcovala pražskou vládu k dojednání bilaterální schůzky s představitelem SSSR ve dnech 29. července až 1. srpna 1968 do Černé nad Tisou. Uspokojivý výsledek v podobě uklidnění napětí ale jednání nepřinesla. Ani následná schůzka 3. srpna v Bratislavě za účasti představitelů stranického vedení Československa, Polska, Německé demokratické republiky, SSSR a Bulharska neskončila uspokojivě. Finální prohlášení sice obsahovalo formulace hlásající rovnost, suverenitu a státní nezávislost, současně ale mluvilo – což bylo pro budoucí vývoj klíčové – o potřebě internacionální pomoci při ochraně socialistického zřízení.

A této pomoci, samozřejmě nechtěné, se ČSSR k překvapení mnohých dostalo za několik málo týdnů. V noci z 20. na 21. srpna 1968 překročila vojska pěti států Varšavské smlouvy hranice ČSSR a začala pomalu obsazovat klíčové posty na našem území.

První zprávy o tom, co se děje, se k některým obyvatelům Jesenicka dostaly prakticky jen pár hodin po zahájení invaze. Např. Z. Černého, tehdejšího pracovníka československé řetězárny, probudil v jednu hodinu ráno 21. srpna telefon od kamaráda, který mu z rozřeseným hlasem oznamoval, že do země se valí technika a jednotky sovětské, německé, bulharské, maďarské a polské armády.²¹ Zprávy o akci soudružských armád se začínaly objevovat i ve sdělovacích prostředcích, prozatím ještě s relativní svobodou projevu. Po rozednění již pak o nastalé situaci věděli všichni.

Ačkoliv přímá okupace Jeseníku a přilehlých obcí nenastala, jelikož jednotky 2. polské armády, které vstoupily na území ČSSR rovněž přes komunikace v oblasti Jesenicka, pokračovaly jižním směrem ke svým vzdálenějším primárním cílům včetně Šumperka, hned ráno 21. srpna se všude po obcích začínali srocovat lidé a nevěřícně debatovali o nastalé situaci.²² Drtivá většina občanů se postavila jednoznačně na stranu reformního hnutí a vládních představitelů, od nichž čekali každou chvíli vyjádření prostřednictvím rozhlasu či televize. Vzhledem k internaci čelných státních představitelů, mimo prezidenta republiky, a jejich následnému odvezení do Moskvy vydali prohlášení členové širšího předsednictví KSČ. Ti jasně prohlásili, že akce jednotek pěti států východního bloku se odehrává bez jejich souhlasu a vědomí.

Mezitím byly jako forma pasivního odporu na základě výzev opakovaných ve sdělovacích prostředcích odstraňovány směrové cedule za účelem komplikace

přesunu případných dalších okupačních jednotek. Spontánně se také na silnicích, domcích, plotech či zdech objevovaly nápisy a hesla, vyzývající k okamžitému ukončení bezprecedentního činu agrese a k odchodu veškerých cizích vojsk z území republiky.

Vedle pevné podpory představitelů reformního proudu se nicméně objevil i strach z věcí budoucích. Ten se odrazil především v nákupní horečce. Obyvatelé vzali některé obchody doslova útokem. Z pultů mizely masové konzervy, mouka, cukrovinky, tuky, těstoviny, mýdlo a další dostupné zboží. Zasáhnout musely obratem MNV, které dočasně stanovily pevné kvóty nákupu na určité druhy základního zboží. I díky tomu se ve finále podařilo zabránit kolapsu už tak napjatého zásobovacího systému okresu.²³

Mnozí, jako např. místopředseda MNV Jeseník J. Till s kolegy J. Šedivým a spojařem panem Kozlem, byli zainteresováni i v předávání informací především prostřednictvím rozhlasu po drátě, jelikož postupně obsazované vysílací prostory rádií a televize ve velkých městech a prakticky zastavený přísun tiskovin postupně snižovaly množství relevantních informací, jež se k občanům dostávaly.²⁴

Členové zdejších MNV mimo nutnosti řešit otázku přístupu k informacím a zásobování nepřetržitě zasedali, jednali o nastalé situaci a rozmyšleli se, jak se k celé záležitosti postavit. Výsledkem těchto jednání byly od 22. srpna četné protestní nóty zasílané k rukám členů ÚV KSČ i vládních úředníků. Rozhořčené protesty putovaly rovněž na adresu sovětského velvyslanectví v Praze.²⁵

Drtivá většina obyvatel se zapojila do podpisových akcí, v nichž vyjadřovala jednoznačný odpor proti okupaci a opětovně požadovala okamžitý odchod jednotek z vlasti. Jen v samotném Jeseníku se objevilo mnoho podpisových míst na náměstí nebo v četných obchodech, kde lidé stáli frontu, jen aby, např. na prohlášení podniku Severografie Liberec, vyjádřili solidaritu vládě a odpor vůči okupantům.²⁶

Vyjádřením antipatií se stala rovněž aktivní účast na generální stávce mezi 12. a 13. hodinou 22. srpna²⁷ a také účast několika zástupců např. javornického Františka Hynka nebo Ing. Libora Görlicha z Jeseníku na mimořádném XIV. sjezdu KSČ, který byl ve stejný den zahájen v pražském ČKD a již v prvních okamžicích jednoznačně odsoudil příchod vojsk pěti států Varšavské smlouvy.²⁸

Dne 23. srpna 1968 se poprvé na území okresu objevili na určitou dobu vojáci Polské lidové armády. Největší počet ozbrojenců by soustředěn u tzv. MUNY v Mikulovicích, sídla vojenského útvaru 8189, která po dlouhá léta sloužila jako jeden z největších skladů dělostřelecké a raketové munice Československé lidové armády.²⁹ Polští vojáci chtěli původně vstoupit přímo do areálu muničního skladu a zajistit jej. Tehdejší velitel podplukovník František Vilikovský je však odmítl vpustit, a to i přesto, že velitel polské jednotky plukovník Adameck byl jeho dlouholetým známým, se kterým ho dříve poutaly přátelské vazby.³⁰ Jelikož

okupanti nechtěli eskalovat situaci nesmyslným vynucováním vstupu, rozhodli se pro kompromis a rozbili ve vzdálenosti cca 100 metrů od MUNY stanový tábor, jenž „dohlížel“ na československé jednotky po dobu 12 dní.³¹ Dohled to nicméně byl spíše obrazný, protože vojáci z posádky se mohli volně pohybovat, a dokonce i odcházet na opuštěný.³²

Další muži byli rozmístěni na komunikačních uzlech, kde zajišťovali plynulý chod nezbytného zásobování pro jednotky dále ve vnitrozemí. To bylo nezbytně nutné, zvláště když českoslovenští obchodníci, restauratěři i podomní prodejci dávali najevo svou nevoli nad přítomností cizích vojsk na našem území tím, že ignorovali veškeré žádosti okupačních sil o potraviny, nápoje či palivo.

Nepřátelsky vyhlížející obyvatelé čas od času tyto regulovčičky, jak se jim říkalo, rovněž popíchli. Jako příklad můžeme uvést eskapádu s regulovčičkem na křižovatce u řetězárny v České Vsi, kde zaměstnanci konstrukční kanceláře, mající okna přímo naproti postavení tohoto vojáka, vyvěsili transparent z nápisem v azbuce „*Iditě na Kitaj*“, což reflektovalo tehdy probíhající pohraniční spor mezi Sověty a Čínou, a posílalo je právě tam. Ať už to polský voják pochopil, či ne, dle vzpomínek již zmíněného Z. Černého voják sundal svůj samopal, zamířil výhružně do oken kanceláře a donutil zde přítomné zaměstnance k provedení ukázkového zalehnutí.³³ Sice se nestřílelo, ale o adrenalinový zážitek již zainteresované nikdo nepřipravil.

Ve stejný den, 23. srpna, započala jednání v Moskvě, kam byly dříve z Prahy odvečeny čelní vládní představitelé a kam nyní přibyl i prezident republiky gen. Svoboda. Lidé na Jesenicku vyjadřovali na četných mítincích solidaritu s členy kabinetu a věřili, že nastoupený trend liberalizace nebude opuštěn a konečně se podaří dojednat brzký odchod cizích vojsk. V den návratu moskevské delegace 27. srpna se pak na oslavu rozezněly sirény, klaksony automobilů a pískaly lokomotivy.³⁴ Závěry, s nimiž po přistání v Praze předstoupili před národ Alexander Dubček a prezident Ludvík Svoboda, však představovali šok. Místo potvrzení správnosti reformního směru totiž došlo v podstatě k jeho negaci. Navíc se ukázalo, že na území republiky po jistou dobu zůstanou sovětská vojska, která si provedení závěrů moskevských jednání mohou klidně prosadit pomocí hrotů svých bodáků, bez ohledu na názor československých občanů.

Jak bude vypadat další vývoj, šlo předpokládat z opětovně zavedené cenzury, jež se ve sdělovacích prostředcích projevila počátkem září. Všechny dříve tak halasně proklamované postoje proti invazním silám ze dne na den zmizely. Z rozhodnutí nově jmenovaných vládních zřízenců pro rozhlas a televizi se změnilo i pojmosloví. Od prvních zářijových dnů roku 1968 se nesmělo psát o invazi, okupaci, okupantech a ani vyzývat k odporu vůči vojenským jednotkám. Zákaz postihl i prezentaci názoru na případnou neutralitu ČSSR v rámci mezinárodních struktur, přednesenou na XIV. mimořádném sjezdu KSČ. Naopak, stále častěji používaným výrazem byl pojem „normalizace“. Co to znamená, měli lidé poznat v dalších letech.

Neméně důležitým faktem, po němž nálada jesenických obyvatel dosáhla opravdového dna, bylo zářijové oznámení ministerstva národní obrany, že v Jeseníku dojde ke změně posádky z československé na sovětskou. To zvedlo nejen v rámci zdejšího MNV vlnu nevole.³⁵

Představitelé města sepsali rozsáhlý dopis, kde argumentovali především značnými omezeními, vyplývajícími pro jakoukoliv posádku, protože její činnost musí spadat do poměrně striktních omezení lázeňského statusu města. Poslední verzi lázeňského statusu dostal Jeseník v září 1956, kdy byl zařazen díky odkazu Vincenze Priessnitze do nejprestižnější I. kategorie lázeňských míst. Z důvodu hlavních indikovaných a léčených nemocí, kterými byly specifické neurózy, psychoneurózy a obdobné nemoci psychického původu, byl upraven celý hospodářsko-kulturní životní cyklus města tak, aby se vytvořily co nejpříhodnější klimatické podmínky pro provádění komplexní lázeňské péče. To už ostatně dříve vedlo k změně posádky, protože tankisté, původně umístění v jesenických kasárnách po konci druhé světové války, nemohli ani za sebevětší snahy dosáhnout při cvičeních potřebné úrovně bezhlučnosti. Proto bylo stanoveno, že je nahradí železniční vojsko, specificky vojenský útvar 6846, jehož cvičení v průběhu hlavní letní léčebné sezóny probíhala na komunikacích mimo lázeňský okruh města, kdežto teoretická cvičení v kasárnách v zimním období byla naprosto bezhlučná.³⁶ Nyní byl tedy kladen velmi silný apel na to, aby i případná sovětská posádka bez okolků dodržovala lázeňský statut a svou „nevítanou“ přítomností nenarušila bezpečný chod zdejších lázní.³⁷

Argumenty jesenického MNV, jimiž jeho členové chtěli vnucovanou změnu minimálně přibrzdit, ale vzaly za své již 10. října, kdy ačkoliv ještě ani nebyla podepsána smlouva o pobytu sovětských vojsk na našem území,³⁸ do města již dorazili zástupci dělostřeleckého a raketového vojska Sovětské armády, přesněji útvaru 16695, aby za pomoci československých kolegů provedli kontrolu a inventurní převedení vojenských prostor ve městě a jeho nejbližším okolí do vlastních rukou. S patřičnou socialistickou pečlivostí pak byla pod dohledem zapsána a zadokumentována každá lžička, pánvička či propiska jak v Kasárnách pod Šerákem (jesenická kasárna), tak u přidružených objektů, kam patřily municní sklad v Domašově a cvičiště na Bobrovníku.³⁹

Pro dořešení zbylých otázek nutných k začlenění sovětské posádky do života města byla z popudu MNV ustanovena speciální komise městských i vojenských představitelů v čele s velitelem zdejší Vojenské ozdravovny plukovníkem MUDr. Pavlem Horákem. Koncem listopadu ale členové komise neměli stále s kým jednat, protože ačkoliv transfer majetku proběhl již před více než měsícem, v Jeseníku se stále nacházela pouze malá pracovní jednotka Sovětské armády, provádějící přípravy na příchod hlavním posádkových sil. Ty dorazily po železnici mezi 18. a 26. prosincem 1968.⁴⁰

Sověťští vojáci v Jeseníku se od této doby stali jakýmsi symbolem strnulého nového řádu, kde vůdčí silou nejsou navzdory četným proklamacím běžní lidé,

ale pouze nehybné politické elity a bezpátevní kariéristé, kteří sledují výhradně své vlastní sobecké zájmy. Dřívější víra, že i v socialismu mohou zdejší občané najít pověstné světlé zítřky, byla tatam. Mnozí tak sice stále vzpomínali na ono krátké období relativní volnosti, ale po zrušení prakticky všech pozitivních výdobytků tohoto krátkého období (později nazývaného Pražské jaro) se v hloubi duše nemohli dočkat chvíle, kdy konečně komunismus padne.

Trvalo to však ještě více než 20 let.

POZNÁMKY

1. PRŮCHA, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. Díl 2., Brno 2009, s. 249–654.
2. Kolektiv: *Československé dějiny v datech*. Praha 1987, s. 534.
3. Bez oblasti Zlatohorska, jež bylo správní reformou v roce 1960 přičleněno k okresu Bruntál. HOSÁK, L.: *Historický místopis Moravy a Slezska 1948–1960*. Svazek XIII., okresy Bruntál, Jeseník, Krnov, Olomouc 1994, s. 114–121.
4. *Naše slovo*. Šumperk 18. 1. 1968, roč. 10, č. 3, s. 1.
5. SLEHA, V.: *Co společnost potřebuje. Nepolevit v činnosti MNV*. Naše slovo. Šumperk 1. 2. 1968, roč. 10, č. 5, s. 2.
6. SOKA Jeseník, f. Místní národní výbor Kobylá nad Vidnavkou, *Kronika Kobylé nad Vidnavkou 1965–1975*, s. 41.; SOKA Jeseník, f. Místní národní výbor Mikulovice, *Kronika obce Mikulovice 1945–2004*, s. 320.; *Z kroniky Místního národního výboru Písečná*. In.: VIII. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Jeseník 2008, s. 74.
7. *Různé názory a jednotná stanoviska*. Naše slovo. Šumperk 14. 3. 1968, roč. 10, č. 11, s. 1.; PRACHAŘ, B.: *Politické strany a Národní fronta*. Naše slovo. Šumperk 21. 3. 1968, roč. 10, č. 12, s. 1.
8. *Democracií tváří in tvář*. Naše slovo. Šumperk 24. 3. 1968, roč. 10, č. 13, s. 1.
9. *Milí čtenáři,...* Naše slovo. Šumperk 11. 4. 1968, roč. 10, č. 15, s. 3.
10. SOKA Jeseník, f. Městský národní výbor Javorník, *Kronika města Javorník*, 2. díl 1959–1981, s. 119.
11. Akční program Komunistické strany Československa přijatý na plenárním zasedáním ÚV KSČ dne 5. dubna 1968. Praha 1968.
12. BEČVAROVÁ, D.: *Demokratizace i v průmyslu. Výroba podle poptávky*. Naše slovo. Šumperk 30. 5. 1968, roč. 10, č. 22, s. 2.
13. SOKA Jeseník, f. MNV Adolfovice, inv. č. 46, karton 5.
14. *Aby služby sloužily, vzkrísme podnikavost*. Naše slovo. Šumperk 13. 6. 1968, roč. 10, č. 24, s. 2
15. MACHÁČEK, P.: *750 let obce Mikulovice*. Mikulovice 2013, s. 141.
16. *Také v našem okrese se ustavuje Klub angažovaných nestraníků*. Naše slovo. Šumperk 1. 8. 1968, roč. 10, č. 31, s. 3.
17. SOKA Jeseník, f. Městský národní výbor Javorník, *Kronika města Javorník*, 2. díl 1959–1981, s. 118.
18. Tamtéž, s. 117.
19. Tamtéž. *Srovnej s Bude federace země Moravskoslezské? Názory k územnímu uspořádání v okrese*. Naše slovo. Šumperk 4. 7. 1968, roč. 10, č. 27, s. 2.
20. PIOTROWSKI, P.: *1968. Účast polské armády na intervenci v Československu*. In.: VIII. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Jeseník 2008, s. 65–66.
21. ČERNÝ, Z.: *Vzpomínka na 21. srpen 1968 v České Vsi*. Českoveský zpravodaj. Česká Ves září 2003, roč. 9., č. 9, s. 2–3.
22. PIOTROWSKI, P.: *c. d.*, s. 68–69.
23. MACHÁČEK, P. – JANAS, R.: *600 let obce Česká Ves*. Česká Ves 2016, s. 96–97.; *Z kroniky Místního národního výboru Písečná*. In.: VIII. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Jeseník 2008, s. 76.; SOKA Jeseník, f. Městský národní výbor Javorník, *Kronika města Javorník*, 2. díl 1959–1981, s. 121.
24. GROWKA, K.: *Stalo se před padesáti lety v srpnu 1968*. Naše město. Jeseník srpen 2018, s. 10.
25. SOKA Jeseník, f. Městský národní výbor Javorník, *Kronika města Javorník*, 2. díl 1959–1981, s. 122–123.

- 26.** GROWKA, K.: *c. d.*, s. 10.
- 27.** MACHÁČEK, P.: *750 let obce Mikulovice*. Mikulovice 2013, s. 143.
- 28.** SOKA Jeseník, f. Městský národní výbor Javorník, *Kronika města Javorník*, 2. díl 1959–1981, s. 124.; *Z kroniky Místního národního výboru Písečná*. In.: VIII. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Jeseník 2008, s. 76.
- 29.** ŠEDÝ, J.: *Vojenská posádka Mikulovice ve Slezsku v letech 1950–2005*. Jesenícko: vlastivědný sborník. Jeseník 2015, svazek 16, s. 17.
- 30.** Rozhovor s panem Plašilem ze dne 12. srpna 2021. Pan Plašil v roce 1968 sloužil jako voják základní služby, v krizových dnech přítomný v MUNĚ. ŠEDÝ, J.: *c. d.*, s. 21.
- 31.** MACHÁČEK, P.: *750 let obce Mikulovice*. Mikulovice 2013, s. 143.
- 32.** Rozhovor s panem Plašilem ze dne 12. srpna 2021.
- 33.** ČERNÝ, Z.: *c. d.*, s. 3.
- 34.** *Z kroniky Místního národního výboru Písečná*. In.: VIII. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Jeseník 2008, s. 76.
- 35.** SOKA Jeseník, f. Košacký Petr, Ing., nezpracováno.
- 36.** SOKA Jeseník, f. Košacký Petr, Ing., nezpracováno.; VÚA Praha, f. Ministerstvo národní obrany 1968, sign. 41/5, karton 266.
- 37.** SOKA Jeseník, f. Košacký Petr, Ing., nezpracováno.
- 38.** Smlouva byla oficiálně podepsána mezi vládami ČSSR a SSSR 16. října 1968 a v platnost vstoupila po ratifikaci Národním shromážděním ČSSR 18. října 1968.
- 39.** VÚA Praha, f. Ministerstvo národní obrany 1968, sign. 41/5, karton 266.
- 40.** PROCHÁZKA, P.: *750 let města Jeseník 1267–2017*. Jeseník 2017, s. 88.; Srovnej s *Z kroniky Místního národního výboru Písečná*. VIII. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Jeseník 2008, s. 76.

Fenomén pazourek

Martin Hanáček

Silicít, rohovec, pazourek, Feuerstein, hornsote, flint...

„Pazourek, pazourek!“ jásal Huňáč. Vyhazoval kámen do výše a zas jej chytil. Přicházeli i jiní lovci z lesa a nejdříve nemohli pochopit, co to Huňáč vyvádí, ale když jim ukázal krásnou pazourkovou pecku, všichni se velice zaradovali. Budou mít ostré pazourkové nože, ostré hroty, ostrá škrabadla, ostré vrtáčky, ostrá sídla...!“

Tolik Eduard Štorch. Úryvkem z jeho dnes již sice odborně zcela překonané, ale v paměti několika generací nesmrtelné knihy *Lovci mamutů* můžeme začít exkurzi za původem pazourku, horniny, která byla jednou z nejdůležitějších surovin pravěké kamenné industrie. Ovšem co vlastně je pazourek? V poznámce pod textem Štorchovy knihy najdeme informace, že pazourek (křesací kámen) je odrůdou křemene, tvořící hlízy v křídových skalách na pobřeží Baltského moře a průlivu La Manche a ojediněle i ve vápencových skalách u Brna (Olomučany a Rudice).¹ Tento popis vystihuje snad všechny rozpory provázející termín pazourek.

Začněme začleněním pazourku mezi minerály nebo horniny. Pazourek je složen z oxidu křemičitého (SiO₂). Je tvořen hlavně kryptokrystalickým chalcedonem,² což znamená, že zrna zmíněného minerálu jsou extrémně drobná, skoro nepozorovatelná. Chalcedon je odrůdou křemene, proto v některých přehledech systematické mineralogie najdeme i pazourek zařazený mezi odrůdy křemene.³ Na druhou stranu nejobsáhlejší český mineralogický lexikon heslo pazourek vůbec neobsahuje.⁴ Pazourek lze totiž při prvotním posouzení klasifikovat jako minerál neboli nerost (anorganickou hmotu, jejíž prvkové složení a fyzikální vlastnosti jsou ve všech jejích částech stejné a kterou můžeme vyjádřit chemickým vzorcem)⁵ spíše než jako horninu (chemicky i fyzikálně proměnlivou směs nerostů nevyjádřitelnou chemickým vzorcem).⁶ Jak ale vyplývá z dalšího textu, pazourek není zdaleka stejnorodý a náleží mezi monominerální horniny. V systému hornin patří mezi horniny usazené (sedimenty), konkrétně mezi křemité usazené horniny, tzv. silicity.⁷

Silicít, rohovec, pazourek, Feuerstein, hornsote, flint – různé názvy pro skoro totéž. Silicity jsou totiž v Evropě velmi rozšířené horniny. Člověka od pravěku

přitahovaly svou tvrdostí a štěpností, které je předurčovaly k praktickému využití. Není tedy divu, že lidé dali silicítům různé názvy.⁸ Jelikož otloukáním pazourků odlétají jiskry schopné zažehnout oheň, zrodila němčina dodnes platný pojem Feuerstein. Čeština jej pozměnila na křesací kámen. Fragmenty a hlízy pazourku někdy připomínají rohy či paznehty zvířat. V této podobnosti mají počátek cizojazyčné lidové názvy, anglický hornstone a německý Hornstein, ze kterých později vzešel nejproblematictější český termín rohovec. Konečně, zásluhou Josefa Jungmanna a Jana Svatopluka Presla máme od 30. let 19. století slova pazaur, pazaurek.⁹ V dnešní anglické literatuře se pevně usadil pojem flint, jehož původ je dáván do souvislosti s využitím silicitu typu pazourek na hroty šípů.¹⁰

Skutečně se tedy literární Huňáč radoval z pazourkové hlízy? Pazourek si většina lidí patrně spojí s Pobaltím, přesněji s Dánskem nebo ostrovem Rujána (Rügen), kde se masově vyskytuje. Vzhledem k dějišti Štorchova kultovního románu je ale klidně možné, že se jednalo o příbuzný silicit vzniklý přímo v jihomoravských jurských vápencích, které paleolitický člověk rovněž hojně užíval k výrobě svých nástrojů.¹¹ Terminologické nejasnosti přetrvávají dodnes. Zmíněný český pojem rohovec je vztahován ke všem silicítům, a je tedy k termínu silicit vlastně synonymní. Některá moderní anglicky psaná literatura odlišuje pazourek (flint) od jiných silicítů podle typu křemene a bez vztahů k provenienci.¹² Naopak ve vlastivědné literatuře rovněž nového data jsou pod pojem pazourek zahrnuty silicity severoevropského i středoevropského původu.¹³

V tomto příspěvku budeme termín pazourek chápat jako silicit vázaný na mořská křídovo-vápencová souvrství severozápadní Evropy, vzniklá na rozhraní mezozoika a kenozoika (přesněji křídý a paleogénu), protože je takto pojat (byť s drobnými rozdíly) ve dvou pro toto téma zásadních českých monografiích autorské dvojice Z. Gáby – I. Peka¹⁴ a A. Přichystala.¹⁵

Širší paleogeografické souvislosti vzniku pazourků

Předehrou k příběhu pazourku je rozpad superkontinentu Pangea, ohromné globální pevniny, vzniklé závěrem prvohor (paleozoika) spojením všech tehdejších samostatných kontinentů. V jurském období druhohor (mezozoiku) však byla celistvost Pangey dávno minulostí. Pangea se rozdělovala na dva bloky – první tvořily Severní Amerika a Eurasie, zatímco druhý se skládal z Jižní Ameriky, Afriky, Antarktidy, Austrálie a Indie. Mezi oběma bloky se otevírala střední část Atlantského oceánu, zhruba ohraničená dnešním východním pobřežím Severní Ameriky a severozápadním pobřežím Afriky. Ztenčující se zemská kůra byla zaplavena mořem a dnešní Atlantik pomalu ale jistě vstupoval na světovou zeměpisnou mapu. Oceánské vody ležely a dodnes spočívají na tenké kůře oceánského typu. Tato tenká kůra je porušena prasklinami, středoocéanskými hřbety, jimiž ze zemského pláště vystupuje na dno oceánu magma a po svém utužení zvětší rozlohu oceánského dna. Tím se dno roztahuje a odtlačuje ode sebe přilehlé kontinenty. Jelikož kůra Atlantiku od jury neustále přirůstá, Severní Amerika a Afrika

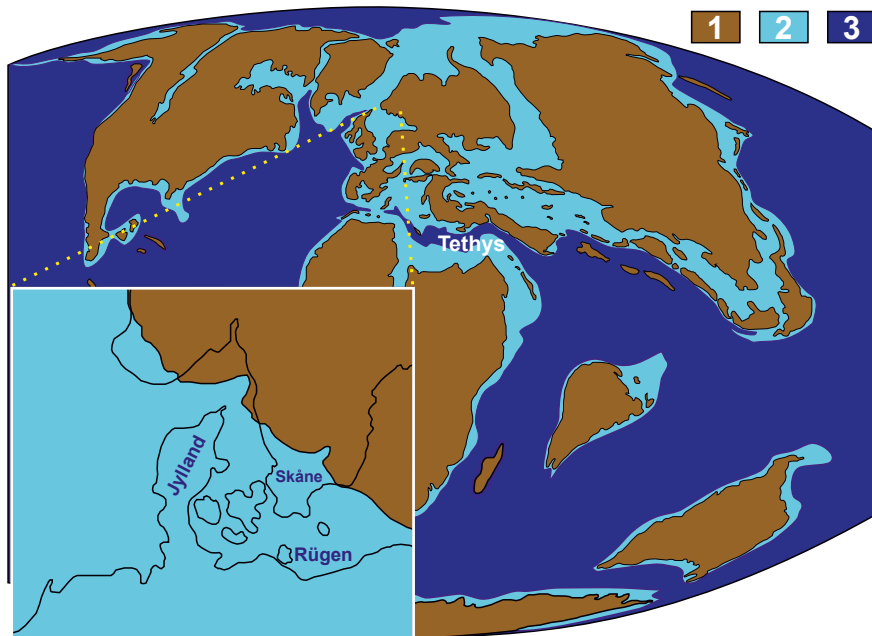
se dodnes od sebe vzdalují. Pacifik se naopak zmenšuje zanořováním jeho kůry do zemského pláště. Atlantik se tedy rozšiřuje na úkor Pacifiku. Po zbytek jurského a v celém navazujícím křídovém období druhohor se dílčí pevniny stále roztahovaly, kůra pod nimi ztenčovala, až se oba bloky bývalé Pangey rozpadly. Svět jen velmi pozvolna nabýval dnešních obrysů. Atlantik se protahoval na jih, aby během křídý oddělil Jižní Ameriku od Afriky, ale také na sever, kde se vklíňoval mezi Eurasii a Severní Ameriku.

S otevíráním nového oceánu souviselo zaplavení přilehlých pevnin mělkými, tzv. šelfovými (epikontinentálními) moři. Ta vznikla, zjednodušeně řečeno, přelitím vody z hluboké oceánské pánve přes okraje pevnin (šelfy), jako kdyby přetekl bazén na koupališti. Tento proces se nazývá mořská transgrese. Šelfové moře zaplavuje rovinaté, nízko položené pevninské nížiny. Proto má zhruba ploché dno a hloubkou nepřesahuje desítky až první stovky metrů. Šelfovým mořem Atlantského oceánu na evropské pevnině jsou např. Severní a Baltské moře.

V druhé polovině křídového období vzrostla hladina moří natolik, že se pod jejich hladinou ocitla většina tehdejší Evropy.¹⁶ Dříve oddělené mořské prostory rodícího se Atlantiku se spojily se starým oceánem Tethys, jehož centrální část se nacházela v oblasti dnešního Předního východu a jehož šelfová moře se širouce rozlévala po severní Africe (obr. 1). V Evropě nad mořskou hladinu vyčnívaly jen horské hřebeny a pahorkatiny jako tehdy mladé a vrásnící se pásma Alp a Karpat, potom část Českého masivu, střední Ukrajiny, Skotska, některé úseky Pyrenejského poloostrova, Bretaňský poloostrov či Francouzské středohoří. Nejsouvislejší a nejrozsáhlejší suchou oblastí Evropy byl ohromný ostrov zaujímající dnešní Skandinávský poloostrov, střední a severní část pánve Baltského moře, Finsko, Kolu, Karélii a přilehlou severozápadní část Ruska.

Kolébka pazourků

Kolébkou pazourků bylo moře v dnešní severozápadní Evropě mezi Britskými ostrovy, Francií, Jutským poloostrovem, jižním Pobaltím a nejjižnějším Švédskem (obr. 1). Jednalo se o rozlehlé šelfové moře otevírajícího se Atlantského oceánu. Dokladem jeho geologické existence je psací křída, bílý nepevněný vápnitý sediment, který je ukotven v představitosti nejen geologů zásluhou impozantních bílých srázů na dánském, německém, francouzském či anglickém pobřeží. Sedimentační prostor tohoto moře se odborně nazývá oblastí pozdně křídovo-danienské chladnovodní karbonátové sedimentace.¹⁷ Rozloha této oblasti je vypočítána na 5 250 000 km², zeměpisná pozice je kladena mezi 35. a 50.° severní šířky. Doba její existence zahrnuje 35 milionů let, od pozdně křídového období nazývaného cenoman (začalo před 100,5 miliony lety),¹⁸ po období danian (skončilo před 61,6 miliony lety),¹⁹ na samotném začátku starších třetihor (paleogénu). Přívlastek chladnovodní se vztahuje k pozici moře v boreálním prostoru. Podnebí a teplota mořské vody severozápadní Evropy neumožňovaly vznik a rozvoj útesotvorných organismů, korálnatců nebo specifických

Obr. 1
 Paleogeografie světa na rozhraní křídvy a paleogénu před 65 miliony lety a výřez zájmové oblasti.
 1 – pevnina (souš); 2 – šelfová moře; 3 – oceány. Podle: Deep Times Maps. Maps of ancient Earth.
<https://deeptimesmap.com>.

mlžů, tzv. rudistů, kteří ve stejné době prosperovali v tropické zóně výše zmíněného oceánu Tethys. Paleoeologicky rozdílné oblasti existovaly i přes okolnost, že globální podnebí bylo v křídové době mnohem teplejší než dnes a teplé klimatické pásmo sahalo daleko na sever. I v těchto podmínkách tzv. greenhouse existovaly rozdíly v prostředích a společenstvech organismů mezi mírnou boreální oblastí a tropicko-subtropickou tethydní oblastí.²⁰ Nic na tom nemění ani výše zmíněné paleogeografické odhady pozice boreální oblasti, které ji umisťují do zeměpisně šířkového rozmezí dnešního Pyrenejského poloostrova a Francie. Teprve posun euroasijské desky během kenozoika (třetihor a čtvrtihor) přesunul šelf boreálního moře do dnešního šířkového pásma.

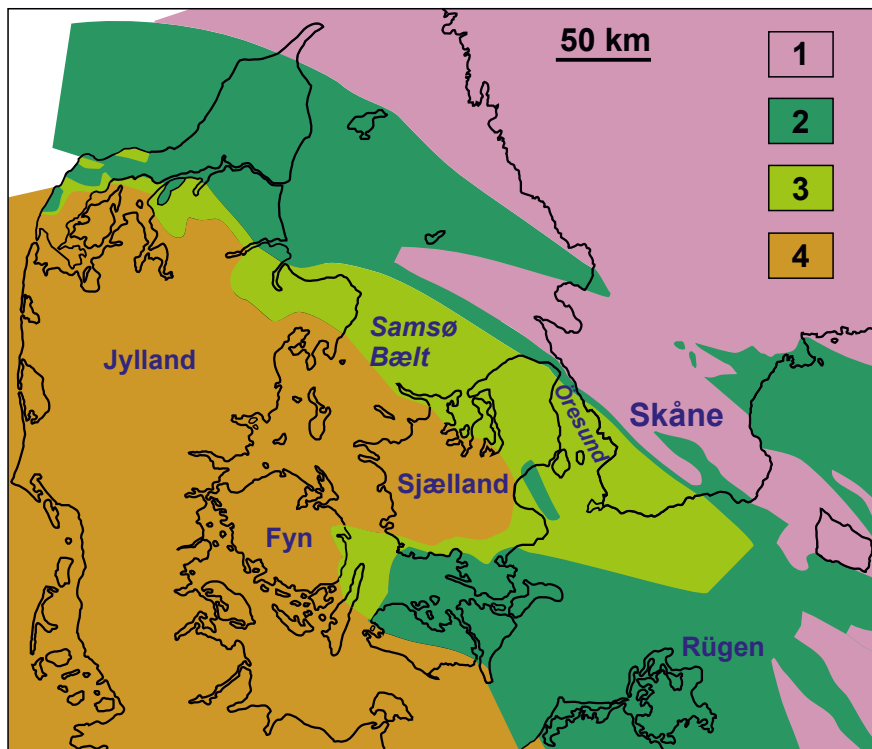
Charakter mořského prostředí neurčuje pouze klima, ale také morfologické vztahy moře a pevniny. Pokud malou mořskou pánev obklopuje hornatá souš velkých výškových rozdílů, navíc i prodělávající aktivní horotvorné procesy, je takové moře intenzivně zanášeno sedimenty z erodovaných pohoří. Dno je trvale neklidné, značně členité, chvějící se zemětřeseními, a zasypávané přívaly sedimentů. Takové podmínky panovaly koncem křídového období v jižní, a hlavně jihovýchodní Evropě, kde byla okrajová moře oceánu Tethys rozčleněna

hornatými souostrovími. Je-li ovšem pevnina nížinatá nebo jen mírně pahorkatinná a geologicky stabilní, pak je přínos materiálu ze souše velmi omezený. Ukládání sedimentů na mořském dně pak řídí hlavně vlastnosti samotné vodní masy (mořské proudy) a biologická produkce vodních organismů, ať planktonu ve vodním sloupci, tak i organismů žijících jako bentos (bentos zahrnuje organismy obývající dno vodní nádrže jakékoliv velikosti a typu).

V těchto klidných podmínkách s jen minimálním vlivem pevnin se vyvíjelo i boreální moře, v němž vznikly pazourky. Jeho ohromná rozloha (se zmíněnými více než 5 miliony km² srovnejme např. plochu 570 000 km² současného Severního moře)²¹ i zarovnanost okolních pevnin a ostrovů (všechny přiléhající kusy souše se erozně zarovnávaly nejpozději od poloviny prvohor) umožnily téměř nerušený vývoj organogenních usazenin (viz obr. 1). Největší mocnosti a rozlohy dosahuje právě psací křída. Na složení křídý se podílejí schránky mikroorganismů, makroorganismů, autigenní minerály (tj. nerosty vzniklé přímo na místě sedimentace, např. čistě mořský minerál glaukonit), jílovité částice a minerály přinesené ze souše.²² Fundamentální, nejmasovější složkou křídý jsou vápnité destičky ze schránek jednobuněčných řas nazývaných kokolity, kromě nich pak schránky dírkovců. Dnes kokolity představují podstatnou složku fytoplanktonu moří mírného a subarktického pásma, kde dochází k jejich masovému přemnožení a následnému rychlému úhynu, jehož důsledkem je hromadění vápnitých elementů kokolitek na mořském dně.²³ K podobným procesům nejspíš docházelo i závěrem křídového období mezozoika. Podíl původně suchozemských součástek v křídě dokazuje, že pevniny přeci jen složení mořských uloženin trochu ovlivňovaly. Proto je křída řazena mezi hemipelagické sedimenty,²⁴ což znamená, že nevznikala jen důsledkem procesů ve vodním sloupci (hemipelagiál: hemi – polo, pelagiál – termín pro volnou vodu hlavně moří, ale i jezer).

V rámci křídového moře (křídového zčásti geologickým věkem i typem usazenin) nás zajímá jeho východní úsek, tzv. dánská pánev a její další východní pokračování až k ostrovu Rujána na baltském pobřeží Německa. Doba, na kterou se detailně zaměříme, spočívá na geologické škále přesně na rozhraní mezozoika a paleogénu (druhohor a starších třetihor). Konkrétněji jde o období závěru křídý (stratigrafický stupeň maastricht) až začátku paleogénu (stratigrafický stupeň danian), což představuje dobu před 72,1–61,6 milionu let.²⁵ Jak zjistíme dále, do tohoto období a prostředí spadá počátek pazourků, které se dnes vyskytují na Jesenicku.

Sedimentární výplň dánské pánve se rozprostírá ve směru ZSZ – VJV z Jutského poloostrova (Jylland) přes průliv Samsø Bælt, ostrov Sjælland, průliv Öresund do oblasti Skåne v její jižnější části Švédska (obr. 2). Mocnost usazenin přesahuje 2 000 m.²⁶ Od severu pánve ohraničovala souš patřící dnešnímu Švédsku. Mořské dno představující pevninský šelf se zprvu pozvolna, poté příkřeji zanořovalo směrem od pobřeží do pánve.²⁷

Obr. 2

Geologická mapa jz. části Skandinávie. 1 – horniny vzniklé před svrchní křídou; 2 – horniny svrchní křídý (hlavně psací křída); 3 – horniny paleogénu (stupeň danian, hlavně mechovkový vápenc); 4 – horniny vzniklé po skončení období stupně danianu. Pazourek se vyskytuje v horninách č. 2 a 3. Zdroj: W. Schulz²³ a K. Ash,²⁴ upraveno.

Mořské prostředí a organická společenstva dánské pánve si zde přiblížíme na základě poznatků publikovaných v odborné literatuře.²⁸ Jejich vývoj byl závislý na hloubce pod hladinou a intenzitě mořských proudů v pánvi. Podle provedených výzkumů však dno přes oscilace hladiny setrvávalo pod úrovní fotické zóny, tudíž k němu proniklo méně než 1 % světla dopadajícího na hladinu. Spodní hranice fotické zóny v dnešních mořích leží přibližně v hloubce 100 m.²⁹

Při nižší úrovni hladiny pronikaly až přímo ke dnu mořské proudy unášející vápňitý kal (destičky kokolitek – základ hmoty psací křídý) a zvláště mikroskopické živiny. Jejich přísun ke dnu umožnil bohatý rozvoj organismů žijících na dně. Nejhojnějšími bentickými organismy byly mechovky (Bryozoa). Jedná se o samostatný kmen koloniálních živočichů. Každý člen kolonie má svou individuální vápňitou schránku (zoecium). Otevřenou stranou schránky vysunuje obrvená chapadla, jimiž filtruje živiny z vody. Schránky individuí přirůstají jedna vedle druhé a dohromady tvoří vápňitou kostru kolonie (zoarium), jež se

vyvíjí do rozmanitých tvarů. Mechovky se objevily v ordoviku začátkem prvohor. V rámci jejich systematického kmene se postupně vyvinulo několik řádů, z nichž některé vyhynuly, zatímco jiné přetrvaly dodnes a obývají hlavně slané, ovšem i brakické a sladké vody.³⁰ Na přelomu mezozoika a paleogénu v mořích dominovaly řády Cyclostomata (mechovky kruhousté) a Cheilostomata (mechovky oružnaté). Kruhousté mechovky vytvářely rozvětvená zoaria, která buď plazivě porůstala povrch substrátu, nebo rostla vzpřímeně a keříčkovitě se větvila směrem nahoru do vodního sloupce. Každé zoarium se skládalo s trubičkovitých zoecií. Individua komunikovala s vodním prostředím skrze kruhové ústí zoecií – odtud název mechovky kruhousté. Oružnaté mechovky vytvářely povelkáva zoaria, složená z krabičkovitě vypadajících (v průřezu vícebokých) zoecií. Kruhousté mechovky zažívaly na přelomu mezozoika a paleogénu své nejlepší časy. Oružnaté mechovky byly ve stejné době rovněž masově rozšířeny, avšak největší diverzity dosahují v současnosti. „Keříčky“ kruhoustých a polvaky oružnatých mechovek tvořily na příhodných místech husté trsy. Dno tak místy vypadalo, jako porostlé mechem. Ve spleti větvených zoarií se kromě živin zachytával i další jemný vápnitý kal. Kumulací jemného materiálu a odumřelých zoarií vznikaly na mořském dně kopulovitě útvary (kupy, pahorky), z nichž největší se klenuly několik metrů vysoko nad povrch dna a v příčném průřezu byly dlouhé/široké až 35 m.³¹

Mechovkové zahrady doplňovaly další organismy chtivé živin, především mlži (*Bivalvia*) a dále zástupci rozmanitého taxonomického kmene ostnokožců (*Echinodermata*). Mnohé druhy mlžů byly vybaveny tzv. byssoovými vlákny, jimiž se uchytovaly k podkladu. V opačném případě by jim hrozilo, že je z jejich výhodných stanovišť na vrcholech mechovkových kup strhnou vodní proudy. Někteří mlži se zahrabávali do substrátu. Všichni si ale vybírali stanoviště, které jim dovoľovalo nasávat a vypouštět vodu pomocí měkce tkáňových trubic (sifonů).

Ostnokožce reprezentovaly především ježovky (*Echinoidea*), konkrétně cidaroidní ježovky ze skupiny pravidelných ježovek. Vyznačovaly se zploštělé kulovitými schránkami, složenými z vápnitých destiček, vzájemně do sebe zapadajících jako puzzle a seřazených do pruhů. Některé pruhy byly tvořeny destičkami nesoucími robustní kulovité bradavky, připomínajícími kloubní hlavice. Analogie s klouby není náhodná. Na bradavkách byly totiž kloubně uchyceny pohyblivé ostny. Tvar ostnů určovala jejich funkce. Například rod *Tylocidaris* byl vybaven kratšími, kyjovitými ostny, které ježovce usnadňovaly pohyb na substrátu složeném z jemného kalu a fragmentů vápnitých koster jiných organismů.³² Tylocidaridní ježovky se tak mohly snadněji pohybovat mezi trsy mechovek, protože v prostoru mezi žijícími koloniemi se nacházely rozpadlé skelety odumřelých kolonií. Jiná cidaroidní ježovka rodu *Stereocidaris* měla dlouhé štíhlé ostny, zabraňující zapadnutí ve vápnitém kalu. Ostny navíc pokrývaly trny zprostředkovávající svým majitelům ochranu před predátory. *Stereocidaris* vyhledávala jílovitější substrát dále od nahromaděnin rozpadlých mechovkových zoarií.³³

V porovnání s diverzitou a kvantitou ježovek byly další ostnokožci, lilijice (Crinoidea) a hvězdice (Asteroidea) na mechovkových pahorcích méně časté. Lilijice byly vybaveny dlouhými stonky, které jim umožnily dosáhnout za živinami výše nade dno, kam nižší filtrátoři (hlavně mechovky) nedosáhli. Ojedinelými přisedlými filtrátory byly šesti- a osmičetní korálnatci. K hojnému bentosu patřili ještě ramenonožci (Brachiopoda), vzácnější byli další měkkýši – břichonožci (Gastropoda). Ramenonožci se vzhledem podobali mlžům, protože obě jinak vzájemně cizí skupiny měly měkké tělo uzavřeno do dvoumiskové schránky, ale ramenonožci vodu filtrovali brvami při otevření schránky. Ve výčtu skupin organismů nesmíme opomenout mnohoštětinaté červy (Polychaeta), budující anorganické rourky.

Život nebyl pouze na povrchu dna, ale i v substrátu pode dnem. Mnohé podpovrchové organismy se nezastavitelně prohlodávaly směsí vápnatého kalu a drtě anorganických schránek. Výsledkem jejich činnosti byly různé tunely a chodbičky, orientované kolmo, šikmo i vodorovně k rovině povrchu dna a rozmanitě se větvící v různých úrovních pode dnem. Tyto stopy po činnosti organismů (ichnofosilie) sehrály významnou roli při vzniku pazourků.

Na plochém jemnozrnném měkkém dně mezi kupami se mechovkám už zdaleka tolik nedařilo. Žili zde mlži, polehávající na dně vypouklými miskami svých schránek. Vápniťm bahnem se prohřabávaly velké nepravidelné ježovky rodu *Echinocorys*. V křídovo-paleogenním moři však prosperovala ještě jedna skupina živočichů, o níž jsme se ještě nezmínili, která ale byla pro svou toleranci k prostředí zastoupena po celém dně. Jednalo se o nejprimitivnější živočichy, přisedle žijící živočišné houby (Porifera). Jejich tělo vyztužovala křemitá nebo vápnatá kostra, složená z nespočetných jehlic. Živočišné houby nabývaly různých tvarů, v našem křídovo-paleogenním moři kornoutovitěho, trychtýřovitěho vzhledu. Mikroskopickou potravu filtrovaly z vody. Živočišné houby se objevily snad už koncem proterozoika (starohor) a od kambria dodnes jsou stálíciemi různých mořských společenstev.³⁴

Když mořská hladina vzrostla, vodní proudění ustalo a nade dnem se rozhostil temný podmořský klid. S omezením proudů ovšem zeslábl i přísun živin. Na celém dně dánské pánve zavládly podmínky připomínající rovné dno mezi mechovkovými kupami z doby nižší hladiny.³⁵ Netvořily se husté mechovkové porosty obohacené přisedlými mlži, ramenonožci a korálnatci. Na dně roztroušeně rostly nenáročné živočišné houby, z ostnokožců se dařilo přizpůsobivým ježovkám, pravidelným i nepravidelným, žijícím na dně i v substrátu pod ním. Z mlžů byly zastoupeny formy volně ležící na dně, protože měkký křídový substrát neposkytoval vhodné podložky pro uchycení byssovými vlákny. I pode dnem aktivity zcela neustaly a dále zde působili různí požírači substrátu, přepracovávající sediment a zanechávající za sebou stopy.

Na začátku paleogénu (ve stratigrafickém stupni danian) se pánve celkově změlčila, což umožnilo masivní rozvoj mechovkových kopulovitých nárůstů.

Tyto kupy utvořily pásmo táhnoucí se celou pánví od SZ na JV, z Jutského poloostrova na ostrov Sjælland a přes dno průlivu Öresund do oblasti Skåne v nejjižnějším Švédsku.³⁶ Kupy tak utvořily lem, oddělující mělký šelf podél švédské pevniny od hlubšího šelfu dále v moři.³⁷ Kupy překypovaly životem. Dno porůstaly kruhousté mechovky vytvářející keříčkovité trsy a povlékaly oružnaté mechovky, jejichž kolonie připomínaly na dně pohozené a pomuchlané záclony. Rozpadlých zoarií mechovek bylo takové množství, že se staly základem horniny nazývané mechovkový vápenec.³⁸ Kromě mechovek se na kupovitých nárůstech dařilo všem organismům, o nichž jsme se již zmínili.

Šelfové moře severozápadní Evropy z přelomu křídý a paleogénu hostilo živé organismy nejenom na dně a v dnovém substrátu (tedy bentos), ale samozřejmě i v samotné mořské vodě (plankton a nekton). Už víme o planktonních kokolitkách, řasách, jejichž rozpadlé schránky jsou materiálním základem psací křídý. Kromě nich bychom v planktonu samozřejmě zjistili i rozmanité dírkovce (Foraminifera). Aktivně plavající život, tj. nekton, zase reprezentovali hlavoňoci (do konce křídý belemniti a amoniti), vodní plazi, ryby a žraloci.³⁹

Životní cykly organismů vedly během milionů let trvání existence šelfového moře k navrstvení stovek metrů křídý a později i vápencových poloh. V souvrství se opakovaně objevují polohy obsahující houževnatý pazourek. Ten vytváří konkrece (hlízy, nodule, pecky), plochých, zavalitých i roztodivných tvarů, mnohdy se zaoblenými i zašpičatělými výběžky. Barevný odstín se mění od tmavě černé po světle šedou. S tmavou barvou kontrastuje bílá křemitá kůra, vyplňující prohlubně v hlížích nebo pokrývající i většinu povrchu konkrecí. Konkrece jsou velké až několik decimetrů,⁴⁰ nebo tvoří i 4 metry dlouhé útvary koblíhovitého tvaru s centrální dutinou, tzv. pazourky typu Paramoudra.⁴¹ Názory na vznik pazourkových konkrecí se dodnes různí. Všechny hypotézy se shodují v základním procesu, spočívajícím ve vysrážení křemitých roztoků obsažených v pórovitém substrátu dna do gelovité hmoty, která následně krystalizovala do různých forem křemene. Podle některých autorů byl tento proces zruščen rozkládáním organické hmoty na mořském dně a zdrojem křemíku byly schránky organismů.⁴² Podle jiných názorů nebyl křemík biogenního, ale hydrotermálního či vulkanického původu.⁴³ Tento názorový směr dává vznik silicitů (včetně pazourků) v šelfovém moři severozápadní Evropy do souvislosti s různě intenzivním nasycováním oceánské a mořské vody rozpuštěným křemíkem. Tento měl být do vody masivně uvolňován vulkanizmem, který doprovázel vznik nových rozhraní zemských desek při rozpadu Pangey a otevírání atlantské oceánské pánve. Rozpuštěný křemík koloval oceánem a jeho okrajovými šelfovými moři. Všechny názorové směry předpokládají, že roztoky křemíku pronikaly těsně pode dno do pórovitého substrátu. Na vhodných místech nastalo jejich vysrážení. Docházelo k němu například v dutých schránkách živočichů, pročež pazourek často vyplňuje schránky ježovek či fosilizuje mechovky, měkkýše, živočišné houby a další organické zbytky.⁴⁴ Dalším vhodným místem

pro srážení roztoků do výsledného tvrdého pazourku byly chodby a tunely, které v substrátu vyhloubili živočichové. Právě vyplnění stop po činnosti organismů je bráno jako vysvětlení bizarního tvaru pazourkových konkrecí,⁴⁵ které mnohdy připomínají výlitky jednoduchých nebo i rozvětvených tunelů.⁴⁶ Protože organismy prolézaly a prožíraly substrát těsně pod úrovní dna, jsou pak i pazourkové výplně jejich „podzemních drah“ situovány do vrstev paralelních s průběhem dna. To nakonec vedlo ke vzniku tenkých poloh pazourkových konkrecí v křídovo-vápencových souvrstvích, kdy každá z poloh je složena z vedle sebe ležících pazourkových hlíz. Aby substrát mohl být křemitými roztoky prosycen, muselo být dno po nějakou dobu klidné s minimální sedimentací z vodního sloupce. Opakování pazourkových horizontů v křídovo-vápencovém souvrství tak ukazuje na etapy přerušení sedimentace a existence stabilního zpevnovaného dna (tzv. hardgroundy).⁴⁷

Pazourky z Pobaltí kousek od Jeseníku

Pazourky spočívaly ve svém měkkém křídovém i pevnějším vápencovém loži nerušeně přibližně 60–70 milionů let. Teprve geologicky nedávno, během velkých ledových dob v pleistocénu, se musely vydat na cestu. Vedla na jihovýchod, asi 400–900 km daleko od jejich mateřské dánské pánve, až na úpatí Sudetského pohoří a Západních Karpat. Pazourky cestovaly v pevninském ledovci (ledovcovém štítu), který se během nejdelších ledových dob rozrůstal po celém Skandinávském poloostrově, Finsku a severní polovině pánve Baltského moře. Přitom erodoval pevné švédské, severobaltské a finské skalní podloží, z něhož získal pestrou směs hornin. Když ledovcový štít dorazil až do jižního Pobaltí a k dánským ostrovům, o to snadněji erodoval měkkou křídu i mechovkové vápence. Pazourkové hlízy se staly součástí různorodého horninového materiálu, který pak ledovec transportoval dále, přes severní Německo a Polsko až na severní úbočí českých pohraničních pohoří. Po roztátí ledovcového štítu po něm v krajině zbyly pouze vyplavené nánosy štěrkopísku a nevytříděné uloženiny morén. V České republice je pazourek velmi hojnou složkou ledovcových nánosů Šluknovska, Hrádecké pánve a Frýdlantska a dále pak celého podhůří od Rychlebských hor na severozápadě po Slezské Beskydy na jihovýchodě. Přesně do těchto oblastí severoevropský ledovcový štít zasáhl. Pazourek je v ledovcových sedimentech všudypřítomný zásluhou své tvrdosti, která mu umožnila přečkat stovky kilometrů posunování ledovcem nebo nesení přímo v sevření ledovcového ledu. Geologové výskyty pazourku bedlivě zaznamenávali a podle jeho výskytu (samozřejmě s podporou dalších důkazů, jako bludných balvanů červených severských žul) mapovali rozsah zalednění. V německé i některé české geologické literatuře se dokonce ustálil termín Feuersteinlinie⁴⁸ jako označení hraniční čáry výskytu pazourků v terénu a tím i linie maximálního doloženého zásahu severoevropského ledovcového štítu. Mineralog Tomáš Kruťa zdokumentoval pazourky na 272 katastrálních územích severní Moravy a Slezska.⁴⁹

Geologové samozřejmě nebyli prvními lidmi, kteří si pazourků na severní Moravě, ve Slezsku a severních Čechách všimli. Paleolitický člověk je sbíral z povrchu ledovcových nánosů a využíval jako surovinu pro kamennou industrii na loveckých stanicích nejen v oblasti samotného zalednění, ale distribuoval je až na jižní Moravu.⁵⁰ Vrátime-li se k úvodnímu knižnímu úryvku, musíme připustit možnost, že Huňáč z *Lovců mamutů* se skutečně mohl radovat z pazourku baltské provenience a nikoliv z místního silicitu. Ale abychom nepolevili v kritičnosti, Huňáčovy dlaně si možná pohazovaly se silicitem polského původu, protože i tyto k nám ledovec dopravil.⁵¹ Nechme tedy konkrétní původ silicitu, jímž mladičká Kopčem nechtěně zasáhl Huňáče do nohy, zahalen literárním tajemstvím.

Rovněž na Jesenicku jsou pazourky doloženy z lokalit podél linie maximálního plošného i výškového zásahu pleistocenního pevninského ledovce. Jde o úpatí Zelené hory východně od Vápenné,⁵² severní úpatí Jestřábího vrchu u Sedmi skal jihovýchodně od Černé Vody, dále jihovýchodní úpatí Křemenáče (735 m) nad údolím potoka Žlebníku mezi Českou Vsí a Písečnou,⁵³ sedlo mezi Bílým kamenem (613 m) a Strážiskem (610 m) a pískovnu jihovýchodně od tohoto sedla nad bývalou osadou Javorná⁵⁴ a rovněž pískovnu u železniční zastávky Ondřejovice u Salisova.⁵⁵ Lokalita v sedle mezi Bílým kamenem a Strážiskem je dokonce nejvyšším dosud známým místem výskytu nánosů pevninského ledovce na českém území (545 m n. m.) a tím i nejvyšším nalezištěm pazourků u nás.⁵⁶

Na uvedených lokalitách byly úlomky pazourků nalezeny poskovnu s dalšími severskými horninami. Podstatně větší množství nálezu pak bylo učiněno za „pazourkovou linií“ uvnitř zaledněné oblasti. Tam můžeme pazourky očekávat teoreticky kdekoliv, přesto se jejich koncentrace v terénu zásadně liší. Důvodem rozdílů v jejich četnosti je vývoj krajiny během a po zásahu ledovce. Pevninský ledovec pronikl na Jesenicko v elsterské ledové době, kladené do časového rozpětí před 460–400 tisíci lety.⁵⁷ Pokryl celé severní předpolí Rychlebských hor až na jejich úbočí a mohutným lalokem se vklínil mezi Sokolský hřbet a Rejvízskou hornatinu. Právě na severním okraji Rejvízské hornatiny pronikl do sedla mezi Bílý kámen a Strážisko. Když ledovec roztál, zanechal krajinu pokrytou morénovými nakupeninami a šterkopískovými nánosy, uloženými potoky a řekami tavné vody během zániku ledovce. Všechny tyto sedimenty obsahují mj. pazourky. Roztáním ledovce však geologicko-geomorfologický vývoj neskončil. Podhorské řeky jako Javorná, Bělá, Vidnávka, Černý potok či potoky na Javornicku obnovily své toky a vyklidily svá údolí od ledovcových uloženin. Rozsáhlá eroze postihla především Javornicko a Vidnavsko, kde se kombinací říční eroze a zdvihu krystalinických geologických jednotek zahlubila a zarovнала dnešní Vidnavská nížina. Podobně Bělá vyčistila své údolí v úseku Jeseník-Písečná a zanechala jen několik zbytků starších uloženin podél zmíněného potoka Žlebníku. V Písečné ale uhnula na východ a prohloubila své dnešní údolí mezi Širokým Brodem a Mikulovicemi.⁵⁸ Právě intenzivní plošná

i hloubková eroze poledvových podhorských řek způsobila, že ani v dříve zcela zaledněném území za „Feuersteinlinii“ nenajdeme pazourky úplně všude. Hojné jsou pouze v místech, která zůstala od poledvové eroze uchráněna, a proto se tam ledovcové uloženiny zachovaly. Jedná se o vyvýšené hřbety mezi povodími řek, klenby pahorkatin nebo celkově zvednuté plošiny. Příznivou okolností je fakt, že na některých z těchto míst byly nebo jsou dodnes ledovcové sedimenty (respektive šterkopískové nánosy ledovcových potoků) dobývány jako stavební surovina. Tyto pískovny sloužily nebo slouží i jako bohatá naleziště pazourků.

Dnes jednoznačně nejproduktivnějším nalezištěm je těžebna Pískovna Kolnovice. Nachází se na západním okraji stejnojmenné osady asi 1,5 km severozápadně od Mikulovic. Od roku 1999 jsou zde systematicky dobývány glaci-fluviální šterky a písky, sedimenty uložené řekami tavné vody v předpolí ustupujícího ledovce. Valouny kolnovických šterků tvoří zejména horniny z okolních geologických jednotek a křemen, menšinovými podíly pak severské horniny. I přesto, že pazourky tvoří zhruba jen 0,2–1,4% kolnovických šterků frakce 16–64 mm,⁵⁹ zásluhou objemné těžby se jich v odkryvu denně vyskytuje značné množství. Dalšími bohatými lokalitami mezi Sokolským hřbetem a Rejvízskou hornatinou byly v době těžby pískovny v Supíkovcích (glaci-fluviální uloženiny) a v Písečné pod Velkým Špičákem (glacideltové sedimenty). Jakmile v nich těžba a s ní i odkrývání nových nálezů ustaly, pískovny jako naleziště zanikly. Kromě samotných odkryvů se pazourky vyskytují i v povrchových výchozech ledovcových nánosů okolo zmíněných pískoven, a sice nad hlavní jihozápadní stěnou pískovny v Kolnovicích a mezi skládkou u Písečné a vrcholem Na Vyhlídce (pole nazývané V osypkách 600 m jz. k. 502,7 m n. m.). Terén kolem supíkovické pískovny je dlouhodobě zatravněný. Bez opakovaného obdělávání jsou povrchové lokality neproduktivní, protože právě kypření a obracení půdy vynáší valouny včetně pazourků na povrch. Dobrou lokalitou tohoto typu je pole mezi severním koncem Nové Vsi a Františkovem.

V Žulovské pahorkatině v současnosti nefungují žádné těžební odkryvy ledovcových uloženin a ty bývalé jsou značně zarostlé. Pokud se v nich občas usku-teční nějaká těžba, pak jen občasná s omezeným odkrytím sedimentů. Klasickou oblast sběru pazourků je jihovýchodní okolí Vidnavy, konkrétně prostor mezi kaolínovými jámami, „Polským kopcem“, Štachlovicemi a Dolní Červenou Vodou.⁶⁰ Celou tuto oblast pokrývají glaci-fluviální šterkopískové nánosy, které jsou velmi bohaté na skandinávsko-finsko-baltské valouny a bludné balvany, ačkoliv na samotné pazourky připadá zhruba jen 1–3% šterkového materiálu.⁶¹ Velké množství pazourků bylo objeveno při těžbě v kaolínových jámách mezi roky 1869 a 60. lety 20. století a pak znovu po těžbě z konce 80. let 20. století.⁶² Další pazourky poskytly malé pískovny u vidnavské městské skládky na „Polském kopci“ a poblíž Dolní Červené Vody (pískovna na okraji lesa vlevo od pravoúhlé zatáčky silnice ze Staré Červené Vody do Štachlovic). Vydatnými nalezišti, opět podle intenzity zemědělského obdělávání, jsou nebo byla i okolní pole, zejména pole mezi Vidnavou

a „Polským kopcem,“⁶³ dále pole severně až severovýchodně kaolínových jam nebo pole nad pískovnou v zatáčce silnice u Dolní Červené Vody.

Trvalé zatravnění nesčetných polí v Žulovské pahorkatině vedlo k zániku, re-spektive „uspání“ řady plodných pazourkových lokalit. Několik se jich nacházelo ve vzájemné blízkosti jižně od Velké Kraše mezi kopcem Svoboda (353 m), zaniklou pískovnou (pole nazývané „Za pískovištěm“) a rybníkem Plzák nebo u Kobylé ve sníženině jihovýchodně od Šibeničnicku (331 m). Stejný osud postihl i pole na severním úpatí Borového vrchu, kde v 70. letech pazourky systematicky hledal žulovský sběratel Josef Zaoral (1914–1974).⁶⁴ Jeho kolekce je uložena ve Vlastivědném muzeu v Šumperku. Vyjmenovaná naleziště šlo navštívovat naposledy kolem roku 2000.

V současnosti jsou v Žulovské pahorkatině nejnadějnějšími nalezišti výchozy štěrkových ledovcových sedimentů na těchto povrchových lokalitách:

- **Hukovice** – pole mezi větrnými elektrárnami a železniční tratí do Javorníku;
- **Bernartice** – pole mezi areálem Střední odborné školy a Středního odborného učiliště v Horních Heřmanicích a bývalou pískovnou východně od Bukové (tzv. Korea);
- **Kobylá nad Vidnavkou** – pole nazývané Padělky mezi Annínem a Kobylou;
- **Tomíkovice** – pole podél cesty spojující Tomíkovice a Žlábek;
- **Dolní Skorošice** – pole vlevo od silnice Žulová–Javorník, svah spadající k Žulové (nad bývalou kamenickou školou) a protilehlý svah nad Skorošickým potokem. Ve svazích vystupují ledovcové uloženiny, temeno hřbetu naproti areálu bývalých jatek je pokryto mladšími aluviálními sedimenty bez severských valounů.

Dolnoskorošická lokalita je pozoruhodná i historicky. Pochází odtud vůbec první zdokumentovaný nález pazourku na našem území. Údaj o pazourku z lokality tehdy zvané Švédské šance je zahrnut v soupisu mineralogické sbírky na zámku Jánský Vrch, který byl pořízen rakouským mineralogem S. Schüchem již roku 1814.⁶⁵ Pazourek, soupis i zbytek sbírky jsou dnes bohužel nezvěstné.

Na uvedených nalezištích lze pazourky sbírat pravidelně a ve větším množství. Ojedinele však na pazourek můžeme narazit kdekoliv v dřívě zaledněné oblasti. Nechybí ani v mladších říčních naplaveninách vzniklých až po zalednění, protože tyto řeky erodovaly ledovcové uloženiny a převzaly jejich materiál. Jedná se však o naprosto ojedinele nálezy ve štěrčích jinak tvořených hlavně valouny původem z Rychlebských hor. Poledovcové říční štěrky dnes budují Vidnavskou nížinu,⁶⁶ kterou proto nelze doporučit jako cílovou oblast pro poznání baltských pazourků na Jesenicku. Vyjma jediné lokality severně od Javorníku, a sice vrchu Písečník (288 m) a jeho severovýchodní úpatní plošiny. Lokalita Písečník představuje reliktní ledovcových uloženin, který kvůli své vyvýšené poloze unikl erozním účinkům poledovcových řek. Pazourky jsou zde docela hojné.

Obr. 3

Největší pazourek geologické podsbírky VMJ nalezený před druhou světovou válkou ve Vidnavě. Rozměry 32×24×19 cm, hmotnost 19 kg. Inv. č. G-787

Největší jesenické pazourky byly objeveny v pískovnách u Písečné (10–15 kg) a v kaolínových jámách u Vidnavy (20 kg).⁶⁷ Jeden z nich je uložen v geologické podsbírce Vlastivědného muzea Jesenicka (inv. č. G-787), viz obr. 3. Vůbec největší pazourek z našeho státního území byl objeven v pískovně u Bohušova na Osoblažsku a váží 29,5 kg.⁶⁸

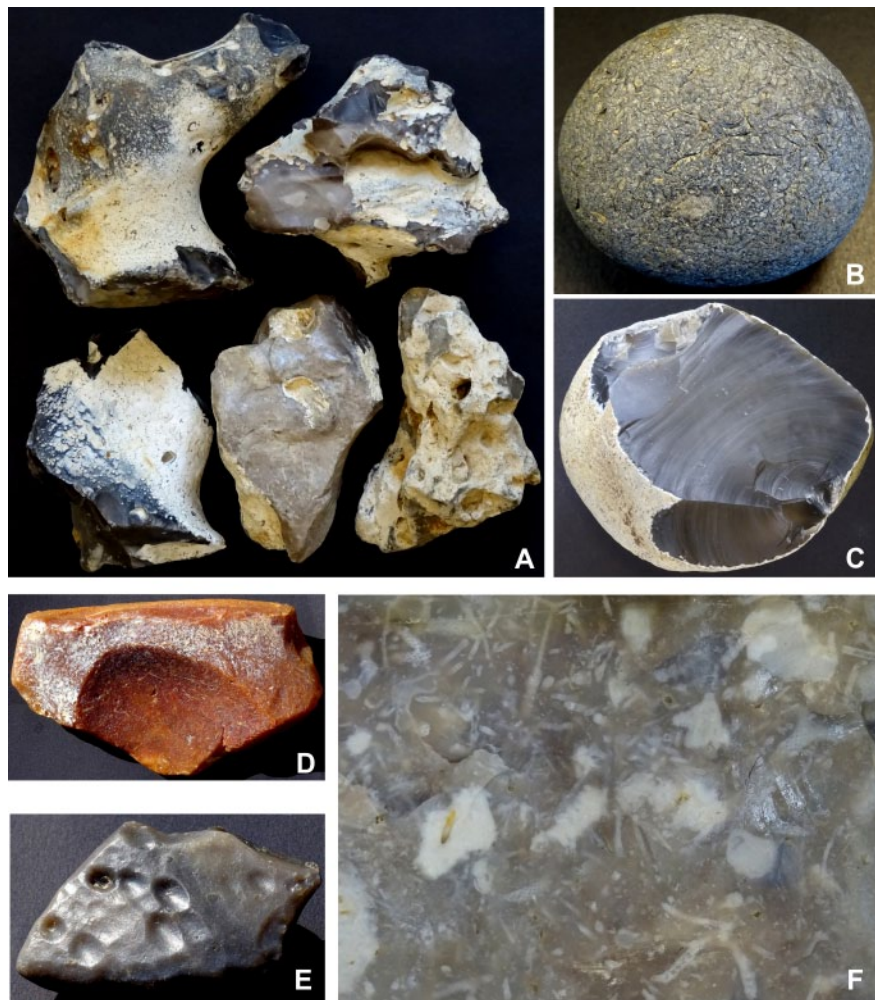
Povrchovým sběrem získáme více pazourků než v odkryvech. Pazourek totiž odolává zvětrávání a rozpadu, pročež se na povrchu terénu nabohacuje. I z tohoto důvodu se nám pazourky zdají hojně navzdory jejich reálně nízkým podílům v ledovcových sedimentech.

Na Jesenicku se vyskytují svrchnokřídové (maastrichtské) až paleogenní (daniánské) pazourky z prostoru Dánska, Rujany a regionu Skåne v jižním Švédsku.⁶⁹ Málokdy ovšem nalezneme kompletní konkrce. Většina z nich praskla účinkem ledovcového transportu nebo důsledkem mrazivého klimatu v podmínkách analogických k polární kamenité poušti. Proto můžeme sbírat hlízy s odlomenými částmi a ze všeho nejčastěji jen drobné fragmenty konkrací

(obr. 4). Specifickým tvarem pazourků jsou dokonalé oblázky s obloučkovitými rýhami na povrchu nazývané wallsteiny. Vznikly opracováním pazourkových kongrecí energií mořských vln podél pláže paleogenního moře ještě v Pobaltí.⁷⁰ Nestálé mořské pobřeží erodovalo starší, zejména křídové uloženiny a uvolněné pazourky omývalo o sebe. I tyto vskutku dokonale oválné kameny snadno najdeme až na Jesenicku.⁷¹

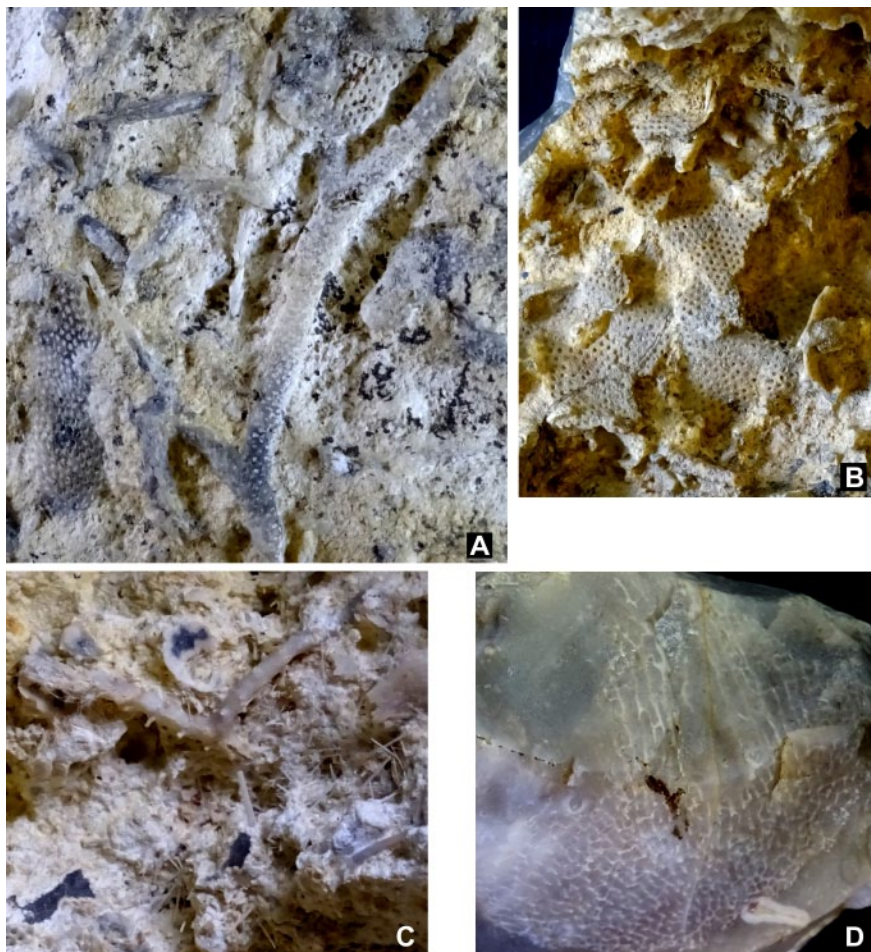
V pískovnách se setkáme s pazourky primárních šedých až černých odstínů, mnohdy s barevně kontrastní bílou měkkou kůrou. Ovšem v přìpovrchových partiích sedimentů na valouny a úlomky působilo nejen fyzikální, ale i chemické zvětrávání, které u pazourků často změnilo jejich zbarvení. Běžná je bílá až bělošedá patina a rovněž hnědé až medové odstíny. Na severním okraji Žulovské pahorkatiny, okolo Velké Kraše, Kobylé a Bernartic působil na sedimenty větrný obrus, který pazourkovým úlomkům propůjčil lesklý povrch s mnoha ploškami. Větrné opracování (eolizace) se nezřídka kombinuje se vznikem druhotného zbarvení (obr. 4).

V pazourcích z jesenických polí a pískoven můžeme objevit zkameněliny všech organismů obývajících dánskou pánev, které jsme si charakterizovali výše. Jejich popisy jsou zaznamenány v geologické i vlastivědné literatuře.⁷² Zmíněná naleziště tak můžeme považovat i za paleontologické lokality, byť sekundárního původu, jelikož zkameněliny leží daleko od svých původních souvrství. Bližším pohledem na většinu černošedých až šedých pazourků zjistíme, že pazourková hmota je mnohdy přeplněna jehlicemi živočišných hub a fragmenty zoarií mechovek (obr. 4). Zajímavější jsou částečně plasticky vystupující zkameněliny (obr. 5–6). Mnohé pazourkové hlízy jsou vlastně sedimentárními výlitky stop po činnosti organismů v křídovo-paleogenním mořském dně (obr. 7). Vzácně nalezneme pazourek s nádherně přirozeně vypreparovanými mechovkami. Pro takový objev jsou zvláště nadějně ty pazourky, jež netvoří homogenní plnou hlízu, ale vlastně jen svou hmotou uzavírající velkou dutinu, vyplněnou bílou křemitou kůrou. Tyto prohlubně a dutiny bývají přeplněny krásnými zoarii mechovek s patrnými detaily zocíí. Pravidelně uvidíme přímo na povrchu otisky po štíhlých či kyjovitých ostnech ježovek nebo i části celých destičkovitých schránek (koron) těchto organismů. Opravdu šťastnému nálezci se v písku, na výsypce nebo v půdě ukáže celá pazourková ježovka. Ojedinele si domů odneseme otisk stonku lilijice, a ještě vzácněji miskú ramenonožce nebo mlže. Pokud zkameněliny neuzijíme na přirozeném povrchu pazourku, můžeme jej zkusit rozbít kladívkem, ovšem za bedlivé ochrany zraku kvůli odlétajícím úštěpkům ostrým jako sklo. Vydáte-li se za pazourky na jarní nebo podzimní pole či do odkryvů, mějte oči otevřené, ale opatrně, abyste se ze svých nálezů mohli radovat jako lovec Huňáč z románu, který leckomu z nás jako první osvětlil význam pojmu pazourek. Dobrý lov!

Obr. 4.

Tvary a barvy pazourků. A. Pazourkové hlízy a jejich fragmenty z pískoven u Kolnovic a Supíkovic a z Dolních Skorošic-Švédských šancí. Největší konkrce (vlevo nahoře) má rozměry 140×105 mm. B. Wallstein, pole u Jarnohůva východně od Vidnavy. Rozměry 50×43 mm. C. Rozbitý pazourek s typickým lasturnatým lomem na čerstvém povrchu a bílou patinou na původním povrchu. Rozměry 67×55 mm. Bernartice – pole východně od obce. D. Druhotně oranžovo-červeně zbarvený pazourek. Rozměry 181×100 mm. Tomíkovice – úpatí Kaní hory. E. Větrém opracovaný pazourek. Rozměry 64×37 mm. Velká Kraš – pole jižně od obce. F. Detail pazourku s fosíliemi mechovok. Rozměry výřezu: 50×38 mm. Supíkovice-pískovna. Všechny exempláře uloženy v geologické podsbírcce VMJ.

Obr. 5

Nejhojnější fosílie pazourků. **A.** Nahluoučená větvenatá i plochá zoaria kruhoustých a oružnatých mechovek. Délka nejdelší „větévky“ 26 mm. Kolnovice–pískovna. **B.** Úlomky plochých zoarií oružnatých mechovek na ploše 14×13 mm v dutině pazourku. Velká Kraš – pole jižně od obce. **C.** Plastické fosílie v bílé kůře pazourku: Zoarium kruhousté mechovky (rozpětí větvení 11 mm) s trubičkovitě vystupujícími zoecií. Vpravo od mechovky drobné jehlice – základní elementy koster živočišných hub. Pískovna mezi Bohušovem a Ostrou Horou. **D.** Část kostry živočišné houby (spojené jehlice) o rozměrech 40×35 mm uvnitř hmoty pazourku. Kobylá-Padělky. Všechny exempláře uloženy v geologické podsбірce VMJ.

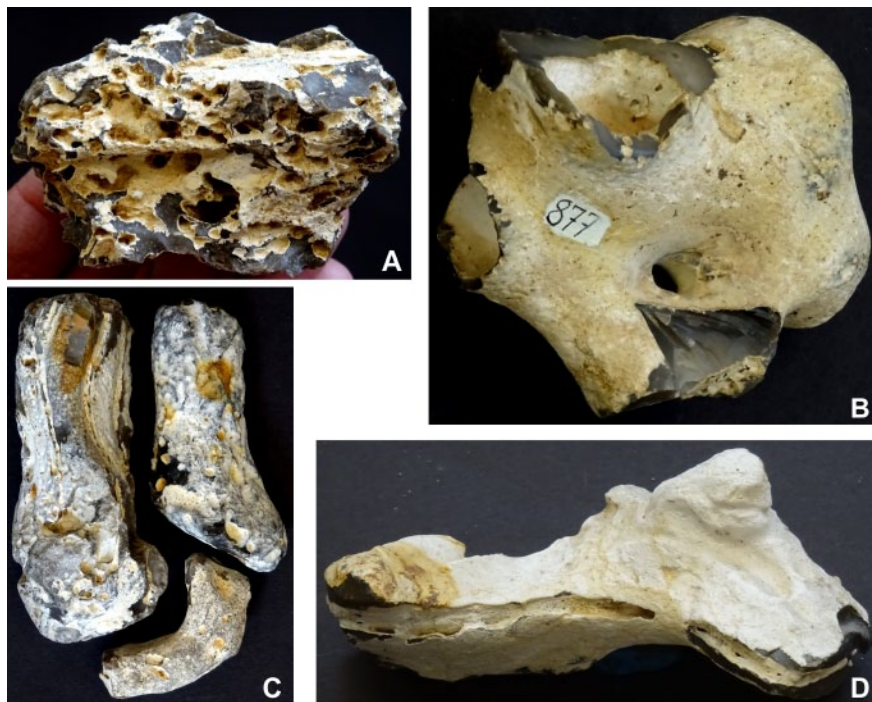

Obr. 6

Další hojné fosílie pazourků. A. Část schránky ježovky rodu *Echinocorys* (část pazourkového jádra). Rozměry: 48×41 mm. Kolnovice-pískovna. **B.** Jádro ostnu ježovky rodu *Stereocidaris*. Délka ostnu 16 mm. Vidnava-Stará kaolinová jáma. **C.** Otisk ostnu ježovky rodu *Tylocidaris*. Délka ostnu 16 mm. Bernartice – pole východně od obce. **D.** Otisk části schránky cidaroidní ježovky s patrnými bradavkami pro uchycení ostnů. Rozměry: 14×10 mm. Písečník u Javorníku. **E.** Otisk části stonku lilijice. Délka 29 mm. Kolnovice-pískovna. **F.** Jádro misky mlže (hřebenatky). Rozměry: 9×8 mm. Supíkovice-pískovna. **G.** Jádro schránky terebratulidního ramenonožce. Rozměry: 27×21 mm. Supíkovice-pískovna. Všechny exempláře uloženy v geologické podsběrce VMJ.

Nejkrásnější zkameněliny lze objevit v pazourcích nasbíraných v umělých odkryvech, v našem regionu už vlastně jen v pískovně u Kolnovic. Ostatní těžebny – kaolinové jámy a malé pískovny jv. od Vidnavy, pískovny v Supíkovicích, Písečné, nad Žulovou, Javornou, u Staré Červené Vody, Velké Kraše, Bernartic, Ondřejovic a na Písečníku severně od Javorníku jsou buď opuštěné a hustě zarostlé, nebo byly zcela zavezeny odpadem. Podobně dopadla i pískovna u Bohušova na sousedním Osoblažsku, které s námi spojuje příslušnost ke Zlatohorské vrchovině. V pískovnách se nacházejí/nacházely čerstvé pazourky, velmi často s bílou kůrou. Dutiny vyplněné touto kůrou obsahují nádherně plasticky vypreparované zkameněliny, především zoaria mechovek a jehlice živočišných hub, které v kůře spatříme na první pohled. Je-li povrch takového pazourku znečištěn prachem či pískem, stačí jej lehce „otřepat“ nebo omýt slabým proudem vody. Nikdy ovšem kůru nedrhneme mechanicky, protože bychom mohli poškodit jemné struktury fosilií. K takovým nálezům patří zkameněliny na obr. 5A, C a 6B. Plošně nejrozsáhlejšími nalezišti pazourkových zkamenělin, a vlastně i samotných pazourků v našem regionu jsou obdělávaná pole, pod jejichž ornicí se nacházejí ledovcové nánosy. Zde většinou nenajdeme pazourky s bohatou kůrou. Ta z povrchu pazourků zčásti nebo úplně zmizela důsledkem působení zvětrávacích činitelů na mělce pod povrchem uložené pazourky. Z polí si můžeme nasbírat barevně pestrou kolekci druhotně zbarvených pazourků (obr. 4C, D). Zejména kolem Velké Kraše jsou hojné větrem opracované pazourky (obr. 4E). Ani na polích však nezahálíme paleontologicky. Dutiny v pazourcích často vyplňuje zemina. Jejím pomalým vyplavením (ne hrubým mechanickým odstraněním!) odkryjeme opět přirozeně vypreparované fosílie (obr. 5B). Celkově jsou však fosílie z polí zvětralejší, a proto ne tak dobře zachovalé jako fosílie v kůře pazourků z pískoven.

Na povrchu pazourků ze všech typů lokalit uvidíme otisky ostnů i části schránek ježovek, části stonků lilijic, vzácněji pak misky mlžů a schránky ramenonožců (obr. 6C–G). Běžně nalezneme pazourkové výplně stop po činnosti organismů v mořském dně, v němž pazourky vznikly (obr. 7).

Obr. 7

Stopy po činnosti organismů (ichnofosílie) v pazourcích. **A.** Stopy pro intenzivním prožírání a prohrabávání mořského dna (bioturbace). Rozměry: 72×45 mm. Kolnovice-pískovna. **B.** Pazourkové stěny větvících se tunelů vyhloubených do substrátu dna (pravděpodobně ichnorod *Thalassinoides*). Rozměry: 97×80 mm. Vidnava. **C.** Pazourkové výplně jednotlivých tunelů vyhloubených do mořského dna. Rozměry: největší exemplář 98×45 mm (Kolnovice-pískovna), střední exemplář 84×32 mm (Kolnovice-pískovna), nejmenší, zahnutý exemplář 52×19 mm (Supíkovice-pískovna). **D.** Struktura vyhloubená do mořského dna (ichnorod *Zoophycos*). Rozměry: 108×45 mm. Dolní Červená Voda – pískovna v zatáčce silnice do Štachlovic. Příkladná ukázka černého pazourku téměř kompletně pokrytého měkkou bílou kůrou. Všechny exempláře uloženy v geologické podsbírce VMJ.

POZNÁMKY

1. ŠTORCH, E.: *Lovci mamutů*. Albatros, Praha 1983, 14. vydání, s. 93.
2. PETRÁNEK, J.: *Usazené horniny. Jejich složení, vznik a ložiska*. Praha 1963, s. 449–451.
3. CHVÁTAL, M.: *Úvod do systematické mineralogie*. Praha 2005, s. 40.
4. BERNARD, J. H. – ROST, R. a kol.: *Encyklopedický přehled minerálů*. Praha 1992.
5. SVOBODA, J. a kol.: *Encyklopedický slovník geologických věd N–Ž*. Praha 1983, s. 29.
6. SVOBODA, J. a kol.: *Encyklopedický slovník geologických věd A–M*. Praha 1983, s. 500.
7. PETRÁNEK, J.: c. d., s. 433–458.
8. PRICHYSTAL, A.: *Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy*. Masarykova univerzita, Brno, 2009, s. 45–46.
9. Tamtéž, s. 45.
10. Tamtéž, s. 46.
11. Tamtéž, s. 61–84.
12. JURKOWSKA, A. – ŚWIERCZEWSKA-GLADYSZ, E.: *Evolution of Late Cretaceous Si cycling reflected in the formation of siliceous nodules (flints and cherts)*. Global and Planetary Change 195, 2020, s. 3–4.
13. GÁBA, Z.: *Vlastivědné zajímavosti z přírody Jeseníků*. Štíty 2014, s. 159–168.
14. GÁBA, Z. – PEK, I.: *Ledovcové souvky moravskoslezské oblasti. 2. Sedimentární souvky*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Rerum Naturalium, Geologica 36, Olomouc 1999, s. 23–26.
15. PRICHYSTAL, A.: *Kamenné suroviny...*, s. 45–49.
16. Deep Times Maps. Maps of ancient Earth. <https://deeptimesmap.com>.
17. SURLYK, F.: *A cool-water carbonate ramp with Bryozoan mounds: Late Cretaceous-Danian of the Danish Basin*. In: JAMES, N. P. – CLARKE, J. D. A. (eds): *Cool-water carbonates*. SEPM Special Publications 56, 1997, s. 293.
18. International chronostratigraphic chart 2021/10. International Commission on Stratigraphy.
19. Tamtéž.
20. KRÍŽOVÁ, B. a kol.: *Život na hranici říší*. Živa 6, 2019, s. 284–286.
21. Wikipedie. Heslo Severní moře. (online). Cit. 14. 2. 2022. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Severní_moře.
22. KUKAL, Z.: *Základy sedimentologie*. Praha 1986, s. 307.
23. PILÁTOVÁ, J.: *Mořský plankton v globálním koloběhu prvků*. Živa 3, 2021, s. 103–105.
24. KUKAL, Z.: *Základy sedimentologie*, s. 305–307.
25. International chronostratigraphic chart 2021/10. International Commission on Stratigraphy.
26. SURLYK, F.: *A cool-water carbonate...*, s. 294.
27. Tamtéž, s. 304, obr. 12.
28. HANSEN, T. – SURLYK, F.: *Marine macrofossil communities in the uppermost Maastrichtian chalk of Stevns Klint, Denmark*. Palaeogeograph, Palaeoclimatology, Palaeoecology 399, 2014, s. 323–344.
29. POKORNÝ, V. a kol.: *Všeobecná paleontologie*. Univerzita Karlova v Praze, Praha 1992, s. 63.
30. KVAČEK, Z. a kol.: *Základy systematické paleontologie I. Paleobotanika, paleozoologie bezobratlých*. Univerzita Karlova v Praze – Karolinum, 2007, s. 170–177.
31. HANSEN, T. – SURLYK, F.: *Marine macrofossil...*, s. 325.
32. BJERAGER, M. – SURLYK, F.: *Benthic palaeoecology of Danian dee-shelf bryozoan mounds in the Danish Basin*. Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology, 250, 2007, s. 198–199.
33. HANSEN, T. – SURLYK, F.: *Marine macrofossil...*, s. 330, 341–342.
34. KVAČEK, Z. a kol.: *Základy systematické paleontologie I...*, s. 87–91.
35. HANSEN, T. – SURLYK, F.: *Marine macrofossil...*, s. 324, 333–337, obr. 9.
36. BJERAGER, M. – SURLYK, F.: *Benthic palaeoecology...*, s. 184–215, obr. 1.
37. SURLYK, F.: *A cool-water carbonate...*, s. 295, obr. 3.
38. BJERAGER, M. – SURLYK, F.: *Benthic palaeoecology...*, s. 184–215.
39. Tamtéž, s. 208, obr. 11.
40. SURLYK, F. – DAMHOLT, T. – BJERAGER, M.: *Stevns Klint, Denmark: Uppermost Maastrichtian chalk, Cretaceous–Tertiary boundary, and lower Danian bryozoan mound complex*. Bulletin of the Geological Society of Denmark 54, 2006, s. 8–12.
41. REICH, M. – FRENZEL, P.: *Die Fauna und Flora der Rügener Schreibkreide (Maastrichtium, Ostsee)*. Archiv für Geschichtekunde 3, Hamburg 2002, s. 88–92.
42. MADSEN, H. B. – STEMMERIK, L.: *Diagenesis of Flint and Porcellanite in the Maastrichtian Chalk at Stevns Klint, Denmark*. Journal of Sedimentary Research, 80, 2010, s. 578–588.
43. JURKOWSKA, A. – ŚWIERCZEWSKA-GLADYSZ, E.: *Evolution of Late Cretaceous...*, s. 1–26.
44. SCHULZ, W.: *Geologischer Führer für den norddeutschen Geschiebesammler*. cw Verlagsgruppe, Schwerin 2003, s. 385–389.

45. MADSEN, H. B. – STEMMERIK, L.: *Diagenesis of Flint and Porcellanite...*, s. 578–588.
46. GÁBA, Z. – PEK, I.: *Lebensspuren aus den Geschieben des tschechischen Schlesiens*. Der Geschiebesammler 14, 1, 1980 s. 18–20, tab. 3, 4.
47. SURLYK, F. – DAMHOLT, T. – BJERAGER, M.: *Stevens Klint...*, s. 8–12.
48. GÁBA, Z. – PEK, I.: *Ledovcové souvky...*, s. 23
49. Tamtéž.
50. PŘICHYSTAL, A.: *Kamenné suroviny...*, s. 49.
51. Tamtéž.
52. GÁBA, Z.: *Nejzazší výskyty uloženin kontinentálního zalednění na Jesenicku*. Časopis Slezského muzea (A) 26, Opava 1972, s. 137.
53. Tamtéž.
54. CHÁB, J. – ČURDA, J. – KOČANDRLE, J. – MANOVÁ, M. – NÝVLT, D. – PECINA, V. – SKÁCELOVÁ, D. – VEČEŘA, J. – ŽÁČEK, V.: *Základní geologická mapa České republiky 1 : 25 000 list 14-224 Jeseník s Vysvětlivkami*. Česká geologická služba, Praha 2004, s. 19.
55. GÁBA, Z.: *Valounové analýzy ledovcových uloženin na Jesenicku*. Časopis Slezského muzea (A) 23. Opava 1972, s. 51.
56. CHÁB, J. – ČURDA, J. – KOČANDRLE, J. – MANOVÁ, M. – NÝVLT, D. – PECINA, V. – SKÁCELOVÁ, D. – VEČEŘA, J. – ŽÁČEK, V.: *Základní geologická mapa České republiky...*, s. 10.
57. ŠTĚPANČÍKOVÁ, P. – STEMBERG, P. – STEMBERG, J. – VILÍMEK, V. – KOŠTÁK, B.: *Neotectonic development of drainage networks in the East Sudeten Mountains and monitoring of recent fault displacements (Czech Republic)*. Geomorphology 102, 2008, s. 70.
58. CHÁB, J. – ČURDA, J. – KOČANDRLE, J. – MANOVÁ, M. – NÝVLT, D. – PECINA, V. – SKÁCELOVÁ, D. – VEČEŘA, J. – ŽÁČEK, V.: *Základní geologická mapa České republiky...*
59. HANAČEK, M.: *Glacifluviální výplavová plošina u Kolnovic a její srovnání s termi-noglaciacími kužely mezi Sokolským hřbetem a Zlatohorskou vrchovinou u Jeseníku*. Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku 19, 2012, s. 20.
60. KIEGLER, F.: *Erdgeschichte des Weidenauer Ländchens*. Weidenau 1938, s. 52–61.
61. GÁBA, Z.: *Valounové analýzy ledovcových uloženin na Jesenicku*. Časopis Slezského muzea (A) 23, 1974, s. 51.
62. GÁBA, Z. – PEK, I.: *Zkameněliny z vápen-cových souvků od Vidnavy ve Slezsku*. Časopis Slezského zemského muzea (A) 47, 1998, s. 19.
63. GÁBA, Z.: *Příspěvek k poznání ledov-cem transportovaných pazourků*. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci 157, 1972, s. 16–17.
64. GÁBA, Z. – PEK, I.: *Zkameněliny v pazour-cích na Jesenicku*. Severní Morava 29, 1975, s. 41–44.
65. GÁBA, Z.: *Mineralogická sbírka na Jánském vrchu u Javorníka z roku 1814*. Severní Morava 25, s. 60–61.
66. ŠTĚPANČÍKOVÁ, P. – STEMBERG, P. – STEMBERG, J. – VILÍMEK, V. – KOŠTÁK, B.: *Neotectonic development...*, s. 70.
67. KIEGLER, F.: *c. d.*, s. 57.; KRUŽA, T.: *Slezské nerosty a jejich literatura*. Brno 1973, s. 242, 307.
68. GÁBA, Z. – PEK, I.: *Ledovcové souvky...*, s. 24.
69. Tamtéž, s. 23–26.
70. SCHULZ, W.: *Geologischer Führer...*, s. 397–402.
71. GÁBA, Z. – PEK, I.: *Ledovcové souvky...*, s. 26.
72. GÁBA, Z. – PEK, I.: *Ledovcové souvky...*, s. 23–26.; GÁBA, Z. – PEK, I.: *Zkameněliny v pazourcích na Jesenicku...*, s. 41–44.
73. SCHULZ, W.: *Geologischer Führer für den norddeutschen Geschiebesammler*. cw Verlagsgruppe, Schwerin 2003, s. 358, mapová příloha.
74. ASCH, K.: *The 1:5 Million International Geological Map of Europe and Adjacent Areas (IGME 5000)*, 2003. [cit. 9. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.bgr.bund.de/>

Výzkum entomologické sekce na T-expedici 2021 v Jeseníku

Martin Starý, Kristián Hubatka, Barbora Jakubů, Alžběta Mikulecká, Iva Stará, Michaela Stará

Úvod

Ve dnech 12.–19. června 2021 se konal 3. ročník jesenické T-expedice organizovaný Vlastivědným muzeem Jesenicka. Samotná T-expedice je badatelsko-pedagogický projekt zaměřený na nadané studenty, při kterém specializované týmy (tzv. sekce) pracují na předem stanoveném výzkumném záměru.

Součástí loňské T-expedice byla i entomologická sekce, která se v úzké spolupráci se sekcí botanickou zaměřila na výzkum biodiverzity Jesenicka. Společným výstupem, s nímž se veřejnost mohla seznámit v závěru T-expedice na poster konferenci, bylo zhodnocení korelací entomologické a botanické diverzity na předem vybraných lokalitách.

Další výstup entomologické sekce, jímž je seznam druhů hmyzu zjištěných v průběhu výzkumu, přináší tento článek.

Charakteristika lokalit

Průzkum byl prováděn na čtyřech lokalitách:

Lokalita A – Mýtina poblíž Černého potoka (název biotopu acidofilní bučiny), cca 9 km od Jeseníku. Ve stromovém patře převažuje smrk ztepilý (*Picea abies*), v bylinném třtině (*Calamagrostis arundinacea*), kapradiny (*Athyrium filix-femina*), maliník a ostružiníky (*Rubus* spp.).

Lokalita B – Hraničky, zaniklá obec u polských hranic cca 18 km na severozápad od Jeseníku. Tato lokalita byla v rámci výzkumu rozdělena na dvě části. Na první části (vlhké pcháčkové louky) dominovaly trávy jako psárka luční (*Alopecurus pratensis*), medyněk vlnatý (*Holcus lanatus*), ostřice (např. ostřice bleďá, *Carex pallescens*), sítina rozkladitá (*Juncus effusus*). Z výrazně kvetoucích rostlin můžeme zmínit např. pryskyřník prudký (*Ranunculus acris*) nebo kokrhel menší (*Rhinanthus minor*). Byl zde zaznamenán i význačný výskyt ohroženého

prstnatce májového (*Dactylorhiza majalis*). Na druhé části lokality (mezofilní ovsíkové louky) byly nalezeny převážně mezofilní trávy jako trojštět žlutavý (*Trisetum flavescens*), kostřava červená (*Festuca rubra*), dále např. kontryhel (*Alchemilla cf. monticola*), svízel bílý (*Galium album*) nebo jetel luční (*Trifolium pratense*).

Lokalita C – Ruderální plocha poblíž osady Bobrovník (ruderální bylinná vegetace mimo sídla, ostatní porosty). Tato lokalita byla taktéž rozdělena na dvě části: sešlapávaná rovná plocha s nezapojenou vegetací a zarostlý svah. Na rovné části lokality byly dominantními druhy rostlin štírovník růžkatý (*Lotus corniculatus*) a turan roční (*Erigeron annuus*), dále např. jitrocel kopinatý (*Plantago lanceolata*), řebríček luční (*Achillea millefolium* agg.), jetel luční (*T. pratense*). Na místě svahu se jednalo především o trávy, zmiňme chrastici rákosovitou (*Phalaris arundinacea*), medyněk vlnatý (*H. lanatus*), lipnici obecnou (*Poa trivialis*), srhu říznačku (*Dactylis glomerata*), případně nitrofyty jako kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*).

Lokalita D – Extenzivně obhospodařovaná louka ve východní části Jeseníku sousedící s lesem (mezofilní ovsíkové louky). Zde převažovaly mezofilní trávy trojštět žlutavý (*T. flavescens*), medyněk vlnatý (*H. lanatus*), kostřava červená (*F. rubra*), ovsík vyvýšený (*Arrhenatherum elatius*), případně luční druhy jako kontryhel (*Alchemilla* sp.), zvonek rozkladitý (*Campanula patula*), svízel bílý (*G. album*), štírovník růžkatý (*L. corniculatus*).

Obr. 1 Lokalita B, louka na místě zaniklé obce Hraničky

Metodika

Při průzkumu byly používány entomologické sítky a smýkácí sítě, jednak při standardizovaném sběru (20 smyků) a také při sběru individuálním, kdy byly využity také pinzety a exhaustory. Na lokalitách A, C a D byly především z didaktických důvodů položeny padací pasti a následující den zkontrolovány. Snadno určitelné druhy byly po determinaci opět vypuštěny. Neurčené exempláře se účastníci pokusili determinovat za pomoci lup, binokulárního mikroskopu, entomologické literatury a specializovaných webových stránek.

Výsledky

Zachycené exempláře byly identifikovány na co nejnižší taxonomické úrovni. Do tabulek byli zaneseni jedinci identifikovaní na druhové (respektive rodové) úrovni. V případě determinace na vyšší taxonomické úrovni (např. pouze čeleď) nejsou jedinci v tabulkách zaznamenáni (např. značná část zástupců řádu Diptera). Spektrum zachycených druhů bylo nejspíše negativně ovlivněno suboptimálními podmínkami (proměnlivé počasí, přeháňky, nižší teplota), což se mohlo projevit např. na nižší aktivitě, a tedy i výskytu denních motýlů.

Obr. 2 Tiplice *Tipula varipennis* in copula, lokalita A (foto: David Tvardík)

Tab. 1 – Lokalita A

odborný název	český název	čeleď	ZOPK/ČS
řád ORTHOPTERA	rovnokřídílí		
<i>Tetrix cf. subulata</i>	marše obecná	Tetrigidae	
řád HEMIPTERA	polokřídílí		
<i>Lygocoris pabulinus</i>	klopuška bramborová	Miridae	
řád PLECOPTERA	srpice		
<i>Panorpa communis</i>	srpice obecná	Panorpidae	
řád COLEOPTERA	brouci		
<i>Anthaxia helvetica</i>	krasec	Buprestidae	
<i>Anthaxia quadripunctata</i>	krasec čtyřtečný	Buprestidae	
<i>Cantharis cf. paludosa</i>	páteříček	Cantharidae	
<i>Carabus violaceus</i>	střevlík fialový	Carabidae	
<i>Limodromus assimilis</i>	úzkohrdlec přizpůsobený	Carabidae	
<i>Gastrophysa viridula</i>	mandelinka ředkvičková	Chrysomelidae	
<i>Oulema obscura</i>	kohoutek modrý	Chrysomelidae	
<i>Coccinella septempunctata</i>	slunéčko sedmitečné	Coccinellidae	
<i>Hylobius abietis</i>	klikoroh borový	Curculionidae	
<i>Ips typographus</i>	lýkožrout smrkový	Curculionidae	
<i>Otiorhynchus scaber</i>	lalokonosec	Curculionidae	
<i>Athous subfuscus</i>	kovařík	Elateridae	
<i>Anoplotrupes stercorosus</i>	chrobák lesní	Geotrupidae	
<i>Dasytes</i> sp.	bradavičník	Melyridae	
<i>Melolontha melolontha</i>	chroust obecný	Scarabaeidae	
<i>Oiceoptoma thoracicum</i>	mrchožrout znamenáný	Silphidae	
<i>Lagria hirta</i>	měkkokrovečník huňatý	Tenebrionidae	
řád LEPIDOPTERA	motýli		
<i>Pseudopanthera macularia</i>	zejkovec hluchavkový	Geometridae	
<i>Algaia urticae</i>	babočka kopřivová	Nymphalidae	
řád HYMENOPTERA	blanokřídílí		
<i>Apis mellifera</i>	včela medonosná	Apidae	
<i>Bombus lapidarius</i>	čmelák skalní	Apidae	O
<i>Camponotus cf. herculeanus</i>	mravenec obrovský	Formicidae	
<i>Dolichovespula norwegica</i>	vosa norská	Formicidae	VU
<i>Lasius niger</i>	mravenec obecný	Formicidae	
<i>Myrmica rubra</i>	mravenec žahavý	Formicidae	
<i>Eriocampa cf. ovata</i>	pilatka	Tenthredinidae	
řád DIPTERA	dvoukřídílí		
<i>Dioctria rufipes</i>	roupec štíhlý	Asilidae	
<i>Cheilosia cf. albitarsis</i>	pešťenka	Syrphidea	
<i>Episyrphus balteatus</i>	pešťenka rybízová	Syrphidea	
<i>Tipula varipennis</i>	tiplice	Tipulidae	

Vysvětlivky: ZOPK – Zákon o ochraně přírody a krajiny; O – kategorie ohrožený (dle ZOPK); ČS – Červený seznam ohrožených druhů České republiky; VU – kategorie zranitelný (vulnerable) (dle ČS)

Tab. 2 – Lokalita B

odborný název	český název	čeleď	ZOPKIČS
řád ODONATA	vážky		
<i>Coenagrion cf. puella</i>	šidélko páskované cf	Coenagrionidae	
<i>Enallagma cyathigerum</i>	šidélko kroužkované	Coenagrionidae	
<i>Pyrrhosoma nymphula</i>	šidélko ruměnné	Coenagrionidae	
řád ORTHOPTERA	rovnokřídlí		
<i>Euthystira brachyptera</i>	saranče zlatozelená	Acrididae	
<i>Decticus verrucivorus</i>	kobylka hnědá	Tettigoniidae	
<i>Metrioptera roeselii</i>	kobylka luční	Tettigoniidae	
řád HEMIPTERA	polokřídlí		
<i>Leptopterna cf. dolabrata</i>	klopuška hnědožlutá	Miridae	
<i>Lygocoris cf. pabulinus</i>	klopuška bramborová	Miridae	
řád COLEOPTERA	brouci		
<i>Cantharis fusca</i>	páteříček sněhový	Cantharidae	
<i>Chrysolina varians</i>	mandelinka třezalková	Chrysomelidae	
<i>Donacia sp.</i>	rákosníček	Chrysomelidae	
<i>Oedemera femorata</i>	stehenáč	Oedemeridae	
<i>Phyllopertha horticola</i>	listokaz zahradní	Scarabaeidae	
řád LEPIDOPTERA	motýli		
<i>Tethea or</i>	můřice obecná	Drepanidae	
<i>Diacrisia sannio</i>	přástevník chřastavcový	Erebidae	
<i>Siona lineata</i>	bělokřídlec luční	Geometridae	
<i>Ochlodes sylvanus</i>	soumračník rezavý	Hesperidae	
<i>Lycaena hippothoe</i>	ohniváček modroleký	Lycaenidae	
<i>Autographa gamma</i>	kovolesklec gama	Noctuidae	
<i>Coenonympha pamphilus</i>	okáč poháňkový	Nymphalidae	
<i>Hypochalcia cf. ahenella</i>	zavíječ	Pyralidae	
řád HYMENOPTERA	blanokřídlí		
<i>Apis mellifera</i>	včela medonosná	Apidae	
<i>Bombus lapidarius</i>	čmelák skalní	Apidae	O
<i>Formicoxenus cf. nitidulus</i>	mravenec lesknavý	Formicidae	
<i>Lasioglossum subfasciatum</i>	ploskočelka namodralá	Halictidae	
řád DIPTERA	dvoukřídlí		
<i>Chrysopilus cf. cristatus</i>	čihalka	Rhagionidae	
<i>Helophilus pendulus</i>	pestřenka černonosá	Syrphidae	
<i>Sericomyia cf. silentis</i>	pestřenka tichá	Syrphidae	
<i>Dasysyrphus albostrigatus</i>	pestřenka	Syrphidae	
<i>Rhingia campestris</i>	pestřenka pastvinná	Syrphidae	
<i>Episyrphus balteatus</i>	pestřenka rybízová	Syrphidae	
<i>Chrysops caecutiens</i>	bzikavka slepoočka	Tabanidae	

Vysvětlivky: ZOKP – Zákon o ochraně přírody a krajiny; O – kategorie ohrožený (dle ZOKP); ČS – Červený seznam ohrožených druhů České republiky; VU – kategorie zranitelný (vulnerable) (dle ČS)

Tab. 3 – Lokalita C

odborný název	český název	čeled'	ZOPK/ČS
řád ODONATA	vážky		
<i>Pyrrhosoma nymphula</i>	šidelko ruměnné	Coenagrionidae	
<i>Platycnemis pennipes</i>	šidélko brvonohé	Platycnemididae	
řád ORTHOPTERA	rovnokřídlí		
<i>Metriopectera roeselii</i>	kobyłka luční	Tettigoniidae	
řád HEMIPTERA	polokřídlí		
<i>Leptopterna cf. dolabrata</i>	klopuška hnědožlutá	Miridae	
<i>Carpocoris purpureipennis</i>	kněžice obecná	Pentatomidae	
<i>Dolycoris baccarum</i>	kněžice chlupatá	Pentatomidae	
řád COLEOPTERA	brouci		
<i>Anthaxia quadripunctata</i>	krasec čtyřtečný	Buprestidae	
<i>Cantharis fusca</i>	páteříček sněhový	Cantharidae	
<i>Cicindela campestris</i>	svižník polní	Carabidae	O
<i>Carabus glabratus</i>	střevlík hladký	Carabidae	
<i>Cassida viridis</i>	štítonoš zelený	Chrysomelidae	
<i>Coccinella septempunctata</i>	slunéčko sedmítečné	Coccinellidae	
<i>Harmonia axyridis</i>	slunéčko východní	Coccinellidae	
<i>Agrypnus murinus</i>	kovařík šedý	Elateridae	
<i>Ectinus aterimus</i>	kovařík štíhlý	Elateridae	
<i>Malachius bipustulatus</i>	bradavičník dvouskvrnný	Melyridae	
<i>Cetonia aurata</i>	zlatohlávek zlatý	Scarabaeidae	
<i>Phyllopertha horticola</i>	listokaz zahradní	Scarabaeidae	
řád LEPIDOPTERA	motýli		
<i>Siona lineata</i>	bělokřídlec luční	Geometridae	
<i>Polyommatus icarus</i>	modrásek jehlicový	Lycaenidae	
<i>Aglais urticae</i>	babočka kopřivová	Nymphalidae	
<i>Coenonympha pamphilus</i>	okáč poháňkový	Nymphalidae	
<i>Inachis io</i>	babočka paví oko	Nymphalidae	
<i>Melanargia galathea</i>	okáč bojínkový	Nymphalidae	
<i>Antocharis cardamines</i>	žlutásek řešetlákový	Pieridae	
<i>Pieris rapae</i>	bělásek řepový	Pieridae	
řád HYMENOPTERA	blanokřídlí		
<i>Andrena cineraria</i>	pískorypka popelavá	Andrenidae	
<i>Andrena cf. ovatula</i>	pískorypka bělopásá	Andrenidae	
<i>Apis mellifera</i>	včela medonosná	Apidae	
<i>Formica cf. cinerea</i>	mravenec stříbřitý	Formicidae	O
<i>Lasioglossum subfasciatum cf.</i>	ploskočelka namodralá	Halictidae	
<i>Polistes cf. biglumis</i>	vosík žlutoskvrnný	Vespidae	
řád DIPTERA	dvoukřídlí		
<i>Brachyopa sp.</i>	pestřenka	Syrphidae	
<i>Episyrphus balteatus</i>	pestřenka rybízová	Syrphidae	
<i>Cylindromyia cf. brassicaria</i>	kuklice	Tachinidae	

Vysvětlivky: ZOK-P – Zákon o ochraně přírody a krajiny; O – kategorie ohrožený (dle ZOKP); ČS – Červený seznam ohrožených druhů České republiky; VU – kategorie zranitelný (vulnerable) (dle ČS)

Tab. 4 – Lokalita D

odborný název	český název	čeleď	ZOPKIČS
řád ORTHOPTERA	rovnokřídli		
<i>Metrioptera roeselii</i>	kobyłka luční	Tettigoniidae	
řád DERMAPTERA	škvoři		
<i>Forficula auricularia</i>	škvor obecný	Forficulidae	
řád HEMIPTERA	polokřídli		
<i>Cercopis vulnerata</i>	pěnodějka krvavá	Cercopidae	
<i>Coreus marginatus</i>	vroubenka smrdutá	Coreidae	
<i>Centrotus cornutus</i>	ostnohřbetka křovinná	Membracidae	
<i>Leptopterna cf. dolabrata</i>	klopuška hnědožlutá	Miridae	
<i>Pyrrhocoria apterus</i>	ruměnice pospolná	Pyrrhocoridae	
řád MECOPTERA	srpice		
<i>Panorpa communis</i>	srpice obecná	Panorpidae	
řád COLEOPTERA	brouci		
<i>Cantharis fusca</i>	páteříček sněhový	Cantharidae	
<i>Calvia quatuordecimguttata</i>	sluněčko čtrnáctiskvrnné	Coccinellidae	
<i>Agelastica alni</i>	bázlivec olšový	Chrysomelidae	
<i>Neocrepidodera femorata</i>	dřepčík	Chrysomelidae	
<i>Hylobius abietis</i>	klikoroh borový	Curculionidae	
<i>Malachius bipustulatus</i>	bradavičník dvouskvrnný	Melyridae	
<i>Phyllopertha horticola</i>	listokaz zahradní	Scarabaeidae	
řád LEPIDOPTERA	motýli		
<i>Ostrinia nubilalis</i>	zavíječ kukuřičný	Crambidae	
<i>Chiasmia clathrata</i>	kropenatec jetelový	Geometridae	
<i>Siona lineata</i>	bělokřídlec luční	Geometridae	
<i>Inachis io</i>	babočka paví oko	Nymphalidae	
<i>Maniola jurtina</i>	okáč luční	Nymphalidae	
<i>Antiocharis cardamines</i>	žlutásek řešetlákový	Pieridae	
<i>Pieris rapae</i>	bělásek řepový	Pieridae	
<i>Adscita statices</i>	zelenáček šťovíkový	Zygenaidae	
řád HYMENOPTERA	blanokřídli		
<i>Apis mellifera</i>	včela medonosná	Apidae	
<i>Bombus hortorum</i>	čmelák zahradní	Apidae	O
<i>Bombus lapidarius</i>	čmelák skalní	Apidae	O
<i>Bombus pascuorum</i>	čmelák rolní	Apidae	O
<i>Nomada cf. fucata</i>	nomáda obecná	Apidae	
<i>Polistes cf. biglumis</i>	vosík žlutoskvrnný	Vespidae	
řád DIPTERA	dvoukřídli		
<i>Lucilia cf. sericata</i>	bzučivka zelená	Calliphoridae	
<i>Hybos sp.</i>	lovilka	Hybotidae	
<i>Micropeza sp.</i>	štíhlonožka	Micropezidae	
<i>Psila fimetaria</i>	pochmurnatka žlutočervená	Psilidae	
<i>Baccha elongata</i>	pestřenka štíhlá	Syrphidae	
<i>Episyrphus balteatus</i>	pestřenka pruhovaná	Syrphidae	
<i>Scaeva pyrastris</i>	pestřenka hrušňová	Syrphidae	

Vysvětlivky: ZOKP – Zákon o ochraně přírody a krajiny; O – kategorie ohrožený (dle ZOKP); ČS – Červený seznam ohrožených druhů České republiky; VU – kategorie zranitelný (vulnerable) (dle ČS)

Závěr

Záměrem entomologické sekce bylo umožnit zájemcům o entomologii seznámit se s praktickou entomologií, a to jak při práci v terénu (metody odchyty), tak v laboratoři. Účastníci s odloveným materiálem dále pracovali, prováděli determinaci za pomoci atlasů, klíčů a specializovaných entomologických online zdrojů.

Dalším aspektem byla úzká spolupráce s botanicou sekcí. Obě sekce prováděly terénní výzkum na stejných lokalitách a ve stejnou dobu. Účastníci se tak vzájemně seznámili i s prací a metodikou z jiného přírodovědného oboru. Následně byla sesbíraná data oběma sekcemi statisticky zpracována a účastníci se je za použití vědeckých metod pokusili interpretovat.

V průběhu entomologického průzkumu prováděného v rámci práce entomologické sekce byly na lokalitách zjištěny následující počty druhů (příp. rodů) hmyzu: lokalita A 33, lokalita B 32, lokalita C 35, lokalita D 36. Celkově bylo zaznamenáno 5 zvláště chráněných druhů v kategorii „ohrožený“ a jeden druh zapsaný v Červeném seznamu v kategorii „zranitelný“ (vulnerable).

Samotní badatelé hodnotí svoji účast v entomologické sekci jako zajímavý náhled jak do entomologické praxe, tak do vědy jako takové. Tato zkušenost v nich zároveň podpořila zájem si své vědomosti a dovednosti dále prohlubovat, příp. se entomologii do budoucna věnovat v akademické a profesní sféře.

Obr. 3 Entomologická sekce při terénní práci na lokalitě D

Poděkování

Zaměstnanci VMJ v čele s ředitelem Mgr. Pavlem Rušarem
Mgr. Vojtěch Taraška (Moravské zemské muzeum Brno)
RNDr. Stanislav Zelenda, Mgr. Vojtěch Tutr (Talnet)
Mgr. Silvie Karásková (Gymnázium Jeseník)
Mgr. Světluše Smékalová (ZŠ Jeseník)
Mgr. David Tvardík (Gymnázium Boskovice)

LITERATURA

BENEŠ J. – KONVIČKA M. (eds): *Motýlí České republiky: Rozšíření a ochrana I, II*. SOM Praha 2002, 857 s.

DOLNÝ A. a kol.: *Vážky (Insecta: Odonata) České republiky*. Academia 2016, 344 s.

HEJDA R. – FARKAČ J. – CHOBOT K. (eds): *Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí. List of threatened species in the Czech republic. Invertebrates*. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR Praha 2017.

HŮRKA K.: *Brouci České a Slovenské republiky*. Kabourek Zlín 2005, 390 s.

KOLIBÁČ J. a kol.: *Příroda České republiky: průvodce faunou*. Academia 2019, 468 s.

MACEK J. a kol.: *Blanokřídlí České republiky I*. Academia 2010, 524 s.

SLÁMA E. F.: *Tesaříkovití – Cerambycidae České a Slovenské republiky*. Krhanice 1998, 383 s.

Beetle Fauna of Germany. [online]. Dostupné z: <https://www.kerbtier.de/en/index.html>.

BioLib Biological Library. [online]. Dostupné z: <https://www.biolib.cz/cz/main/>.

Portál Informačního systému ochrany přírody. [online]. Dostupné z: <https://portal.nature.cz/>.

Konspirační činnost polských generálů v lázních Gräfenberk?

Generál Skrzynecki (reprodukce z knihy *Ordery i odznaczenia polskie i ich kawalerowie*)

Osudovým místem, které vedle rodné země určovalo životní dráhu generála a účastníka napoleonských válek (např. při tažení do Ruska či v bitvě u Lipska) Jana Zygmunta Skrzyneckého hraběte Bończa (1787–1860), se stala – do jisté míry poměrně náhodně – Belgie. Mezi dílčí lokality bychom však mohli zařadit rovněž gräfenberské lázně, které snad sehrály malou roli (či spíše posloužily jako kulisy) v rámci jeho konspirační činnosti. Avšak popořadě. Jedním ze spouštěcích mechanismů tzv. listopadového povstání v Polsku v letech 1830–1831 se stalo shromáždění ruského vojska v Polsku určeného v duchu obrany legitimních vládnoucích dynastií v Evropě k nasazení proti revoluci v Belgii. V prvních hodinách a dnech vypuknutí povstání ve Varšavě stál generál Skrzynecki sice

na protipovstalecké straně, po vstupu ruských vojsk na polské území a bitvě u Grochowa, při které byl zraněn velitel armády Józef Chłopicki, zastoupil nejprve jeho a po demisi Michała Radziwiłła se stal vrchním velitelem vojska, načež se pustil do úspěšných protiútoků. Vnitřní nejednotnost polských povstalců a pozdější série neúspěchů v poli spojená s vojenskou pasivitou však vyústily v jeho odvolání z funkce. Před obsazením Varšavy ruským vojskem uprchl Skrzynecki do Krakova, odkud se vydal přes haličskou hranici s cílem emigrovat do rakouské monarchie. Tím povstání pro Skrzyneckého předčasně skončilo a dlouhého trvání nemělo ani po kapitulaci Varšavy.¹ Neznamená to, že by jeho role v povstání nebyla odměněna, stal se jediným nositelem komandérského kříže Řádu Virtuti Militari.

Rakouská vláda jej nejprve internovala v Linci, následně se přes Teplice a Karlovy Vary dostal do Prahy. Zde poté skromně žil pod policejním dozorem (ačkoliv se stýkal s Poláky, Francouzi či Angličany a odebíral zahraniční tiskoviny), zatímco jej ruská vláda odsoudila ke ztrátě hlavy. Získal však

sympatie mladých českých vlastenců, např. Karla Hynka Máchy. Pro zajímavost dodejme, že když v roce 1835 navštívil Prahu ruský král Mikuláš I., byl Skrzynecki donucen odjet načas do Lince. V rámci pokračujícího konfliktu mezi nově vzniklou Belgií a Nizozemím vznikaly na belgické straně polské oddíly, ke kterým se měl na přímou žádost skrze krále Leopolda I. připojit rovněž generál Skrzynecki. Zatímco v roce 1832 nabídku odmítl, v závěru roku 1837 měl dle dochované korespondence s francouzským politikem Charlesem Montalembertem začít přemýšlet o útěku. Když v březnu následujícího roku začala být Belgie nucena k navrácení Lucemburska a provincie Limburk zpět Nizozemsku, visela ve vzduchu předzvěst dalšího konfliktu. Tato skutečnost přirozeně urychlila jak rozhodování Skrzyneckého, tak belgické vlády a polské emigrace v čele s knížetem Czartoryským. Od listopadu 1838 se měl začít rodit plán útěku z Prahy, který měl organizovat Ludwik Bystrzonowski, jenž se s generálem setkal v závěru prosince 1838, a celou záležitost domluvil. Dne 11. ledna 1839 přijel Bystrzonowski, disponující krytím v podobě saského pasu na jméno Herman Bäch, s povozem na domluvené místo, kde se sešel se Skrzyneckým a zamířili přes hranice na Drážďany a Lipsko až do Hamburku, odkud se lodí plavili dva týdny k anglickým břehům. Další osudy generála nejsou pro potřeby předložené studie výrazně důležité, dodejme pouze, že po útěku, který měl vyvolat senzaci v evropských denících a znepokojení v kabinetech politiků, zastával v Belgii funkci divizního generála, a to až do roku 1848, kdy odešel do důchodu. O dva roky později opustila jeho žena a děti (kterým již na podzim 1839 dovolila rakouská vláda odjet z Prahy za manželem) Brusel a přestěhovali se do Krakova. O sedm let později, po amnestii pro emigranty, je následoval rovněž Skrzynecki. V metropoli Krakovského velkovévodství dožil do své smrti v roce 1860.²

Ačkoliv díky malé výpovědní hodnotě pramenů a neexistenci či nedochování dalších zpráv nejsme schopni rozkrýt všechny dílčí aspekty plánovaného útěku z Prahy a vytvořit okruh všech zainteresovaných osob, poměrně náhodný objev pobytu Skrzyneckého v lázních Gräfenberk a další výzkum otevřel potenciální možnost zdejších jednání s dalšími zasvěcenými osobami, daleko od zvidavého pohledu pražské policie. Na samotném léčení generála u Priessnitze by přirozeně nebylo nic podezřelého, avšak periodikum *Der Eilbote* (týdeník pro město a okres Landau v současné spolkové zemi Porýní-Falc) z 13. října 1838 podává informaci, byť lakonickou, že se v tehdejšímu roce objevili na Gräfenberku „jako lázeňští hosté generál Skrzynecki, Krasinski, Chłopicki, Klicki, Szymanowski a další vůdci polské revoluce“.³ S výjimkou již výše zmíněného generála Chłopického se podařilo všechny zmíněné postavy dohledat v seznamech lázeňských hostů (Curliste).⁴ Stanisław Klicki patřil rovněž k vůdčím postavám povstání, po jehož potlačení se ocitl v ruském zajetí. Z něj se vrátil s podlomeným zdravím, které si měl léčit v různých evropských lázních. Jeho příjezd na Gräfenberk z Varšavy, navíc již v závěru roku 1837 (10. prosince),

tak patrně nemohl vzbudit větší pozornost represivních orgánů, které navíc v té době ještě neměly institucionalizovanou podobu. Podplukovník Feliks Stefan Szymanowski nesdílel po povstání tolik nešťastný osud, naopak přísahal věrnost a od roku 1835 byl zaměstnán jako inženýr nejprve na Mazovsku a poté, od roku 1839, ve Stanislavské oblasti (dnes na západní Ukrajině).⁵ Do lázní přijel s manželkou a dvěma dětmi 8. července 1838 ze Stečna⁶ v Haliči za účelem léčby dny. S tím samým problémem, a navíc rovněž téhož samého dne dorazil z Prahy na Gräfenberk Skrzynecki, taktéž s manželkou a dvěma dcerami. Oba absolvovali léčbu až do závěru října a odjeli nedlouho po sobě (22. a 26. října). Poslední z pětice zmíněné v *Der Eilbote*, účastník Kościuszkova povstání, napoleonských válek a ministr války během listopadového povstání generál Isidor Krasiniński, dorazil z Varšavy do lázní již 16. dubna a vzhledem ke svému odjezdu až 25. září měl možnost se setkat se Skrzyneckým i Szymanowským, a rovněž jako jediný s Klickým, jenž opustil Gräfenberk 4. července.

Kontakt mezi Skrzyneckým a Krasinińským potvrzují i zprávy lázeňské policejní inspekce, která však byla v té době ještě v plenkách, neboť vznikla teprve 16. června, zpočátku navíc pouze na dobu letních měsíců.⁷ Patrně rovněž z tohoto důvodu nebyly námi sledované osoby nalezeny v ohlašovacích knihách lázeňských hostů, které jsou podle všeho vedeny systematicky až od začátku roku 1839, a přechodí záznamy jsou sepsány dodatečně a neúplně.⁸ Dne 20. září 1838 policejní komisař Joseph Abramovich Elder von Adelburg zaslal na krajský úřad do Opavy a moravskoslezskému guberniu v Brně protokol, z něhož lze vysledovat již dřívější zájem o obě osoby, avšak předchozí dokumenty bohužel sledovaný fond neposkytuje. Ve zprávě se nejprve dovídáme, že „polský exgenerál“ Isidor Krasiniński toho dne (nikoliv 25. září, jak uvádí Curliste) odjel přes Hradec Králové do Drážďan a následně list hovoří o generálových politických postojích a chování. Ty neshledává nijak zavadnými, zaznamenává však jisté nevhodné chování v kontextu jeho ubytování a ve vztahu k ostatním lázeňským hostům. Kromě některých polských hostů, které občas večerem navštěvoval, nenavázal s nikým dalším bližší vztah. Za hodné pozornosti komisař Adelburg považoval očividné napětí mezi ním a Skrzyneckým. Původně se údajně dle něj jednalo o spíše nepřátelský než harmonický poměr a zdálo se, že se Krasiniński každému, byť náhodnému, setkání se Skrzyneckým vyhýbá.⁹ Zygmunt Skrzynecki je poté zmíněn v dalších dvou protokolech. Nejprve ve hlášení ze 6. října 1838, směřovaném patrně z Opavy do Brna do rukou policejního komisaře hraběte Josefa Sedlnického, je generál lakonicky zmíněn, absence dalších předcházejících či následujících dokumentů však ztěžuje možnost textu, nadto velmi špatně čitelnému, s jistotou porozumět. O devět dní později, 15. října, lze zmínku o Skrzyneckém nalézt v týdenním hlášení Adelburga. „Exgenerál“ měl dle komisaře zamýšlet po docela úspěšně završené léčbě již následující týden odjet na zpáteční cestu, což se nakonec skutečně stalo.

Více hlášení ve fondu lázeňské policejní inspekce uloženém v Zemském archivu v Opavě patrně nenajdeme. Podobně málo výmluvné jsou v této záležitosti i ostatní dokumenty spjaté s osobou generála. Přestože po sobě nezanechal záznamy ve formě vzpomínek či deníku, dochovaly se neucelené zápisy z některých jeho důležitých životních momentů, dnes uložené v knihovně PAU v Krakově, které obsahují právě poznámky z útěku.¹⁰ Maciej Kledzik, jenž záznamy prostudoval v rámci přípravy své studie, však po konzultaci potvrdil absenci jakýchkoliv zmínek o lázeňském pobytu. Odvrhneme-li tezi, že se minimálně čtyři vysocí představitelé listopadového setkání objevili v lázních během jednoho roku zcela náhodně, musíme si vystačit při sestavení jiné teorie pouze s hypotetickou konstrukcí. V případě Klického a jeho brzkého příjezdu i odjezdu neexistuje přílišná teoretická možnost zapojení do případných tajných jednání. Uvěříme-li zároveň hlášení policejního komisaře o vyhýbavém poměru mezi Krasińským a Skrzyneckým, vyloučíme z konspirace i první jmenovaného. Nemohlo se však jednat i záměrná jednání obou generálů, kteří se naoko ignorovali za účelem nevzbudit pozornost, avšak v nestřežené okamžiky mohlo docházet k jejich schůzkám či případně předávání informací skrze třetí osobu? Rovněž odjezd Krasińského nikoliv zpět do Varšavy, ale do Drážďan, kam zamířil při svém útěku rovněž Skrynecki, vzbuzuje otázky. V neposlední řadě je také pozoruhodný příjezd Szymanovského a Skrzyneckého ve stejný den a takřka totožný odjezd. Prozatím neprostudovaná část dokumentů policejního ředitelství v Brně patrně rovněž nepotvrdí ani nevyvrátí domnělou konspiraci a celá záležitost již zůstane zřejmě nikdy nedořešenou záhadou. Ani přítomnost většího počtu polských návštěvníků v lázních vzhledem k omezenému počtu jmen zapojených do útěku neumožňuje identifikovat další potenciální konspirátoři.¹¹ I v případě pouhého náhodného setkání těchto vysokých představitelů polského povstání v lázních je jejich přítomnost zajímavým dokladem historie a věhlasu Priessnitzova léčebného ústavu. A pokud zde opravdu tajně jednali, veskrze naplnili jednu z implicitních vlastností pojmu konspirace, a to utajení celé záležitosti.

Jan Petrásek

POZNÁMKY

1. K povstání blíže ŘEZŇÍK, Miloš: *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794-1864)*. Praha 2006, s. 160–246.

2. Okolnosti útěku podrobně popsal KLEDZIK, Maciej: *Generał Jan Zygmunt Skrzynecki w roli głównodowodzącego armią Królestwa Belgii: (styczeń-czerwiec 1839)*. In: *Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego* 29, 2015, s. 337–359.

3. *Der Eilbote*. Landau, in der Pfalz, den 13. October 1838, s. 161.

4. SOKA Jeseník, f. Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, Gräfenberg-Freiwaldauer Curliste 1838.

5. OCHMAN, Marcin: *Polski korpus inżynierów wojskowych w latach 1807–1831*. Doktorská práce. Warszawa 2017, s. 486–487.

6. Místo se nepodařilo blíže lokalizovat.

7. Podrobněji CHVOJKA, *Michal*: *Habsburský policajný dozor nad Priessnitzovými kúpeľmi v době predmarcovej*. Jesenicko: vlastivědný sborník, sv. 17, Jeseník 2016, s. 11–17.
8. ZA Opava, f. Policejní inspekce lázní Gräfenberk ve Frývaldově (Jeseníku) 1838–1956, inv. č. 1a.

9. Tamtéž, inv. č. 70, karton 7.
10. KLEDZIK, M.: c. d., s. 348.
11. Obecně k polským lázeňským hostům blíže KINCEL, Ryszard: *Polští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberk v 19. století*. Jesenicko: vlastivědný sborník, sv. 4, Jeseník 2003, s. 5–17.

JESENICKO vlastivědný sborník DROBNOSTI

Terč javornické střelecké měšťanské společnosti

Ke konci léta roku 2021 darovala obyvatelka Javorníku do sbírek VMJ velice vzácný předmět, a to střelecký terč spolku javornických ostrostřelců. Než si tento předmět blíže představíme, připomeňme si krátce bohatou historii spolku působícího po několik staletí v tehdy významném městě.

Přestože přesné datum založení tohoto sdružení není doposud známé, v písemných pramenech se píše již o první polovině 17. století – přesně je uváděno datum 21. května 1612, kdy tento spolek dostal pozvánku na střeleckou slavnost konající se v tehdy pruské Nise. Další historický záznam pochází až z roku 1725, kdy jsou v archívních listinách citovány tehdejší městské výdaje města Javorník (jednalo se o dar jednoho říšského tolaru a osvobození od daní v délce jednoho roku pro „krále střelců“). Tehdejší střelnice se nacházela ve spodní části zámeckého parku, což dokazuje i barevná litografie Friedricha Bernarda Wenera z roku 1737. Bohužel se dosud nepodařilo vypátrat, kdy započala výstavba objektu, nicméně je pravděpodobné, že spolek se těšil podpoře velmi významných mecenášů, a to jak v podobě biskupa Františka Ludvíka Neuburského, tak i následujících Filipa Ludvíka ze Sinzendorfu a Filipa Gottharda Schaffgotsche, kteří spolku povolili provozovat střelnici v těsné blízkosti zámku, jenž, jak známo, sloužil vratislavským biskupům coby letní sídlo. Střelnice fungovala až do roku 1783, kdy budova i celý prostor byly přestavěny na kulturní stánek s připomínkou slavného hudebního skladatele Karla Ditterse z Dittersdorfu. Pro novou střelnici se proto hledal prostor, který by byl nejen důstojným pro tento spolek, ale splňoval by již tehdy doporučené prvky bezpečnosti. Nová budova se střelnicí tak byla postavena v prostoru podměstí mezi kopci směrem na Travnou. Bohužel v roce 1825 budova vyhořela, nové zázemí vzniklo až v roce 1924.

Kde se však tento spolek celých 99 let scházel, zatím není známo. Jeho členové pravděpodobně využívali jen prostor střelnice, což lze usuzovat z dochovaných výsledků v klání na střelecký terč. V roce 1902/03 se králem

Malovaný střelecký terč odkazující na klání 1931–1932 (VMJ)

sřelců stal lékárník Karl Hettmer, prvním maršálem sřeleb (tedy druhé místo) Johann Gerblisch a druhým maršálem sřeleb (třetí místo) Franz Patzelt. Roku 1904/05 obsadil první místo Josef Rotter, prvním maršálem byl prohlášen Alfred Ludwig a druhým maršálem Anton Schoss. V sezóně 1907/08 byl králem sřelců Paul Felkel, prvním maršálem Anton Hesper a druhým maršálem Stefan Gebauer, v roce 1910 byl králem sřelců mezi historiky známý Bruno König, prvním maršálem Paul Felkel a druhým maršálem Max Seipel. Roku 1911/12 obsadil první místo vrchní učitel Josef Scholz, prvním maršálem byl prohlášen Johann Rieger a druhým maršálem Franz Zimmermann, v roce 1912/13 byl králem sřelců obchodník Ernst Nitsche, prvním maršálem majitel továrny Johann Dobischek a druhým maršálem obchodník Max Treu. Nakonec v sezóně 1914/20 (dlouhé rozmezí bylo zapříčiněno válečnými léty a problémy

těchto spolků se vznikem nové republiky) vyhrál střelecké klání řezník Paul Felkel, prvním maršálem byl hostinský Emil Leder a druhým maršálem malíř Karl Faulhaber. Toto klání se na dlouhou dobu stalo i posledním, jak z důvodů vypuknutí první světové války, tak bohužel také rozpuštěním spolku a odevzdáním zbraní po vzniku republiky. Po uklidnění situace byla činnost znovu obnovena a jak už bylo zmíněno výše, v roce 1924 byla postavena nová střelnice a opět se konaly spolkové střelby (např. ve dnech 12. – 19. srpna v roce 1928 to byl již 23. ročník).

V roce 1931 se spolku dostalo velké pocty, když spolu s městem Javorník měl tu čest pořádat IX. slezské zemské střelby. K tomuto střeleckému svátku se nám v historických pramenech zachovala nejen řada předmětů, ale i podrobný program. Slavnost byla zahájena v neděli 5. července, kdy se sešli účastníci střelby z celého Slezska v javornickém Německém domě (Deutsche Haus). Odtud se průvod střelců se svými spolkovými prapory a za zvuků městské hudby vydal od radnice směrem k budově střelnice, kde v 11 hodin byly střelby slavnostně zahájeny. Zároveň celý den na náměstí vyhrávaly městské orchestry nejen z Javorníka, ale byly pozvány orchestry také z nedalekého pruského Otmuchova. Střelecké klání v různých disciplínách probíhalo celý týden a v neděli v 18 hodin byla akce ukončena. Večer již čekala účastníky slavnost, na níž byly vyhlášeny výsledky. Král střelců byl dekorován řetězem, který je dnes uložen na Městském úřadě v Javorníku (donedávna se předpokládalo, že je navždy ztracený, až docela nedávno se objevil na jedné pořádané aukci, město ho vykoupilo a vrátilo „domů“). Dále byly rozdány hlavní medaile a pro všechny účastníky pak byly zhotoveny pamětní medaile.

Další klání se uskutečnilo ve dnech 10.–11. června 1935, z kterého se ve sbírkách VMJ dochoval zápis střelecké rady. Bohužel zlé časy se již neúprosně blížily – druhá světová válka činnost tohoto starého spolku ukončila. Zachovaly se pouze čtyři fotografie terčů z let 1933–1940 pořízené Alfredem M. Schossem, který se střelby sám zúčastnil, dvakrát se stal králem střelců (1936 a 1939) a terče sám namaloval. Po válce a odsunu německého obyvatelstva se nenašel nikdo, kdo by na tuto spolkovou činnost navázal. Nové československé orgány těmto „buržoazním“ přežitkům nepřály. Také české střelecké spolky, jako Svaz národních střeleckých gard, vplynuly do Svazu brannosti a nakonec do Svazarmu, ovšem s jinými cíli i stylem.

Vždy jsme s neskrývanou závistí pokukovali po jiných muzeích, pyšnicích se zachovalými střeleckými terči, které vždy nechávali dělat předešlí vítězové těchto klání. Měli jsme za to, že po druhé světové válce nově příchozí do těchto krajů takové památky zničili. Až tedy do zmíněného léta roku 2021, kdy nám byl předán dřevěný střelecký terč kruhového tvaru o průměru 86 cm a síle 2 cm s barevným kresebným vyobrazením na čelní straně. Dominantou výjevu je pohled na zámek Jánský Vrch, nad kterým letí vzducholoď. Autor kresby se inspiroval skutečnou událostí – 5. července 1931 nad Bernarticemi, Vlčicemi

a Javorníkem skutečně přeletěla známá vzducholod' Zeppelin. Jednalo se propagační let s tzv. ukázkou „prosperity, dovednosti a hospodářského vzestupu“ tehdejšího Německa. Pod zámek je v poli datace 1931–1932 (tedy z období IX. slezských zemských střeľeb) a ve spodní partii jsou nalepeny původně tři barevné fotografie podobizen tehdejších nejlepších střelců z tohoto klání, do dnešní doby se však zachovaly jen dva. Vlevo je vyobrazen první maršál (druhé místo) a nám známý javornický stavitel Herbert Utner, uprostřed je fotografie krále střelců Hanse Knötiga a vpravo je bohužel stržená fotografie druhého maršála (třetí místo) Johanna Riegera. Vespod je pak uveden psacím písmem text v německém jazyce. Tímto vzácným darem jsme se zařadili mezi ostatní muzea, která se mohou pyšnit tak vzácnou památkou, jako je střelecký terč těchto dávných spolků.

Milan Rychlý

PRAMENY

GROWKA, Květoslav: *Javornický odznak krále střelců 1813/1913*. Javornický zpravodaj, Javorník 7/2016, s. 4–5.

Listinné sbírky v pomocné evidenci spolků VMJ – Střelecký spolek Javorník.

SOKA Jeseník, f. Schoss Alfred Michael (1832) 1900–1944.

SOKA Jeseník, f. Střelecká měšťanská společnost Javorník 1667–1937.

JESENICKO vlastivědný sborník **DROBNOSTI**

Příběh kaple sv. Antonína v Travné

Vklíněna mezi rozsochy Rychlebských hor leží jihozápadně od Javorníku obec Travná (něm. Krautenwalde). Dnes již jen pouhá místní část nedalekého městečka přitahovala v minulosti zájem poutníků z širokého okolí. Kapli Panny Marie La Salette nechala po svém zázračném uzdravení postavit choť místního lesníka Veronika Eichingerová a k zázrakům před zdejšími obrazem Bohorodičky nebo u nedalekého pramene mělo v dalších letech dojít ještě několikrát. Jednoduchá výklenková kaplička s obrazem Matky Boží, před níž stál zastřešený přístřešek k ochraně před špatným počasím a k ukládání votivních předmětů, přestala záhy postačovat přílivu věřících a poutní místo v průběhu své existence prošlo několika stavebními úpravami, jež vedly k jeho výraznému zvětšení. Dnes je spolu s křížovou cestou a kostelem Neposkvrněného početí Panny Marie kulturní památkou.¹

Zatímco poutní kaple Panny Marie La Salette byla známa daleko za hranicemi Jesenicka a nesčetněkrát se objevila na dobových pohlednicích, nepříliš vzdálená kaple sv. Antonína zůstávala po dlouhá desetiletí v jejím stínu. Její zrod je obestřen závojem tajemství, neboť není znám žádný autentický dobový pramen zachycující okamžik jejího vzniku. Zvláště fascinující je skutečnost, že až do roku 1937 se o této kapli nedochovala žádná zmínka ve farní kronice obce Travná.² Ani v obecní kronice, která je však opisem staršího díla a vznikla až v polovině 30. let minulého století, se informace o kapli sv. Antonína do té doby neobjevují.³

Kaple sv. Antonína v roce 1937 (SOka Jeseník)

Interiér kaple sv. Antonína (zdroj: SOka Jeseník)

Co stálo za tímto propastným protikladem mezi oběma kaplemi? Je třeba za oním „mlčením“ pramenů hledat malicherný svár dvou mužů majících v obci rozhodující slovo, nebo důvodem ignorace svatostánku byl trest za to, že se nedostal do majetku církve, přestože byl podle vzpomínek pamětníků hojně navštěvován? V popisu historie objektu, jenž byl po dobu 150 let nedílnou součástí Travné, dodnes zůstává až příliš mnoho bílých míst.

Autorem obou zápisů ve farní a obecní kronice, které poprvé přiblížily existenci kaple sv. Antonína, byl tehdejší travenský farář Antonius Mokrisch, jenž do pohraniční horské vísky přišel v roce 1935 z Petrovic u Bohumína.

Jeho záznamy souvisely s rekonstrukcí kaple a s oslavami svátku jejího patrona v roce 1937. V obecní kronice je doplnil dvěma dobovými fotografiemi, ve farní kronice výstřižkem článku o kapli sv. Antonína uveřejněném v katolickém týdeníku *Deutscher Volksfreund* 4. července 1937, který však obsahuje pouze kopíruje zápis v obecní kronice a jeho tvůrcem byl zřejmě sám travenský duchovní.

Mokrisch vztahuje založení kaple k rozsáhlé povodni, která postihla Travnou 6. června 1856.

V půl páté ráno následkem silné bouře došlo k prudkému zvýšení hladiny Javornického potoka, který se změnil v dravou řeku plnou valícího se bahna a kamení. Zcela zničeno bylo sedm domů, řada dalších byla těžce postižena. Povodeň smetla mosty, poškodila cesty a napáchala další velké škody na soukromém i obecním majetku.⁴

V nouzi nejvyšší se obyvatelé obce měli uchýlit k modlitbám a složit slavnostní slib, že v případě záchrany postaví kapli zasvěcenou sv. Antonínovi.⁵ Podle Mokrischovy interpretace měl tehdy starosta obce Anton Riescher sepsat krátkou prosebnou modlitbu (litanii) a přednést ji při slavnostním vysvěcení kaple 29. června 1856.⁶

Na první pohled je zřejmé, že krátká doba mezi katastrofální povodní a údajným vysvěcením kaple nedává k její výstavbě příliš prostoru. Přestože šlo o nevelkou stavbu a zdaleka ne všichni obyvatelé Travné byli postiženi nečekaným přívalem vody, lze předpokládat, že v prvních dnech po zásahu ničivého živlu museli vedle oprav mostů, obecních cest a komunikace do Javorníku řešit spíše pomoc svým sousedům.⁷

Aby mohlo dojít k vysvěcení kaple 29. června 1856, tedy pouhých 24 dnů po povodni, musela by kaple před katastrofou nejen stát, ale její tvůrci by již museli řešit nezbytnou administrativu související s jejím vysvěcením, které bez oficiálního souhlasu církve nebylo možné. To nelze úplně vyloučit, neboť impulsem k výstavbě kaple mohlo být cokoli včetně pravidelně se opakujících povodní, nicméně možnost takového souběhu událostí by si nezažala se zázraky, které se údajně odehrávaly jen o několik set metrů dále.

Nabízí se tak hypotéza, že 29. června 1856 (pokud lze toto datum považovat za počátek geneze kaple sv. Antonína) složili obyvatelé obce slavnostní slib, že svatostánek svému zachránci postaví. Zda k tomu došlo už v druhé polovině roku 1856, nebo později, je otázkou, na níž aktuálně neexistuje spolehlivá odpověď. Pravděpodobnost založení kaple v druhé polovině 50. let 19. století je však vysoká.

Kaple, postavená v malém lesíku ležícím na návrší asi 500 m od středu obce, měla obdélný pravoúhlý půdorys, malý presbytář, trojúhelníkový štít a šindelem krytou sedlovou střechu. Zdi postavené převážně z kamenů spojovaných maltou kryla pouze obílená omítka a do malé niky ve štítové zdi kaple byla zasazena socha sv. Antonína. Jednoduchý vchod byl orámován kamenným

ostěním a osvětlení vnitřního prostoru zajišťovalo okno na pravé straně lodi a malé půlkruhové okénko nad vstupem.

Jednalo se tedy o stavebně nenáročný objekt, k jehož realizaci mohlo stačit jen několik měsíců, a je tak docela dobře možné, že stavba mohla být hotova již před koncem roku 1856, nejpozději pak do svátku sv. Antonína, který připadal na 13. června 1857.⁸

V letech 1857–1858 však všechny události v Travné zastínila stavba nové poutní kaple Panny Marie La Salette, která ve své původní podobě přestala vyhovovat významu místa a počtu přicházejících poutníků.⁹

Schválení žádosti o její výstavbu se protahovalo a vratislavský biskup Heinrich Förster k němu nakonec svolil pouze za podmínky, že půda pod novou kaplí přejde do vlastnictví církve, starý objekt bude po dokončení stavby zbourán a v nové kapli nebudou instalovány žádné pamětní obrazy nebo předměty, které by uškodily vážnosti Božího domu. Na dodržování těchto nařízení měl dohlížet tehdejší travenský farář Anton Kunert.

A tady lze možná hledat důvody, proč zápis o stavbě „lesní“ kaple sv. Antonína ve farní kronice chybí a zda za tím nebyly jen osobní spory mezi tehdejší starostou obce Antonem Riescherem a duchovním správcem farnosti.¹⁰ Pozemek ke stavbě kaple sv. Antonína totiž věnoval starosta Riescher, který – jak to zpětně zachycuje zápis z roku 1937 – zřejmě nesl i náklady spojené s její výstavbou.¹¹

Formálního vlastnictví svatostánku a půdy pod ním se nejspíše nehodlal vzdát ani po jeho dokončení. Podle vzpomínek odsunutých Němců z Travné totiž jako bezdětný prodal roku 1859 veškerý svůj majetek včetně pozemku pod kaplí Josefu Langerovi, který se do obce přistěhoval ze Skorošic. Příslušníci rodiny Langrových poté převzali péči o kapli a starali se o ni i v dalších generacích.

Oproti poutní kapli Panny Marie La Salette, kam mířily tisíce věřících z rakouského i pruského Slezska, byl menší objekt kaple sv. Antonína spíše interní modlitebnou obyvatel Travné, do níž přicházeli se svými prosbami, nadějemi i žádostmi o pomoc. Společná pout' se zde konala pravděpodobně pouze u svátku patrona, jinak byl svatostánek pohroužen do lesní samoty. To, že zůstával soukromým a nikoli církevním majetkem, však nebylo na Jesenicku ničím až tak výjimečným.¹²

Vedle roku 1856 (1857) je jako datum výstavby kaple sv. Antonína uváděn v literatuře vydané v druhé polovině 20. století i rok 1880. Ovšem ani k tomuto časovému zařazení nelze ve farní kronice nalézt žádnou pramennou oporu. Navíc v tomto případě zcela chybí i nějaká tragická událost, která by dala k výstavbě podnět. Také z hlediska dobové situace v Travné, kde v letech 1878 až 1881 probíhala výstavba impozantního novogotického kostela, se toto určení výstavby kaple jeví jako krajně nepravděpodobné.

Pro starší zařazení vzniku kaple sv. Antonína naopak hovoří ještě další dvě důležité skutečnosti. Tou první je zakreslení kaple do evidenční katastrální

*Kaple sv. Antonína
v roce 2004
(foto: M. Neubauerová)*

mapy obce, jež byla vytvořena v roce 1872, druhou pak archaická podoba svatostánku, svým vzhledem zcela zapadající mezi obdobné sakrální stavby z té doby, přičemž nelze vyloučit inspiraci stavitele obdobnou kaplí sv. Antonína v Javorníku, která byla vybudována na počátku 19. století a zcela jistě byla známa i obyvatelům Travné.¹³

Kaple musela procházet pravidelnou údržbou, neboť její umístění ve stinném lesním porostu stavbě nesvědčilo. Průběžně restaurován, případně i doplňován byl zřejmě i inventář kaple. Z fotografií pořízených v roce 1937 je patrné, že ke kapli vedla křížová cesta umístěná na kamenných sloupcích. Je možné, že šlo o křížovou cestu vedoucí původně k poutní kapli Panny Marie La Salette, která byla vybudována v roce 1885. V roce 1909 však byla nahrazena honosnějšími zastaveními v podobě novogotických výklenkových kaplí a lze předpokládat, že stará křížová cesta nebyla zničena, ale pouze přenesena ke kapli sv. Antonína.

Farář Antonius Mokrisch se po svém příchodu do Travné pustil s velkým zájmem do rozvoje své farnosti. V roce 1936 inicioval výstavbu zastřešené přístavby před vchodem do poutní kaple Panny Marie La Salette a rovněž nechal upravit prostor před kaplí tak, aby poutní místo bylo opět zdaleka viditelné.

Následujícího roku zaměřil svou pozornost na lesní kapli sv. Antonína, která pod jeho dohledem prošla renovací a získala zvoníčku nad štítem. Travenický duchovní se údajně vlastnoručně podílel na restaurování původního oltářního obrazu sv. Antonína, který se po 28 letech opět vrátil na své místo v kapli, a nechal obnovit jednotlivá zastavení křížové cesty. Na plechu namalované výjevy umístěné na kamenných sloupcích tehdy dostaly nové dřevěné schránky, které je měly chránit před povětrnostními vlivy.

Vzpomínka „Dne slibu“ (Gelöbnistag) se v neděli 13. června 1937 uskutečnila za účasti obyvatel obce a početných procesí z okolních farností. V režii faráře Mokrische nabyla charakter celodenní náboženské slavnosti spojené

nejen s poutí ke kapli, ale i bohoslužbami ve farním kostele Neposkvrněného početí Panny Marie. Sám duchovní zřejmě tehdy ještě netušil, že události nabrou zcela jiný spád.

Ve večerních hodinách 25. ledna 1938 prozářila nebe nad Travnou polární záře. Unikátní jev, který zalil krajinu rudým světlem, jako by symbolizoval blížící se katastrofu. Zpočátku jí zdánlivě nic nenasvědčovalo. Červnové volby do obecního zastupitelstva zcela zastínily oslavy sv. Antonína, odehrávající se ve stejném termínu. Nejvíce hlasů ve volbách získali kandidáti Henleinovy Sudetoněmecké strany, která v té době již nepokrytě požadovala připojení pohraničních oblastí Československa osídlených Němci k říši.

Krátkou euforii obyvatel Travné, radujících se na podzim 1938 z osvobození zpod českého jha, brzy vystřídalo kruté vystřízlivění na bojištích druhé světové války. Otce, bratry a syny místních žen a dívek však tentokrát nezachránily žádné sliby ani prosby učiněné na „svatých místech“ a osud původních obyvatel Travné šel ke svému tragickému naplnění.

Po odsunu Němců se nepodařilo obec dostatečně dosídlit. Zapomenutá kaple nezadržitelně chátrala a duchovní z Javorníku, kteří travenskou farnost spravovali *excurrento*, neměli dostatek prostředků ani na záchranu kostelů, natož objektu, jenž ani nebyl ve vlastnictví církve.

Střecha kaple se v 80. letech propadla a na počátku nového milénia zůstaly ze svatostánku pouze obvodové zdi. V roce 2005 rozhodl státní podnik Lesy ČR o zboření zbytků kaple, a tak dnes jen hromada kamení a rozházené pozůstatky křížové cesty připomínají místo s poněkud tajemnou minulostí.

Pavel Macháček

POZNÁMKY

1. NEUBAUEROVÁ, M. – MACHÁČEK, P.: *Zmizelé Jesenicko 3. díl: Poutní místa*. Jeseník, 2021, s. 125–136.
2. Žádná zmínka o jejím založení není ani v knize podacích protokolů nebo v jiných dokumentech fondu farního úřadu v Travné.
3. Mokřísch podle vlastních slov sepsal novou obecní kroniku s retrospektivou od roku 1295 na základě starších neúplných zápisů o pouhých 11 listech ve staré obecní kronice. Tu zřejmě získal po příchodu do obce spolu s dalšími více jak třemi stovkami knih a jiných dokumentů převezennými tehdy z radnice na faru. Osud staré obecní kroniky v Travné, resp. oněch 11 listů, které měly faráři sloužit jako podklad jeho přepisu dějin obce, je však neznámý.
4. SOKA Jeseník, f. Farní úřad Travná,

Farní kronika Travná (Pfarrbuch für Krautenwalde), inv. č. 9, 1791–1997, s. 29.

5. Sv. Antonín pocházel z Lisabonu, kde byl pokřtěn jako Ferdinand (portugalsky Fernando). Žil v letech 1195–1231. Stal se členem řádu sv. Františka z Assisi, který kázal přísnou chudobu a pokoru. Proslul jako velmi vzdělaný teolog a věhlasný kazatel. Zemřel v severoitalském městě Padova, odtud se nazývá Paduánský. Již necelý rok po smrti byl prohlášen za svatého a v roce 1946 za učitele církve. Ve Slezsku hojně uctíváný světec byl oblíbeným patronem snoubenců a manželství, žen a dětí, pomocníkem proti neplodnosti i za šťastný porod, proti horečce, proti katastrofám i jako přímluvce v nouzi. Bývá zobrazován v mnišském rouše s Jezulátkem v náručí.
6. Anton Riescher byl starostou obce

v letech 1849–1859 a jeho rodinné písemnosti farář Mokrisch údajně objevil mezi dokumenty převezzenými z radnice na faru. Jejich autenticitu však není možné prověřit.

7. Problém s „bleskovou“ výstavbou kaple mohl vzniknout také pouhou chybou při přepisu kroniky nebo špatnou interpretací původního textu. Antonius Mokrisch nepocházel z Jesenicka, neznal jeho historické realie a ve své horlivosti se v přepisu obecní kroniky Travné dopustil drobných nepřesností, z nichž asi nejmarkantnější je nesprávná datace tzv. stoleté povodně na řece Bělé, kterou zařadil do roku 1902, zatímco k události došlo v roce 1903. Vlastní dny a měsíce přitom zaznamenal správně. SOKA Jeseník, f. Archiv obce Travná, Kronika obce Travná (Gemeindechronik Krautenwalde), inv. č. 9, 1935–1945, s. 15.

8. Do roku 1857 zasazuje výstavbu kaple také příspěvek *Die Antoni-Kapelle in Krautenwalde v Jauerniger Heimatbrief*, 1992, s. 43.

9. Travná se na počátku druhé poloviny 19. století stala známým poutním místem, jehož věhlas vzrostl zejména poté, co se před obrazem Bohorodičky, umístěným v kapli Panny Marie La Salette, mělo v roce 1854 odehrát zázračné uzdravení malého dítěte ze slepoty. Příliv poutníků do obce po této události zesílil a církevní představitelé to přivedlo na myšlenku nezůstat jen u dosavadního prostého přístřešku, ale postavit větší svatyni, která by důstojněji reprezentovala výjimečnost místa. Záznamy farní kroniky z této doby se proto věnují především plánům na zvětšení poutní kaple a vlastní realizaci tohoto záměru, k němuž došlo v letech 1857–1858. SOKA Jeseník, f. Farní úřad Travná, Farní kronika Travná (Pfarrbuch für Krautenwalde), inv. č. 9, 1791–1997, s. 31.

10. Anton Riescher byl bezpochyby zajímavou osobností. Po zániku patrimoniální správy se v roce 1849 stal prvním starostou Travné (Bürgermeister), zatímco jeho nástupci v letech 1859–1870 byli v dobových dokumentech označováni jen jako představení obce (Gemeindevorsteher), tedy tituluaturou užívanou v první polovině 19. století. Při výstavbě kaple nesl zřejmě nemalý podíl nákladů, neboť ve zprávě z roku 1937 se dokonce hovoří o tom, že v průběhu oslav mohli návštěvníci kaple obdivovat „Riescherovu“ stěnu v kapli, kde se nacházela mramorová deska, původní socha sv. Antonína a zarámované dokumenty připomínající vznik kaple.

11. Do obecní kroniky Travné Antonius Mokrisch doslova napsal: „...von ihm errichteten Heiligstums...“ (jím zřízené svatyně). SOKA Jeseník, f. Archiv obce Travná, Kronika obce Travná (Gemeindechronik Krautenwalde), inv. č. 9, 1935–1945, s. 70.

12. Např. přestavba poutní kaple sv. Antonína u Javorníku na konci 19. století (de facto nová stavba na místě vzdáleném několik desítek metrů od původního objektu) proběhla na náklady manželky javornického koželuha Emílie Lorenzové, která touto investicí vyjádřila poděkování Bohu za záchranu svého syna Ludvíka, jenž spadl ze zábradlí mostu do Javornického potoka a jako zázrakem zůstal nezraněn. Kaple poté zůstala v majetku rodiny Lorenzových a teprve v roce 1933 ji Ludvík Lorenz předal i s kusem lesa do majetku javornické farnosti.

13. Současná kaple sv. Antonína v Javorníku pochází z konce 19. století. Před ní však v těsné blízkosti zdejšího pramene stála starší zděná kaple, která byla postavena roku 1806.

PRAMENY

Heimatkunde des politischen Bezirkes Freiwaldau. Jeseník 1893.

KOMÍNEK, J. – KOMÍNEK, P.: *Travná, dříve Krautenwalde*. Travná 2018.

LUDWIG, G. a kol.: *Jauernig und das Jauerniger Ländchen. Das 2. Heimatbuch des ehemaligen Gerichtsbezirkes Jauernig*. München 1995.

PACHL, H. a kol.: *Jauernig und das Jauerniger Ländchen. Ein Heimatbuch des ehemaligen Gerichtsbezirkes Jauernig*. Regensburg 1983.

ZUBER, R.: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1966.

Medaile biskupa Heinricha Förstera nad vchodem do jesenického farního kostela

V předsíni jesenického farního kostela Nanebevzetí Panny Marie jsou umístěny dvě kamenné desky, které připomínají významné události v dějinách chrámu. Ta první z památek, nacházející se hned vpravo u vchodových dveří a zhotovená v dílně prof. Kytky ze supíkovičky školy na zpracování mramoru, podává zprávu o povýšení na kostel proboštský (stalo se tak roku 1937 vratislavským arcibiskupem, kardinálem Adolfem Bertramem). Zaměříme se ale na druhou desku umístěnou přímo nad vchodem, která odkazuje na velkou rekonstrukci kostela v roce 1883.¹

Ze šesti jmen uvedených na této nepřehlédnutelné pamětihodnosti jsou důležitá dvě. Vedle místního faráře Josefa Peikera (1819–1893) se především jedná o vratislavského biskupa Heinricha Förstera. Když totiž v roce 1881 biskup zemřel, odkázal v závěti svůj osobní majetek na podporu chudých kostelů. Farář Peiker se již nějakou dobu zabýval malou kapacitou jesenického kostela, který nestačil pojmout všechny věřící. Zkusil se proto obrátit na členy pozůstalostní komise, jejichž jména jsou právě ona čtyři zbyvajících na tematizované desce (Försterův nástupce v čele vratislavské diecéze Robert Herzog, světitel biskup Herman Gleich a poradci Rudolf Dittrich a Josef Hackenberger). Komise Peikerovi schválila použití celých 36 000 zlatých z biskupova odkazu. Snad dotyčné členy přesvědčil zápis z generální vizitace jesenické farnosti z roku 1861, kdy se i biskup Förster osobně přesvědčil o nevyhovujících prostorách farního kostela.

Kostel tak mohl být opraven a prodloužen o nový presbytář, tedy o část blíže Vodní tvrzi. Zmíněná částka v té době nepředstavovala žádné drobné peníze. Pro příklad uveďme, že průměrná měsíční mzda úředníka činila 25 zlatých a zedníka 35 zlatých. Proto se patřilo štědrému dárci patřičně veřejně poděkovat (dnes se takovému kroku říká povinná publicita, v dané době lze však spíše hovořit o upřímné vděčnosti). Pro tento účel byla zhotovena kamenná deska se stručným informačním textem osazená medailí s podobiznou biskupa Förstera. Ve snaze dozvědět se o medaili více informací byla tato po téměř 140 letech od instalace sejmuta a blíže prozkoumána. Zjistilo se, že se jedná o bronzovou medaili o hmotnosti 22,56 g a průměru 43,5 mm. Autorem je významný vídeňský sochař a medailér Carl Radnitzky (1818–1901), jehož jméno je uvedeno pod biskupovým portrétem.²

Na přední straně lemuje podobiznu biskupa opis „HENR: FOERSTER PRINC: EPIS: WRATISLAVIENSIS“. Nejdůležitějším zjištěním bylo, že se jedná o pamětní medaili vyraženou u příležitosti 50. výročí kněžského svěcení biskupa Förstera (1875), jak dokládá nápis o devíti řádcích na zadní straně medaile: „ANTISTITI / CELSISSIMO / SEMISECULARIA / SACERDOTII / SOLEMNIA CELEBRANTI / DEVOTISSIMUS CLERUS / WRATISLAVIENSIS / DIE XVII APRILIS / MDCCCLXXV“. Medaile byla ražena v několika kovech, nejčastěji se vyskytuje ve stříbrě.³ Levnější bronzová medaile zkrášlila jesenickou pamětní desku.

Heinrich Förster byl významnou a úctyhodnou osobností, proto je namístě připomenout si alespoň stručně jeho životopis.⁴ Budoucí biskup se narodil 24. listopadu 1799 v Hlohově (něm. Glogau) v dnešním jihozápadním Polsku a teologii vystudoval na vratislavské univerzitě. Po kněžském svěcení v roce 1825 působil v Březnici a Lehnici, později v Kamenné Hoře (něm. Landeshut in Schlesien, dnes Kamienna Góra). Od roku 1837 vykonával funkci katedrálního kazatele u kapituly ve Vratislavi. Stal se rádcem a nejbližším spolupracovníkem biskupa Melchiora von Diepenbrocka. V roce 1850 mu byla nabídnuta možnost usednout na mohučský biskupský stolec. On to však odmítl, protože chtěl i nadále působit ve své rodné diecézi. Po Diepenbrockově smrti byl v roce 1853 zvolen vratislavským biskupem. Projevoval velkou horlivost a oddanost katolické církvi a snažil se o její morální obnovu. Zakládal církevní školy a budoval nové kostely a kaple. Jeho snahy narušoval tzv. kulturní boj prosazovaný pruskou vládou. Sice se postavil proti schválení dogmatu o papežské neomylnosti, nikoli však kvůli samotnému učení, ale pouze politickému dopadu. Aby se vyhnul konfliktu jak s Vatikánem, tak pruskou vládou, rozhodl se na svůj biskupský úřad rezignovat. Na prosbu velké části duchovních nicméně papež Pius IX. jeho rezignaci nepřijal, ale naopak jej za obranu katolické církve povýšil na arcibiskupa. Za kritiku Bismarckova kulturního boje jej vláda zbavila práv řízení diecéze a přinutila jej uchýlit se na letní sídlo na Jánském Vrchu. Právě zde, po šesti letech exilu, dne 20. listopadu 1881 zemřel.⁵ Díky svým

postojům a horlivosti je řazen mezi nejvýznamnější osobnosti historie vratislavské diecéze. I proto by medaile měla být po vyčištění vrácena na původní místo, aby budoucí generace věděly, že vděčnost má mít delší trvání než povinná publicita.

Ludmila Slezáková

POZNÁMKY

1. ZUBER, Rudolf: *Z dějin jesenické farnosti*. In: VII. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku 2007: sborník referátů. Jeseník 2007, s. 117–130.; GROWKA, Květoslav: *Pamětní desky kostela Nanebevzetí Panny Marie (I.)*. Jeseník, město a lázně 2003/11, s. 21–22.; GROWKA, Květoslav: *Pamětní desky kostela Nanebevzetí Panny Marie (II.)*. Jeseník, město a lázně 2003/12, s. 20–21.
2. HAIMANN, Petr: *Slovník autorů a zhotovitelů mincí, medailí, plaket, vyznamenání a odznaků*. Praha 2006, s. 379–380.; SEJBAL, Jiří. *Základy peněžního vývoje*. Brno, Masarykova univerzita 1997, s. 314.
3. *Monety i medale biskupów wrocławskich – księżąt nyskich*. Hałajko, E. (ed.), Muzeum Powiatowe w Nysie. Nys. 2019, s. 108–109; stříbrná medaile se nachází ve sbírce VMJ.
4. SKŘIVÁNEK, František – TOVAČOVSKÝ, Jaroslav: *Vratislavští biskupové v dějinách Slezska se zvláštním zřetelem na jejich životopisy a heraldiku*. Praha 2004, 118 s.
5. LUBOS-KOZIEŁ, Joanna: *Sbírka obrazů biskupa Heinricha Förstera a její pozůstatky na zámku Jánský Vrch*. Jesenicko: vlastivědný sborník sv. 5, Jeseník 2004, s. 20–30.

Mramorový památník Rudolfa Strickera nad Adolfovicemi

V září loňského roku byl poblíž cesty k Mlýnkům v Adolfovicích nalezen kamenný pomník, zdobený motivem dubových listů. Odkazuje k osobě Rudolfa Strickera a jeho vztahu k přírodě. Místo nálezu však není původním umístěním památky, původně stál nedaleko rozcestníku Nad Bobrovníkem. Nález památníku a předložené výsledky výzkumu snad pomohou znovu připomenout jednu z významnějších lokálních postav politického, správního, kulturního, hospodářského a turistického života a rovněž oživit právě místo pod zmíněným rozcestníkem, v budoucnu třeba opětovnou instalací památníku, prozatím uloženém v depozitáři VMJ. Pomník byl zhotoven z mramoru o rozměrech 85×33×17 cm a nese nápis ve znění:

*Zür bleibenden Erinnerung an Den Natur /
Freund Beschützer u.(nd) Heger des Wildes /
Rudolf Stricker sen. Gasthausbesitzer /
Freiwaldau † 21. 12. 1937.*

V českém překladu

*Na věčnou památku /
milovníka a ochránce přírody, strážce divočiny /
Rudolfa Strickera staršího, hostinského /
ve Frývaldově † 21. 12. 1937.*

Rudolf Stricker se narodil 13. února 1872 v Jeseníku (pokřtěn byl jako Rudolf Heinrich)¹ do rodiny hostinského Josefa Strickera a jeho ženy Anny, rozené Willmann. Její matkou byla Ludmila Smidtová a Anna je uváděna spolu s Benjaminem Smidtem a Victorem Wahnem jako hostinská U Polního maršálka

Radeckého.² Rodným domem R. Strickera byl dům čp. 29 na Bahnhofstrasse (dnešní ulice Lipovská). Na stejné ulici bydlel později v domě čp. 48, ve kterém vedl svůj hostinec Stricker Gasthaus.³ Autor Lukáš Abt Strickera spojuje také s hostincem Zum Goldener Stern. Ten se měl nacházet na stejné ulici, ale prozatím tuto spojitost nemůžeme tvrdit s jistotou. V Chytilově úplném adresáři Moravy a Slezska z roku 1925 je uveden také jako jeden z hostinských v Lidovém domě,⁴ tedy dnešním hotelu Praděd. Ten sloužil jako centrum Německé sociálně demokratické strany dělnické (Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei), ve které Stricker dlouhá léta působil.

Roku 1896 se Rudolfovi a jeho první ženě Marii, rozené Kaps, narodil syn Rudolf mladší,⁵ který si zvolil holičskou profesi.⁶ Marie zemřela roku 1902 na tuberkulózu.⁷ Ovdovělý Stricker se roku 1911 znovu oženil s Marianou, rozenou Bobek (nebo také psané Bobeck), jejíž jméno je v dalších záznamech uváděno jako Marie. Strickerova druhá žena měla rovněž udělenou hostinskou koncesi.

Od roku 1919 působil Stricker jako městský radní a zastupitel, později se stal rovněž zastupitelem okresním. V městské radě působil za starostů Josefa Hüttera (1919–1921) a Aloise Bully (1921–1933). Pravidelně kandidoval za německou sociální demokracii, ze které však roku 1926 vystoupil.⁸ Roku 1930 se v novinách *Das Volk* objevil článek hodnotící výsledky voleb do jesenické městské rady a R. Stricker se zde objevuje již jako člen Německé živnostenské strany (Deutsche Gewerbepartei).⁹ Je tedy možné, pokud nejde o chybu žurnalisty (členové strany Gewerbepartei a němečtí sociální demokraté byli jmenováni v článku hned za sebou), že v daném rozmezí let 1926–1930 změnil politickou příslušnost.

V městském zastupitelstvu působil Stricker v odboru pro plynofikaci, paliva a vodní práce. Roku 1924 požádal, aby nebyl znovu do zastupitelstva volen, ale zároveň přislíbil, že pokud to bude v zájmu vlasti a bude ho potřeba, lze od něj očekávat pomoc. Důvod jeho odchodu není uveden, zřejmě se tak stalo kvůli vícerym povinnostem. Nicméně ze zápisu dále vychází, že si jej kolegové velmi vážili a cenili si jeho znalostí a zkušeností natolik, že mu místo v zastupitelstvu stále drželi a po ohlášení jeho odstoupení k němu vedl starosta Bulla děkavný proslov plný uznání a úcty (alespoň jak to lze rozpoznat z krátkého popisu události).¹⁰ V městské radě však Stricker zůstal, opustil ji až roku 1931. Tehdy přijal místo v okresním zastupitelstvu, kde nahradil odcházejícího Kupku.¹¹ Uvolnil také místo v ekonomické správě, které předal Johannu Bösemu. V okresním zastupitelstvu působil v odboru pro silniční správu (pro silniční záležitosti obec Supíkovice) a v odboru pro policejní, vojenské a azylové záležitosti.¹² Ze Strickerova nekrologu vydaného v *Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren* ze dne 6. ledna 1938 se dozvídáme, že do okresního zastupitelstva si jej zvolili voliči právě pro jeho záslužnou činnost, která se týká zvelebování přírody v okolí města, jakožto i samotného Jeseníku.¹³

Stricker je spojen také s výstavbou pomníku obětem první světové války. Spolu s Josefem Ehrlichem¹⁴ a Eduardem Zelenkou¹⁵ byl v listopadu roku 1920 určen do výboru, který měl zhotovení organizovat. Na žádost sociálních demokratů ale Stricker tento výbor opustil již v červnu roku 1921.¹⁶ Vzhledem k tomu, že se nedochoval archiv DSAP a kronika důvod tohoto rozhodnutí blíže nepřibližuje, zůstává otázkou, proč strana jeho odstoupení požadovala. Stricker sice strávil ve výboru půl roku, ale vzhledem ke svému vystoupení není s pomníkem po jeho dokončení (1934)¹⁷ dále spojován. Dodnes se nachází v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Jeseníku.

Nekrolog Strickera dále popsal jako člověka skromného a laskavého. Tomu by nasvědčovala i událost spojená s rozhodnutím městské rady, když se jednalo o tom, na jaký dobročinný účel věnuje částku 500 korun. Nejspíš byl přijat Strickerův návrh, aby se částka věnovala Slezanům nacházejícím se ve Vídni a aby pro ně byla uspořádána sbírka.¹⁸ Jednání probíhala v prosinci roku 1919, kdy Rakousko muselo, jako jeden z poražených států, platit válečné reparace, což znamenalo také civilní obyvatelstvo. Obnos 500 korun nebyl velký, částka odpovídala zhruba dvěma až třem platům jednoho běžného zaměstnance. Proto se nabízela možnost k částce přidat výtěžek ze sbírky.

K osobnosti Rudolfa Strickera je poměrně obtížné zjistit informace, které by nám jej více přiblížily, protože prameny s ní spjaté nejsou uceleny a největšinou jsou neosobní. Jeho jméno se většinou objevuje ve zprávách týkajících se řešení problematiky v odděleních městského zastupitelstva nebo v kusých zprávách městské rady, volebních lístcích DSAP, v novinových zprávách či živnostenských adresářích. O jeho činnosti v Německé sociálně demokratické straně dělnické se také nedochovalo nic konkrétního, stejně tak k činnosti v Gewerberpartei.

Vedle kusých pramenných záznamů o jeho osobě však po sobě Stricker zanechal i hmotné doklady své činnosti spjaté s jeho vztahem k přírodě a turistice. Na konci osady Borovník zbudoval pramen, který nesl jeho jméno, tedy Stricker-Quelle. Podle Strickerova nekrologu byl postaven někdy na počátku 20. století. V díle *Atlas jesenických pramenů*, který mapuje prameny a památky v okolí Jeseníku, je tento pramen i pomník znám a zachycen.¹⁹ Pramen měl podobu mohyly s kalichem na vrcholu a železnou lví hlavou, ze které vyvěřala voda. Byl osazen destičkou, která jej datovala až do roku 1927. Poblíž stál železný kříž, dnes rovněž zaniklý.

Mimo to Rudolf Stricker na Bobrovníku založil turistickou chatu při cestě vedoucí k hoře Šerák známou jako Stricker-Baude.²⁰ Dodnes se zachovala, nachází se však v katastrofálním stavu. Právě poblíž této chaty byl původně umístěn nalezený Strickerův pomník. Roku 1927 se Stricker snažil prodat vesnický hostinec poblíž Jeseníku, přičemž z inzerátu vyplývá, že má jít o dřevostavbu ve švýcarském stylu, s kusem lesa, ovocným sadem a loukou. Vzhledem k tomu, že tento popis příliš neodpovídá podobě Stricker-Baude,

kteřá je spíše menší loveckou chatou a už vůbec nemá prostory pro provozování hostince, můžeme usuzovat, že je tím myšlena jiná, zatím neurčená, budova.

Kromě zvelebování přírody patřil ke Strickerovým koníčkům také lov. To potvrzuje nešťastná náhoda ze dne 25. září 1902, kdy byl postřelen do nohou Arnoštem Hankem, s nímž na lov vyrazil.²¹ Danou informaci uvádí několik novinových příspěvků, *Brněnské listy* dokonce uvedly, že měl o nohu přijít: „Ve Frývaldově v těchto dnech vyšel si majitel domu pan A. Hanke a hostinský pan Rudolf Stricker na zajíce. Nepozorností Hankeovou vyšla z jeho pušky rána, kterou byl p. Stricker raněn na noze. Zranění jest tak těžké, že musí býti p. Strickerovi noha odňata.“ Ze sčítacích operátů z období 1880, 1900 a 1921 známe pouze jednoho Rudolfa Strickera s hostinskou živností, tedy námi sledovanou osobu. Lze se však domnívat, že *Brněnské listy* rozsah zranění úmyslně či omylem zveličily, neboť jinde tuto informaci nenacházíme a lze si rovněž poměrně stěží představit vykonávání činnosti hostinského a turistické aktivity s tímto tělesným postižením. V dubnovém vydání časopisu *Altwater* z roku 1903 je zmíněný „spolkový kurýr Stricker z Frývaldova, člověk bezúhonný, který nezná cestu na Švýcárnu a raději chodí zakázanými stezkami,“ jenž převeď Julia Mückeho známého jako Uemgeh Seffe přes Vysoký vodopád a vrch Malý Děd k chatě Švýcárna.²² Julius Mücke byl známý kartograf a spisovatel, který sepi-soval turistické průvodce po pohoří Jeseníků a tvůrce turistických map této oblasti. Své zážitky z cest zachycoval formou vyprávění, které zveřejňoval třeba právě formou příspěvku do časopisu *Altwater*. Vzhledem k tomu, že není potvrzen, jestli byl Stricker členem MSSGV, nemůžeme tvrdit s jistotou, že Mücke zmiňuje právě jeho. Ovšem domněnce, že se jedná o jmenovaného, nahrává založená turistická chata, pořádané výlety doložené zápisy v městské knize a úprava okolí Bobrovníku, tedy aktivní zájem o turismus.

Rudolf Stricker zemřel na srdeční selhání 21. prosince 1937, bylo šedesát pět let. Pochován byl tři dny po svém skonu, na Štědrý den.

Vendula Barabášová

POZNÁMKY

1. ZA v Opavě, f. Sbíрка matrik Severomoravského kraje, NAD 165, inv. č. 3146, signatura Je III 8, typ matriky: katolická, původce: Jeseník, římskokatolický farní úřad, obsah svazku N 1860–1875, s. 271.
2. CHYTL, A.: *Chytilův úplný adresář Moravy a Slezska*. Svazek I. část II. Praha 1925, s. 28.
3. SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník, NAD 278, kart. 18, inv. č. 391, Sčítací operáty Jeseník-Ditrichštejn č. p. 1–80, 1924, s. 122.
4. CHYTL, A.: *c. d.*, s. 202.
5. ZA v Opavě, f. Sbíрка matrik Severomoravského kraje, NAD 165, inv. č. 3173, signatura Je III 35, typ matriky: katolická, původce: Jeseník, římskokatolický farní úřad, obsah svazku N 1855–1900, s. 331.
6. SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník, NAD 278, kart. 18, inv. č. 391, Sčítací operáty Jeseník-Ditrichštejn č. p. 1–80, 1924, s. 122.
7. ZA v Opavě, f. Sbíрка matrik Severomoravského kraje, NAD 165, inv. č. 8836, signatura Je III 42, typ matriky: katolická, původce: Jeseník, římskokatolický farní úřad, obsah svazku Z 1901–1911, s. 30.
8. SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník I, inv. č. 485, kniha č. 555, 26. 1. 1926 (nestránkováno).
9. *Freiwaldau*. Das Volk. Jägerndorf 5. 2. 1930, č. 29., s. 5.
10. SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník I, inv. č. 464, kniha č. 534, s. 376.
11. SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník I, inv. č. 485, kniha č. 555, 13. 1. 1931.
12. Tamtéž, volby členů do oddělení městského zastupitelstva 1920; 1921; 1922; 1924.
13. *Freiwaldau*. Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren. Troppau 6. 1. 1938, č. 4, s. 6.
14. Učitel náboženství na gymnáziu v Jeseníku.
15. Významný architekt, ředitel kamenické školy v Supíkovicích. Jeho asi nejznámějším dílem je rozhledna na Zlatém chlumu.
16. SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník I, NAD 278, inv. č. 612, Kronika města Jeseník, retrospektiva 1457–1945, s. 84–85.
17. SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník I, NAD 278, inv. č. 612, Kronika města Jeseník, retrospektiva 1457–1945, s. 135–136; INDRA, Jaromír: *Válečné pomníky v Jeseníku*. Jesenicko. Vlastivědný sborník, sv. 10, Jeseník 2009, s. 36–41.
18. SOKA Jeseník, f. Archiv města Jeseník I, inv. č. 463, Protokoly ze zasedání městského zastupitelstva 1915–192019, 12. 1919 (nestránkováno).
19. ABT, L.: *Atlas jesenických pramenů*. Jeseník 2017, s. 357, 362.
20. *Freiwaldau*. Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren. Troppau 6. 1. 1938, č. 4, s. 6.
21. *Lidové noviny*. Brno 2. 10. 1902, roč. 10, č. 226.
22. *Altvater: Organ des mährisch-schlesischen Sudeten-Gebirgs Vereines*. Freiwaldau 1903, č. 2, s. 118.

Inspekční cesty vyšších státních úředníků na Jesenicko v roce 1933

První polovina 30. let na Jesenicku probíhala ve znamení vzrůstajícího napětí mezi obyvatelstvem. Svou roli zde hrála jednak dlouhotrvající hospodářská krize, jednak politická situace v Německu, kde se na konci ledna roku 1933 ujal moci Adolf Hitler. Sílící sociální radikalismus a hrozba nacismu rezonovaly ve všech pohraničních regionech čs. státu. Nejen státní orgány, ale i pořádkové složky si závažnost dané situace velmi dobře uvědomovaly. Bezpečnostní problémy na státních hranicích se tak staly hlavním tématem tří inspekčních cest podniknutých na Jesenicko v inkriminovaném roce 1933.

V prvních dvou případech dorazili prakticky v tentýž den 16. května do oblasti dva představitelé státní správy, a to prezident Krajského soudu v Opavě František Reinelt a moravskoslezský zemský viceprezident Ludvík Böhme z Brna. Je přirozené, že daleko větší pozornost byla věnována návštěvě pana viceprezidenta, který přijel spolu s prezidiálním šéfem dr. Pavelkem.

Ve Zlatých Horách přivítal Böhme jesenický okresní hejtman Walter Jakubowski, velitel četnického oddělení v Jeseníku štábní kapitán Oskar Pluskal a okresní četnický velitel kapitán Oldřich Jirkovský. Viceprezident dorazil autem směrem od Osoblahy, přičemž jej doprovázel krnovský okresní četnický velitel nadporučík Čeněk Havlát, dva úředníci policejního komisariátu a pravděpodobně také okresní hejtman z Krnova. Jelikož delegace dorazila v jednu hodinu po poledni, proběhl v hotelu Thamm společný oběd, načež se Böhme vydal spolu s okresním hejtmanem a četnickými důstojníky Pluskalem a Jirkovským směrem ke státní hranici severně od Zlatých Hor, přičemž skupu doprovázel také velitel místní četnické stanice Karel Zmund.

Cílem cesty bylo objet státní hranici na Jesenicku, informovat se o výkonu bezpečnostní služby na geograficky problematických místech a celkově diskutovat o bezpečnostních a všeobecných poměrech v dané oblasti. Konkrétní hlášení o situaci podávali vždy velitelé místních četnických stanic, kteří se hlásili u delegace během objížďky.

Jedna z prvních zastávek se uskutečnila v obci Skřivánkov (něm. Lerchenfeld, dnes polský Skowronków), kde státní hranici tvořily různé zátáčky, což velmi ztěžovalo zdejší pohraniční službu. Následně se pokračovalo přes obec Salisov do Mikulovic, kde již delegaci očekával vrchní strážmistr Adolf Kalabus. Další zastavení se odehrálo v obci Terezín, přičemž se řešila zvláštnost státní hranice u Renertova (dnes Vysutá).¹ Čs. silnice zde totiž vedla německým územím v blízkosti vojenského cvičiště ve městě Ziegenhals (dnes

polské Głuchołazy). Problémem byla také státní hranice u Velkých Kunětic, neboť jmenovanou obec od protější německé obce Kunzendorf (dnes polské Sławniowice) dělila pouze silnice. Delegace pak pokračovala v cestě směrem na Supíkovic, kde se u čs. celního úřadu hlásil zástupce velitele místní četnické stanice a přednosta oddělení finanční stráže. Delegaci byly podány různé informace o poměrech a službě na hranicích. Podrobnější diskuze se následně odehrála na četnické stanici ve Vidnavě, kde byl vedle četníků přítomen rovněž přednosta oddělení finanční stráže inspektor Pavlík. U Vidnavy se nacházel další komplikovaný úsek státní hranice. Čs. silnice zde spojovala německé obce Wiesau (dnes polská Łąka) a Schubertskrosse (dříve Šubrtova Kraš, polsky Krasów, dnes součást Vidnavy),² čímž komplikovala provádění kontroly přechodu hranic. Cesta viceprezidenta Böhma směřovala dále na četnickou stanici v Bernarticích a do Javorníku. Ačkoliv bylo plánováno navštívit rovněž Bílou Vodu a Krutvald (Travná, dnes součást obce Javorník), z důvodu pokročilého dne se od záměru upustilo. Tamní poměry proto Böhmovi přiblížil přítomný okresní hejtman spolu s četnickými veliteli Pluskalem a Jirkovským. Krátká zastávka proběhla ještě v obci Vlčice, načež byla celá objížďka ukončena v Jeseníku. Okresní hejtman zde předal Böhmovi písemnou zprávu o bezpečnostní situaci v okrese, na jejíž tvorbě se podíleli také tamní vrchní představitelé četnictva.

Jak jsme již poznali, viceprezident byl informován zejména o problematických úsecích hranice. Diskuze se však týkala daleko širšího spektra témat. Probírala se pohraniční služba, spolupráce čs. pohraničních orgánů, přechody hranic, cestovní pasy a osvědčení pro malý pohraniční styk, podloudnictví, konfidentské služby, celkové všeobecné a bezpečnostní poměry v obvodech četnických stanic a v přiléhajících úsecích německého pohraničí.

Debatovalo se také o činnosti německé nacionalistické strany DNSAP, o vlivu režimu v Německu na čs. občany v pohraničí a vnitrozemí, o kontrole cizinců v hostincích či revizi radiových přijímačů ve veřejných místnostech. Na přetřes přišla také nezaměstnanost nebo menšinové poměry. Hlavní předmět jednání představovalo dostatečné zajištění hranic proti případným narušením z německé strany. Zvláštní pozornost věnoval nejen viceprezident, ale i prezidiální šéf početnímu stavu pohraničních četnických stanic. Böhmu dále považoval za stěžejní nutnost včas informovat okresního hejtmana o důležitých událostech v pohraničí.

Böhmovi byla také předána přehledná tabulka mapující početní stav četnických stanic v okrese Jeseník s konkrétními návrhy na úpravu. Požadováno bylo posílit stanice v Jeseníku a Černé Vodě o dva muže, oproti tomu stanoviště Písečná, Dolní Lipová, Heřmanovice, Horní Grunt, Bílá Voda a Vlčice vyžadovaly navýšení o jednoho četníka. Ušetřit se naopak mohlo na početním stavu stanic ve Zlatých Horách a Javorníku, kde četnická správa navrhla ubrat po jednom muži. Velitel četnického oddělení považoval dále za potřebné,

aby gážísté určení k posílení stanic pocházeli z nepohraničních okresů. Dle Pluskalova názoru to bylo podstatné zejména u četnických stanic v Jeseníku, Dolní Lipové a Písečné.³

Na základě poznatků získaných v pohraničních oblastech tedy prezidium Zemského úřadu v Brně nařídilo v měsíci květnu, resp. červnu posílit všechny četnické stanice ležící v pohraničním pásmu celkem o 50 mužů z nepohraničních okresů.⁴

Velitel četnického oddělení škt. Pluskal byl s průběhem návštěvy viceprezidenta Böhma spokojen, neboť, jak uvedl ve své zprávě pro Zemské četnické velitelství v Brně, vše proběhlo v pořádku, ačkoliv celá objížďka neušla pozornosti německé strany. Pluskal hodnotil kladně rovněž vojenské vystupování příslušníků četnictva, kteří zvládli pohotově a podrobně informovat delegaci o situaci a případně odpovědět na doplňující otázky. Také viceprezident vyslovil uznání Pluskalovi za jeho službu v pohraničí.⁵

Ve stejný den jako viceprezident Böhm zavítal na Jesenicko prezident Krajského soudu v Opavě František Reinelt, který navštěvoval pohraniční okresní soudy. Již v ranních hodinách diskutoval o všeobecných bezpečnostních poměrech a o výkonu služby s četnickými veliteli v Jeseníku. Stěžejním bodem rozhovorů se staly eskorty k Zemskému soudu v Opavě. Na základě služební instrukce četnictva byli zadržení posíláni do Opavy vlakem, jehož dráha vedla přes německé území (trať Mikulovice–Ziegenhals). V případech hromadných zadržení pro politické delikty reálně hrozilo nebezpečí násilné akce na cizím území za účelem osvobození eskortovaných. Padl proto návrh provádět převozy autobusem k nejbližšímu nádraží směrem k Opavě a pak dále po dráze, anebo přímo do Opavy autem. Reinelt se zavázal podat v dané věci patřičný návrh na nadřízená místa. Na závěr návštěvy vyjádřil Reinelt vůči četnictvu v pohraničí pochvalné uznání za horlivou službu a obětavou práci.⁶

Co se týče eskorty zadržených do Opavy, nastal skutečně v uvedené věci posun. V červenci roku 1934 byla v Javorníku a okolí odhalena vyzvědačská skupina předávající informace německé zpravodajské službě, v jejímž čele stál hostinský z Bílého Potoka Viktor Hanickel. Četnictvo tehdy zadrželo 10 osob, které převezlo do vazby Krajského soudu v Opavě autobusem.⁷

V neposlední řadě roku 1933 kromě výše zmíněných činovníků dorazil na Jesenicko také zemský četnický velitel generál Vladimír Putna, a to během přehlídek, které vykonal v průběhu měsíce května a června v Krnově, Hlučíně a Jeseníku, přičemž objel celý pohraniční úsek. Patřilo ostatně k povinnostem zemského velitele osobně kontrolovat podřízené útvary. Sám Putna hodnotil svou cestu následovně: „ *Za přítomnosti přednostů příslušných okresních úřadů a velitelů dotčených oddělení informoval jsem se osobně na četnických stanicích dislokovaných v tomto pohraničí o poměrech a poučil četnictvo o povinnostech, jež mu ukládají mimořádné poměry při výkonu služby na hranicích.*“

Jak dále konstatoval ve své pololetní zprávě o poměrech u četnictva ze dne 30. července 1933, četnictvo potíralo veškeré pokusy nepřátelské propagandy a bedlivě sledovalo každou událost v pohraničním pásmu, aby zavčas zamezilo jakémukoliv ohrožení bezpečnosti. Situace vyhocená bezprostředně po nástupu Hitlera k moci se však, dle mínění zemského velitele, postupně uklidňovala. K uvedenému vývoji zřejmě přispěla také činnost četnictva, což dokládá výše zmíněná kauza z Javorníku.⁸

Z výše popsaného lze vidět, že československé úřady poměrně pohotově reagovaly na vyostřování napětí v pohraničí po nástupu nacismu v Německu a že v tomto směru byla Jesenicku věnována značná pozornost. Posilování bezpečnostního aparátu v regionu pokračovalo i v následujících letech, kdy zde vznikl četnický pohotovostní oddíl a byla budována struktura státní policie s cílem potírat nacistickou výzvědnou i propagandistickou činnost.

Ivana Kolářová

Zemský četnický velitel gen. Vladimír Putna
(Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého. Praha 1927, s. 123)

POZNÁMKY

1. Vysutá (do roku 1949 Renertov, německy Rennertsfeld, též Rennedsfeld, Rennersfeld). Osady Terezín i Vysutá byly k 1. lednu 1976 administrativně zrušeny.
2. Obec v té době patřila Německu. Součástí Československa se stala až při delimitaci hranic v únoru 1959.
3. MZA, f. Zemské četnické velitelství Brno, kart. 443, sign. dův 279/33, f. 1–5.
4. MZA, f. Zemské četnické velitelství

- Brno, kart. 443, sign. dův 17/33, f. 22–23.
5. MZA, f. Zemské četnické velitelství Brno, kart. 443, sign. dův 279/33, f. 1–5.
6. MZA, f. Zemské četnické velitelství Brno, kart. 443, sign. dův 278/33, f. 1.
7. MZA, f. Zemské četnické velitelství Brno, kart. 449, sign. dův 744/35, f. 1–3.
8. MZA, f. Zemské četnické velitelství Brno, kart. 443, sign. dův 17/33, f. 23.

Četnický pohotovostní oddíl v Jeseníku 1933–1937

Četníci na státní hranici s Německem (archiv autora)

Rok 1933 se stal v dějinách československo-německého pohraničí rokem zlovým. Nástup Adolfa Hitlera do úřadu říšského kancléře, spolu s pokračující hospodářskou krizí, přispěl k radikalizaci německých nacionalistů v ČSR. V reakci na vyostřující se napětí přijaly československé úřady sérii bezpečnostních opatření, současně došlo k nucenému rozpuštění Německé nacionálně socialistické strany dělnické a Německé nacionální strany. Bohužel až později se ukázalo, že tento krok paradoxně otevřel cestu Henleinovu sudetoněmeckému hnutí, jemuž se v dalších letech podařilo dosud rozštěpené německé národovce sjednotit.

V reakci na politický vývoj došlo také ke zřízení četnických pohotovostních oddílů (ČPO). Tyto mobilní útvary měly za úkol operativně reagovat na národnostní i sociální nepokoje, zejména v pohraničních oblastech. Základ jejich mužstva tvořili takzvaní četníci na zkoušku, tedy nováčci v zácvičku. Jelikož

adepti na přijetí k četnictvu museli mít splněnou vojenskou povinnost, disponovali již základním bojovým výcvikem. Často šlo o bývalé poddůstojníky, kteří během předchozí služby v armádě absolvovali různé specializované kurzy (např. spojářský, řidičský, zpravodajský, lyžařský atd.). Tyto schopnosti je předurčovaly pro pořádkovou službu.

Pohotovostní oddíly disponovaly autokary, díky nimž se mohly operativně přesouvat na místa nepokojů. Dále příslušníci ČPO pomáhali zajišťovat dohled při odvozech či veřejných shromážděních. V neposlední řadě se věnovali průběžnému výcviku, po jehož dokončení byli zařazováni na jednotlivé četnické stanice. Většina mužstva tak u oddílu strávila zhruba půl roku, „stálý“ personál tvořil pouze velitelský a instruktorský sbor.¹

ČPO v Jeseníku (Frývaldově) byl zřízen 1. září 1933 spolu s oddíly v Krnově a Hlučíně. Jeho územní působnost zahrnovala politické okresy Jeseník a Šumperk. Úkolem ČPO bylo „*podporovati a doplňovati služební činnost četnických stanic příkázaného obvodu, pokud jde o udržení veřejného pokoje a pořádku*“. Mimoto měl oddíl konat pravidelné preventivní objížďky obvodu. Se souhlasem Zemského úřadu v Brně mohl ČPO v případě nutnosti zasáhnout i mimo svůj obvod. V neposlední řadě se očekávalo, že četníci budou plnit i reprezentativní funkci a „*jako semknuté útvary vystupovati s jistou okázalostí tam, kde by bylo zapotřebí pozvednouti náladu obyvatelstva zastrašeného protistátní agitací*“. Jesenický oddíl měl mít 25 mužů a v kázeňských záležitostech podléhal veliteli četnického oddělení (četnické oddělení představovalo vyšší organizační celek, složený z několika okresních velitelství) v Jeseníku, jímž byl v té době štábní kapitán Oskar Pluskal. Za pozornost stojí, že původní mužstvo bylo převzato od Zemského četnického velitelství v Praze, nikoliv od místně příslušného velitelství v Brně.²

Velitelem ČPO se stal vrchní strážmistr Jan Bauer, který krátce předtím dokončil důstojnickou školu v Olomouci. Dále bylo přiděleno pět instruktorů, z nichž Jan Rychnovský již sloužil na Jesenícku, tři přišli z Hané a jeden z Brna. Řidičem se stal strážmistr František Procházka. V případě nemoci či dovolené jej měl zastoupit řidič některé z pátracích stanic v okolí. Dochoval se seznam prvních 25 frekventantů, s výjimkou jednoho vojína se jednalo o bývalé poddůstojníky. Pikantní je, že původně bylo do Jeseníku omylem odkomandováno navíc pět četníků, kteří byli určeni pro oddíl v Krnově. Útvar sídlil v kasárnách 7. hraničářského praporu. Vybavení místností zapůjčila armáda, která zajišťovala i stravování členů ČPO. Autokar ovšem musel být mimo službu zaparkován v garážích okresního úřadu, což komplikovalo jeho operativní využití v případě náhlé pohotovosti.³ Počátky činnosti ČPO doprovázely také určité zmatky spojené s úpravami osnov výuky četníků na zkoušku tak, aby výcvik časově nekolidoval se strážní službou.

V souvislosti s výcvikem Zemské četnické velitelství v Brně doporučovalo, aby alespoň jeden z teoretických předmětů vyučoval osobně velitel oddělení,

kteřý by tak svou pravidelnou přítomností snáze dohlédl na kázeň oddílu a na průběh a kvalitu výuky. Oproti jiným ČPO ve Slezsku (např. Hlučín, Jablunkov) měl v tomto směru jesenický oddíl výhodu, že byl dislokován přímo v sídle velitele oddělení. Obecně platilo, že velitel oddělení měl osobně navštívit ČPO nejméně dvakrát měsíčně. Záhy po vydání tohoto nařízení však štábní kapitán Pluskal požádal o zbavení své pedagogické povinnosti s ohledem na služební vytížení. Jeho výuku převzal Jan Rychnovský coby zkušený četník a zároveň znalec místních poměrů.

Vzhledem k rozdílnému původu mužstva a vlivem skutečnosti, že četníci byli do regionu přiděleni pouze dočasně, ne všichni ovládali němčinu. Z první skupiny frekventantů, kteří nastoupili koncem léta 1933, německy hovořil pouze jeden velmi dobře, tři dobře, 10 dostatečně a 11 nedostatečně. Rovněž dva z pětice instruktorů neuměli německy.

V roce 1935 se poměry v pohraničí začaly opět vyhrcovat. Přispěly k tomu ohlasy plebiscitu v Sársku, stejně jako československé parlamentní volby. Pohotovostní oddíly i stanice v pohraničí musely být dočasně posíleny četníky z vnitrozemí. Úřady také rozhodly vybavit ČPO kulometry.⁴ Se sílicí aktivitou Henleinovy strany a s přibývajícimi případy německé špionáže v pohraničí se začaly rodit úvahy, jak četnictvo více zapojit do výzvědné i kontrarozvědné práce. V tomto směru měla být také posílena součinnost s armádou a státní policií.⁵ Personál „běžných“ četnických stanic si dokázal opatřovat důvěrníky mezi místními obyvateli, k nimž patřili zejména antifašisté z řad socialistů i klerikálů. Další metodou získávání informátorů se stalo vydírání kompromitovaných henleinovců. Na placené konfidenty mělo četnictvo jen omezené prostředky.

Na podzim 1937 Zemské četnické velitelství v Brně rozhodlo u každého ČPO vycvičit 8–10 gážistů ve zpravodajské službě. Tyto „zpravodajské oddíly“ pak měly pracovat v součinnosti s okresními úřady a ženijními skupinovými velitelstvími (ŽSV) armády. S ohledem na mládí a nezkušenost většiny příslušníků ČPO si nelze o efektivitě daného opatření činit iluze. Ostatně i dochovaná hlášení jednotlivých ČPO převážně dokládají, že „obrané zpravodajství“ obvykle spočívalo pouze v krátkých konzultacích s vojenskými činiteli v rámci běžné hlídkové činnosti. Objevily se také stížnosti četníků na nejasné a povrchní instrukce od ŽSV. Jelikož mladí četníci byli do ČPO vesměs zařazováni pouze dočasně, velitelé projevovali pochybnosti, zda má smysl vycvičené „zpravodajce“ po skončení jejich přidělení k ČPO převelovat na jednotlivé stanice a cvičit za ně náhradu. Jistý přínos však opatření mělo alespoň v podobě zkvalitnění koordinace a výměny informací mezi četnictvem a vojskem.⁶

Mezitím nahradil původního velitele Bauera vrchní strážmistr Emil Štopl, který byl v roce 1937 kázeňsky potrestán za nevhodné vyjadřování o nadřízeném a zakrátko převelen na Těšínsko. Štoplova kauza nebyla jediným

disciplinárním problémem ČPO. Již o rok dříve, na podzim 1936, se zemské velitelství v Brně zabývalo otázkou vysoké zadluženosti četníků na zkoušku, kteří přišli k pohotovostním oddílům z četnické školy v Ostravě. Ukázalo se, že kromě dluhů za stejnokrojové součástky, jež si četníci hradili sami, se někteří frekventanti zadlužili také nákupem psacích strojů a dalších kancelářských potřeb. Následné šetření zjistilo, že velitel ostravské školy nadporučík Cyril Srostlík vyvíjel na žáky tlak k nákupu těchto položek, patrně výměnou za provizi od prodejce.

V červenci 1937 došlo k přesunu stanovišť ČPO do sídel velitelství praporů Stráže obrany státu (SOS). Tato nová formace, složená z vybraných příslušníků státních ozbrojených sborů, měla v případě války tvořit první linii obrany a zdržovat nepřátelský postup, dokud armáda nezmobilizuje. Jesenický oddíl se tak přesunul do Šumperku. Tamní prapor SOS, jemuž velel bývalý legionář Josef Knecht, spravoval okresy Jeseník, Litovel, Moravská Třebová, Šumperk a Zábřeh. Po přeložení měl být ČPO doplněn o 43 mužů.⁷ Během roku 1938 se plánovalo, že u všech ČPO vzniknou takzvaná doplňovací oddělení, která budou zajišťovat kompletní výcvik mužstva. Odpadla by tak dosavadní praxe, kdy četník na zkoušku nejprve absolvoval teoretický výcvik a poté byl odeslán na „stáž“ k ČPO. Rozšířenějšímu uplatnění nové metody ovšem zabránily mnichovské události.

Obecně lze říci, že ČPO na Jesenicku nesehrál významnější strategickou a státně-bezpečnostní roli. Jeho přínos ve zpravodajské službě byl nutně omezený řadou faktorů. Politika ústupků v roce 1938 také neumožnila důrazný zásah oddílu proti henleinovským povstalcům. Přesto lze předpokládat, že samotná přítomnost oddílu v regionu přinejmenším do jara 1938 přispívala k odrazení německých radikálů od rozsáhlejších násilných akcí. Dočasná služba v pohraničí zároveň pomáhala začínajícím četníkům získat zkušenosti, jež mnozí z nich zúročili v pozdější bezpečnostní službě.

Ondřej Kolář

POZNÁMKY

1. Srov. FARA, František: *Četnické vzpomínky*. Praha 2002.
2. MZA v Brně, f. Zemské četnické velitelství Brno (ZČV Brno), kart. 444.
3. MZA v Brně, ZČV Brno, kart. 454.
4. Národní archiv v Praze (NA), f. Ministerstvo vnitra (MV), kart. 3922, 6057.
5. Srov. STRAKA, Karel: *Pokusy o integraci československého obranného zpravodajství z let 1929–1938 a příčiny jejich nezdaru*. II. část – dokončení. *Historie a vojenství* 56, 2007, č. 1, s. 4–15.

6. MZA v Brně, ZČV Brno, kart. 454.
7. NA, MV, kart. 6074. Obecně srov. LÁŠEK, Radan: *Velitelé praporů SOS*. Praha 2009.

Oldřich Nový píše do lázní v Dolní Lipové

Portrétní fotografie Oldřicha Nového
s podpisem (sbírka K. Growky)

Divadelního a filmového herce, režiséra, divadelního ředitele a pedagoga Oldřicha Nového (1899–1983), dnešním divákům známého z pamětnických filmů ze 40. až 60. let minulého století, si připomeňme jako jednoho z pacientů, kteří se opakovaně vraceli na Jesenicko k rekondičním pobytům. Spolu s dalšími osobnostmi české výtvarné, divadelní a literární kultury jej připomněl již lékař Alois Kubík ve svých vzpomínkách na Lázně Jeseník.¹ Ve stínu toho známého léčebného ústavu se dodnes ocitají lázně v někdejší Dolní Lipové (dnes Lipová-lázně), kam se od 70. let 19. století sjížděla klientela z rakouských a českých zemí, z Ruska i z Ameriky. Ve 30. letech 20. století si lázně oblíbili také představitelé československého filmu, konkrétně režisér Karel Lamač, herečky Jiřina Štěpničková a Zita Kabátová a herec Oldřich Nový; ten zde údajně pobyl celkem sedmatřicetkrát.²

Pro umělcův pobyt v Jeseníkách v roce 1953 existuje jedinečný dokument: dopis, jež adresoval řediteli lázní, lékaři Radomíru Ticháčkovi, který navíc doplňuje dochovaný koncept adresátovy odpovědi.³ Jen zdánlivě jde o perličku ze života slavného umělce; dokumenty vypovídají také o době a naznačují, jaké poměry počátkem 50. let v československém lázeňství panovaly.

Oldřich Nový
Praha 16, Nábřeží legií 5

Pan MUDr. Radomír Ticháček
ředitel lázní Dolní Lipová

Vážený a milý pane doktore,

srdečně Vás zdravím a oznamuji Vám, že bych rád dne 21. března [1953] dojel asi ke 14dennímu pobytu do Lipové. Ale nechtěl bych dělat ani H dietu, rád bych jenom dietně jedl a pil Vaše dobré víno, poněvadž jsem sedřen filmem, divadlem i rozhlasem a potřebuji se zotavit. To se ví, že denní lázně a masáže potřebí mám jako soli. Ale prosím Vás, neměl-li byste pro mne zvláštní osvěžující dietu, jakou mně mezi sezónou dělával starý dobrý Schrott.⁴ Dny masité, zeleninové, mléčné, rybí, ovocné nebo kompotové a vaječné. V poledne i večer jsem míval totéž, pitné dny se držely a dostával jsem Kávu Haag.⁵ (Vezmu i obyčejnou.) Ale kdyby Vám to dělalo obtíže, spokojím se i s H dietou. Prosím ještě o sdělení, mohu-li 21. března nastoupit, bydlet v Terezince a jak Jste se rozhodl o mé dietě. – Prosím Vás velmi, abyste pozdravoval co nejsrdečněji přítele ředitele Vávru, který je u Vás zmocněncem ministerstva zdravotnictví, že se raduji z toho, že se ještě spolu v Lipové sejdem a že ho obehraji v mariáši. A měli byste mně oba poradit, jak bych [se] aspoň jednou, když už platím tisíc korun měsíčně národního pojištění, dostal levně do Lipové. Přijíždím letos jubilejně. Před dvaceti léty jsem to tam zahájil. Těším se na Vaši zprávu

a jsem s pozdravem Váš
Nový Oldřich

Pan
Oldřich Nový
Praha XVI.
Nábřeží legií 5

10. III. 1953

Vážený a milý pane Nový,

děkuji Vám srdečně za Vaše pozdravy, které upřímně opětuji. Velmi se těším na Vaši návštěvu a můžete přijet kdykoliv. Jenom Vás chci upozornit na jedno: od 1. dubna 1953 přecházejí naše lázně z vlastnictví státu pod firmu Ústřední

Podoba léčebného domu Terežinka (dnes Villa Theresa) na pohlednici vydané nakladatelstvem Orbis v polovině 20. století (sbírka autora)

radu odborů. To znamená, že od 1. dubna se budou v našich lázních léčit pouze pacienti vyslaní příslušnou nemocenskou pojišťovnou na zvláštní léčebnou péči a úplně odpadnou pacienti z nemocnic a také soukromí. Prosím Vás proto, abyste si léčení u nás naplánoval tak, abych končil 31. března 1953. Co se týče Vaší dítě, milerád bych Vám sestavil opravdu osvěžující léčebnou stravu, tak jak jste byl na ni zvyklý, bohužel zatím je to pouze pohádka, o které se nám může zdát pouze ve snu. Je pro nás problémem dostat nezávadné vejce, o ovoci a zelenině ani nemluví, nemáme přiděl kávy atd. Přes tyto těžkosti se Vám přece pokusím sestavit zlepšenou H dietu a doufám, že se u nás zotavíte.

*Srdečně Vás zdraví
Ticháček*

Sdělení Oldřicha Nového vyžaduje ještě vysvětlující komentář: pisatel uvádí, že prvně do lázní v Dolní Lipové přijel před dvaceti lety (počítáno od roku 1953), což neznamená, že by šlo o dvacátý pobyt, protože minimálně pro roky 1945 a 1947 (a pochopitelně pro leta okupace) nemáme pobyty Oldřicha Nového pramenně doloženy. Kniha hostů pro léta 1941–1947 uvádí jeho jméno pouze v roce 1946, kdy v Dolní Lipové pobyl od 4. do 24. července,

ale v roce předešlém a následujícím jeho jméno chybí. Pro období předválečné se bohužel návštěvní knihy nedochovaly. Za zmínku ovšem stojí, že mezi návštěvníky lázní v prvních poválečných letech potkáváme již zmíněné herečky Jiřinu Štěpničkovou (1946) a Zitu Kabátovou (1946 a 1947), malíře Oldřicha Lasáka (1947), operního pěvce Oldřicha Kováře, působilého v Národním divadle v Praze (1946), nebo dramatika, esejistu a kritika Franka Tetauera (1946 a 1947).⁶ Lze přepokládat, že rok 1953 spjatý se změnou zřizovatele lázní a principu jejich fungování změnil také skladbu lázeňských hostů a že osobnosti české kultury zaměřily svou pozornost na Lázně Jeseník, jak připomínají citované vzpomínky Aloise Kubíka.

Pavel Šopák

POZNÁMKY

1. KUBÍK, Alois: *Proměny Lázní Jeseník – Gräfenberku v druhé polovině 20. století*. Jesenícko: vlastivědný sborník, sv. 11. Jeseník 2010, s. 17.
2. KAŇKOVÁ, Anna: *Kultura lázeňství s odkazem na osobnost Johanna Schrotha*. Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta 2009, s. 51 [Nepublikovaný strojepis diplomové práce].; KONRÁDOVÁ, Petra: *Schrothova kúra* [online]. Reflex 14. září 2006. [cit. 31. 1. 2022]. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/causy/73774/>

[schrothova-kura.html](#).

3. ZA v Opavě, Schrothovy léčebné lázně Dolní Lipová, nezpracovaný fond, karton 3.
4. Pisatel míní MUDr. Karla Schrotha, který zemřel 25. října 1946.
5. Správně má být Café Hag; jde o zkratku označení firmy Kaffee-Handels-Aktiengesellschaft, založené v roce 1906.
6. ZA v Opavě, Schrothovy léčebné lázně Dolní Lipová, nezpracovaný fond, kniha č. 3.

Rok 2021 ve Státním okresním archivu Jeseník. Druhý rok s covidem-19

Práce archivářů byla v minulém roce opět poznamenána opatřeními vlády v souvislosti s epidemií covid-19, podobně jako život celé společnosti. Naštěstí již nebyla uzavřena badatelna (pouze do konce ledna v souvislosti s dokončením lokace fondů po stěhování v roce 2020). Omezen však zůstal počet badatelů na dva a restriktivní opatření se dotkla všech ostatních styků s veřejností. Tři archivářky opět pracovaly až do května v modu Home Office, naštěstí se již zapracovaly a na jejich výkonu nebyla činnost z domova znatelná. Na fungování archivu měly též vliv dlouhodobé pracovní neschopnosti dvou dalších zaměstnankyň v prvním pololetí roku.

Metodická činnost v oblasti předarchivního dohledu včetně elektronické spisové služby, skartační řízení a přebírání archiválií již probíhaly naštěstí bez omezení. Dvě pověřené archivářky vykonaly čtyři plánované kontroly ze zákona u veřejnoprávních subjektů, 10 metodických dohlídek a ve 14 případech poskytly konzultace stran interních spisových řádů původců. Proběhlo dalších 22 metodických konzultací. V roce 2021 se uskutečnilo 29 skartačních řízení u veřejnoprávních i soukromých subjektů, v dalších šesti případech byly vybrány archiválie mimo skartační řízení. Archiv si tak připsal v minulém roce celkem 43 přírůstků, z toho 36 ze skartací a sedm přírůstků mimo skartační řízení. V jednom případě došlo k delimitaci drobného fondu z našeho archivu do Zemského archivu v Opavě, tedy k úbytku. Konečná metráž převzatého materiálu činí 24,7 běžných metrů.

Ke dni 31. 12. bylo v SOkA Jeseník evidováno celkem 776 archivních souborů, z toho v přímé péči archivu 735 souborů a 41 souborů uložených v archivu na základě smlouvy (40 z nich představují církevní fondy); mimo to je 11 souborů evidováno ve Vlastivědném muzeu Jesenicka. Celková metráž v archivu uloženého materiálu činila k tomuto datu 1455,79 bm. Z toho je zpracováno formou prozatímních inventárních seznamů 180 souborů o metráži 689,25 bm (47,34 %), z čehož je inventarizováno formou inventářů či katalogů 169 souborů o metráži 655,06 bm (45,00 %). Nezpracováno zůstává 531 souborů s metráží 766,54 bm (52,66 %).

K dispozici je 251 archivních pomůcek v tištěné nebo elektronické podobě. Podíl nezpracovaného materiálu v archivu mírně narostl vzhledem ke značné metráži nezpracovaných přírůstků. A přitom se archivářky v oblasti pořádání a inventarizace velmi snažily; inventarizovány byly čtyři fondy o celkové metráži bezmála čtyř metrů. Další čtyři soubory byly rozpracovány, metráž

takto zpracovaných souborů za rok 2021 činí více než tři a půl běžných metrů. Uvážíme-li, že kromě inventarizace v programu ProArchiv je třeba též zdigitalizovat a metadaty opatřit všechny fotografie, mapy, technické výkresy a další jednotliviny z fondů a ty pak připojit k inventáři v rámci již zmíněného ProArchivu, jde o časově náročný díl archivářské práce, za niž patří mým kolegyním nejen můj dík, ale i obdiv.

Od února 2021 navštívilo naši badatelnu 35 badatelů, z toho pouze jeden cizinec, vystaveno bylo 41 badatelských listů k nejružnějším tématům. Evidováno je 56 badatelských návštěv a 377 objednávek archiválií. I když odhlédneme od předchozího, zcela netypického roku, celkové snižování návštěvnosti badatelny stále pokračuje, byť již jejich odliv není tak markantní jako mezi lety 2017 a 2018. Nadále platí, že stále více zájemců si potřebné archiválie hledá v Digitálním archivu Zemského archivu v Opavě na webových stránkách www.archives.cz.

V roce 2021 neprobíhala v Zemském archivu v Opavě žádná plošná digitalizace. Již od roku 2016 provádíme skenování povětšinou vlastními silami na digitalizačním pracovišti našeho archivu, navíc se v minulém roce skenovalo až od druhého čtvrtletí. Bylo digitalizováno 428 evidenčních jednotek: 8 kronik či pamětních knih, 6 listin, 33 listů map a technických výkresů, 375 fotografií a 6 kartoték evidenčních karet obyvatel Jeseníku z let 1945–1954. Jen u kartoték tak přibýlo úctyhodných 16 727 skenů. Také tuto práci digitalizátorky Hany Nawarové je třeba vysoce ocenit. Kromě toho totiž zvládla skenovat zapůjčené archiválie od jiných subjektů, vloni takto zhotovila 652 skenů, nebo plnit požadavky na digitalizaci ze strany žadatelů, pro které zhotovila na 250 kopií.

Již řadu let slouží archivní knihovna badatelům pouze k prezenčnímu studiu. V roce 2021 bylo katalogizováno 252 nových titulů, celkem je v evidenci zapsáno 13 257 přírůstkových čísel a 2 578 přírůstkových čísel v tzv. Zuberově knihovně. Bibliografie regionálních článků o Jeseníku se rozrostla o 573 nových záznamů; celkem je v elektronické databázi zapsáno 18 661 položek. Elektronickou databázi Knihovna mohou zájemci najít taktéž v Digitálním archivu.

Vyřizování žádostí o rešerše je jednou z činností archivu vůči veřejnosti (soukromé a vědecké rešerše) a vůči státním úřadům (úřední rešerše). Pro úřední potřebu vyřídili archiváři celkem 19 žádostí, soukromých rešeršů jsme vyřídili 11, z toho čtyři do zahraničí. Ne všechny rešerše prošly evidencí elektronické spisové služby – mimo ni byly vyhledány doklady k 54 rozsáhlejším badatelským dotazům a žádostem.

Velmi nepříznivě se pandemie odrazila právě v práci archivu pro veřejnost. Neproběhla tak vlastní výstava pohlednic a fotografií Jeseníků plánovaná k Mezinárodnímu dni archivů 9. června. Vzhledem k omezením se nekonalo mnoho výstav ani jinde, takže od archivu nikdo nežádal pomoc. Podobně tomu bylo i s přednáškami: archivářky přednesly šest přednášek včetně jednoho

referátu v rámci semináře XXI. svatováclavského setkání. Také exkurze v archivu byly zrušeny.

Každoročním vrcholem práce archivu v této oblasti je svatováclavské setkání pořádané společně s Vlastivědným muzeem Jesenicka a dalšími subjekty. Loňský XXI. ročník setkání na téma *Paměť jesenických hor* ve dnech 28. až 30. září proběhl našťastí v plném rozsahu. Vzhledem ke zvolenému tématu byla k aktivní účasti na něm přizvána osmičlenná skupina zástupců Moravskoslezského sudetského horského spolku (MSSGV) z německého Kirchheimu unter Teck, který roku 2021 oslavil 140. výročí založení; vznikl v Jeseníku v roce 1881. V dopoledních hodinách svátku sv. Václava se uskutečnila mše svatá a tradiční pietní setkání na hřbitově v Bílé Vodě, večer pak koncert ke Dni české státnosti. Tentokrát nám ucho i duši potěšil Jesenický smyčcový orchestr mladých. O den později proběhl odborný seminář s řadou zajímavých referátů. Je mou milou povinností vyjádřit dík za vstřícnost vedení Priessnitzových léčebných lázní, a. s., které konání semináře i slavnostního koncertu ve svých prostorách umožnilo. Semináře se zúčastnilo 80 osob, tentokrát opět včetně jesenických studentů. Již tradičně byl k dispozici sborník, díky tématu jesenických hor čítající 123 stran. Výstava ve Vlastivědném muzeu Jesenicka nazvaná *Zmizelý Hrubý Jeseník* a založená na dobových fotografiích byla návštěvníky hodnocena velmi pozitivně. Symbolicky bylo loňské setkání zakončeno 30. zářím malou slavností s odhalením obnovené pamětní desky H. Lönse mezi Šerákem a Keprníkem, kterého se zúčastnili i přátelé z MSSGV.

Achivářky za rok 2021 publikovaly 14 článků či delších statí. Jedinou publikaci napsala ve spolupráci s Pavlem Macháčkem Mgr. Michaela Neubauerová: *Poutní místa* jako třetí díl edice *Zmizelý Jeseník* vydávané Hnutím Brontosaurus Jeseníky. Stává se tak důstojnou nástupkyní publikačně vždy velice aktivního K. Growky, dnes již v. v. Potěšitelné je, že se k archivním „psavcům“ připojila i kolegyně J. Zechová Syptáková. Archiv se podílel redakčně i autorsky na obou sbornících vydávaných společně s VMJ – na vlastivědném sborníku *Jesenicko*, jehož 23. svazek právě držíte v dlaních, a již zmíněném sborníku příspěvků ze svatováclavského setkání. Český rozhlas odvysílal čtyři příspěvky archivářek k různým regionálním tématům, k nimž je nutno připočítat další tři nahrávky v jiných médiích a dva podcasty v rámci projektu MKZ Jeseník a VMJ *Hovory z hor*. Prvního, na téma *Klášter a školy voršílek v Jeseníku*, se zhostila B. Tinzová, druhý s názvem *Čarodějnické procesy na Jeseníku* natočila M. Neubauerová.

Za zmínku určitě stojí i nemalý podíl archivu a jeho pracovníků na projektech jiných subjektů či jednotlivců; vyhledávání takových podkladů nebo přímo autorská spolupráce navíc představuje mj. zajímavou vzpruhu v mezičase plnění běžných úkolů. Tato práce je sice mnohdy časově náročná, ale vytváří dobré jméno archivu i jeho pracovníků. Vloni jsme se tak podílely na 25 projektech, ať už se jednalo o akce pořádané institucemi, spolky či jednotlivci,

kteří se angažují v rozvoji občanské společnosti. Jedním z nejvýznamnějších byl projekt NAKI II Slezského zemského muzea *Změny v krajině*. K této oblasti naší práce patří také 10 smluv o poskytnutí reprodukčního práva k využití našich archiválií v nejrůznějších publikacích a člancích. I ony jsou svědectvím stále rostoucího zájmu o historii Jesenicka, což je velmi pozitivní zpráva.

Nejčastějším partnerem archivu je druhá z paměťových institucí okresu, tj. Vlastivědné muzeum Jesenicka; tak tomu bylo od prvopočátku, je a doufáme, že bude i nadále. Společný projekt svatováclavských setkání je stále živý, dva důležité výstupy spolupráce, sborníky, jsou stále objemnější a čtivější. Mimořádně dobré vztahy mezi našimi institucemi jsou perspektivou do budoucna, jejich výsledkem jsou další společné projekty. Kromě muzea je třeba poděkovat za spolupráci i dalším partnerům: Společnosti Vincenze Priessnitze, z. s., Priessnitzovým léčebným lázním, a. s., a Městským kulturním zařízením Jeseník včetně Městského informačního centra Katovna, dále pak obecním a městským úřadům, především městu Jeseník, spolupráce s nimi je již léta oboustranně přínosná. Všem jmenovaným i nejmenovaným spolupracovníkům z ostatních institucí, spolků a jednotlivcům chci též srdečně poděkovat za pozitivní přístup k propagaci minulosti Jesenicka.

Rok 2022 ponese ještě zcela určitě pečeť pandemie covidu-19, ale po dvou letech zkušeností již víme, co můžeme čekat. Věřím proto, že se společně s Vámi postavíme možným překážkám čelem a odvedeme opět velký kus dobré práce. Milí kolegové, spolupracovníci a příznivci, chci Vám z celého srdce popřát kromě pevného zdraví hodně lásky a radosti ze života, třeba z maličkostí; jen láska a životní optimismus nám mohou dodat sílu zdolat vše, co se nám letošní rok přinese. Buďme si vědomi toho, že péčí o doklady historie Jesenicka vykonáváme smysluplnou a záslužnou práci pro rozkvet našeho domova.

Mgr. Bohumila Tinzová, vedoucí oddělení SOKA Jeseník

Vlastivědné muzeum Jesenicka v roce 2021

Dlouhodobá uzávěra kulturních organizací (do května 2021) nařízená v důsledku vládních opatření byla pro muzea zásadní, Vlastivědné muzeum Jesenicka (dále VMJ) nevyjímaje. Plánované akce, zejména vernisáže a výstavy, ale také přednášky, exkurze a edukační programy byly často rušeny bez náhrady nebo překládány do druhé poloviny roku. Organizační, ekonomické a administrativní problémy spjaté s pandemií však bohužel zastínil společensky významnější negativní dopad, a totiž, že obecně klesla ochota potenciálních návštěvnických skupin do muzea přijít. Lidé si odvykli muzea navštěvovat a bude jistě výzvou následujících let tento trend zvrátit. I proto budou instituce muzejního typu muset reagovat na nové trendy a inovace v oblastech

expozič, výstav, vzdělávacích programů i kulturních akcí v nejširším smyslu slova. VMJ se nepříznivé situaci pokusilo čelit zejména zvýšeným důrazem na publikační činnost a představením regionálně orientovaných podcastů *Hovory z hor*. Kdybychom přičetli počet zhlédnutí či stažení těchto podcastů k celkové návštěvnosti v roce 2021 (10 387), dostali bychom se na číslo 20 279, které odpovídá návštěvnostem z předcovidových let, a dává tak naději, že se VMJ i rokem 2021 „prokousalo“ úspěšně a z hlediska veřejnosti s jistou atraktivitou.

Z klasických muzejních expozič, které byly ve Vodní tvrzi po dlouhá léta přístupné, tj. *Historie a archeologie Jesenicka*, *Spirála času Země*, Čarodějnické procesy na Jesenicku v 17. století a *Fauna a flóra Jesenicka*, byla poslední zmíněná v dubnu uplynulého roku deinstalována. Důvody byly zejména dva. Jednak s jednalo o expozič staršího data reprezentující dobu svého vzniku (90. léta 20. století), ale zejména byla umístěna v prostoru vhodném mnohem více pro slavnostní akce, přednášky a koncerty, totiž v Rytířském sále Vodní tvrze. Ten byl díky investici zřizovatele zrekonstruován, revitalizován a za účasti krajského radního Jana Žůrka, starostky města Jeseník Zdeňky Blišťanové a také předsedy Senátu Parlamentu ČR Miloše Vystrčila slavnostně „znovuo-otevřen“. Pracovníci VMJ rovněž připravili pro novou expozič přírodovědného zaměření, ta však bude v prvním patře objektu realizována nejspíše až v roce 2023.

V průběhu hlavní sezóny byla návštěvníkům zpřístupněna i expozič *Vincenz Priessnitz a lázně Gräfenberg* v Priessnitzově rodném domě v Lázních Jeseník. VMJ již disponuje projektovou dokumentací pro celkovou rekonstrukci Priessnitzova rodného domu, ale vzhledem k pokračujícím majetkoprávním jednáním a vysoké finanční náročnosti akce nebyla v roce 2021 rekonstrukce uskutečněna a její realizace se neočekává ani v nejbližších letech.

Instituce představila veřejnosti sedm krátkodobých výstav ve Vodní tvrzi: **Od Červeného kříže k Winterhilfe** kurátorů Mgr. Milana Rychlého a Mgr. Pavla Rušara, **Bohatství vody a ledu** kurátorů Mgr. Vojtěcha Tarašky a Mgr. Martina Hanáčka, Ph.D., **Vincenz Priessnitz – 222 let** kurátora Mgr. Jana Petráska, **Sopky v geologické minulosti Moravy a Slezska** kurátora Mgr. Martina Hanáčka, Ph.D., který výstavu přejal od Muzea a galerie v Prostějově a doplnil o regionální charakteristiky, **Velká prázdninová herna** kurátorů Zuzany Laštovicové, DiS., a Mgr. Pavla Rušara, **Zmizelý Hrubý Jeseník** kurátorů Mgr. Matěje Mately a Mgr. et Bc. Markéty Kobierské a **Vánoční překvapení** kurátorů Mgr. Milana Rychlého a Mgr. Matěje Mately. Mimo budovu tvrze pak VMJ představilo čtyři výstavy – **Historie železnic na Jesenicku** kurátora Mgr. Milana Rychlého (ve spolupráci s MěKS Javorník v budově Soudu v Javorníku), **70 let vojenské lázeňské léčebny** kurátorů Bc. Kamila Tomáška a Pavla Macháčka (ve spolupráci s VLRZ, p. o., v budově Albatros v Jeseníku Lázních), **Extrémní jevy na Jesenicku pohledem**

meteorologa kurátorů Bc. Davida Abrahámka a Mgr. Pavla Rušara (ve spolupráci s ČHMÚ, v budově Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci) a také výstavu **Neobvyklí partneři – muzeum a policie spolupracují na Jesenicku** kurátorů Zuzany Lašticové, DiS., Bc. Kamila Tomáška a Mgr. Pavla Rušara (ve spolupráci s Policií ČR, územním odborem Jeseník, ve Valdštejnském paláci v Senátu Parlamentu ČR). Poslední zmíněná výstava byla oceněním ze strany Senátu ve věci nadstandardní spolupráce muzea a policie zejména na vzdělávacích, ale také výstavních aktivitách v regionu.

Pracovníci VMJ předstoupili před veřejnost či studenty s několika přednáškami – **Historie kostela sv. Kříže v Javorníku; Kam i král chodil sám aneb Historie záchodu; Naše město – Javorník; Vánoce a jejich zvyky** (Mgr. Milan Rychlý), **Věhlasný lékař dr. Adolf Lorenz, rodák z Vidnavy, a jeho syn Konrád; Hrabě Károly Khuen-Héderváry. Rodák z Jeseníku a hybatel uherské politiky; O dřevařích a pastevcích. Stará povolání jesenických hor; Micklitz, Pekarek a další. Povídání o biskupských lesnících před Velkou válkou; Historie a kultura slezské části Hrubého Jeseníku; třídní Jeseníky a podhůří v díle slezského buditele Františka Slámy; Mistr melancholické krajiny. Život a dílo malíře Eugena Jettela; Když v jesenických lázních pobýval arcivévoda Evžen Habsburský** (Mgr. Matěj Matela), **Třicetiletá válka na Jesenicku** (Mgr. Jan Petrásek), **Co lze vyčíst z herbářů; Zajímavé botanické lokality na Jesenicku** (Mgr. Vojtěch Taraška), **Zmizelé Jesenicko I. – zaniklé osady Jesenicka; Zmizelé Jesenicko II. – téměř zaniklé osady Jesenicka; 70 let Vojenské lázeňské léčebny; Situace na Jesenicku v roce 1918; 90. výročí Frývaldovské stávk** (Pavel Macháček), **Specifika roku 1968 na Jesenicku** (Bc. Kamil Tomášek), **S Priessnitzem Evropou křížem krážem** (Mgr. Květoslav Growka) a **Muzea, geografie a moderní technologie** (Mgr. Pavel Rušar).

Exkurze do přírodního či kulturního „terénu“ uskutečnili Mgr. Milan Rychlý (**Kaltenštejn; Prohlídka bývalého soudu a městských šatlav v Javorníku**), Mgr. Vojtěch Taraška (**Letní botanická promenáda; Co kvete v okolí lázní?**), Pavel Macháček (**Zapomenutý kout Rychlebských hor**) a Mgr. Martin Hanáček, Ph.D. (**Vznik krajiny Vidnavska; Údolím Černého potoka**). Workshop byl připraven Mgr. Vojtěchem Taraškou (**Zlatý list – botanika**) a uskutečnil se rovněž edukační program Mgr. Ludmily Slezákové (**Ochraňuj mě, pokud můžeš**).

Kromě několika výstav a přednášek se z důvodu pandemie covidu-19 muselo muzeum v roce 2021 vzdát několika exkurzí i oblíbených akcí, např. nebyl uskutečněn Vánoční jarmark či Muzejní noc se science show a divadlem pro děti. Opět se však podařilo připravit hlavní vzdělávací akci roku, T-expedici Jeseníky 2021. Té se účastnilo celkem šest badatelských sekcí tvořených nadanými žáky, jejich učiteli, některými muzejními pracovníky i externími experty. K analýze tajemné látky ve Vodní tvrzi se přihlásili jako ke svému úkolu

chemikové. Vedeni zkušenými profesionály z partnerské společnosti Naturfyt Bio provedli různé analýzy neznámé látky, která se před časem začala uvolňovat ze zdí sklepení Vodní tvrze v její nejstarší části. Za pomoci spektroskopie byl vyloučen organický původ hmoty a výsledným zjištěním bylo, že soli obsažené ve vlhkosti stěn vzlínaly a při styku s hliníkovými prvky expozice začalo docházet k určitému typu koroze, jejímž výsledkem byla právě ona „podivná sloučenina“. Muzejníkům se velmi ulevilo zejména proto, že látka se neukázala být nebezpečnou. Rovněž **programátoři** zaměřili své snažení na technickou podporu muzea – vytvořili rezervační systém, který je možné použít pro expozice, výstavy, koncerty i další speciální akce. Jeho implementace proběhla ve druhé polovině roku 2021. Naopak **botanici** a **zoologové** se vydali z muzea do přírody – navštívili celkem 6 stanovišť, na kterých porovnávali entomofaunu ve vztahu k cévnatým rostlinám. Výsledkem jejich práce byla zejména tabulka s koeficienty zachycující právě korelace mezi oběma skupinami. **Fyzikové** se zaměřili na vodní rakety, kteréžto téma už měli rozpracované z minulého roku. Avšak oproti pouhému vypouštění raket do výšky (zjednodušeně PET lahve natlakované vodou) byl letos záměr obohacen o dva důležité prvky – tím prvním byly kamery, které by měly zachycovat obraz zemského povrchu Jesenicka metodou DPZ, a tou druhou pak padáky, jež by měly technické vybavení raket dostatečně ochránit při návratu rakety k zemskému povrchu. **Architekti a urbanisté** zkusili zaktivovat část jesenické veřejnosti a připravili některé instalace ve veřejném prostoru. Některé skončily s pozitivním ohlasem a velkou návštěvností, např. „Zábavné vzkazy“, které si mohli jednotliví návštěvníci Smetanových sadů v Jeseníku posílat. Jiným, jako např. „Frontě na autobus“, spočívající v pomůcce na dodržování hygienických rozestupů v době koronavirové pandemie, se na zastávkách nepodařilo pozornost místních získat.

V průběhu akce bylo navázáno mnoho kontaktů a v regionu byly vytvořeny aktivní funkční vazby. T-expedice tak opět posloužila nikoliv pouze jako vzdělávací program pro nadané žáky, ale také jako nástroj regionálního rozvoje. Akce se uskutečnila za podpory Národního pedagogického institutu, Olomouckého kraje, Města Jeseník a některých soukromých subjektů (zejm. společnosti Naturfyt Bio). Podporu akci vyjádřil také senátor za Jesenicko a Šumpersko Mirek Adámek se svými senátními kolegy Jiřím Duškem, Ladislavem Václavcem a Milošem Vystrčillem, kteří závěrečnou část akce navštívili.

VMJ se v roce 2021 rovněž pokusilo přenést vzdělávací aktivity i k cílovým skupinám, které nejsou typickými návštěvníky či účastníky vzdělávacích akcí, spíše naopak – jsou jimi jen výjimečně. Ve spolupráci se spolkem Eurotopia, který se věnuje dětem z dětských domovů a dětem svěřeným pěstounské péči, se ve Vodní tvrzi uskutečnil celodenní workshop. Připraveny byly dílničky, hádanky i drobné úkoly a pro úspěšné pak i speciální odměny. Akce proběhla

v prostorách všech výstav a expozic, využito bylo rovněž nádvoří a také zrekonstruovaný Rytířský sál. Navštívilo ji celkem 41 osob a tento úspěch je podnětem pro její rozšíření do dalších let.

V roce 2021 se uskutečnil XXI. ročník tradičního svatováclavského setkání, které VMJ spolupořádá se Státním okresním archivem Jeseník, Společností Vincenze Priessnitz a dalšími partnery, nově zejména Městskými kulturními zařízeními Jeseník. Tématem tohoto ročníku se stala Paměť jeseníckých hor. Hlavní částí programu, tj. odborného sympozia, se zúčastnili odborníci z různých institucí, z univerzit, muzeí, archivů, ale i vlastivědní badatelé z regionu. Setkání proběhlo pod záštitou Bc. Jana Žůrka, člena Rady Olomouckého kraje, a Mgr. Zdeňky Blišťanové, starostky města Jeseník. Na vlastivědné sympozium pak v odpoledních hodinách navázala komentovaná prohlídka výstavy Zmizelý Hrubý Jeseník. Tradiční setkání doplnil pietní akt k připomenutí útlaku řádových sester minulým režimem a také koncert ke Dni české státnosti v podání Jeseníckého smyčcového orchestru.

Ke vzdělávací činnosti lze připočít i již zmíněné podcasty, VMJ veřejnosti v roce 2021 nabídlo celkem 24 dílů seriálu Hovory z hor. Jednalo se následující témata: **Zcela zaniklé osady našeho regionu (1. díl)** (Pavel Macháček); **Voršilky** (Bohumila Tinzová); **Jesenická numismatika** (Květoslav Growka); **Příběhy horských turistických chat Hrubého Jeseníku** (Matěj Matela); **Mokřady a rašelinisté na Jesenícku** (Vojtěch Taraška); **Mladí badatelé odkrývají tajemství Jesenicka** (Pavel Rušar); **Vodní plochy Jesenicka** (Jakub Matuška); **Téměř zaniklé osady našeho regionu (2. díl)** (Pavel Macháček); **Hnutí Brontosaurus Jeseníky** (Tomáš Hradil); **Rok 1938 na Jesenícku** (Ondřej Kolář); **Jesenické prameny** (Lukáš Abt); **Moderní výtvarné umění na Jesenícku** (Pavel Šopák); **Pevninský ledovec na Jesenícku** (Martin Hanáček); **Vzácní bezobratlí v CHKO Jeseníky** (Vít Slezák); **O Jeseníku z pohledu architekta** (Tomáš Pejpek); Čarodějnické procesy na Jesenícku (Michaela Neubauerová, Jiří Krutil); **Základní umělecká škola Jeseník** (František Mech); **Nadlesní Hugo Pekarek** (Matěj Matela); **Jesenické lesy** (Filip Beneš); **Životní cesta** (František Surmík); **O životě netopýrů** (Ludmila Slezáková); **Vánoce** (Milan Rychlý); **Architektonická vize pro Jeseník 2025** (Jan Mléčka) a **Historie pozorování počasí na Jesenícku** (Pavel Lipina).

VMJ se rovněž připojilo k prvnímu ročníku kulturního a sousedského festivalu **Jesnění**, jehož cílem bylo rozprodit komunitní citění místních obyvatel a přilákat na netradiční akce. Ve VMJ se uskutečnila čtyři autorská čtení v Rytířském sále a na nádvoří Vodní tvrze byla představena divadelní tvořivá dílna pro nejmenší. Celý týden před festivalem a v jeho průběhu byla také na nádvoří tvrze ke zhlédnutí výstava s názvem Vodavoděnka, kterou se její autorka Kristýna Gregorová snažila návštěvníkům představit poetickou krásu vody (nejen) na Jesenícku. Instituce se také zapojila do **Noci umění, historie a literatury**, kterou pořádala Městská kulturní zařízení Jeseník, ke **Dnům**

Evropského kulturního dědictví a Festivalu Karla Ditterse z Dittersdorfu.

Obrovským úspěchem nikoliv pouze pro VMJ, ale především pro nadané žáky pracující v rámci T-expedice na dokumentární sekci (T-expedice Jeseníky 2020) bylo březnové vítězství v divácké anketě o nejlepší krátký dokumentární film v rámci **festiválu dokumentárních filmů Academia Film Olomouc** (AFO). Film byl natočen ve spolupráci s tvProstor.

Muzeum pokračovalo ve sbírkotvorné činnosti, v roce 2021 došlo k rozšíření obou muzejních sbírek. Sbírkový fond se podařilo rozšířit o 2 437 předmětů (celkem 213 přírůstkových čísel). Mezi významné přírůstky do sbírkového fondu patří např. soubor ocenění Svazarmu a soubor válečných medailí legionářů, taxidermické reliéfní obrazy původem z Jesenicka (1. pol. 20. století) či historický mandl. Vzácným předmětem, který se podařilo začlenit do javornické sbírky ve správě VMJ, je střelecký terč javornických ostrostřelců z 30. let 20. století. Významné bylo také např. zařazení plutonitů a vulkanitů rapakivických masivů do geologické podsbírký či obecně rozšíření herbáře v podsbírci botanické. Nejzajímavějším archeologickým nálezem byl soubor předmětů z průzkumu hradu Rychleby, který doplnil současné znalosti o středověké a raně novověké historii hradu. Rovněž došlo k profesionálnímu zrestaurování portrétu Antona Günthera.

Také v roce 2021 pokračovala digitalizace fondu historické podsbírký Sbírký původního Okresního vlastivědného muzea v Jeseníku a Sbírký původního Městského muzea v Javorníku a s tím spojená publikace digitalizátů prostřednictvím portálu eSbírký. Na sklonku roku 2021 pak došlo k výraznému posunu v možnostech publikace prostřednictvím tohoto portálu, neboť bylo technicky umožněno zveřejňovat sbírkový fond spadající do tzv. javornické sbírký, což až do této chvíle nebylo možné.

V rámci výzkumné činnosti se odborní pracovníci věnovali v přírodovědných i humanitních oborech především vymezenému regionu – Jesenícku. Oddělení geologie pokračovalo ve výzkumu geologického a geomorfologického vývoje Jesenicka v kvartéru, konkrétně se jednalo o faciální analýzu a rekonstrukci sedimentární architektury glaci-fluviálních výplachových plošin na lokalitách Dolní Červená Voda a Javorník (Písečník, Kohout). Rovněž pokračovala dokumentace těžného ložiska glaci-fluviálních uloženin v Kolnovicích a také probíhal výzkum reliktních pleistocenních hrubých klastik v Žulovské pahorkatině (odběr vzorků pro valounové analýzy z vývratů a štěrku údolní terasy Černého potoka). Oddělení biologie zajišťovalo i v průběhu roku 2021 systematické hodnocení fauny a flóry ve vymezeném území, biolog se věnoval floristickému průzkumu Jesenicka, na aktivity z roku 2020 navázal v roce 2021 výzkum železniční květeny. Nově byl realizován průzkum vybraných kamenolomů a dalších těžbou narušených lokalit na Jesenícku. Flóra byla zapisována do databáze PLADIAS. Pokračoval také výzkum taxonomicko-chorologický okruhu *Dactylorhiza maculata*, a to ve spolupráci s Univerzitou Palackého v Olomouci

a Vídeňskou univerzitou. Botanický průzkum PR Vidnavské mokřiny pak poukázal na negativní změny v krajině a na úbytek vzácných druhů.

Oddělení historie plnilo několik výzkumných úkolů. Dokončen byl výzkumný záměr zaměřený na zpracování syntetických dějin obce Bělá, soubor byl předán obci Bělá pod Pradědem a je možné, že v rámci připomínek dojde k částečným úpravám textu před vydáním knihy. Pracovníci oddělení bádali nad osudy významných jesenických osobností, v rámci tohoto záměru došlo k četným publikacím ve vlastivědné i odborné literatuře a rovněž byl odhalen pomník významnému jesenickému lesníkovi Micklitzovi. Jako výsledek výzkumu lze v tomto smyslu hodnotit i takřka finální přípravu publikace Zvoník z Cukmantlu, která se věnuje dvaceti osobnostem z historie jesenického regionu. Historikové a další pracovníci oddělení se dále věnovali přípravě obrazové encyklopedie Čti Jeseníky a také popularizační knize Zříceniny hradů Euroregionu Praděd. Odborní pracovníci se zaměřili rovněž na výzkumné aktivity menšího rozsahu, které byly v roce 2021 spojeny především s publikační činností či pro potřeby přednášek, event. dalších forem propagace (např. na webových stránkách muzea). Javornická sekce se pak orientovala především na doplňování interních katalogů VMJ (katalog sv. Antonín, katalog kuřácké potřeby, částečně dokončený katalog palných zbraní) a na přípravu informačních tabulí na Javornicku (srážka letounů u Vápenné, kaple Tajného utrpení v Javorníku). Oddělení archeologie pracovalo na interních výzkumech v rámci plánu činnosti a na doplňování interních katalogů, avšak nejvýznamnějším počinem v oblasti vědeckého výzkumu bylo zapojení se do archeologických průzkumů středověké zříceniny Kaltenstein, který garantuje oddělení archeologie Slezského zemského muzea v Opavě.

V rámci investiční činnosti byla ve VMJ v roce 2021 realizována akce spočívající v revitalizaci Rytířského sálu. Součástí opravy byla pokládka dubové podlahy, rekonstrukce pódia, základní zednické práce, výmalba a instalace nového osvětlení. Vlastivědné muzeum Jesenicka tímto získalo skutečně reprezentativní prostor, kde se již ve druhé polovině roku 2021 konaly kulturní akce.

Po několika jednáních s Národním památkovým ústavem bylo v roce 2021 dosaženo kompromisu ve věci rekonstrukce toalet ve Vodní tvrzi a byl schválen finální návrh projektové dokumentace. Zdržení však znamenalo přesun investice z roku 2021 do roku 2022, nicméně v roce 2021 se podařilo alespoň realizovat výběrové řízení na zhotovitele stavby. Vedení VMJ dlouhodobě řeší problémy se statikou Vodní tvrze. Existující rozpor mezi náhledem památkářů a statiků vybraných odborem investic zřizovatele aktuálně řeší odborníci z Českého vysokého učení technického – Kloknerova ústavu. V roce 2021 začala odborná sondáž stávajícího stavu statiky a očekává se vydání dalších doporučení.

Hospodářská situace ve VMJ je stabilizovaná, po několika letech došlo v roce 2021 i k adekvátní tvorbě fondů. VMJ hospodařilo se ziskem 131 898,70 Kč.

Po odečtení transferového podílu se jedná o konečný zisk 127 623,20 Kč. Je nutné zdůraznit, že ačkoliv byl částečně naplněn i rezervní fond, zůstává problematickým dlouhodobě vyčerpaný fond oprav a investic. Ve VMJ pracovalo 12 zaměstnanců, průměrný přepočtený stav zaměstnanců dosáhl hodnoty 11,83. V instituci byly v roce 2021 provedeny tři kontroly (zdravotní pojišťovnou, Českou obchodní inspekcí a Krajskou hygienickou stanicí). Pro VMJ bylo nepochybně velmi pozitivní zprávou, že kontroly nenalezly pochybení.

Z hlediska výrazných negativ a pozitiv lze zhodnotit, že trvají ta z dob minulých. Především jsou stále blokovány větší investiční akce z důvodu nedořešené statiky Vodní tvrze a z kvůli probíhajícímu soudnímu sporu o tuto památku mezi Lesy ČR a Arcibiskupstvím olomouckým. Na druhé straně je právě Vodní tvrz i výrazným pozitivem, jde o nepřehlédnutelnou kulturní památku, nejstarší budovu ve městě, která láká zájem turistů. Druhým významným pozitivem je reflexe muzea nikoliv pouze jako paměťové a kulturní instituce, ale také instituce vzdělávací. Tuto reflexi poskytují učitelé, rodiče i žáci a na druhé straně pak senioři. Spojení tradičních vzdělávacích forem (přednášky, autorská čtení, exkurze) s moderními programy v oblasti vzdělávání (T-expedice, T-praxe) vytváří silný potenciál působení na osvětu obyvatelstva v regionu.

Mgr. Pavel Rušar, ředitel VMJ

Stručná zpráva o T-expedici 2021

V červnu 2021 se pod záštitou Vlastivědného muzea Jesenicka a Národního pedagogického institutu uskutečnil třetí ročník výzkumně-vzdělávací akce pro mládež pod názvem T-expedice. Sponzory byly Olomoucký kraj, město Jeseník a společnost Naturfyt Bio, bez jejichž podpory by se tato akce nemohla uskutečnit. V týdnu od 12. do 19. června tak v Jeseníku společně bádali a vynalézali nadaní studenti nejen ze ZŠ Jeseník a Gymnázia Jeseník, ale i z různých koutů republiky. Podle svých zájmů se rozdělili do sekcí, z nichž každá měla svoji vlastní náplň a výzkumný záměr.

Fyzici konstruovali z PET lahví vodní rakety, s nimiž pak prováděli i pokusy, pro které si sestavili vlastní měřicí jednotku. Zajímalo je především, jestli je průběh polohy hladiny lineární, jaký je průběh zrychlení a jak vyšší tlak ovlivní dolet rakety (dle výpočtů lze dosáhnout výšky až 110 m). Badatelé se rovněž zabývali otázkou, zdali by bylo praktické využití vodních raket ke snímkování země, např. jako alternativa dronů. Při pokusech došli k závěru, že vodní rakety by se k tomuto účelu opravdu daly použít, a to za předpokladu, že by se po upravení konstrukce zvýšila maximální výška letu rakety a spolehlivost padáku.

Chemici zkoumali neznámou látku, která se srážela na stěně sklepení muzea. K analýze použili celou řadu typů spektrometrie, srážecí reakce, vzorek pozorovali pod mikroskopem, určili jeho pH, pomocí plamenné zkoušky zjišťovali přítomnost vybraných kovových kationtů. Ve výsledku našťěstí zjistili, že se jedná o neškodnou korozi. Sekundárním cílem byla tvorba sady kosmetických výrobků s aktuálním zaměřením na pandemickou dobu, tedy hlavně s dezinfekčním účinkem a následnou péčí o pokožku. Nechyběly dokonce ani doplňky stravy na podporu imunity.

Architekti zkoumali vliv urbanismu na člověka. Protože mezilidský kontakt byl za pandemie ztížený, zkoušeli badatelé do veřejných prostor vnést instalace, které ho bezpečnou formou podpoří. Šlo o různé možnosti zanechání vzkazu, vyjádření se formou kresby či tvorba rozestupů ve frontě na autobus nakreslená na chodníku jako hrací pole.

Programátoři pracovali na tvorbě rezervačního systému pro muzeum. Rozdělili se na tým pracující s kódem a skupinu, která navrhla grafickou podobu systému tak, aby byl pro návštěvníky intuitivní a svým vzhledem ladil s již existujícími webovými stránkami muzea. Systém se podařilo během týdne opravdu zprovoznit včetně zátěžové zkoušky a návštěvníci ho již využívají v ostrém provozu.

Botanici se spojili s entomology, aby prozkoumali biodiverzitu na Jesenicku. Průzkum prováděli jak v samém okolí města, tak i na lokalitách zcela

Entomologická sekce na lokalitě Hraničky

odlišných typů (namátkou smíšený horský les u Černého potoka a podmáčené louky na Hraničkách). Na práci v terénu navazovala další v laboratořích, kde se badatelé pokoušeli determinovat druhy, u kterých se to nezadařilo přímo v terénu. Zjištěné a vypočítané hodnoty, jako např. počet taxonů či podíl dvouděložných a entomofilních rostlin, byly následně korelovány s počty taxonů hmyzu na jednotlivých lokalitách. Potvrdila se hypotéza, že existuje souvislost mezi diverzitou hmyzu a rostlin. Nicméně na lokalitě

s vyšším počtem hmyzem opylovaných rostlin byl sice zachycen vyšší počet jedinců hmyzu, nikoli však taxonů hmyzu.

Své výsledky všechny sekce prezentovaly veřejnosti 18. června na poster konferenci v prostorách muzea, kterou navštívili i předseda Senátu parlamentu ČR Miloš Vystrčil, hejtmán Olomouckého kraje Josef Suchánek a krajský radní Jan Žůrek, senátor za Šumpersko a Jesenícko Mírek Adámek, dále senátoři Jiří Dušek a Ladislav Václavec a samozřejmě také starostka města Jeseník Zdeňka Blišťanová.

Martin Starý, Iva Stará

Odstranění základů zaniklé Lichtenštejnovy chaty na Králickém Sněžníku

Dávno pryč jsou časy, kdy se z někdejší Lichtenštejnovy chaty ležící na jihovýchodním svahu Králického Sněžníku ozývaly rozjařené hlasy hostů a zvučný štěkot bernardýnů, které zde choval svérázný hostinský dr. Oskar Gutwinski se svou manželkou Adele. Na chvíle strávené s veselým a pracovitým manželským párem vzpomínal snad každý, kdo tento vysokohorský hotel v letech 1923 až 1932 navštívil. Starý Gutwinski však předčasně zesnul a ani Adelin pověstný fortel nestačil na změny, které se 30. léty začaly přicházet. Chatu vedla do roku 1937, kdy jí byla ukončena nájemní smlouva, za války si zde dávali dostaveníčko nacisté. Po roce 1945 zajišťovalo provoz několik více či méně schopných chatařů a objekt, zbudovaný v červenci roku 1912 z podnětu Moravsko-slezského sudetského horského spolku, stále více doplácel na špatné socialistické hospodaření. Roku 1971 byla chata (přejmenovaná po válce na U pramene Moravy) zbořena.

Torzo bývalé chaty po odstranění odpadového materiálu, v pozadí vznikající rozhledna na polské straně (foto: Miroslav Havira)

V minulém roce se o Králickém Sněžníku, nejvyšším bodu stejnojmenného pohoří, hovořilo ve veřejném prostoru kromobyčejně často. Důvodem se stala výstavba kontroverzní rozhledny na polské straně vrcholu, v místech, kde v letech 1899 až 1973 stávala kamenná vyhlídková věž pojmenovaná na počest zesnulého německého císaře Viléma I. Diskutabilní počiny – jímž nová polská rozhledna bezesporu je – představují pro společnost a novináře většinou natolik atraktivní téma, že často zastíní činnosti jiné, ušlechtilé. O poznání méně pozornosti se proto dostalo pracím, jež probíhaly od června do září 2021 právě v místech bývalé Lichtenštejnovy chaty. Jak známo, zmíněná demolice této stavby byla v 70. letech minulého století pouze částečná. Dřevěná nástavba sice zmizela, nicméně základ sestávající z kamenných zdí, železobetonu a dalšího materiálu, na místě zůstal. Tento esteticky nehezký zbytek sklepení turistů občas využívali pouze jako nouzový úkryt před špatným počasím nebo coby místo přespaní, avšak v posledních letech ruiny stále častěji sloužily k vyhazování odpadků. Přítrž existenci skládky v oblasti s vysokým stupněm ochrany životního prostředí se rozhodla učinit Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, vlastní území rezervace administrativně spadá pod regionální pracoviště Olomoucko – Správu CHKO Jeseníky.

Roku 2016 zpracoval Ing. Ladislav Trčka tzv. studii proveditelnosti tohoto záměru, o dva roky později vytvořil projektovou dokumentaci. Před samotným

zahájením prací byl ještě zajištěn záchranný přesun vzácného endemitu jestřábníku sněžnického ze zbořeniště na vhodné stanoviště nedaleko. K základům chaty pak 2. června přijel menší bagr společnosti TRUNEC, s. r. o., z Vysokého Mýta, který provedl ty nejtěžší bourací práce, zbytek již obstaraly lidské ruce. Kusy betonu, železa, dehet apod. však ze Sněžníku vzhledem k unikátním vysokohorským trávníkům neodvážela těžká technika, ale vrtulník, který s velkými pytlí létal k rozcestí Pod Ludmilou mimo vlastní území Národní přírodní rezervace a evropsky významné lokality, odkud již vaky odvezly nákladní vozy na příslušné skládky k likvidaci. Celkem bylo tímto způsobem odstraněno více než 400 tun materiálu (započítán je i odvezený odpad ze skládky, ležící zhruba 50 metrů základů chaty, kam byly sutiny po demolici chaty nahrnuty). Kromě zmíněného betonu či železných konstrukcí zahrnoval eliminovaný materiál i cihly, sklo, plasty či zbytky dřeva (to chemicky neošetřené na místě zůstalo).

Projekt, jenž byl financován z prostředků Evropské unie – Evropského fondu pro regionální rozvoj a vyžádal si necelých 11 milionů korun, započal pod vedením Radislavy Nožířové, následně jej převzal nový správce rezervace Miroslav Havira, který dohlížel na realizaci a dokončení. V závěru bylo místo upraveno tak, aby zůstal zachován jeho půdorys ve formě kamenných zídek provedených systémem suchého zdění. Zároveň sem přibýly dvě informační tabule, na nichž si návštěvníci mohou přečíst o historii chaty a přírodních hodnotách Národní přírodní rezervace Králický Sněžník.

Matěj Matela

Obnovený pomník Hermanna Lönse u Keprníku

V listopadu 1934 navštívil Dr. Ernst Haucke z Adolfovic hrob významného německého literáta Hermanna Lönse (1866–1914) na lüneburských vřesovištích s předsevzetím dovézt odtud květinu, kterou by věnoval tou dobou těžce nemocnému lesnímu radovi Oskaru Nitschemu. Zpět do údolí Bělé však dorazil již příliš pozdě, a kvítkem tak alespoň symbolicky ozdobil Nitscheho rakev.

V Hauckeho mysli, která dobře rozuměla rozervané básnické duši, se následně zrodila idea zvelebení osamocené horského koutu prostým pomníkem, jenž by připomínal tohoto poeta a tragicky zahynulého vlastence, jehož odkaz a dílo choval lesník v hluboké úctě. Lesní rada zvolil nevýrazný, ale pro svou výhodnou pozici již dříve oblíbený skalní výchoz nedaleko výstupové cesty na Keprník. K úpravě skalní niky osazením reliéfu Lönsovy podobizny z dílny sochaře Engelberta Kapse a dvou přirozeně lemujících skalních lavic došlo rukou

Místo současného Lönsova pomníku před úpravou (sbírka J. Heyera)

místních lesníků v listopadu 1935 a na jaře následujícího roku odhalil toto pietní místo slavnostní průvod. Jeden z účastníků dvacet let poté vzpomínal: „Místo jsme s radostí navštívili i my turisté a slavnostně jsme je posvětili jednoho jarního podvečera. Za hluboké noci, v moři hvězd, v záři ohně a za doprovodu písní sboru pod vedením zvěrolékaře Kleina jsme osadili Lönsovu podobiznu na určené místo. Následovala myslivecká slavnost na Šeráku. Velkého básníka, znalce lesa, přírody a myslivce vzpomněli Dr. Peschel a lesní rada Nemeč.“

Kromě Ernsta Bauera měl velkou zásluhu na realizaci celého projektu Západoslezský myslivecký spolek z Jeseníku pod vedením Vincenze Aloise Priessnitz (vnuka vodního doktora). I přesto, že se jednalo o poměrně velkou akci, v dobovém tisku je zmiňována pouze okrajově. Pravděpodobně je to způsobeno tím, že všichni jmenovaní byli značně ovlivněni sílícím nacionalismem a veřejně sympatizovali s Hitlerem a jeho tou dobou již neotřesitelnou pozicí v nedalekém Německu. Ostatně převoz Lönsových ostatků byl v říši zneužit propagandou a spisovatel uctěn s velikou pompou jako národní hrdina. Právě vědomí toho, že výstavba pomníku je především demonstrací nacionalistického hnutí (které jak samotný Priessnitz, tak i sochař Kaps reprezentovali) a že postava Lönse zde hraje pouze symbolický význam (ačkoliv je v člancích vyzdvihován především jeho vztah k lesu a přírodě), se zřejmě stalo důvodem, proč se sudetský horský spolek stavěl k tomuto projektu vlažně či neutrálně.

Bohužel již několik let po válce našli původní obyvatelé desku shozenou na zem a zničenou (více viz FILIP, Zdeněk: *Památník spisovatele Hermanna Lönse v Jeseníkách*. Jesenicko: vlastivědný sborník sv. 7, Jeseník 2006, s. 41–43). Obnovena byla až v roce 1999 prostřednictvím architektky Ingrid Smolik-Schaukal a o více než dvacet let později, na podzim loňského roku, doplněna také o bronzovou podobiznu slavného pisatele z dílny Ivy Svobodové-Pretschové. Při vzpomínce na Hermanna Lönse se zde, uprostřed horských smrkových lesů, setkali zástupci Moravsko-slezského sudetského horského spolku, Vlastivědného muzea Jesenicka, Státního okresního archivu Jeseník a veřejnosti. S ohledem na jistý nacionalistický podtext spojený s osobností Lönse (jedna z knih inspirovala i záškodnické hnutí Wehrwolf), ale také ničení ze strany československých osídlenců po válce, tak tímto aktem došlo na pomyslné česko-německé smíření.

Lukáš Abt

Fotografická výstava Zmizelý Hrubý Jeseník v jesenickém muzeu

Jedenadvacátý ročník svatováclavského setkání v Jeseníku na téma Paměť jesenických hor doplnila tematická výstava Zmizelý Hrubý Jeseník, veskrze obrazový počín Matěje Mately a Markéty Kobierské, který byl v Galerii Vodní tvrze k vidění od 15. září 2021 do 2. ledna 2022. Výstava si vytyčila za cíl představit divákovi proměny vrcholových partií nejvyšších moravsko-slezských hor v uplynulém století. Stalo se tak jednak prostřednictvím poutavých textů Matěje Mately a velkoformátových fotografií ze sbírek paměťových institucí i fondů soukromých sběratelů, jednak prostřednictvím dotykové obrazovky, která zájemcům umožnila pouhým přetažením prstu porovnat fotografie více než třiceti výrazných lokalit Hrubého Jeseníku v jejich podobě současné a té dávno minulé.

Výstava Zmizelý Hrubý Jeseník se přičiněním globální pandemie v letech 2020 a 2021 rodila v bolestech, neboť byla hned několikrát vyškrtuta z výstavních plánů, a to v souvislosti s uzavřením kulturních institucí nařízením vlády ČR i jiných provozních záležitostech spojených s nepříznivou epidemiologickou situací. Dlouhé čekání na své uvedení však výstava, jak věřím, dokázala přetavit ve svou výhodu, neboť čas strávený vytvářením jejího obsahu se tím oproti původnímu plánu více než zdvojnásobil, ostatně stejně jako – zde si dovolím být poněkud osobní – množství nezapomenutelných víkendových dní během terénních cest za zdokumentováním často dávno zmizelých míst (nemluvě o počtu kilometrů uražených v sedle horského kola

či na úkor vlastních kolenních čěšek, který se nakonec vyšplhal nad čtyři stovky).

Rozvržení výstavy bylo koncipováno s ohledem na geografické členění Hrubého Jeseníku do tří samostatných celků, které odpovídají třem hornatinám tvořícím toto zdánlivě známé pohoří, a to hornatiny Medvěděské a Keprnické, které ovládly první místnost galerie, a hornatiny Pradědské, která představovala pomyslný vrchol výstavy a vyhradila si pro sebe celou druhou místnost výstavního sálu. Vedle reprodukováných tisků a digitálních obrazů doplnily výstavu rovněž autentické dokumenty v podobě historických pohlednic, turistických značek, kovových štítků na hole i nezbytné výbavy někdejších horských turistů ze sbírek jesenického muzea.

Komentovaná prohlídka výstavy v rámci XXI. svatováclavského setkání se uskutečnila 29. září 2021 za účasti většiny posluchačů vlastivědného sympozia.

Dovolím si na tomto místě poděkovat partnerům z Vlastivědného muzea v Šumperku a Státního okresního archivu Jeseník, bez jejichž příspěví by výstava byla ochuzena o řadu nádherných snímků. Velký dík patří rovněž Lukáši Abtovi za možnost sáhnout – nutno podotknout, že s notnou dávkou obdivu nad kvalitou souboru – do jeho soukromého obrazového archivu. V neposlední řadě nemohu nezmínit značný podíl pana Víta Blažka, který se stal tvůrcem interaktivního rozhraní pro dotykovou obrazovku, a také pana Miroslava Osmančíka, bez jehož technických dovedností bychom mnohá doplnění výstavy uváděli v život jen obtížně.

Markéta Kobierská

Místní policie a muzeum prezentovaly Jesenicko v Senátu

Mimořádné pocty se dostalo společné výstavě Vlastivědného muzea Jesenicka a Policie ČR, územního odboru Jeseník, která byla v prostorách Vodní tvrze představena pod názvem POLICIE VEŘEJNOSTI při příležitosti 10. výročí olomouckého Krajského ředitelství Policie ČR v roce 2020. Její informační a panelová část dostala pozvánku do Valdštejnského paláce, sídla českého Senátu. Původní datum přesunu z Jeseníku do centra Prahy v roce 2020 zhatila pandemie covidu-19, ale o rok později, v listopadu a prosinci 2021, se již za přísných protiepidemických opatření výstavu uskutečnit podařilo.

Dne 23. listopadu tak mohlo dojít k zahájení výstavy formou slavnostní vernisáže. To, co Senát Parlamentu ČR na výstavě ocenil, odráží samotný název panelové výstavy: Neobvyklí partneři aneb Muzeum a policie spolupracují na Jesenicku. Původní výstava v Jeseníku skutečně představila jednak historii policejní práce na Jesenicku ve 20. století, ale především současnou činnost Policie ČR, územního odboru Jeseník. V roce 2020 však nešlo zdaleka jen o výstavu, policisté několikrát doslova obklíčili Vodní tvrz a v rámci tzv. aktivních dnů a Dne bezpečnosti v jejím bezprostředním okolí představili řadu workshopů a celé spektrum interaktivních ukázek policejních aktivit. Zatímco muzejní pracovníci se zaměřili především na komentované prohlídky výstavy pro vlastivědné nadšence a četné rodiny s dětmi, policisté orientovali dynamické ukázky práce na žáky základních a středních škol. Ti si tak mohli vyzkoušet svou fyzickou zdatnost, prověřit paměť při sestavování identikitu, zjistit, jak nakládat

s otisky prstů, zkusit si kynologickou policejní práci či např. chůzi s tzv. alkoholickými brýlemi. Nechyběla ani možnost nahlédnout do útrobu hlídkového automobilu, specializovaného vozidla kynologa anebo se posadit na silný motocykl, na němž vymáhají dodržování silničních pravidel zdejší dopravní policisté.

Vernisáž ve Valdštejnském paláci zahájil senátor za Šumpersko a Jesenicko Mirek Adámek, který ocenil jak činnost policie, tak muzejních pracovníků. Ve svém přivítání mimo jiné zmínil, že *„propojení místních aktérů při práci s dětmi je na Jesenicku výjimečné, společná výstava policie a muzea je jedním z příkladů dobré praxe“*. Ředitel muzea Pavel Rušar připomněl úspěšnost výstavy z hlediska počtu návštěvníků a dodal, že *„pokud panelová výstava v prostorách Senátu přispěje alespoň trochou k tomu, aby spolupráce paměťových institucí, muzeí, archivů a galerií, s policií, hasiči či celní správou byla obvyklejší než neobvyklou, bude spokojen“*. Ředitelka územního odboru Jeseník Policie ČR plk. Ludmila Andělová ve svém proslovu kromě poděkování vlastním pracovníkům, pracovníkům muzea i senátoru M. Adámkovi vyzdvihla úzké vazby mezi jesenickými institucemi, přičemž dodala, že *„v našich podmínkách, kdy jsme z jedné strany omezeni horským masivem a z druhé státní hranicí, nám často nezbyde, než se spoléhat sami na sebe...“*.

Hlavní jednací síň Senátu se při vernisáži rozezněla zpěvem známého jesenického barda Františka Surmíka, kterého doprovázelo klavírní vystoupení Vladimíra Najdekra. Panely představily různá témata. Namátkově šlo o spolupráci českých a polských mužů zákona v rámci přeshraniční kooperace, službu dopravní policie, nejrůznější preventivní akce, jeden panel pojednal rovněž o specifické práci policejních psovodů. Čtyři panely byly věnovány vlastivědnému muzeu, které tento prostor využilo pro představení každoročního svatováclavského setkání, T-expedice pro nadané žáky, ale také svého hlavního sídla – jesenické Vodní tvrze. Samozřejmostí byl i panel přibližující samotnou původní výstavu.

Výstava byla pochopitelně zpřístupněna senátorům, členům vlády, pracovníkům Senátu, novinářům a dalším hostům. Dříve zamýšlené zpřístupnění širší veřejnosti v rámci plánovaných komentovaných prohlídek bylo však nakonec z pandemických a přidružených důvodů bohužel zrušeno.

Pracovníci jesenické policie i vlastivědného muzea velmi ocenili možnost prezentace své práce na senátní půdě, vernisáž navštívily asi tři desítky hostů. Jejich přijetí v paláci bylo v podání senátora Adámka nadmíru srdečné a všichni zájemci mohli po ukončení oficiální části vernisáže nahlédnout do dalších částí Valdštejnského paláce, např. do dřívějšího hlavního přijímacího sálu, kde Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna vítal v 17. století své návštěvy, dále do blízkého Zrcadlového sálu či do soukromého Valdštejnova salonku pro výjimečné audience.

Pavel Rušar, Kamil Tomášek

Mons. Anton Otte již jen ve vzpomínkách

Mons. Anton Otte v Neuburgu, 2014

Dvacátého devátého prosince loňského roku opustila náš svět jedna z velkých osobností současnosti s niternou vazbou k našemu regionu, Mons. Anton Otte. Vzdejme díky za duchovní i občanskou práci, dobrotu i za přátelství člověku a knězi, který celý svůj profesní život zasvětil smíření mezi Čechy a Němci, posunu k pozitivnímu vnímání sjednocené Evropy a k posílení role církve v ní stejně jako k rozvoji přátelských kontaktů mezi národy.

Kdo vlastně byl Mons. Anton Otte? Narodil se 15. 8. 1939 ve Vidnavě v obyčejné německé rodině. Jeho otec byl v roce 1946 na základě rozsudku Mimořádného lidového soudu v Opavě bez zjevného provinění popraven. Maminka se sedmi dětmi žila ve Vidnavě až do roku 1960, kdy se teprve mohli vystěhovat do tehdejšího západního Německa. Mezitím navštěvoval Anton Otte gymnázium

v Jeseníku, ke studiu bohoslovectví však nebyl režimem připuštěn. Stal se tudíž knězem až v Německu – mj. působil i jako vězeňský kaplan, zapojil se do práce spolku Ackermann-Gemeinde. Na svoji vlast ale rozhodně nezapomněl, od roku 1991 žil převážně v Praze. V letech 1992–2010 byl duchovním radou Ackermann-Gemeinde, kde aktivně působil ještě v roce 2018. V letech 2011–2017 zastával funkci probošta Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, jejímž kanovníkem jako emeritní probošt zůstal i nadále. Zhoršující se zdravotní stav a také pandemie covidu-19 jej vrátily k rodině v německém městě Heiligenstadt, v nemocnici nedalekého Scheßlitz pak vydechl naposledy. Jeho pohřeb se konal 7. ledna 2022 v dómu svatých Petra a Jiřího v Bambergu, kde byl před mnoha lety vysvěcen na kněze. Žádoucí mše se uskutečnila 8. ledna v bazilice svatých Petra a Pavla na Vyšehradě. Také město a děkanství Jeseník se s Mons. Ottem rozloučily důstojným requiem ve farním kostele o den později.

V roce 1996 byl Mons. Otte vyznamenán Řádem T. G. Masaryka, roku 1997 Velkým spolkovým křížem první třídy za zásluhy, roku 2011 Medailí smíření Ackermann-Gemeinde za celoživotní přínos ke zlepšení česko-německých

vztahů. Byl nositelem řady dalších německých, českých i evropských vyznamenání civilních i církevních.

Důležitá pro obyvatele našeho kraje je jeho práce iniciátora občanského porozumění mezi Čechy a Němci zde na Jesenicku. Jako dlouholetý aktivní člen vedení krajského spolku Heimatbund Weidenau-Großkrosse byl spolu s prof. Rudi Grimmem jedním z těch, kteří ihned po roce 1989 začali aktivně budovat platformu pro vyrovnání se s dějinnými křivdami mezi oběma národy a hledání cesty k pozitivním vztahům formou osobního setkávání se lidí z obou stran. V roce 2015 mu Vidnava udělila čestné občanství. V souvislosti s osmdesátinami Mons. Otteho vydalo roku 2019 nakladatelství Vyšehrad knihu jeho rozhovorů s redaktorem Josefem Beránkem pod titulem *Vzdálená Evropa?*

Ve stránkovém nekrologu Mons. Otteho nelze postihnout všechny ty návštěvy Jesenicka, setkání a hlavně podstatu síly jeho víry, vroucího lidství a milého humoru, kterými si získal každého, kdo s ním mohl pobýt, hovořit. Ráda bych proto připojila alespoň pár osobních vzpomínek z těch více než dvacetilet.

Archivářská práce mi mj. přivedla do života celou řadu zajímavých a výjimečných lidí, z nichž se mnozí postupně stali mými osobními přáteli. K nim patří i úžasný člověk, vynikající kněz a „stavitel mostů“ mezi Čechy a Němci, neúnavný spojovatel lidí, Mons. Anton Otte.

Poprvé jsme se setkali v souvislosti s jeho prací v Ackermann-Gemeinde v ČR, která někdy koncem devadesátých let 20. století pořádala v našem městě konferenci na téma školství na Jesenicku. Tato idea vzešla zcela určitě z Tonioho iniciativy; na Jesenicko, do svého rodného kraje se i navzdory nepěkným vzpomínkám často a velice rád vracel. Zvláště jeho rodná Vidnava, kde žil do roku 1960, byla mu, jak sám říkal a psal, stále domovem. Zažil zde šťastné dětství, krušné roky po roce 1945, ale vzpomínal především na to dobré – na řádové sestry boromejky a jejich vliv na jeho další směřování, na dobré lidi, kteří rodině všemožně pomáhali.

Tu lásku ke zdejšímu kraji jsme měli od počátku společnou. On sem po desetiletích opět přicházel, já jsem Jesenicko a jeho historii teprve poznávala. Setkávali jsme se potom poměrně často při nejrůznějších příležitostech: při vysvěcení hřbitova v Rudohoří s hroby ruských a německých obětí pracovního tábora za okupace a po druhé světové válce, při obnovení lurdského poutního místa na starém Rejvízu, na pobožnostech při návštěvách krajského spolku Heimatbund Weidenau-Großkrosse; tam všude zaznívaly jeho proslovy, ať již jako duchovního, či jako civilní osoby prodchnuté lidstvím, odpuštěním a smířením. Mnohdy nám jimi vehnal slzy do očí, donutil naše srdce a rozum pohlízet na události tak trochu jinak, z obou stran a v širších souvislostech. Jeho slova byla nejen promyšlená, ale hlavně procítěná.

To vše rezonovalo velmi silně také v mém srdci. Vlastně až s příchodem na Jesenicko jsem začala poznávat mnohdy hrůzné příběhy německých

vysídlelců, kteří ale přesto stále vězeli kořeny a hlavně srdcem v tomto kraji. A Toni mi v tom velmi pomáhal, hlavně tím, jak dokázal odpouštět a podat ruku tam, kde jeho rodině i jemu samotnému bylo tolik ublíženo.

To jsme již byli léta přátelé, setkávali jsme se rádi i soukromě; v Jeseníku, Vidnavě, Praze či v Neuburgu. Naučil mě mnohému – pro mě je a stále bude tím nejlepším člověkem, s nímž jsem se v životě potkala.

Toni nejezdil pouze do Vidnavy, hned od počátku našich svatováclavských setkání v roce 2000 nás podpořil faktickou pomocí a vahou své osobnosti ve snaze oživit památku stovek řádových sester internovaných komunistickým režimem od 28. září 1950 v Bílé Vodě a v dalších místech na Jesenicku. Celebroval mše svaté v bělovodském kostele, promlouval při požeňnáních na hřbitově, kde je pohřbeno na sedm set řeholic.

Z iniciativy krajanského spolu vzniklo nejprve partnerství s Vidnavou a Velkou Kraší, po vzniku jesenického okresu pak partnerství mezi okresy Jeseník a Neuburg-Schrobenhausen a nakonec před dvaceti dvěma lety partnerství mezi městy Jeseník a Neuburg an der Donau, které trvá dosud. A nejde jen o oficiální návštěvy městských delegací, ale též o propojení studentů gymnázií obou měst, setkávání sportovců, hasičů nebo seniorů. Těch nádherných setkání v Německu i u nás, družných večerů; vzpomínám na jeden při cimbálu, kdy Toni zpíval svým krásným hlasem moravské lidové písně, které měl tak rád. Byl všude tam, kde se v našem kraji znovu rodil či obrozoval vnitřní rozměr, byl jedním z prvních „léčitelů“ duchovního života našeho slezského koutu republiky.

Všechny, kdo ho zde potkali, určitě obohatil neuvěřitelným obecných rozhledem, filozofickým a duchovním bohatstvím své osobnosti, pochopením pro lidské slabosti, též lidskostí, vlídností, ochotou podat pomocnou ruku, smířlivostí a také hrdostí na náš společný domov, Jesenicko, a láskou k němu. To vše mi vléval léta do duše. Až covid-19 a Toniho vážné zdravotní problémy nás rozdělily. Naposled jsme se viděli v září 2020, pak již jen pár telefonátů... To byl pro mě osobně Mons. Anton Otte. A proto všechno zůstává v srdci mém i celé mé rodiny, náš milý Toni.

Ti z nás, kteří měli možnost se s Mons. Antonem Ottem poznat blíže, dobře vědí, že jen málokterý člověk si i přes velmi pohnutý životní osud zachoval tak hlubokou lásku k lidem, dobrotu a mravní čistotu, ale též pevnou víru, odhodlání a sílu, bez nichž by velké úkoly na něj kladené nemohl splnit. Připočteme-li dar vlídného humoru a nadhledu, je jeho smrt citelnou ztrátou nejen pro nás, jeho krajany, ale – a o tom jsem přesvědčena – rovněž pro celou sjednocenou Evropu, o kterou od počátku usiloval.

Úcta a láska v našich srdcích zůstává jako připomínka velkého syna Jesenicka, a především skvělého člověka. Odpočinutí věčné dej mu, Pane.

Bohumila Tinzová

Přečetli jsme za vás

Kolektiv: Čti Jeseníky. Jeseník 2021. 144 s.

Na podzim covidového roku 2021 okupovala pulty knihkupectví mimořádná publikace co do velikosti (25,5×36 cm), tak i obsahu. Kolektiv 14 autorů připravil knihu určenou neortodoxním zájemcům o vlastivědu, tj. dnešní digitální, klipové, chatové etc. generaci, která není vedena k systematickému a soustředěnému čtení. Jejich cílem bylo projít vizuálně s nadhledem, s patřičnou i nepatřičnou nadsázkou Jeseníky od polských Głuchołaz přes hlavní hřeben až po Nízký Jeseník. Proto bylo nezbytné na předsádku umístit informaci, jak číst, či přesněji propátrávat tuto knihu. Jako každá vlastivědná publikace začíná představením historických panství na rozhraní Slezska a Moravy, fauny, flóry a geologické stavby Jeseníků. Chybí snad jen kapitola Jazyk lidu, kterou zřejmě vizuálně nahrazují titulky, jejichž písmo odpovídá germanizujícím tendencím v Sudetech v 30. letech 20. století, a doplňuje pasáž o nadpřirozených postavách německého bájesloví Jeseníků.

Rozsáhlé území autoři rozdělili do tří sekcí uvozených graficky působivými mapami východní, severní a jižní části Jeseníků. Po nich následuje představení jednotlivých lokalit zaměřené zejména na letní a zimní turistiku, turistické chaty, stavební a přírodní památky, lesnictví, okrajově na průmysl a zemědělství. Vše je prvoplánově pojednáno jako puzzle ze starých pohlednic, překvapivě z mnoha dosud neznámých fotografií i dalších, dnes populárních sběratelských rekvizit, jakými jsou odznaky, poštovní razítka, nálepky, mapy a bedekry. Přednostně byly použity zalidněné snímky horských míst, tedy vyobrazení turistů, lyžařů, lesních dělníků, hajných a lovců, pasáků dobytka či jen „domorodců“, jež se dostali fotografovi do záběru a kteří vypoovídají o životě v těchto krásných, leč nevyzpytatelných horách. A to platí i o práci čtyř grafiků, jimž byl tímto dán též prostor k nevyzpytatelným hrátkám s odlehčujícími hláškami v bublinách vycházejících jakoby z úst akterů na pohledech a fotografiích. Najdeme zde i minimedailony slavných rodáků a zasloužilých návštěvníků našich hor. Celou knihou prochází jako vodící niť činnost turistického spolku MSSGV, jemuž je právem věnována samostatná pasáž, stejně jako dnešní CHKOJ. Obdobné pasáže najdeme rovněž v závěru práce, kde autoři nastínili stopy druhé světové války a katastrofy, ať již přírodní, jako povodně, orkány a požáry, tak společenské, k nimž se řadí především čarodějnické procesy nebo z novějších letecké havárie.

Nezbytnou stránkou knihy jsou minimalistické, leč fundované doprovodné texty. Snad se naplní záměr autorů, aby se po prolístování knihy lidé začali a chtěli se dozvědět více: k tomu slouží seznam použité literatury

a internetových zdrojů. Nebo aby začali sami bádát a psát, o čem se čtenář dozví v kapitole Jeseníky a my, v níž se sami autoři vyznávají, proč se do této publikace vlastně pustili...

(gw)

Velký historický atlas českého Slezska. Identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu společenské modernizace s dopadem na kulturní krajinu. Hruška, L. – Jarošová, L. – Lipovskí, R. (eds.), ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, z. ú., Ostrava 2021. 296 s.

Centrum ACCENDO, hlavní řešitel projektu Velký historický atlas českého Slezska, připravilo jako tiskový výstup famózní knihu o rozměrech 31×30 cm. Její grafická podoba připomíná dvoudílné postery: vlevo textová část, vpravo pak část obrazová. Atlas je tvořen souborem komentovaných map, přičemž vybrané fotografie jsou číslы zaneseny do mapy. Ty představují vymezené území v sedmi oddílech zabývajících se fyzickou geografí, historickou geografí, demografií, sociálně-kulturním vývojem, ekonomickými procesy, vývojem krajiny a identitou jeho obyvatel. První mapa vymezuje podoblasti českého Slezska v jeho historických hranicích, které procházely mnohými proměnami, jak vizuálně pečlivě ukazuje 1. kapitola. Jesenícko má po roce 1742 přece jen stálou hranici bez ohledu na příslušnost ke krajskému zřízení. Ve 2. kapitole zaujmou výsledky meteorologických pozorování z dubna 2020 mapující teploty povrchu – Jesenícko odpovídá geomorfologickému členění na pásmo hor a nížinu. Třetí kapitola věnovaná krajině vymezuje i tendenci návratu ke krajině formou horské turistiky, rekreace a sportu. V textu J. Pezdy je problematizován turismus jako trvale udržitelná hodnota v Jeseníkách. Následující kapitola věnovaná obyvatelstvu přináší na mnoha mapkách vizuální informace o vývoji počtu obyvatelstva a jeho dělení podle pohlaví a věku. Údaje z let 1991–2019 pak jasně ukazují, jak prudce na Jesenícku klesá podíl dětské složky a narůstá počet seniorů nad 60 let. Konstantní, se změnou po roce 1945, jsou však jazykové poměry na Jesenícku. Zcela nová fakta přinášejí pohledy na podíl obyvatel v obcích podle národnosti a cizinců v letech 1991–2011. Pátá kapitola pojednává o sociálním a kulturním vývoji počínaje revolucí 1848. Velmi názorné je zobrazení výsledků parlamentních voleb ve Slezsku v letech 1920–1935 dokládající „zhnědnutí“ v okresech s německým obyvatelstvem. Pasáže věnované změnám církevní správy ve Slezsku jsou však obrazově trochu nevyrovnané – mapa církevní správy z roku 1896 by si zasloužila větší prostor na rozdíl od schématu tolerančních sborů na Těšínsku. Oproti předpokládaným tématům týkajících se sporů o Těšínsko, svěbytnosti Hlučína či průběhu ostravsko-opavské operace lze upozornit na pasáž 5.20 věnovanou undergroundu v letech 1970–1989 z pera T. Hermana. To je téma pro Jesenícko ne zcela probádané. Předposlední kapitola je věnována ekonomice – silniční a železniční síti, zemědělství a průmyslu; zde potěší působivá prezentace

pohlednice areálu textilky R&R v Jeseníku (SOkA Jeseník do knihy přispěl řadou historických záběrů). Poslední kapitola vymezila jednotlivé oblasti na amébových grafech spokojenosti obyvatel. Pro Jesenicko a Vrbensko patří k zásadním ukazatelům spokojenosti krajina, kde žijí. Co se však týká identity se Slezskem, je jednoznačně vidět přerušení tradice, „slezskost“ je pro ně spíše jen historická záležitost. V atlasu najdeme cizojazyčná resumé, přičemž jeho interaktivní variantu ve čtyřech jazykových mutacích nalezneme na stránce mapa.atlas-slezska.cz. Nechybí ani použitá literatura, seznamy grafů a tabulek, rejstřík jmenný osobní a místní. Jako jediný problém lze upozornit na kroužkovou vazbu, která při opakovaném použití knihy uvolňuje jednotlivé listy. Pokud ovšem nejde o záměr, aby skutečně mohly sloužit ve funkci posteru při školské výuce.

(gw)

Lidé a krajina českého Slezska. Identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu modernizace s dopadem na kulturní krajinu. Lipovski, R. – Hruška, L. – Jarošová, L. (eds.), Ostravská univerzita, Ostrava 2021. 700 s.

Práce tvoří tiskový, přesněji textový výstup projektu Velký historický atlas českého Slezska. Široký kolektiv autorů nejprve na mapách vymezil území českého Slezska a typy jeho sídel. Další kapitola sleduje základní přírodní charakteristiku území a procesy ovlivňující krajinné změny, např. kůrovcovou kalamitu, sucho atd. Demografové, sociologové a ekonomové představili v tabulkách, grafech a mapkách území procesy jako vylidňování, stárnutí obyvatel, změny rodiny (sňatky, rozvody, potraty), vliv globalizace a industrializace na podnikání a dopravu. Následuje historický vstup k vývoji českého Slezska se samostatnými podkapitolami pro Opavsko, Krnovsko, Nisko-Grotkovsko (dnešní Jesenicko), Těšínsko a moravské enklávy. Pozornost je věnována vývoji rakouského Slezska v letech 1742–1918, včetně složitého správního vývoje a jeho pokračování v Československu. Texty jsou zde bohatě provázány s mapami a archiváliemi. Vývoj kulturní krajiny českého Slezska je zpracován stejnou metodou, jen šířeji, jako katalog týkající se pouze Jesenicka. Značný přínos má 4. kapitola, která koncentruje poznatky o obyvatelstvu sledovaného území v druhé polovině 19. století a ve 20. století. Zaznamenává počet obyvatel a jeho teritoriální změny, včetně odsunu Němců. Kromě tabulek texty doprovází málokdy publikované fotografie z běžného života (svatby, vítání občánků apod.). Cenné jsou údaje o náboženské skladbě obyvatel – katolíků, evangelíků a židů – se změnami za první republiky a po 2. světové válce. Stejný přístup je zvolen i při popisu jazykové a národnostní skladby. Kulturní obraz českého Slezska dotvářel průmysl, který formoval mentalitu a kolektivní identitu obyvatel.

Naprosto zásadní částí je kapitola 5.2 Proměny církevní správy ve Slezsku, která sumarizuje vývoj po roce 1740 do současnosti. Postupuje podle jednotlivých

církvi: římskokatolická, protestantské církve: Českobratrská církev evangelická, Slezská církev evangelická augsburského vyznání, Luterská církev evangelická augsburského vyznání, Německá evangelická církev; Církev československá husitská a Starokatolická církev. Židovským náboženským obcím je pak věnována samostatná kapitola 5.4. Již z řady map lze vyčíst specifika národnostního vývoje, proto byly samostatně pojednány Těšínsko a Hlučínsko. Nepřekvapí ani zařazení šlechtické zámecké architektury, byť Jesenícko je zastoupeno pouze zámkem Jánský Vrch, a specifická místa paměti, jakými jsou mizející těžní věže, lázně a dřevěné kostely. Slovenský text Identita a kolektivní paměť obyvatelů Slezska se opírá o podrobný výzkum z let 2018–2019, který přináší řadu překvapivých údajů. Např. Vincenze Priessnitz znalo v části Jeseníků spadajících pod Olomoucký kraj 22,78% tázaných, zatímco v části Moravskoslezského kraje, na Opavsku a Ostravsku shodně 0,00%.

Kniha je bohatě vybavena fotografiemi, tabulkami, grafy a mapami. Důležité je, že přímo do textu byly zařazeny odkazy na bohatou literaturu a webové zdroje rozčleněné podle jednotlivých kapitol, což umožňuje případnému zájemci o podrobnější studium snazší orientaci. Tomu napomáhá i pečlivě zpracovaný místní rejstřík.

(gw)

Krajina a lidé: kulturní krajina českého Slezska v proměnách.

Kritický katalog výstavy. L. Jarošová (ed.), SZM, Opava 2021. 196 s.

Katalog byl vydán v rámci projektu Velký historický atlas českého Slezska. Jeho cílem bylo zmapovat, jak se měnila krajina a obyvatelstvo po roce 1848 až do současnosti. Kolektiv 16 autorů systematicky popsal změny v zemědělské a lesohospodářské krajině, rybníční krajině a vodního fenoménu vůbec, včetně lázní a lázeňských pramenů na Gräfenberku, vodních náhonů, jezů, přehrad a malých vodních elektráren. Jedna kapitola je věnována raritnímu území – vysokohorským holím v Jeseníkách. Druhou polovinu katalogu vyplňuje urbanizovaná krajina, tj. zastavěná plocha, která je velmi citlivá na klimatické změny. Autoři to dokládají jednak historicky, od první kolonizace v průběhu 12. až 14. století, přes vznik nových osad parcelací dvorů v 18. století až po dopady průmyslové revoluce a následnou industrializaci, s nimiž se potýkáme dodnes. Opačný trend sledují po odsunu německého obyvatelstva a neúspěchy při osidlování. Je to doloženo právě Jeseníckem, autoři zde vložili tři typická zaniklá sídla: Annín, Hamberk a Zastávku. Pozornost je věnována i zámeckým a městským parkům, alejím a památným stromům a jeskyním. Kapitolou, která je do značné míry symbolem Jesenícka, je těžební krajina – od rudného hornictví po těžbu kamene. Uhelné hornictví najdeme jen v bývalém lignitovém dole u Uhelné. Postindustriální krajina je specifikum po zániku socialistických podniků, které opuštěny a poboheny zarůstají vegetací. Příkladem této „nové divočiny“ je kupř. bývalá

šamotárna ve Vidnavě. Závěr katalogu tvoří popis změn vegetace a invazních druhů živočichů na sledovaném území.

Každá kapitola má v na konci odkaz na literaturu. Co však tvoří vyšší hodnotu této práce, je množství dokumentárních fotografií, ať historických (jimi přispěl především SOKA Jeseník), tak kvalitních současných, především z dílny editorky L. Jarošové.

(gw)

Michaela Ryšková – Pavla Dubská – Petra Mertová: Průmyslové dědictví: lnářství, bavlnářství a hedvábnictví Šumperka a Jesenicka. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Ostrava 2021. 271 s.

Předkládaná kniha se věnuje dědictví textilního průmyslu především z pohledu dochovaných objektů a areálů v době, kdy až na výjimky tato výroba zanikla a budovy byly buď použity pro jinou produkci, nebo byly zbourány. Proto je taková syntetizující sonda do minulosti, a nebudme neskromní – do slavné minulosti, velice cenná.

Zaměříme-li se pouze na Jesenicko, úvodní kapitola z pera P. Dubské se věnuje historickým souvislostem vývoje lnářského průmyslu do roku 1946. Doprovází ji tablo firmy Regenhart & Raymann (ze sbírky VM v Šumperku) s určením všech zobrazených staveb. Právě tato firma je zastoupena ve výběrovém katalogu podnikatelů a firem. Text se opírá o studii M. Myšky a archiválie ze stejnojmenného fondu uloženého v SOKA Jeseník. Další kapitola, jejíž autorkou je P. Mertová, se věnuje technologii lnářské výroby – od botanické charakteristiky lnu, přes jeho pěstování, zpracování, tření, předení atd. M. Ryšková v následné kapitole představila stavební vývoj jednotlivých provozů – etažové tovární budovy, mechanické přádelny lnu, nitárny (fa Ant. R. Heyek ve Zlatých Horách), mechanické a ruční tkalcovny lněného zboží (fa R&R) a mechanické tkalcovny hedvábného a bavlněného zboží (fa J. Adensammer ve Zlatých Horách). Informace doprovázejí plány staveb, jako např. Putzeho mlýn z roku 1852 přestavěný na mechanickou tkalcovnu Aug. Küfferleho, mechanická tkalcovna fy R&R z roku 1868, ruční tkalcovna na Tovární ul. z roku 1881, továrna na fezy fy Ant. Volpini v Mikulovicích z roku 1874, rovněž historické pohlednice a současné fotografie. Pozornost je věnována i tkalcovské kolonii vystavěné podél silnice z Jeseníku do České Vsi. Samostatně jsou pojednána tzv. drnová bělidla, tj. louky, na nichž bylo plátno nebo příze rozkládáno, roseno a na slunci běleno. Dokládá to původní Raymannovo bělidlo z roku 1808 zachycené na vedutě Jeseníku od Titzeho roku 1830 a fotografie již neexistujícího bělidla č. I u řeky Bělé (dnes prostor přibližně okolo autobusového nádraží). Musíme však opravit dataci fotografie, je starší než z počátku 20. století, protože zachycuje zdejší kostel ještě před přestavbou, která proběhla v letech 1882–1883.

Fundamentální rozměr má pak výběrový katalog objektů a areálů z pera M. Ryškové, která dodala též analýzy pro kresebné rekonstrukce areálů vytvořené z nadhledu (jakoby záběr dronu) J. Staňkem. Na stranách 141–159 jsou zachyceny všechny firemní budovy textilky R&R, jsou zaneseny do mapového podkladu v měřítku 1 : 5000 a doprovázeny současnou fotodokumentací. Závěr knihy tvoří registr všech zmiňovaných objektů s označením majitelů, lokality, zpracovávané suroviny, typu provozu a jeho délky. K registru jsou připojeny mapy Zlatých Hor a Jeseníku v měřítku 1 : 25 000. Nechybí ani bohatý přehled literatury a archivních pramenů. Kniha by neměla uniknout pozornosti všech, kteří se o průmyslové dědictví minulosti zajímají.

(gw)

Schenk, Peter: Regenhardt und Raymann. Ein Familienunternehmen aus Freiwaldau und Wien, vlastním nákladem, 2021. 108 s.

Když v závěru roku 2019 navštívili potomci textilních továrenků Raymannů a Regenhardtů vernisáž výstavy věnující se právě jejich podnikatelské činnosti v Jeseníku, jeden z nich, Peter Schenk, si již v té době pohrával s myšlenkou zpracovat historii obou rodin. Tento záměr nakonec v loňském roce získal knižní podobu. Ačkoliv se nejedná o klasické historiografické zpracování (což vzhledem k absenci Schenkovy badatelské aproby ani nelze očekávat), interní vztah k tématu a snaha shromáždit všechny poznatky, dokumenty či ikonografický materiál hodnotu publikace dostatečně vyvažuje. Autor často předkládá již v dávnější minulosti publikované údaje, ty jsou však doplněny informacemi uchovanými spíše v rodinných „archivech“ a rovněž bohatým obrazovým doprovodem, který samozřejmě není badateli běžně dostupný. V tomto lze spatřit největší přínos publikace, která pomohla přiložit další díl do skládačky obrazu jednoho z nejdůležitějších fenoménů města Jeseník.

(jp)

Jiří Padevěd: Krvavý podzim 1938. Academia, Praha 2020. 589 s.

V edici Průvodce vydalo nakladatelství Akademie věd ČR výpravnou knihu o dění v československém pohraničí v září až říjnu 1938, kdy po nacistickém puči a mnichovské dohodě toto území připadlo Hitlerovu Německu. S přihlédnutím k současnému čtenáři byly jednotlivé lokality uspořádány podle dnešních krajů a v rámci nich abecedně. Na prvním místě byl uveden jejich současný název a v závorce původní německý, který si lze ověřit na mapě Sudet uvozuující jednotlivé kapitoly. Základem knihy je pak bohatá dobová fotodokumentace a stručný výklad o srážkách mezi Freikorsem a složkami Stráže obrany státu s odkazy na literaturu. Nadšení nad přivtělením do Říše věcně dokumentuje též filatelistický materiál, známky s prýtiskem a razítka s textem *Wir sind frei!*. K historickému státoprávnímu uspořádání se hlásí závěrečné kapitoly věnované Slovensku a Podkarpatské Rusi.

V rozsáhlé práci se obce okresu Jeseník nacházejí v rámci Olomouckého kraje společně např. se Šumperkem, Šternberkem, Úsovem a Zábřehem. A protože dábel vězí v detailu, nelze si nepovšimnout některých problémů. Bernartice se původně jmenovaly Barzdorf, nikoli uváděný název Bernsdorf, tj. Bernartice nad Odrou v okrese Nový Jičín. Popisy událostí vycházejí jako z hlavního zdroje z knihy Petra Procházky Příběhy z pohraničí (2007) a již neznají další studie a články z regionálních periodik, které se opírají o výzkum archiválií (J. Hradilová: „Heim ins Reich“, excerptující kronikářské záznamy v SOKa Jeseník, a články O. Koláře vycházející z fondu MLS v ZA Opava). Fotografie o příjezdu Wehrmachtu do Jeseníku nezachycuje překvapivě naše město, a to ani přesto, že tato událost byla bohatě fotograficky zdokumentována a nacisté si pospíšili s jejím knižním vydáním. Na základě jedné kapitoly však nelze hodnotit zbývající části knihy, o nichž nemáme žádné povědomí. V každém případě se jedná o velký počín, který by neměl zapadnout mezi nadprodukci knih o německých branných silách za 2. světové války, jimiž se pulty našich knihkupectví jen hemží.

(gw)

Kolář, Ondřej: Mimořádný lidový soud v Opavě a „velká“ retribuce v západním Slezsku 1945–1948. Opava 2021. 154 s.

Těžištěm badatelského zájmu opavského historika a pracovníka SZM je období druhé světové války, resp. léta předcházející a následující. Kolářova nová publikace sleduje právě dozvuky světového konfliktu v podobě vyšetřování, souzení a potrestání „provinilců z doby okupace“ Mimořádným lidovým soudem v Opavě (dále MLS), určeného pro západní část českého Slezska, tedy dnešní oblasti Opavska, Bílovecka, Hlučínska, Bruntálska a Jesenicka. Tato instituce fungovala mezi 19. červnem 1945 a po prodloužení až do 4. května 1947 (resp. po znovuootevření v únoru 1948 až do konce tohoto roku) a disponovala z dnešního pohledu mimořádnými pravomocemi, zejména možností vynášením rozsudků trestů smrti, jež měly být uskutečněny již dvě hodiny po výroku soudu. Jednotlivá stíhaná provinění lze vyjmenovat na základě rozdělení kapitol knihy, tedy stíhání účastníků henleinovského povstání, vyzvědačů, příslušníků policejního aparátu, udavačů, dozorců, veřejných funkcionářů, stranických funkcionářů, učitelů a publicistů. Zároveň závěrem Kolář připojuje kapitolu o stíhaných ženách a ohlasech procesů v dobovém tisku.

Mezi konkrétními případy v knize nalezneme přirozeně i obyvatele jesenického okresu. K jednomu z místních popravených patřil Ferdinand Otte, jenž se v září 1938 nepřímou podílel na zastřelení údajného německého komunisty. Kolář tento nejvyšší trest porovnává naopak s případem Rudolfa Königa z Velké Kraše, který měl dle svědků střílet na vlak, avšak spravedlnosti vzhledem k jistým okolnostem, jež se Kolář pokouší dopátrat, unikl. S dvacetiletým trestem (ukončeným již v roce 1955) odešel od soudu Viktor Linke z Javorníku,

jež zastával funkci řidiče gestapa a byl patrně členem SS a Freikorpsu. Jiným z odsouzených k trestu smrti byl Alfred Schild z Bukovic, jehož činnost za války a průběh vyšetřování jsou poměrně pozoruhodné. Nejprve působil v kriminální policii a gestapu ve Vratislavi, v roce 1942 odjel v uniformě zpravodajské služby (SD) na Ukrajinu, kde se měl – nejprve na základě vypovědí jesenických Němců a později i vlastního přiznání – podílet na likvidaci židovských ghetta a sám popravil zastřelením zhruba 40 lidí. Po svém zatčení a uvěznění v Jeseníku v únoru 1946 počátkem října uprchl, avšak brzy se vzdal a jeho případ si převzal MLS. V kapitole věnované udavačství zmiňuje Kolář případ továrníka Haukeho z Černé Vody, což se mu však nepodařilo prokázat, nicméně za své působení v lidové domobraně (Volkssturm) odešel od soudu s trestem šesti let. Poslední kauzu představuje v publikaci soud s Adolfem Schenkem, holičem z Dolní Lipové, jenž se stal již na podzim 1938 členem SS a od září následujícího roku sloužil jako strážný (na věži) v koncentračním táboře v Dachau a později rovněž v Osvětimi a pouze příležitostně v Birkenau (což dle Koláře uvedl s ohledem na pověst tábora jakožto patrně nejhoršího vyhlazovacího místa). Vzhledem k neprokázání účasti na týrání vězňů vyvázal Schenk „pouze“ s desetiletým žalářem za své působení v SS.

(jp)

Schildberger, Vlastimil a kol.: Šikovatel Kurt Knispel. Vítěz bez vavříků. Brno 2020. 195 s.

Jesenicko se může právem pyšnit řadou slavných rodáků, z nichž někteří by však mohli spíše náležet do škatulky nazvané nechvalně známí. Jednou takovou postavou byl rodák ze Salisova a největší německé tankové eso (potvrzených 168 zásahů) druhé světové války Kurt Knispel. Tím, že ve svém tanku bojoval (viděno optikou současné doby) na „špatné straně“, je pochopitelně vyřazen z piedestalu náležejícím hrdinům. Odhlédneme-li však od tohoto jednoduchého černobílého nazírání, skrývá jeho osobnost mnoho dalších, a dokonce pozitivních rysů. To je však již na samém čtenáři publikace, neboť korektní historiograf si své „hrdiny“ nevybírá na základě sympatií a měl by být prost explicitních subjektivních hodnocení. Proto je pochopitelně namístě psát i o lidech a tématech, jež mohou být kontroverzí či veskrze negativní a nekompatní s dnešním světonázorem, což však není v mnoha případech laickou veřejností pochopeno, jak se např. ukázalo ve virtuálním světě v souvislosti s vydáním této knihy.

Ta se nejprve věnuje představení jesenického regionu a Salisova (s drobnými nepřesnostmi), Knispelově rodině a dětství. S vypuknutím druhé světové války a jeho povoláním do armády začíná sledovat jeho osudy v rámci vojenského výcviku a od roku 1941 jeho nasazení na frontu během napadení Sovětského svazu. Brzy se ocitne ve válečné vřavě a připisuje si první úspěšné zásahy a úspěchy, korunované již na konci roku obdržením prvním z mnoha dalších ocenění. Začátkem léta následujícího roku projevil Knispel při návratu na frontu

svou lidskou, spravedlivou a zároveň nebojácnou povahu, když se na nádraží ohradil proti mlácení jistého vězně koncentračního tábora, a dokonce hrubě odrazil strážného z jednotky SS-Waffen. Textová část relativně podrobně sleduje osudy Knispela a jeho jednotky během tažení Ruskem až do ústupu a stažení v létě 1944 a následné nasazení na západní frontě, často však sklouzává k pro biografii nepříliš vhodné části (např. seznamy padlých v jednotce). Z následného Knispelova nasazení v Budapešti je třeba zmínit jeho šokovanou reakci na hromadnou popravu židovských civilistů. Závěr biografické části se věnuje jeho nasazení v Maďarsku, Slovensku a jižní Moravě, kde byl Knispel v samém závěru války, několik málo dní před jejím koncem, 30. dubna 1945, smrtelně raněn.

Následující kapitoly se věnují rovněž archeologickým nálezům po ustupující německé armádě ve Volarech, poválečným osudům Knispelovy rodiny (dodejme, že po odsunu z Československa se jejich stopy dosud nepodařilo dohledat, dokonce ani manželku se synem), zaznamenává vzpomínky nabíječe Knispelova tanku Rudolfa Bartha (zaslané do Moravského zemského muzea po nález Knispelova hrobu), podává antropologickou zprávu analýzy Knispelových ostatků nalezených v roce 2013, popisuje činnost MZM v rámci vyzvedávání válečné techniky ze země a ostatků padlých či rekonstruuje pravděpodobný vzhled Knispelova tanku. Publikace je navíc doslova protkána ohromným počtem snímků, vedle několika snímků samotného Knispela zejména ilustruje tankovou techniku. Tím rovněž vybočuje od klasické biografie, a může si tak najít širší čtenářskou obec z okruhu nadšenců do vojenské techniky a druhé světové války obecně. V návaznosti na začátek anotace knihy dodejme, že kniha rozhodně nijak neglorifikuje osobu Knispela, podává spíše čistý faktografický popis a jeho odvaha, nesouhlas s brutálními projevy nacistického režimu a určitý stupeň rebelského chování jsou uvedeny spíše mezi řádky. Při lektuře a případném vlastním hodnocení by měl čtenář pamatovat na slova J. J. Kováře, kterými zakončil svůj příspěvek věnovaný 90. výročí Knispelova narození v roce 2011 takto: „Navzdory snaze o odstup však nelze pomítnout fakt, že Kurt Knispel, přestože nebyl vzorovým vojákem wehrmachtu a dochované prameny ani nehovoří o jeho zvláštním zápalu pro národní socialismus, sloužil hitlerovské Třetí říši podstatně efektivněji než řada přesvědčených nacistů“.

(jp)

Neubauerová, Michaela – Macháček, Pavel: Zmizelé Jesenicko 3. díl: Poutní místa. Hnutí Brontosaurus Jeseníky 2021. 211 s.

Jestliže se pod literárním dílem objeví jména pracovnice Státního okresního archivu Jeseník Michaely Neubauerové a známého popularizátora místní vlastivědy Pavla Macháčka, může si být potenciální čtenář jist, že půjde o skutečně kvalitní počín, po němž smí bez obav sáhnout. Spojením jejich znalostí místní historie a kultury tak vznikl třetí díl oblíbené série Zmizelé Jesenicko,

vydávané z iniciativy předsedy Hnutí Brontosaurus Jeseníky Tomáše Hradila, v němž se autoři zaměřili na hmotné pozůstatky hluboké předválečné religiozity tohoto regionu, konkrétně na kostely a kapličky, jež v minulosti prokazatelně sloužily coby cíle poutníků. Jednotlivá místa již před lety vybrala M. Neubauerová, která jejich počtem (14) zároveň symbolicky odkázala na počet zastavení křížové cesty Ježíše Krista. Autoři svou pouť začínají na ikonickém místě Jesenicka, u kostela Panny Marie Pomocné neboli Mariahilf u Zlatých Hor, aby nás přes hornouúolskou kapli svaté Anny (v současnosti opět povstávající k životu) či kapli svatého Rocha pod Biskupskou kupou vedli severozápadním směrem Supíkovcemi, Starou Červenou Vodou až do Bílé Vody, odkud se přes Travnou a Boží horu u Žulové vrací na jih. Po Křížovém vrchu nad Jeseníkem a Mariině prameni v Bělé pod Pradědem pak svou cestu završí vysoko v horách, mimo jesenický region, a tedy i slezskou půdu, na níž se dosud pohybovali – coby patnácté místo zvolili legendární Vřesovou studánku. Všechny kapitoly, jež jsou mimochodem napsány příjemně čtivým jazykem, doplňuje bohatý obrazový materiál ze sbírek archivních i soukromých, který toto dílo ještě povyšuje.

(mm)

Ivan Fíla: Jeseníky. Čas, ten pohyblivý obraz věčnosti.

Pavel Ševčík – VEDUTA, Štíty 2021. 264 s.

Když režisér Ivan Fíla, žijící střídavě v Praze a Los Angeles, před lety poprvé navštívil Jeseníky, tento kraj mu doslova učaroval. Již tehdy, u dřevěného kostela v Maršíkově, se rozhodl, že se sem zase vrátí. Svůj sen naplnil – na celý jeden rok se stal poutníkem po těchto horách, aby zde fotografoval, sbíral příběhy, a dostal tak tento zadumavý kout naší země pod kůži. Po tisícovce kilometrů v nohách, pěti tisících pořízených snímků a čtyřech stovkách vyslechnutých pamětníků se pustil do knihy esejů. Výsledné dílo sice dokázalo pojmout „jen“ čtyřicetku povídek a 160 černobílých, vysoce uměleckých fotografií, přesto je více než výmluvným a komplexním obrazem tohoto regionu. Autor dokázal mistrně zachytit a vkusně, bez přílišného patosu interpretovat vyprávění o smutných lidských osudech, tragédiích a křivdách, a jeho kniha se tak právem zařadí mezi nejpозoro-uhodnější a nejoriginálnější literární díla o Jeseníkách.

(mm)

Martin Foukal: České numismatické medaile. Katalog ražeb, 2. díl.

Hradec Králové 2021. 540 s.

Česká numismatická společnost a její pobočky vydávají pro své členy medaile. Za socialismu však nebylo téměř možné, aby si medaili či žeton (drobnou příležitostnou ražbu) vydala soukromá osoba. Až opětovný vznik soukromého vlastnictví výrobních prostředků vedl k založení nebo obnovení ražeben, v nichž si spolky i jedinci mohou nechat vyrazit příležitostné medaile

k svým životním výročím, novoročenky, reklamní žetony atd. K prvním firmám tohoto druhu patřila ražebna J. V. Štětiny v Šumperku, která získala v restituci podnik Kovodružstvo. Razila žetony k životním jubileím dvou numismatiků z Jesenicka – Jaroslava Fialy (1998, 2008) a Květoslava Growky (1996). Druhý jmenovaný využil invence rytce Petra Souška z Nových Vilémovic (dnes s dílnou v Nezamyslicích) a prostřednictvím brněnské firmy Antiqua Nova si od něj objednal dva jubilejní žetony (2004, 2016). Katalog též zaznamenává podnikové a firemní numismatické ražby, k nim patří i rozsáhlá produkce firmy HALEN Čestmíra Petroše a Jiřího Tománka ze Zlatých Hor. Kniha je určena nejen sběratelské veřejnosti, ale měla by se nacházet i v regionálních muzeích.

(gw)

Macháček, Pavel – Tomášek, Kamil: Vojenská lázeňská léčebna Jeseník. 1951–2021, Jeseník 2021. nestr.

Při příležitosti 70. let od založení Vojenské lázeňské léčebny Jeseník připravili pracovníci VMJ útlou brožuru o šesti stranách textu mapující její vývoj. Nejprve nastínili historii objektů, jež do své správy po druhé světové válce přejala vojenská správa, tedy původních sanatorií Ziffer (dnes Albatros) a Silesia, vily Austria, objektu Grünbaum (zde je krátce nastíněn i osud Vítězslava [Siegfrida] Grünbauma, prvního československého vojáka padlého ve druhé světové válce) a budovy čp. 525. Dále se text věnuje opravám a adaptaci zmíněných budov za účelem rekonvalescence pilotů ČSLA. K zásadní rekonstrukci hlavních objektů však došlo až v průběhu 70. let minulého století, což se následně odrazilo v množství ocenění léčebny a vzrůstajícím počtu pacientů. Další kapitola vojenské ozdravovny se začala psát po roce 1989, kdy se z ní stala vojenská lázeňská léčebna, a budovy v průběhu následujících let prošly kompletními přestavbami. Závěrečné dvě kapitoly přibližují léčebné procedury a popisují sportovní a volnočasové aktivity, které lázeňská léčebna a její okolí pacientům poskytovala a dodnes stále nabízí.

(jp)

Growka, Květoslav: 150 let dobrovolných hasičů v Jeseníku (1871–2021), Jeseník 2021. 27 s.

Po dvaceti letech, nyní u příležitosti kulatějšího 150. výročí, oprávil Květoslav Growka své předchozí brožury mapující činnost jeseníckých hasičů, připojil informace posledních let a Filip Raif svým osobitým stylem poutavě upravil grafickou podobu publikace, obsahující navíc dosud málo známé snímky ze sbírky VMJ. Text brožury popisuje způsoby a proměny požární ochrany ve městě a zejména pro nejstarší období se věnuje rovněž jednotlivým velkým a ničivým ohňům. Od roku 1871 pak textová část v souvislosti se založením dobrovolného hasičského sboru sleduje rovněž jeho působení, činnost

a zásahy, a to až do roku 2020. Na samotný závěr publikace je zařazen přehled funkcionářů sboru od poválečných let do současnosti a krátké představení momentální situace SDH Jeseník a jeho členů.

(jp)

Hornišer, Igor: Pod horami prostřeno. Muzeum v Bruntále. 112 s.

Netradiční kuchařku o tradiční kuchyni předválečných Jeseníků vydalo bruntálské muzeum. Autor Igor Hornišer se neomezil na pouhé recepty typických pokrmů tohoto regionu (které tvoří zhruba třetinu celé publikace), ale pustil se do samotných dějin stravování na Bruntálsku. Nejprve pojednává o typických potravinách, jako byly brambory, hrách, zvěřina či med, aby se posléze zabýval jídelníčkem všech vrstev obyvatelstva, od nejchudších domkářů až po zámecké pány. Neopomene přiblížit typické pokrmy spojené s jednotlivými svátky roku, dále představuje způsoby konzervace potravin přes zimu, zavede čtenáře do hostinců a krčem a samozřejmě nezanedbává ani pitný režim. Půvabná knížka je zároveň doplněna množstvím obrazového materiálu, a nepochybně se stane nedílnou součástí knihoven a kuchyní regionálních nadšenců i regionálních jedlíků.

(mm)

Jesenicko na stránkách periodik

JESENÍKY RYCHLEBSKÉ HORY

Populární časopis, který vydává Erebia, z. s., spolu s Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR, Správou CHKO Jeseníky a VMJ, dvakrát potěšil veřejnost i v minulém roce. Číslo 7/2021 se vedle zajímavých přírodovědných témat (zmiňme např. geologický text M. Hanáčka o okolí Smolného vrchu či lomikámen tříprstý od V. Tarašky) věnovalo i historii nejvyšších moravsko-slezských hor. V. Slezák krátce nastínil dějiny poutního kostela svatě Anny nad Andělskou Horou, M. Matela zavedl čtenáře k předválečným dřevorubcům, P. Macháček zase do zaniklé osady Kamenná. Obohacující byl rovněž text J. Glonka o starých mapách hor, milovníky výtvarného umění zase potěšil rozhovor s hyperrealistickým malířem Adamem Kašparem, jehož obraz zkrášlil i obálku. Články se společenskovední tematikou byly hojně zastoupeny taktéž v čísle 8/2021, které zavítalo na Rýmařovsko (barokní kapele v Lipkách P. Balcárka), do Rychlebských hor (kolonie Růženc L. Abta a K. Voráčové) i do nejvyšších partií Jeseníků (zapálený turista W. Heinold M. Mately, chata Alfrédka T. Lašáka či medvědi v Jeseníkách z dílny V. Slezáka).

KROK

Tematické zaměření Kulturní revue Olomouckého kraje 1/2021 (erotika) zaujalo i badatele z Jesenicka. Zatímco K. Growka pojednal o lehkých děvčách, obveselujících pány v předválečném Jeseníku a lázních, P. Macháček se zaměřil na nejrůznější podoby erotiky na Jesenicku v 90. letech, jako byly soutěže Miss Mokré tričko, fotografie nahých žen v periodikách, vznikající nevěstince apod. V sekci Varia pak M. Matela publikoval text o malíři Fritzi Quidenovi, bruntálském rodákovi, jenž je mimo jiné autorem proslulých „opičích“ karikatur léčebných kúr v jesenických lázních. Jesenicko bylo silně zastoupeno i ve druhém čísle, jehož tématem se stala voda. M. Matela přispěl kratší studií o nadpřirozených bytostech spojených s tímto živlem, jak si o nich vyprávěli v jesenických chalupách. P. Macháček zacítil na krátkou historii koupaliště v Písečné, využívající teplé odpadní vody z továrny na celulózu. O fenoménu jesenických mokřadů se pak rozepsal botanik V. Taraška, toho času biolog VMJ. Třetí číslo doslova vzlétlo do oblak a s ním i K. Growka, který přiblížil osudy polního pilota první světové války Viktora Schünzela z Jeseníku. Přidal se i P. Macháček s článkem o třech leteckých nehodách nad Jesenickem v průběhu 30. a 40. let. Poslední číslo (Svatí a kacíři) obohatila M. Neubauerová povídáním o „královně čarodějnic“, zlatohorské Schmäter Ursel. V sekci Varia pak M. Matela uveřejnil text o málo známém faktu, že v Široké Nivě u Bruntálu žil po druhé světové válce bratr slavného kriminálního Nikolý Šuhaje.

Naše město

Měsíční zpravodaj města Jeseník pokračoval v oblíbeném seriálu vlastivědných zajímavostí (započatém před lety K. Growkou) i v roce 2021. M. Matela povyprávěl o dobách, kdy na Gräfenberku bydlel legendární Viktor Heeger (č. 1), únorové číslo přineslo text P. Macháčka o historii českého fotbalu v Jeseníku a v březnu J. Petrásek čtenářům přiblížil, jak imunitu lidského organismu posilovaly metody Vincenze Priessnitze. Dubnové číslo „zaplevelil“ V. Taraška, píšíci o pozitivních aspektech plevelných rostlin. O tom, že funkce ducha hor Praděda nespočívala vždy jen v ochraně své říše, ale např. i v podněcování chuťových buněk dopřát si řízné likéry, pojednal M. Matela v č. 5. Historie zemědělského učiliště, jež vzniklo v Jeseníku roku 1958 a fungovalo jen do počátku 70. let, zazněla v červnovém textu P. Macháčka, červenec pak patřil M. Rychlému a jeho článku o archeologickém průzkumu zříceniny hradu Kaltenštejn. V srpnu se čtenář mohl spolu s P. Rušarem a M. Palysem symbolicky projet tzv. Jízdou osením, starým regionálním zvykem praktikovaným o velikonočním čase. V č. 9 zveřejnil V. Taraška článek o jesenických orchidejích, v č. 10 se o prostor podělili M. Matela (Andrej Šuhaj ze Široké Nivy, bratr slavného podkarpatského loupežníka) a J. Zechová Syptáková (zaniklý pomník obětem první světové války v Horní Lipově). O jesenických rekordech z říše geologie, tj.

největší pazourek či bludný balvan, pojednal M. Hanáček (č. 11) a P. Rušar se v prosinci věnoval panoramatickému obrazu Vápenné (1931), pocházejícímu z dílny významného regionálního malíře Willyho Paupieho.

Časopis Slezského zemského muzea

Do čísla 69/2020 periodika opavského muzea přispěl K. Growka studií o Franzi Peschelovi, profesorovi jesenického gymnázia, muzejníkovi a veřejně činném člověku. Ve svém příspěvku si vytkl za cíl zasadit Peschelovu osobnost do kontextu doby, v níž působil, nikoliv představit pouze čistý faktografický souhrn jeho osudů a činností. V souvislosti s hlavním působením Peschela v období předmnichovské republiky a válečných letech tak jeho osoba získává plastičtější kontury a intence jeho chování dostávají zřetelnější obrysy.

Vlastivědný věstník moravský

Ve dvojčísle 3-4/2021 představil kolektiv autorů V. Dudová – P. Kováčik – T. Koutecký a J. Večeřa výsledky projektu „Paměť krajiny moravských a slezských Sudet v ohrožení“ věnovaného dřevěným částem historického vodotěžního zařízení u zlatohorské Poštovní štolý. Archeologický výzkum 568 dochovaných artefaktů probíhal v letech 2016–2018. Nejstarší části vodního čerpadla pocházejí z poloviny 17. století, další z přestavby o sto let později, jak snad dokládá plán vodního čerpadla z roku 1770. M. Matela pak publikoval studii o životě jesenického lesního inženýra a později zlatohorského lesmistra Josefa Smetaczeka (1841–1913). Narodil se jako syn vrchního správce Chorynského statků ve Veselí nad Moravou, v roce 1861 absolvoval úsovskou školu a již na podzim se ocitl na Jesenicku. Působil zde až do roku 1906, kdy odešel na penzi do Olomouce.

Vlastivědné listy Slezska

Sešit 1–2/2021 se v článku J. Šíla věnuje cestovateli, etnografu a přírodovědci Hansi Lederovi, javornickému rodáku, a osudu jeho lamaistické sbírky v Slezském zemském muzeu. M. Matela se zase zaměřil na osobnost viceadmirála rakousko-uherského námořnictva Moritze Sachse von Hellenau, který v Jeseníku strávil dětství (jeho otcem byl první okresní hejtman a později dlouholetý starosta Josef Sachs).

Heimatbrief für Weidenau – Großkrosse 2021

Již 75. ročník časopisu vidnavského krajanského spolku přináší následováníhodný dárek Mons. Ottemu k jeho 80. narozeninám – fotoalbum 19 vidnavských rodáků či činovníků spolku s jejich stručným biogramem. V historické rubrice najdeme vzpomínku prof. Dr. Otteho z roku 1959 na vidnavský kněžský seminář.

Severní Morava

Vlastivědný sborník šumperského muzea sv. 107/2021 představuje v příspěvku P. Možného dozorce finanční stráže Bohumila Skrbka, který prožil osudový rok 1938 jako příslušník SOS ve Starém Městě pod Sněžníkem. V prosinci 1945 nastoupil službu v Javorníku a Žulové a po převedení do SNB odešel do Šumperka. Kunsthistorička K. Lipenská připomněla 100. výročí narození Mirko Hanáka. Článek doprovázejí autorovy knižní ilustrace ze sbírky muzea a bohatá literatura k tématu.

Altvater

Také v průběhu roku 2021 přinášelo periodikum Moravsko-slezského sudetského horského spolku (MSSGV) články s vlastivědnou tematikou z autorské dílny M. Mately, které do němčiny překládá Rosalinde Uhlířová. V čísle 1–2 vyšlo povídání o zlatohorském starostovi a poslanci československého parlamentu Aloisi Kunzovi. Pro 3. číslo autor přichystal povídání o svého času legendárním lesníkově Franzi Geißlerovi, sloužícího čtyři desetiletí na Bílém Potoce u Vrba. Životní osudy a umělecké dílo rýmařovského malíře Eugena Jettela, který svými melancholickými krajinami dobyl světové galerie, přineslo 4. číslo. V následujícím čísle se čtenáři přenesli do slavonských nížin, neboť tématem byl život hraběte Károlye Khuena-Héderváryho, který přišel na svět roku 1849 v Jeseníku. Na sklonku roku pak vyšel text o učiteli, spisovateli a politikovi Viktoru Heegerovi, který byl vylíčen nejen coby všestranný umělec, ale i jako poměrně zapálený německý nacionál.

Meteorologické zprávy

Ředitel VMJ P. Rušar a externí spolupracovník D. Abrahánek publikovali výsledky průzkumu výjimečných meteorologických situací na Jesenicku v recenzovaném časopise Meteorologické zprávy pod názvem Extrémní jevy na Jesenicku pohledem meteorologa 1978–2018, a to ve druhém čísle roku 2021. Text se zaměřuje na deset vybraných situací, jejichž dopady byly pro Jesenicko extrémní, zmiňuje např. prudké ochlazení na Silvestra roku 1978, povodně z roku 1997 či pozdní sněhovou pokrývku z roku 2017.

Sborník muzea Blanenska

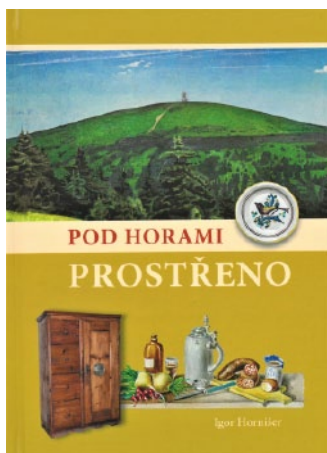
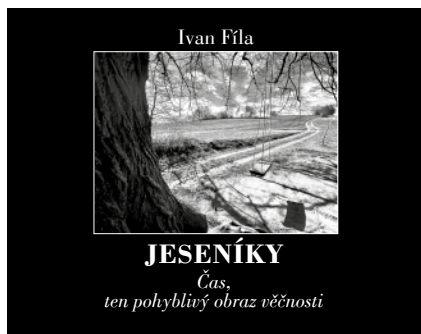
M. Matela publikoval v periodiku vlastivědců okresu Blansko, kam přispěl studií zaměřenou na život jesenického lesmistra Adolfa Medritzera. Tento významný foť a jeden z předních činitelů MSSGV, jehož jméno nesla dnes již neexistující turistická chata na vrcholu Zlatého chlumu, se totiž narodil roku 1829 v jihomoravských Boskovicích. Vystudoval lesnický ústav v dolnorakouském městě Mariabrunn a po působení v Uhrách a Chotěboři přesídlil v roce 1861 do Jeseníku, kde roku 1920 v úctyhodných devadesáti letech zemřel.

Museum Factum. Čtvrtletník Muzea Vysočiny Jihlava

Příspěvek z dějin jesenického lesnictví zazněl rovněž ve čtvrtletníku jihlavského muzea, který zveřejnil článek M. Mately o Hugovi Pekarkovi. Videlský a později hornodomašovský nadlesní přišel na svět v únoru 1852 na hájovně Lesní Dvůr severovýchodně od Světlé nad Sázavou a v Jihlavě roku 1873 absolvoval reálné gymnázium. Po vystudování vídeňské Hochschule für Bodenkultur natrvalo zakotvil v Jeseníkách, zesnul v únoru 1923.

Veronica

V časopise Veronica vydávaném Českým svazem ochránců přírody vyšel článek informující odborně nezavěšeného čtenáře o hrancích na Žulovsku, kamenech obroušených větry během čtvrtohorních ledových dob. I mimo-regionální veřejnost se tak může informovat o zajímavém, ale přehlíženém geologickém fenoménu, který vznikl v časech, kdy podhůří Rychlebských hor bylo studenou kamenitou pouští polárního typu. Autorem textu je geolog VMJ M. Hanáček.

Autoři tohoto čísla

Mgr. et Bc. Josef Faltičko,
Katedra historie Univerzity Palackého
v Olomouci.

Mgr. Bohumila Tinzová,
vedoucí oddělení SOkA Jeseník.

Mgr. Matěj Matela,
odborný pracovník VMJ.

Mgr. Květoslav Growka,
archivář v. v.

Bc. Kamil Tomášek,
historik VMJ.

Mgr. Martin Hanáček, Ph.D.,
geolog VMJ.

Mgr. Martin Starý,
externí spolupracovník VMJ.

Kristián Hubatka,
Gymnázium, Střední pedagogická
škola, Obchodní akademie a Jazyková
škola s právem státní jazykové zkoušky
Znojmo.

Barbora Jakubů,
Gymnázium Boskovice.

Alžběta Mikulecká,
Církevní ZŠ a SŠ Plzeň.

Michaela Stará,
Gymnázium Turnov.

Mgr. Jan Petrásek,
historik VMJ.

Mgr. Milan Rychlý,
archeolog VMJ.

Pavel Macháček,
pracovník popularizace regionální
vlastivědy.

Mgr. Ludmila Slezáková,
biolog VMJ.

Bc. Vendula Barabášová,
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
v Olomouci.

Mgr. Ivana Kolářová,
Ústav historických věd Filozoficko-
přírodovědecké fakulty Slezské
univerzity v Opavě.

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.,
Slezské zemské muzeum v Opavě,
vedoucí Oddělení historického výzkumu
– Slezský ústav.

Doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.,
Slezské zemské muzeum v Opavě,
Oddělení historického výzkumu – Slezský
ústav.

Mgr. Pavel Rušar,
ředitel VMJ.

Mgr. Lukáš Abt,
badatel v oblasti historie Jesenicka.

Bc. Iva Stará,
externí spolupracovnice VMJ.

Mgr. et Bc. Markéta Kobierská,
dokumentátor VMJ.

Snímek použitý na obálce: Lónsův pomník mezi Šerákem a Keprníkem (foto: Günther Buck)

jesenicko vlastivědný sborník

svazek 23
Jeseník 2022

Redakční rada:

Mgr. Matěj Matela (*výkonný redaktor*), PhDr. Karel Müller, Mgr. Pavel Rušar,
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D., Mgr. Bohumila Tinzová, Mgr. Květoslav Growka

Nakladatel:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Vydávají:

Vlastivědné muzeum Jesenicka
(Zámecké nám. 1, 79001 Jeseník, tel. 606 787 371, muzeumjesenik.cz,
e-mail: sekretariat@muzeumjesenik.cz)

Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Jeseník
(Tovární 18, 79001 Jeseník, tel. 584 411 710, www.archives.cz/jesenik,
e-mail: podatelna@je.archives.cz)

Návrh grafické podoby periodika:

Filip Raif

Grafická úprava:

Tomáš Knotek, DiS.

Tisk:

Reprotisk s. r. o., Šumperk

Náklad:

160 ks

ISBN 978-80-87496-24-4 (Vlastivědné muzeum Jesenicka)

ISBN 978-80-87632-86-4 (Zemský archiv v Opavě)

ISSN 1213-0192

jesenicko vlastivědný sborník

vlasti
vědné muzeum
jesenicka

Příspěvková organizace
zřízená a financovaná
Olomouckým krajem

Státní
Okresní
Archiv
Jeseník